EMILE ZOLA
BUCURIA DE A TRĂI
junimea

ÉMILE ZOLA

Bucuria de a trăi

Traducere de
Angela Cismaş

La Joie de vivre
1884

Cuprins

Prefaţă
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI

Prefaţă

Între „Valea plângerii” şi „Bucuria de a trăi”

În urma vizitei pe care Jules şi Edmond de Goncourt – cronicari părtinitori şi caustici ai întregii vieţi literare din cea de-a doua jumătate a veacului trecut – o fac lui Zola, la Médan, Jurnalul *lor va însemna, la data de 20 iunie 1881, prima informaţie privind geneza* Bucuriei de a trăi. *Cartea se află aşadar „în şantier” la această dată, intenţia scriitorului fiind aceea de-a o insera în cadrul* ciclului Rougon-Macquart *imediat după* Nana. *Vom vedea motivele pentru care Zola renunţă la acest proiect, intercalând între* Nana *şi* Bucuria de a trăi *alte două romane:* Pot-Bouille *şi* La Paradisul femeilor. *În foileton,* (Gil Blas) Bucuria de a trăi *începe să apară încă de la finele lui 1883, iar în volum, la începutul anului următor, fiind al doisprezecelea titlu din seria de douăzeci a întregului ciclu. Ca totdeauna în cazul unei noi apariţii Zola, ecourile în presă sunt (cu mici dar prestigioase excepţii) unanime în a-l defăima o dată mai mult pe reprezentantul cel mai de seamă al „gunoierniţei”, al „literaturii putrede”, „pornografice”, „obscene”, „imorale”. Calificative care nu trebuie să ne mire: autorii cronicilor literare din gazetele vremii desemnau astfel în mod curent operele scriitorilor naturalişti. Acestea (în special romanele lui Zola), deşi scoase în tiraje impresionante şi bucurându-se de un mare*

succes de public, sunt greu acceptate de critica oficială, care nu vede în ele decât un succes de scandal, mărginindu-se să sublinieze tocmai acele scene şi amănunte – considerate a fi un atac la adresa pudorii. Acelaşi lucru i se reproşează lui Zola şi cu ocazia apariţiei Bucuriei de a trăi: *descrierea, în paginile cărţii, a tulburărilor fiziologice legate de apariţia pubertăţii, înfăţişarea unei agonii, ca şi prezentarea în toată cruditatea ei ştiinţifică a unei naşteri dificile. Ceea ce însemna cantonarea în aspectele de suprafaţă ale cărţii şi trecerea sub tăcere a sensului ei profund uman, filosofic. Nu putem însă să nu constatăm progresul realizat de critica oficială a celei de-a treia republici faţă de autorităţile celui de-al doilea imperiu: condamnarea* Doamnei de Bovary *(1856), a* Florilor răului *(1857) şi a autorilor lor, siliţi să compară pe banca tribunalului corecţional şi supuşi la amendă, va sta veşnic mărturie pentru îngustimea de vederi a cenzurii lui Ludovic-Bonaparte.*

În 1883, Zola este o autoritate unanim recunoscută, chiar dacă e defăimat dimpreună cu discipolii *săi („domnii Zola”). Încă din 1878, după succesul uriaş al romanului* L'Assomoir, *îşi cumpărase proprietatea de la Médan, în apropiere de Paris, ale cărei linişte şi confort îi îngăduie să-şi desfăşoare neobosit, zi de zi, munca. Prin numeroasele articole teoretice pe care le publică (grupate ulterior în volum), lansează* doctrina naturalistă. *Tot acum se încheagă şi „grupul de la Médan”: Maupassant, Huysmans, Paul Alexis, Léon Hennique, Ceara.* Les soirées de Médan *(Serile de la Médan), un volum colectiv de şase nuvele, e emanaţia directă a acestuia. În prefaţa ce deschide volumul, Zola afirmă o dată mai mult tendinţele şcolii, ale analiştilor, anatomiştilor, colecţionarilor de documente umane, ale acelora care nu admit decât autoritatea faptului.*

*

Zola s-a născut în 1840, când lui Balzac, marele său exemplu şi maestru, nu-i mai rămân decât zece ani de viaţă, iar Flaubert – singurul maestru dintre contemporani pe care-l va recunoaşte – e un tânăr în vârstă de nouăsprezece ani. Sau, cum însuşi va spune, a avut neşansa să se nască la confluenţa lui Balzac cu Hugo. Mărturisire ce trebuie înţeleasă în sensul ei adevărat: confluenţă a realismului, al cărui epigon nu dorea să fie, cu a romantismului, pe care-l va nega vehement. Iată motivele ce-l vor îndemna să caute şi să găsească o modalitate proprie de exprimare, ajutat întru aceasta de întreg curentul epocii.

După debutul din 1864 (volumul de nuvele Contes à Ninon) *şi romanul autobiografic* La Confession de Claude (1865), *paralel cu* o *susţinută activitate gazetărească la jurnalele de opoziţie, Zola acceptă propunerea publicaţiei din Marsilia,* Le Messager de Provence, care îi solicită *un foileton bazat pe episoade din unele procese de mare răsunet. Prilej cu care Zola îşi va făuri metoda de lucru: va porni, cel mai adesea, în romanele sale de la un* fapt trăit *relatat în ziarele vremii sau constatat personal de el însuşi în timpul documentării. Încât* Germinal *sau* La Bête humaine *vor fi aproape nişte reportaje scrise* pe viu[1]. *Un întreg sistem de* note *referitoare la caracterul personajelor, la unele crâmpeie ale intrigii, precum şi numeroase alte tăieturi extrase din ziare vor veni să se adauge acestui procedeu. Referitor la metoda propriu-zis de lucru, Zola mărturiseşte faptul, obişnuit în zilele noastre, şi anume, că* lasă romanul să se facă singur. *„Nu ştiu să inventez fapte: acest gen de imaginaţie îmi lipseşte cu totul... Am luat hotărârea să nu mă preocupe niciodată subiectul. Încep să lucrez la roman fără* să *ştiu nici ce evenimente se vor desfăşura, nici ce personaje vor lua parte la acţiune, nici*

[1] Cf. Armand Lanoux: Bonjour, *Monsieur Zola,* Grasset, 1977.

începutul, nici sfârşitul. Nu cunosc decât personajul principal. Meditez asupra temperamentului său, asupra familiei în care s-a născut şi asupra clasei în care am hotărât să-l fac să trăiască. În loc să apelez la imaginaţie, apelez la logică". (cf. A. Lanoux.) Cel puţin două din mărturisirile făcute în acest pasaj merită a fi reţinute, ele vor constitui metodologia şi liantul nu numai ale ciclului Rougon-Macquart, ci şi ale operei lui Zola în întregimea ei: pe de-o parte, meditaţia asupra temperamentului (ereditatea), *a familiei şi clasei personajului (deci* mediul), *pe de altă parte înlocuirea imaginaţiei cu* logica, deci *metoda omului de ştiinţă, preluată de la Claude Bernard, de la care Zola se revendică*[2].

Apariţia, în 1867, a primului mare roman care îl impune pe Zola atenţiei publicului şi criticii, Thérèse Raquin, *constituie adevăratul act de naştere al scriitorului Zola. Cartea este inspirată dintr-un fapt real şi poartă drept motto cunoscuta profesiune de credinţă a lui Taine: „Viciul şi virtutea sunt produse, la fel ca zahărul şi vitriolul". Ceea ce însemna înrolarea sub stindardul determinismului, taineean, expus de către acesta cum nu se poate mai răspicat în celebra prefaţă a* Istoriei literaturii engleze *(1864). Sainte-Beuve, căruia ulterior opera lui Zola avea să-i inspire o „simpatie moderată"*[3] *criticând estetica acestuia, salută apariţia* Thérèsei Raquin, *considerând-o „o operă remarcabilă, care poate însemna o dată în istoria romanului contemporan". La rândul lor, fraţii Goncourt îi scriu:*

---

[2] Amintim că pentru chestiunile din domeniul ştiinţelor naturale, chimiei, fiziologiei etc., atacate în *Bucuria de a trăi,* Zola a purtat corespondenţă cu celebrul naturalist Edmond Perrier (viitorul director al muzeului de istorie naturală), de asemenea a consultat *Tratatul de chimie* de Würtz, *Fizica biologică* de Gavaret, *Tratatul de botanică* de Baillon, *Anatomia descriptivă* de Cruveilhiers şi Sappey, *Tratatul de fiziologie* de Longuet.

[3] cf. René Wellek, *Istoria criticii literare moderne,* vol. III, Ed. Univers. 1976, p. 27, trad. De Rodica Tiniş.

„Suntem de partea dumitale şi a cărţii dumitale, cu toată simpatia, întru ideile, principiile, afirmarea drepturilor Artei moderne, a Adevărului şi a Vieţii”. Începută sub auspicii bune (Zola, fără a-i cunoaşte pe Jules şi Edmond de Goncourt, avea să scrie o cronică elogioasă cu ocazia apariţiei, în 1865, a romanului acestora Germinie Lacerteux, *afirmând dreptul romancierului de a scrie un „roman medical”; în 1868, în* Le Gaulois, *le dedică fraţilor Goncourt un medalion literar, apoi „lansează”* Madame Gervaisais, *în 1869), prietenia cu cei doi nu va întârzia să se deterioreze. Văzând succesul uriaş al unora dintre romanele „elevului” şi „admiratorului” lor, ca şi priceperea cu care acesta se folosea de gazetărie pentru a-şi lansa teoriile şi operele, acriţi pe de altă parte de insuccesul propriilor lor cărţi, „cei doi holtei bogaţi şi liberi, cărora le era îngăduit să facă diletantism şi care nu aveau de ce să-şi urască soarta”, se vor arăta din ce în ce mai reticenţi şi mai insinuanţi. În „succesul enorm, gigantic, fără precedent”al romanului* Gervaise (L’Assomoir) *văd manifestarea urii întregii lumi împotriva stilului. Sunt de asemeni indignaţi când aceeaşi* Gervaise *„e declarată o* capodoperă, *cuvânt foarte rar întrebuinţat de critică pentru cartea unui om în viaţă, pentru cartea unui* tânăr”. *Tot în legătură cu* Gervaise *îşi vor acuza discipolul de plagiat după propria lor carte,* La Fille Elisa. *De plagiat îl vor învinui pe Zola şi în momentul apariţiei romanului* L’Oeuvre (Creaţie) *inspirat, pretind ei după* Manette Salomon. *Pe când în* La Terre (Pământul) *vor vedea plagierea romanului lui Balzac* Ţăranii. Jurnalul *abundă în însemnări răuvoitoare la adresa lui Zola, considerat a fi un „parvenit în plin triumf”, un „pleşcar”* (veinard). *După cum fraţii Concourt vor fi neobosiţi în consemnarea eşecurilor cu care se vor solda repetatele candidaturi la Academie ale „elevului” lor. Într-adevăr, popularitatea uriaşă a lui Zola îl va face impopular şi indezirabil în grupul atât de conservator al „nemuritorilor”,*

care nu-i vor ierta nici cruditatea adevărurilor înfăţişate în operă, nici faima de anticlericalist, dobândită cu prilejul publicării trilogiei Lourdes *(1894),* Romme *(1896),* Paris *(1898) şi, mai cu seamă, atitudinea cetăţenească dovedită cu prilejul Afacerii Dreyfus. Fără voia lui, de astă dată, discipolul îşi urmează maestrul: şi încercările lui Balzac, ne amintim, de-a deveni academician, rămăseseră infructuoase.*

Cronicari conştiincioşi, Jules şi Edmond de Concourt vor înregistra însă în paginile Jurnalului, cu *ocazia primei vizite făcută lor de Zola (14 dec. 1868), pe lângă „energia turbată a acestuia", şi „dorinţa... şi nevoia ca un editor să-i cumpere pentru şase ani (operele)", asigurându-i astfel „posibilitatea de a scrie* Istoria unei familii, roman în zece volume". *Este proiectul, inform încă, a ceea ce, începând din 1870 şi până în 1893, se va concretiza în ciclul* Rougon-Macquart, *adică „istoria naturală şi socială a unei familii sub cel de-al doilea imperiu". Tonul pătimaş cu care autorul* Thérèsei Raquin *vorbeşte, ambiţia lui de-a clădi un roman fluviu şi de-a* rivaliza cu Balzac *îi sperie pe fraţii Goncourt. Dacă succesul unei singure opere (patronată de ideile lor) putea fi tolerat, izbânda deplină a unei întregi cariere scriitoriceşti era de natură să-i alarmeze.*

Între timp, „elevul" se ţine de cuvânt. Şi nu numai că nu se sfieşte să-l aleagă drept model virtual pe Balzac, dar doreşte ca propria lui ctitorie – prin întreg sistemul de concepţie, prin investigaţia şi îmbrăţişarea unor medii sociale mai largi, prin spaţiul acordat nu numai personajului, ca entitate profund individualizată, ci şi ansamblurilor sociale (maselor) – să se diferenţieze în mai bine faţă de opera maestrului. Este desprinderea de coordonata Balzac şi aflarea coordonatei Zola. Deoarece, privită în timp şi din afară, Comedia umană *îşi dezvăluie cu uşurinţă slăbiciunile: legătura dintre diversele opere e concepută posterior apariţiei lor; inexistenţa muncitorului în*

paginile sale[4] *etc. Zola le va suplini în felul specific talentului său, găsind în suportul ştiinţific oferit de epocă legătura dintre diferitele romane ale* ciclului: *ereditatea. Ideea transmisibilităţii caracterelor antecesorilor „pluteşte în aer". Zola ia cunoştinţă de* Originea speciilor *a lui Darwin prin traducerea apărută în 1862. Citeşte de asemeni şi* Tratatul filosofic şi fiziologic al eredităţii *de Prosper Lucas,* Fiziologia Pasiunilor *de doctorul Letourneau şi, mai cu seamă,* Introducerea la Medicina experimentală *(1865) de Claude Bernard. După cum parcurge şi faimosul* Curs de filosofie pozitivă *(1830—1842) al lui August Comte, fondatorul pozitivismului (cunoaşterea realităţii pe baza faptelor şi-a experienţei directe). Ideea principală care stă la baza sociologiei acestuia, şi anume, că „circuitul social e identic cu cel vital", va face mulţi prozeliţi, între alţii pe Taine, cum am văzut, şi va duce la identificări rigoriste între ştiinţele exacte (chimie, biologie, botanică, geologie) şi disciplinele umaniste (literatură, istorie etc.). Dezvoltarea impetuoasă a primelor, progresele uriaşe realizate de numeroşi savanţi iluştri vor determina excesul interpretării ştiinţifice şi fetişizarea atotputernicei ştiinţei (scientism). Fenomen explicabil dacă ne gândim că la acea dată scientismul constituie replica „laică", fortificată de argumente „pozitive", „exacte", dată interpretărilor şi teoriilor metafizice şi idealiste. E ceea ce va demonstra atât de limpede Zola în* Romanul experimental, *text teoretic fundamental în înţelegerea şi justificarea ideologică şi estetică a naturalismului. „Tocmai prin eforturile lui divergente, îndreptate în toate direcţiile, secolul al XIX-lea ne oferă un adevărat laborator [...], o uriaşă şi neîntreruptă dezbatere, în cadrul căreia fiecare poziţie posibilă a fost*

[4] cf. André Malraux *L'Homme précaire et la littérature,* Gallimard, 1977, p. 123: „... Naturalismul chema zugrăvirea fidelă a unei colectivităţi aproape absentă în roman: muncitorii [...], o nouă ficţiune luase naştere, mai puţin imparţială decât aceea a lui Flaubert, dar mai fraternă".

împinsă până la ultima limită. Putem observa dezvoltarea (iar uneori reducerea la absurd) a aproape tuturor teoriilor pe care le mai întâlnim şi astăzi: scientism, istorism, realism, naturalism, didacticism, estetism, simbolism etc."[5] *În* Romanul experimental[6] *exagerând cu bună ştiinţă, pentru că e însufleţit de spirit partizan în calitate de adept şi promotor al literaturii experimentale, Zola motivează şi scuză în acelaşi timp, în ochii posterităţii, necesitatea acesteia „ca armă polemică antiromantică" şi ca modalitate de investigare a adevărului vieţii, redat în întreaga gamă a variaţiilor sale, de la sublim până la abject. Continuând ideea lui Claude Bernard din* Introducere la metoda experimentală, care *susţine că aceasta trebuie aplicată în fiziologie şi în medicină, iar nu numai corpurilor brute din domeniul chimiei şi al fizicii, Zola pretinde ca aceeaşi metodă să fie aplicată şi cunoaşterii vieţii pasionale şi intelectuale. Scopul acesteia este de-a afla* cauzele determinante ale *fenomenelor, ştiut fiind că acestea sunt supuse unui* determinism absolut. *Pentru aflarea acestuia, romancierul naturalist recurge la* experienţă (ca *şi omul de ştiinţă), care nu e altceva decât o* observaţie provocată. *Investigaţia ştiinţifică, judecata experimentală înlocuiesc ipotezele idealiştilor, iar romanul de strictă imaginaţie e înlocuit cu romanul bazat pe observaţie. Zola consideră drept cauze determinante în manifestările intelectuale şi pasionale ale omului* ereditatea şi mediul social. *În acest sens, romanul experimental nu e decât rezultatul evoluţiei ştiinţifice ce-a avut loc în decursul veacului al XIX-lea, substituind studiului omului abstract, metafizic, pe acela al „omului natural, supus legilor fizico-chimice şi determinat de influenţele mediului". Stadiul acesta întruchipează „literatura evului nostru ştiinţific, după cum literatura clasică şi romantică au corespuns evului scolastic şi celui*

[5] R. Wellek, *op. cit.,* p. 28.
[6] Bibliotèque Charpentier, Eugène Fasquelle éditeurs. Paris, 1923.

teologic". Procedând astfel, autorii naturalişti fac operă utilă *şi* morală, *deoarece scopul lor ultim este acela de a studia natura pentru a o aservi omului şi „a întrona pe pământ cât mai multă dreptate şi libertate". Polemic, Zola respinge cele două mari acuze aduse naturaliştlor: aceea de a fi nişte simpli* fotografi *ai realităţii şi de-a lăsa cale liberă* fatalismului. *La prima, argumentul său este că ideea de experienţă o antrenează pe aceea de modificare, iar geniul şi inventivitatea creatorului depind de felul în care va şti să producă şi să dirijeze fenomenele investigate. La a doua, Zola defineşte, deci delimitează, noţiunile de fatalism: „manifestarea unui fenomen independent de condiţiile sale" şi determinism: „condiţia necesară a unui fenomen, a cărui manifestare nu e forţată". Romancierul are deplină independenţă de acţiune: modificând cauzele determinante (mediul) se vor schimba şi urmările, deci oamenii, pasiunile, deprinderile lor. (Ceea ce, transpus la viaţă socială, va crea situaţia revoluţionară din* Germinal, *de pildă.) Zola respinge în acelaşi timp didacticismul şi tezismul, concluzia operelor naturaliste, oricât de moralizatoare, trebuind a fi conţinută în opera însăşi. „Terenul nostru (spune Zola) este corpul omenesc, în întregimea lui, cu fenomenele sale cerebrale şi senzuale, în stare sănătoasă şi în stare morbidă." Evidenţiind acest lucru în articolul său* Arta şi Urâtul, *Mihai Ralea remarcă faptul că „Realismul în literatură atinge apogeul în evoluţia contra frumosului", dând drept de cetate* subiectelor *„umile, modeste, urâte". Naturalista sunt aşadar consideraţi iniţiatorii unui nou criteriu de evaluare estetică: acela al adevărului, indiferent de aspectele sub care acesta se poate înfăţişa. În concluzia sa, Mihai Ralea pledează la rându-i pentru lărgirea ariei de cuprindere a literaturii, considerată în esteticele predecesorilor (clasici, romantici) a fi apanajul pasiunilor elevate, al personalităţilor de excepţie. Singur veacul al XVIII-lea dăduse* o *lecţie de*

modestie prin încercarea lui Diderot de a crea drama burgheză, cu o problematică la nivelul scenelor obişnuite din viaţa cotidiană (ceea ce în artele plastice ar corespunde picturii de *gen)... „se poate spune că un fenomen sau un subiect urât e mai susceptibil de a fi tratat artistic decât unul frumos, fiindcă lasă o margine mai mare creaţiei artistului.”*[7] *„Dar naturalismul înseamnă punctul extrem al tendinţei care propune ca scop al scriitorului mai curând adevărul decât frumosul” e şi părerea lui Philippe van Tieghem*[8]*, deci una de adeziune la estetica naturalistă, deşi criticul are rezerve faţă de afirmaţia lui Zola atunci când acesta susţine că „lumea umană e supusă aceluiaşi determinism ca şi restul naturii”. Ceea ce presupune „o concepţie materialistă şi mecanicistă a lumii morale”*[9]*. Stilul, după părerea lui Zola, trebuie să fie aservit aceluiaşi scop moral: redarea adevărului. Criticii, se ştie, au fost necruţători cu Zola în această privinţă. Thibaudet consideră că stilul lui Zola se situează la nivelul institutorului, al muncitorului instruit, socotindu-l un stil grosolan, plin de locuri comune,* de *epitetele previzibile. Ni se pare o judecată aspră pentru cel care dorea ca „ideea să fie într-atât de adevărată, de despovărată, încât să apară transparentă ea însăşi, şi de-o soliditate de diamant în cristalul frazei. „Aş vrea să culc umanitatea pe o pagină albă! Să văd totul, să ştiu totul, să spun totul!” În* Romanul experimental *polemizează şi cu adepţii scriiturii alese. „Dacă e să-mi spun părerea pe şleau, zic că astăzi se acordă o pondere exagerată formei [...]. Cel care va scrie mai bine nu e cel ce va galopa cu mai mult avânt printre ipoteze, ci acela care va ţinti de-a dreptul adevărul. [...] marele stil e făcut din logică şi claritate”. Ne explicăm între altele de ce* L’Assomoir e *dedicată „marelui său prieten*

[7] Mihai Ralea, *Scrieri din trecut,* Editura pentru literatură, 1963, p. 219.
[8] *Marile doctrine literare în Franţa,* Editura Univers, 1972, p. 219.
[9] Philippe van Tieghem. Op. cit., p. 237.

Gustave Flaubert, în semn de ură împotriva bunului-gust".

Dacă, asemeni lui Wellek, putem astăzi considera drept un eşec „încercarea unor Taine, Hennequin, Brunetière şi Zola de-a crea o ştiinţă a poeticii după modelul ştiinţelor naturii"[10]*, se cuvine însă să facem disocierea, cel puţin în cazul lui Zola, între activitatea sa de teoretician al literaturii experimentale şi rezultatul concret, oferit de realizarea unei opere monumentale, ce s-a bucurat de o uriaşă popularitate şi care e tradusă şi astăzi în lumea întreagă. Operă ce nu e delimitată de un cadru rigid, nu e încorsetată de ideile sale teoretice, acestea fiind expuse mai cu seamă în romanul de început,* La Fortune des Rougon, *cel ce deschide ciclul, şi reluate apoi în tomul final,* Doctorul Pascal. *Opera aceasta care numără o mie două sute de personaje reprezintă o secţiune prin toate mediile sociale: negustori mărunţi* (Pântecele Parisului); *preoţi* (Greşeala abatelui Mouret); *mari politicieni* (Excelenţa sa Eugène Rougon); mici *meseriaşi sau declasaţi* (Gervaise): *curtezane* (Nana); *familia burgheză, cu prejudecăţile, ipocrizia şi moravurile ei corupte* (Pot-Bouille); *marele negoţ şi marele capital luptând împotriva micului capital* (La Paradisul femeilor), carte *pentru a cărei documentare Zola a citit economie politică şi pe socialişti, de la cei utopici (Courier) până la Marx; muncitori şi revoluţionari* (Germinal), *artişti* (Creaţie); *ţărani* (Pământul); *feroviari* (Bestia umană); *marea finanţa* (Banii); *militari, dezvăluind în* Prăpădul *eşecul armatei celui de-al doilea imperiu etc.*

După terminarea ciclului, în interviul luat de l'Echo de Paris *la 10 iunie 1893, Zola declară: „Am scris mult dar aş dori să pot vorbi; aş dori să închin ceea ce-mi mai rămâne din viaţă apărării câtorva idei sociale". Afacerea Dreyfus, care se declanşează în 1894, îi va oferi, în următorii cinci ani, posibilitatea de a-şi dovedi din plin atitudinea cetăţenească. După aceasta, şi după cele* Trei Oraşe,

[10] R. Wellek, op. Cit., p. 27.

scriitorul întreprinde ciclul Celor patru Evanghelii: Fécondité *(Fecunditate), 1899;* Travail *(Muncă), 1901;* Vérité *(Adevăr), 1903, deci apărută cu un an după moartea sa, şi* Justice *(Dreptate), rămasă neterminată, lucrări în care revine din punct de vedere al concepţiei la ideile socialismului Umanitar, utopic.*

*

Privită ca una dintre verigile ciclului, Bucuria de a trăi *se integrează acestuia şi în acelaşi timp se diferenţiază. Se integrează prin întreaga familie de personaje a cărei istorie naturală şi socială Zola o descrie: Pauline, eroina principală, este fiica măcelarului Quenu şi a Lisei Quenu, cei cu mezelăria de lângă Hale, care apar în* Pântecele Parisului. *Sunt de asemeni amintiţi (ca tutori ai copilei) dar fără a participa câtuşi de puţin la acţiune verii Octave Mouret* (Greşeala abatelui Mouret) *şi Claude Lantier, nepotul Lisei Quenu şi fiul Gervaisei Macquart, viitorul pictor din* Creaţie. După *cum e pomenit şi numele speculatorului Saccard.*

Trăsătura de unire hotărâtoare pentru întreg ciclul rămâne însă ereditatea, determinarea psiho-fiziologică a personajelor de către predecesorii lor. Acest lucru reiese explicit şi în Bucuria de a trăi. *În legătură cu ieşirea violentă a Paulinei din seara sosirii Louisei, când cei ai casei o înconjoară pe aceasta cu întreaga lor afecţiune, iar Pauline se simte stingheră şi se răzbună cu sălbăticie pe Mathieu, câinele, Zola comentează: „Aceste violente crize de gelozie îi veneau, pare-se, de departe, de la un anume străbunic dinspre mamă, trecând peste echilibrul mamei şi al* tatălui *ei, a cărui copie fidelă era. Cum avea multă judecată pentru cei zece ani ai ei, Pauline explica singură că se străduia din răsputeri să-şi înăbuşe accesele acelea de furie, dar că nu izbutea". Ca adolescentă, în pragul căsătoriei cu Lazare, Pauline va avea o nouă şi violentă ieşire, la descoperirea*

trădării logodnicului (doamna Chanteau preferând-o pe Louise, moştenitoarea bogată, şi-n braţele căreia ea însăşi îşi împinge fiul). Va fi şi ultima scenă de acest fel, Pauline învăţând într-atât să-şi stăpânească instinctele şi pornirile, încât, pentru ceea ce ea crede a fi fericirea lui Lazare, se va sacrifica pe sine. Pauline è exemplificarea pe viu a faptului că la Zola ereditatea nu acţionează ca un dat orb, dominator, ca forţa absurdă a unei fatalităţi. În Notele *preliminare la* Bucuria de a trăi *se găseşte de altfel şi această însemnare a sa:... „vreau numai să-mi prezint personajul în lupta pentru fericire, împotriva principiilor ereditare care sunt în el şi împotriva influenţelor mediului”. La rândul său, Lazare e dominat şi el ereditar: „Când doamna Chanteau îl văzuse pierzându-şi zile întregi* cu cioplitul *ţăruşilor, cu nasul vârât în tratate de mecanică, îşi amintise, tremurând, de bunic, de dulgherul întreprinzător şi încurcă-lume, a cărui capodoperă inutilă dormea într-o lădiţă cu geamuri.. Oare bătrânul avea să renască, pentru a desăvârşi ruina familiei?”*

Bucuria de a trăi se *diferenţiază de celelalte opere ale ciclului mai cu seamă din punct de vedere tematic: drama care* se *consumă într-o minusculă aşezare de pescari, la ţărmul mării, având drept protagonişti numai câteva personaje, nu se aseamănă întru nimic cu temele aşa-numit majore ale altor romane, care i-au adus celebritatea scriitorului. Subiectul poate părea surprinzător chiar pentru cititorii superficiali ai lui Zola. Interpretările simpliste n-au lipsit nici din partea criticilor, în epocă. Francisque Sarcey, deţinătorul cronicii literare în* Le XIX-e Siècle *şi unul dintre cei mai înfocaţi detractori ai lui Zola se mulţumeşte să releve în carte aspectele naturaliste (în sensul cruditătţilor fiziologice „şocante”, sistematic evitate de predecesori „din decenţă”): „De ce avem nevoie să citim într-un roman pagini smulse dintr-un manual de patologie? E drept că domnul Zola îşi dă osteneala să le scrie în limbajul lui*

pitoresc, dar nu face decât să-şi prăpădească degeaba timpul şi *stilul”*[11] *Pe alt plan* – cel *simplist autobiografic – alţi interpreţi au văzut în* Bucuria de a trăi, *relatarea morţii doamnei Emilie Zola (mama scriitorului), şocul suferit de acesta în timpul agoniei bolnavei (întruchipată sub trăsăturile doamnei Chanteau în carte), neputinţa de-a o asista, încercarea de-a uita coşmarul prin lungi şi istovitoare plimbări în jurul Médanului (de-a lungul ţărmului din Bonneville, în carte). Chiar dacă unele detalii de pe cele două planuri* – cel real *autobiografic – şi cel al transpunerii literare – sunt izbitor de asemănătoare, conţinutul cărţii depăşeşte simpla autobiografie. Ştim astăzi cu precizie din* Notele *scriitorului ca şi din* Jurnalul *fraţilor Goncourt, nepreţuit când e vorba de a stabili adevărul în privinţa genezei sau ecourilor unora dintre lucrările lui Zola, că acesta meditează* încă din 1880 *la o carte pe tema morţii. Evenimentele tragice din acel an (moartea mamei, moartea lui Flaubert) vor întârzia însă materializarea acestui proiect. Tot în acel an, 1880, la data de 1 februarie, Jules şi Edmond de Goncourt notează faptul că la una dintre obişnuitele lor cine de la Magny, „Zola enumera fenomenele morbide care îl fac să se înspăimânte că nu va ajunge niciodată să termine cele unsprezece volume ce-i mai rămân de scris”.* Bucuria de a trăi *poate fi aşadar privită ca o carte autobiografică în măsura în care o bună parte din trăsăturile temperamentale ale lui Zola (sensibilitate maladivă, teamă obsesivă de moarte, dorinţa de-a o înlătura prin ticuri şi manii superstiţioase: „Totul se asocia cu ideea de simetrie: trei pagini la stânga şi trei pagini la dreapta, mobilele, orânduite de-o parte şi de alta a căminului sau a unei uşi, erau atinse fiecare de un număr egal de ori; fără să mai punem la socoteală că, sub toate*

[11] cf. *La Joie de vivre et la critique,* în *La Joie de vivre, Notes et commentaires* de Maurice Le Blond (Texte de l’édition Eugène Fasquelle).

*acestea, se ascundea ideea superstiţioasă că un anumit număr de atingeri, cinci, sau şapte de exemplu, distribuite într-un anume fel, împiedica rămasul-bun să fie definitiv. În ciuda inteligenţei lui, a faptului că nega supranaturalul, Lazare practica docil, ca o necuvântătoare, religia aceasta idioată, pe care o ascundea ca pe-o boală ruşinoasă") se identifică celor ale personajului Lazare. Intenţia cărţii ar fi, între altele, aceea de exorcizare „de exteriorizare şi desprindere a autorului de propria sa angoasă. Trăsătură care nu le scăpase fraţilor Goncourt, observatori lu*cizi şi pă*trunzători: „Ca moral, partea care domină e cea maladivă, suferindă, ultra-nervoasă [...]. Fiinţă insesizabilă, profund [...] dureroasă, anxioasă, tulbure, îndoielnică" (însemnare din Ju*rnal, cu *prilejul primei întâlniri dintre ei, la 14 dec. 1868). Ideea unui Zola rudimentar alcătuit sufleteşte este încă unul dintre clişeele acreditate de istoria literară. În mod firesc, printr-o simplă mişcare de translaţie, aceasta a fost extinsă şi asupra personajelor sale[12]: „Psihologia romanelor domnului Zola e foarte redusă. Doctrina lui pretinde, şi temperamentul său nu i se împotrivea, că observaţia ştiinţifică e exterioară. [...] Zola nu a căutat nimic altceva în viaţa umană dincolo de accidentele de nevroză şi de fenomenele de nutriţie. Agitaţii de nebuni şi pofte de brute – iată ce ne oferă: de-aici, sărăcia psihologică, vidul îngrijorător al creaturilor sale" Or, atât schiţele iniţiale ale planului cărţii cât şi conţinutul în sine al Bu*curiei de a trăi îl co*ntrazic pe Lanson. În No*tele[13] pr*egătitoare ale cărţii, Zola îşi exprima dorinţa de a scrie un roman psihologic, adică „povestea intimă a unei fiinţe, a voinţei, sensibilităţii şi in*teligenţei sale [...]. Dar nu pornesc de la dualitatea spiritualiştilor, suflet şi trup". Apoi Zola mai adaugă: „Ni*mic nu *se vede pe dinafară, totul se petrece pe dinăuntru". Realizându-şi*

[12] Gustave Lanson. *Histoire de la Littérature française,* p. 1080.
[13] cf. Éd. Îngrijită de Maurice Le Blond, p. 370.

*această intenţie, Zola compensează în Bu*curia de a trăi si*mplitatea exterioară a intrigii, numărul redus de personaje prin dimensiunea interioară a profunzimii. Carte a condiţiei umane, romanul de faţă repune în discuţie datele unei străvechi probleme existenţiale, pe care omenirea şi-a pus-o neobosit din toate timpurile: aceea a acceptării sau neacceptării propriului destin. „A înţelege o operă nu e o expresie mai puţin confuză decât «a* înţelege *un om». Nu e vorba să faci inteligibilă o operă, ci să-i faci pe ceilalţi sensibili la ceea ce formează valoarea ei", afirmă Malraux[14]. Călcând pe urmele lui Gide, acelaşi mai adaugă: „La ceea ce contemporanii admiră la un autor, e timpul să adăugăm şi elementul necunoscut nouă şi pentru care veacul următor îl va admira altfel. Nevoia de a scoate la lumină într-o operă făgăduiala supravieţuirii ei". Dintre contemporani, acela care a desluşit sensul profund al cărţii, ceea ce-i dă preţ nouă, celor de azi, e Maupassant: „Povestea acestei fete (personajul Pauline) devine povestea întregii noastre speţe. Povestea sinistră, palpitantă, umilă, magnifică, plămădită din vise, din suferinţe, din nădejde şi desperare, din ruşine şi măreţie, din infamie şi dezinteres, din veşnică jale şi veşnică iluzie"[15].*

Că tematica Bucuriei de a trăi *are o valoare generală, depăşind aspectul autobiografic, se vede limpede din aceleaşi* Note *în care autorul îşi exprimă intenţia de-a transmite o anumită încărcătură de idei prin unul sau altul dintre personaje. În legătură cu Lazare,* Notele *consemnează intenţia de-a întruchipa „un bolnav al conştiinţelor noastre începătoare"* (...de nos consciences commençantes); *iar în altă parte: „un bolnav al ştiinţelor noastre aflate la început". Într-un cuvânt, Zola intenţionează să sugereze prin Lazare pe toţi acei tineri*

[14] André Malraux, *L'Homme précaire et la littérature,* p. 14.
[15] Cf. Cronica scriitorului din Le Gaulois, aprilie 1884,În ediţia îngrijită de Maurice te Blond.

inteligenţi, care sunt la curent cu noutăţile epocii, sunt de partea ştiinţei, au cunoştinţă de metoda experimentală ca şi de aplicarea acesteia la literatură, dar care, „dintr-un soi de îngustime de vederi şi mai cu seamă din multă neputinţă personală, neagă totul”. Lazare reprezintă aşadar, în plină epocă scientistă, scepticul care neagă atotputernicia ştiinţei, deşi e ateu, deşi recunoaşte şi proferează uriaşele posibilităţi de progres oferite de ştiinţă (a se vedea încrederea cu care porneşte întreprinderea de exploatare a algelor marine). În cuprinsul cărţii, Zola va mai preciza, în acelaşi sens, despre eroul său: „împărtăşea plictisul sceptic al întregii sale generaţii, iar nu plictisul romantic al unui Werther sau al unui René, deplângând regretul după vechile credinţe, ci plictisul noilor eroi ai îndoielii, *cel al tinerilor chimişti care se supără şi declară că lumea nu e posibilă deoarece ei n-au descoperit dintr-odată viaţa în adâncul retortelor lor”. În complexitatea personajului lui Zola trebuie descifrată buna-credinţă cu care adeptul şi teoreticianul metodei experimentale îşi exprimă rezerva faţă de atotputernicia totală a ştiinţei, anticipând întrucâtva prin aceasta experienţa dobândită de veacul următor; ştiinţa nu se poate* substitut *vieţii morale a individului. În câteva din ultimele sale texte: lucrarea anterior citată,* L’Homme précaire et la littérature ca şi Lazare, *această sinceră şi inteligentă disertaţie pe tema morţii, poate cea din urmă experienţă a sa de viaţă, aceea de bolnav al clinicii Salpétrière, Malraux îşi imaginează bilanţul câştigurilor pe care le avem noi, cei de astăzi, de pe urma progreselor ştiinţei. Punctul său de pornire e tocmai epoca scientismului şi citează din acelaşi* Jurnal al *fraţilor Concourt unul dintre episoadele întru totul revelatoare din timpul celebrelor cine de la Magny. „Berthelpt prezice că, după o sută de ani de ştiinţă, omul va şti ce este atomul şi va putea, după placul lui, să modereze, să stingă, sau să aprindă soarele. Claude Bernard, la rândul lui, anunţă că*

peste o sută de ani fiziologia va putea întocmi legea organică, creaţia umană. [...] Nu vreau să pun în discuţie valoarea metodei ştiinţifice [...] ci să-i precizez natura, pentru că de la ştiinţă şi numai de la ea aştepta veacul al XIX-lea secretul pe care omenirea îl aşteptase de la religii. [...] Domeniul pe care-l desemna cu. Cuvântul suflet se destrăma, cel al inconştientului nu exista încă...”[16] *Recunoscând uriaşa forţă creatoare – sau distrugătoare – pe care ştiinţa o poate reprezenta, Malraux afirmă, în numele veacului nostru, că acesteia nu trebuie să i se ceară elucidarea tuturor întrebărilor pe care conştiinţa umană şi le va pune neîncetat: pentru om, omul este obiect de întrebare. Şi „nicio întrebare nu se pune omului într-un fel atât de imperios ca aceea care îl întreabă asupra sensului vieţii, deoarece e pusă de moarte”.*

Aflat la răscrucea a două mentalităţi, aceea religioasă, pe care o respinge, şi aceea a ştiinţei, pe care o *acceptă, dar ale cărei limite le întrevede, eroul lui Zola fixează un moment de criză a spiritului uman, în măsura în care acesta nu şi-a asimilat pe deplin lecţia ştiinţei şi simte nevoia unui suport care să-i îngăduie să-şi regăsească echilibrul. (Este întocmai ceea ce remarcă şi critica actuală*[17] *referindu-se la lucrările în care transpar cu uşurinţă dimensiunile spirituale ale lui Zola:* Creaţie, Bucuria de a trăi, Doctorul Pascal: *faptul că prin înfruntările sincere şi dureroase ale conştiinţei eroilor ce-l reprezintă, scriitorul îşi resimte epoca drept una dintre etapele importante de tranziţie în mersul spre civilizaţie al umanităţii). Pentru Lazare, suportul acesta îl reprezintă sistemul schopenhauerian. Ecourile şi influenţa gândirii filosofului german asupra spiritelor vremii (Huysmans, Maupassant, între alţii) este din cele mai*

[16] *L’Homme précaire et la littérature,* pp. 309—310.

[17] A se vedea îndeosebi aportul participanţilor la Colocviul *Zola,* în *Les Cahiers naturalistes,* nr. 42/1971, Editions Fasquelle şi volumul *Les critiques de notre temps et Zola,* présentation par Colette Becker, Garmér, 1972.

puternice[18]*. Despre eroul său, Zola ne spune că se „azvârlise asupra lui Schopenhauer”, deci apelase la învăţătura acestuia ca la un refugiu salvator. Toate elementele din recuzita filosofiei lui Schopenhauer vehiculate de Lazare, ca şi soluţiile salvatoare ale acestuia, remediile lui supreme, sunt însă în mod cert prezentate într-o lumină parodică. Student ratat, Lazare se va hrăni pentru tot restul vieţii cu reminiscenţe din lecturile, de tinereţe*, ca *şi din discuţiile purtate cu colegii, la Paris. „Pesimismul îl atinsese cu aripile lui, un pesimism prost asimilat, din care nu rămăseseră decât nişte butade geniale, poezia măreaţă şi tenebroasă a lui Schopenhauer”. Lazare profesează neobosit crâmpeie din convingerile sale de tinereţe (ce-i drept, mai mult pentru a-şi demonstra sieşi şi celorlalţi inutilitatea oricărui efort, de vreme ce sensul vieţii e unul tragic, şi pentru a-şi justifica în felul acesta şi repetatele eşecuri în tot ceea ce întreprinde). De fiecare dată interlocutoarea sa este Pauline, care, precum ea însăşi o spune, nu are „cap metafizic”, îngăduindu-şi să ia în derâdere disertaţiile* varului *despre vicleniile Voinţei, „cea care e motorul lumii”, despre „eliberarea prin nimicire”, ca şi despre „mijlocul practic al unei sinucideri generale, al unei dispariţii totale şi rapide, consimţită de totalitatea fiinţelor”. E o modalitate prin care Zola sugerează neadeziunea la soluţiile adoptate de personajul său.*

Zola, aşa cum remarcă David Baguley[19]*, resimte o neîncredere instinctivă faţă de speculaţiile abstracte, desprinse de elementul concret al realităţii. „În afara vieţii, a trudei continui a umanităţii, nu există decât sminteli*

[18] Pentru literatura română, cf. G. Călinescu. *Izvoarele filosofiei teoretice a lui M. Eminescu,* Studii şi *Cercetări de istorie literară şi folclor,* anul V, 1956, nr. 3—4", Tudor Vianu, Eminescu *şi etica lui Schopenhauer,* în *Studii de literatură romană,* Edit. Didactică şi pedagogică, 1965; Liviu Rusu. Eminescu *şi Schopenhauer,* Editura pentru literatură, 1966.

[19] *L’Anti-intellectualisme de Zola, Colloque,* pp. 119-129.

metafizice, înşelăciuni şi necazuri”[20]*. În consecinţă, eroii săi care vor incarna personajul intelectualului (Claude Lantier, doctorul Pascal, Lazare) ajung în mod paradoxal, prin însăşi complexitatea frământărilor şi căutărilor interioare, victime ale unei idei fixe. E ceea ce-i face să se distanţeze de căldura umană şi de real, pe care-l reneagă. Acesta însă îşi ia revanşa făcând din ei nişte fiinţe mutilate, unidimensionate – am spune – incapabili să resimtă plenitudinea vieţii. Femeia, dimpotrivă, (cf. David Baguley), atunci când nu e pervertită de societate şi abătută de la rolul ei nativ, întruchipează forţele elementare şi esenţiale ale vieţii. Henri Barbusse, la rândul său, se numără printre cei care scot. În evidenţă geniul popular al lui Zola, identificându-l cu o forţă a naturii, nu cu un zămislitor de idei”*[21]*.*

Lazare este ceea ce s-ar putea defini drept un pacient tragic,[22] adică *fiinţa conştientă de propria sa finitudine percepută ca limită; altfel spus, fiinţa consumată de situaţia tragică în care se zbate la nesfârşit; incompatibilitatea dintre libertatea absolută, a gândirii, a fanteziei, aspiraţiei şi putinţa realizării acestora. Impedimentul e dat de statutul fizic, finit, al omului ca vieţuitoare biologică. În cazul lui Lazare (amintim că nomenclatura personajelor la Zola este din cele mai importante; numele personajului Duverdy, din Pot-Bouille, consilier la Curtea de apel, i-a atras un proces: răsunător, din partea omonimului său real, având aceeaşi funcţie la Curtea de apel din Paris; în ciuda voinţei sale Zola fusese constrâns să cedeze, schimbând numele în Duveyrier), confruntarea cu tragicul este dată de obsesia morţii. Gândul nefiinţei, al propriei morţi proiectată într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat* – dar indubitabil – *îi*

[20] Oeuvres complètes, t. XI, p. 305, Editiones de la Pléiade.
[21] Henri Barbusse, *Zola,* Gallimard, 1932, p. 265.
[22] Pentru toate consideraţiile privind delimitarea noţiunii de tragic şi a purtătorilor ei cf. Gabriel Liiceanu, *Tragicul, o fenomenologie a limitei şi a depăşirii,* Editura Univers, 1975.

năruie existenţa, îl împiedică să se împărtăşească din bucuriile simple ale vieţii, să clădească ceva. Contemplarea naturii, devine, în cazul său, prilej de reanimare a răului lăuntric. „Pe cer furnicarul de stele creştea din clipă în clipă, ca nişte lopeţi de jeratic aruncate de-a curmezişul, infinitului.

— Tu încă n-ai învăţat asta, murmură el în sfârşit. Fiecare stea e un soare, împrejurul căruia se învârtesc maşinării ca pământul; şi sunt milioane altele îndărătul ăstora, şi veşnic altele...

Tăcu, apoi urmă cu o voce gâtuită de un fior puternic:

— Mie nu-mi place să le privesc... Mă înspăimântă.

Marea, în creştere, aducea o tânguire îndepărtată, asemănătoare deznădejdii unei întregi mulţimi plângându-şi soarta mizeră. Pe orizontul necuprins, întunecat acum, ardea pulberea zburătoare a lumilor. Şi, în această plângere a pământului strivit de numărul fără de sfârşit al stelelor, copila crezu că aude aproape de ea hohotul unui plânset.

— Ce ai, ţi-e rău?

Nu-i răspunse, suspina cu faţa acoperită de mâinile crispate violent, ca şi cum n-ar fi voit să mai vadă. Când putu să vorbească, bâigui:

— Oh, de-aş muri, de-aş muri!"

Se spune că la subiecţii de rină, confruntarea celor două spaţii, cel al intimităţii cu imensitatea spaţiului lumii, e consonantă.[23] *Imensitatea, considerată drept o categorie filosofică a visării, determină o stare sufletească deosebită, încât îl pune pe cel care visează „în afara lumii apropiate, dinaintea unei lumi care poartă semnul infinitului"*[24]*. Pentru Lazare „semnul acesta este cu necesitate şi cel al tragicului, deoarece contemplarea măreţiei şi a imensităţii răscoleşte în el sentimentul acut al mărginirii în timp a omului. Oricare alt pretext: un cuvânt [aruncat la*

[23] cf. Gaston Bachelard, La *Poétique de l'espace,* P.U.F., 1967, p. 184.
[24] *Idem,* p. 168.

întâmplare de cineva, simplele habitudini zilnice pot dezlănţui în el aceeaşi trăire intensă, aceeaşi cutremurare intolerabilă. „Într-o seară, pe când Pauline, îi citea unchiului ziarul, Lazare ieşise din încăpere, răscolit de fantezia unui scriitor care înfăţişa cerul secolului XX plin de zborul baloanelor, plimbând călătorii de la un continent la altul: el n-avea să mai fie acolo, baloanele acelea pe care nu le va vedea vor dispărea, înghiţite de neantul secolelor viitoare, al căror mers în afara fiinţei sale îl umplea de nelinişte." Sentimentul chinuitor al incompletudinii, al nerealizării, sporeşte intoleranţa faţă de marile întrebări ale existenţei. Activităţile care îi stârnesc interesul: compozitor, doctor, *industriaş, constructor, gazetar, scriitor etc. Sunt, rând pe rând, abandonate cu dezinteres, după ce la început îi stârniseră un entuziasm exagerat. Mai mult decât manifestarea firii sale nestatornice, incompatibilă de sentimente continui şi trainice, trebuie văzut în succesiunea de ratări a lui Lazare (manifestată chiar şi în dragoste) un dat ereditar (cum am mai amintit) şi pe care acesta, nu e apt să-l depăşească.*

Modalitatea prin care Zola înfăţişează cazul personajului său, acesta reprezentând, neîndoielnic, o extremă, o abatere de la normal prin intensitatea şi frecvenţa maladivă cu care îşi. Anticipează propria moarte, fac din el un precursor. În Romanul experimental *el însuşi avusese intuiţia acestui fapt când amintea despre rolul de* pionieri *pe care Claude Bernard îl impune filosofilor. Şi adaugă, privitor la rolul scriitorilor:* „S-a spus *adesea că scriitorii ar trebui să deschidă calea savanţilor. E adevărat. [...] Poeţii şi-au spus părerea iar savanţii au venit apoi să controleze ipotezele şi să fixeze adevărul". Analizând cele două personaje principale din* Bucuria de a trăi, *Lazare şi Pauline, în diverse ipostaze ale existenţei lor, Zola procedează în felul psihanaliştilor, ale căror metode le anticipează, Amintim că Zola era la curent cu lucrările lui Charcot,*

eminentul neurolog al vremii, autorul celebrelor Lecţii asupra maladiilor nervoase. *Acesta înfiinţase prima catedră din lume de boli nervoase (1862—1885). Ca director al ospiciului Salpétrière, ca profesor, autoritatea şi notorietatea sa devansează cu jumătate de secol faima lui Freud. Simptomele monomaniei lui Lazare s-ar încadra astfel, după autorul* Interpretării viselor, *la capitolul nevrozelor traumatice. Viaţa onirică a. Acestora prezintă caracteristica de-a aduce mereu bolnavul la situaţia ideii obsesionale, situaţie din care se trezeşte cu o nouă spaimă. „De ani de zile, în clipa când se culca, gândul că va trebui să moară i se întipărea pe faţă, îngheţându-i sângele în vine. Acum, nici nu mai îndrăznea să adoarmă, muncit de teama de-a nu se mai scula. Ura somnul, se cutremura de groază simţindu-şi făptura pe punctul de a-şi pierde cunoştinţa, în clipa când din starea de veghe se prăbuşea în vârtejul neantului. Apoi, trezirile bruşte îl zdruncinau şi mai mult, îl scoteau din întunecime, ca şi cum un pumn uriaş l-ar fi apucat de păr şi l-ar fi aruncat în viaţă, stăpânii de spaima nedesluşită a necunoscutului din care ieşea.” Aceeaşi prefigurare a metodelor de investigare a subconştientului e prezentă şi în cazul descifrării vieţii erotice a Paulinei, în timpul îndrăgostirii de Lazare. Zola se opreşte asupra viselor, punct nodal în cercetarea psihanalitică, intuind faptul că rămăşiţele diurne influenţează şi declanşează visul, acesta fiind investit de subiect cu o puternică coloratură a libidoului: „După cină, într-o seară, Pauline vorbi despre năstruşnicia viselor: nu e revoltător să te afli culcat pe spate, fără supărare, pradă închipuirilor celor mai bizare? Iar ceea ce-o exaspera părea a fi moartea voinţei în timpul somnului, abandonul complet al persoanei proprii.* Vărul, *cu teoriile lui pesimiste, era şi el pornit împotriva viselor, deoarece tulburau fericirea desăvârşită a neantului; în timp ce unchiul făcea distincţie, îi erau pe plac visele agreabile, ura coşmarurile provocate*

de febră. Dar Pauline se înverşuna într-atât, încât *doamna Chanteau, surprinsă, o întrebă despre ceea ce visa noaptea. Atunci fata se încurcă: nimic, absurdităţi, lucruri prea nedesluşite pentru a le putea ţine minte. Şi nici atunci nu minţea, deoarece visele acelea se petreceau într-o stare de somn şi trezie, resimţea atingeri părelnice, sexul său feminin i se trezea la viaţă, fără ca vreodată vreo imagine limpede* să-şi *precizeze senzaţia. Nu vedea pe nimeni, putea crede că e mângâierea vântului mării care, vara, pătrundea pe fereastra deschisă".*

Pentru Zola, personajul Pauline este replica dată lui Lazare şi pesimismului său tenebros pe toate planurile. Scriitorul preferă, sau nu întrevede altă posibilitate de redare a celor două răspunsuri posibile pe care omul le-ar da existenţei: acceptarea sau neacceptarea condiţiei sale, decât prin întruparea lor în două personaje divergente. Din Notele sale, se *vede că Zola a ezitat* multă vreme *asupra unei multitudini de variante ale titlului, toate conţinând în ele motivul Lazare, tonalitate deprimantă:* La Valée des *Larmes* (Valea plângerii), *L'Espoir du Neant* (Speranţa în Neant), *Le Vieux* cynique *(Bătrânul cinic),* La Sombre Mort *(Sumbra moarte),* Le Tourment de l'Existence *(Chinul existenţei),* La Misère du Monde *(Jalea* lumii;, Le Repos sacré du Néant *(Sacra odihnă a Neantului),* Le Triste Monde *(Trista lume). Toate par într-adevăr inspirate de „pasărea neagră cu aripi desfăcute: moartea", ce domină întreaga carte. Cuvintele aparţin lui Maupassant, din aceeaşi cronică anterior citată. Tot el va remarca „ironia amară" a titlului sub care cartea apare, părându-i-se, fără îndoială, a contrasta în mare parte cu însuşi conţinutul. Pentru că* Bucuria de a trăi *reprezintă într-adevăr o opţiune programată, voită, impusă sieşi de scriitor. Pauline, mesagera acestei soluţii, anulează tragicul, întruchipând conştiinţa comună, cea pentru care finitudinea se situează la o limită foarte îndepărtată şi însumând un moment unic,*

fără repetări şi trăiri anticipante. Pauline nu are sentimentul dureros al scurgerii timpului, deci al apropierii de limită. Pentru ea, timpul nu e un tot, o categorie globală, ci o multitudine de momente înşiruite unele după altele, o îmbucătăţire în etape mai mari sau mai mici: ani (cu vreme bună sau rea, cu recoltă îmbelşugată sau nu), anotimpuri (calde sau reci, secetoase sau ploioase), luni, săptămâni şi zile, care la rândul lor se împart în momente, diferite după ocupaţiile pe care le are. Ocupaţii care de la o zi la alta se repetă, şi tocmai în repetabilitatea lor, în infinitatea de îndeletniciri sezoniere personajul află sens existenţei, raţiune de-a fi. „Şi *zilele începură iar să se scurgă în casa de la Bonneville. După o iarnă foarte rece, venise o primăvară ploioasă, marea biciuită de averse părea un lac de nori; apoi, vara târzie se prelungise până în mijlocul toamnei, toropită de un soare arzător, care dogora necuprinsul albastru cu nişte călduri copleşitoare, adormindu-l; pe urmă se ivise iarna, şi o primăvară, şi încă o vară, scurgându-se toate minut cu minut, în acelaşi ritm, în pasul cadenţat al orelor.*

Pauline, ca şi cum inima i s-ar fi potrivit după mişcarea aceea de orologiu, îşi regăsise calmul. Suferinţa îi amorţea, legănată de scurgerea regulată a zilelor, prinsă în ocupaţii ce ajungeau să fie mereu aceleaşi. Dimineaţa cobora, îşi săruta unchiul, schimba cu slujnica aceleaşi cuvinte ca în ajun, cosea după-amiaza, seara se culca *devreme şi, a doua zi, totul era luat de la capăt, fără ca vreodată un eveniment neaşteptat să întrerupă monotonia vieţii.” Natura este de asemeni pentru Pauline o entitate apropiată, familiară, un prieten statornic, darnic în bucurii şi plăceri simple, sănătoase, în fragmentul ce urmează, Lazare* – care de obicei *vede în mare un duşman şi un rival de temut, încercând zadarnic să-l domolească* –, împărtăşeşte *şi el viziunea Paulinei, deoarece, după consumarea experienţei erotice cu Louise, se simte din nou atras în constelaţia*

Paulinei – ceea ce-i îngăduie s-o redescopere pe prietena escapadelor din copilărie – ev între toate fericit, când marile şi îngrijorătoarele întrebări ale existenţei nu-l frământau încă. „Legănatul proaspăt al mării le ajungea până la şolduri, se îmbătau de aerul curat cu gust de sare ce adia dinspre larg. Şi porneau în escapadele de pe vremuri, se plimbau până departe, odihnindu-se pe nisip sau adăpostindu-se în adâncul unei grote, ca să treacă o aversă venită pe neaşteptate, apoi se întorceau la căderea nopţii, pe cărările întunecate. Nimic nu părea să se fi schimbat nici sub cer, marea era tot acolo, nesfârşită, repetând mereu aceleaşi orizonturi, în veşnica ei schimbătate. Oare nu ieri o văzuseră, înveşmântată în albastrul acela turcoaz, străbătută de dârele tremurătoare şi ceva mai deschise, ca de moar, pe unde pătrundea fiorul curenţilor? Iar marea aceea plumburie, sub cerul livid, ca şi bura de ploaie, spre stingă, ce sosea odată *cu fluxul, n-aveau să le vadă şi mâine, făcându-i să confunde zilele? Întâmplări mărunte şi uitate le veneau în minte, dându-le senzaţia puternică a realităţii imediate.”*

Ca şi predecesorii sau succesorii săi care s-au aplecat asupra condiţiei umane, Zola ajunge la concluzia că o eradicare totală a răului nu este posibilă. Manifestarea acestuia sub diverse forme a existat şi va exista, fie că e vorba de suferinţă fizică (a se vedea în acest sens discuţiile lui Lazare cu doctorul Cazenove) pricinuită de boală (Chanteau) de simple stări fiziologice (aducerea pe lume a unui copil, Louise), de suferinţă morală (Lazare), sau de cataclismele naturale (dezastrele provocate de furia mării). Devalorizarea optimismului simplist, ridicol: totul e cât se poate de bine, în cea mai bună dintre lumi, a fost făcută cu strălucire de Voltaire, care demonstrează în Candide, prin *peripeţiile şi adversităţile sorţii la care îşi supune inexperimentatul erou, în cât de mare măsură formula leibniziană e încărcată de ridicol. Adevărata călătorie*

întreprinsă de Candide e nu atât spaţială, în ciuda deselor schimbări de decor, în bună tradiţie picarescă, ci mai curând una interioară (iniţiatică, am spune azi): părăsirea convingerilor leibniziene şi adoptarea cu modestie a optimismului propus de Voltaire. Acesta îşi trage izvorul din însăşi înţelepciunea vieţii şi se mărgineşte la a ne învăţa să preţuim cum se cuvine îndeletnicirile simple ale traiului de fiecare zi, cele pe măsura omului şi-a omenescului. Considerată în spiritul, iar nu în litera ei, formula lui Voltaire (cultivons notre jardin) se *extinde, fireşte, şi la îmbogăţirea lăuntrică, prin cultivarea harurilor minţii ale judecăţii şi-ale însuşirilor, întreaga viaţă a patriarhului de la Ferney ca şi sfaturile date cu înţelepciune şi bonomie prietenilor au slujit drept pildă practică preceptului său:... „şi vă rog să vă bucuraţi cât veţi putea mai mult de această viaţă, care nu înseamnă mare lucru, fără să vă temeţi de moarte, care nu înseamnă nimic" (Scrisoare către Doamna du Deffand, 13 octombrie 1765).*

Criticii din vremea lui Zola nu i-a scăpat referirea la Voltaire, de vreme ce Francisque Sarcey în cronica sa din Le XIX Siècle *(1885) scrie:* „Bucuria de a trăi e Candide *adus în lumea noastră contemporană şi tratat prin procedee naturaliste". La Zola însă, care nu recurge la maniera parodică, acceptarea măsurii umane e resimţită cu atât mai dureros. Pauline nu e o simplă replică plăsmuită pentru a contracara convingerile Hui Lazare: ea însăşi constată că actele ei de caritate printre* copiii şi familiile *din sat le uşurează acestora prea puţin existenţa; că renunţarea la Lazare nu a adus fericirea menajului acestuia cu Louise; că nepoţelul ei, pe care s-a îndârjit să-l readucă la viaţă, e handicapat fizic, şi că, în general „bunătatea nu duce totdeauna la fericire". Dimpotrivă, în momentele sale de luciditate şi mare sinceritate, Lazare recunoaşte: „Ce prostii toată fanfaronada, toate tenebrele pe care le vânturam din teamă şi din vanitate! [...] Existenţa e atât de*

uşoară când cei din casă sunt bine dispuşi şi trăiesc unii pentru alţii!" Toleranţa faţă de ceilalţi şi dăruirea ar fi aşadar după Zola soluţiile în virtutea cărora omul se cuvine să facă alegerea, acceptându-şi condiţia sa de om. Suferinţa, împotrivirea, sfâşierea lăuntrică sunt pe cât de istovitoare, pe atât de inutile. Prin aceasta, prin această acceptare dureroasă dar conştientă, *autorul* Bucuriei de a trăi poate *fi pus alături de Camus. (Mai puţin alături de Malraux, care ne propune ca pildă de realizare personalităţi de excepţie în împrejurări de excepţie, consumarea în aventură prin fapta istorică de importanţă covârşitoare.) Camus însă, se simte solidar în primul rând* „cu *omul de toate zilele"* (Interviuri)[25] acceptă *insignifianţa, adică „obişnuinţa fiinţelor de a fi ceea ce sunt"* (Despre insignifianţă)[26] *Natura, îmbrăţişată în toată grandoarea şi simplitatea ei, confundarea omului cu elementele, bucuria resimţită de pe urma acestei nuntiri – este încă unul dintre marile motive camusiene care pledează pentru asumarea condiţiei umane: „Curând, când mă voi azvârli în ierburile aromate ca să-mi* îmbib trupul de *miresmele lor, voi avea conştiinţa, împotriva tuturor prejudecăţilor, că îndeplinesc un adevăr care e acela al soarelui şi va fi şi acela al morţii mele într-un anume sens, însăşi viaţa mea e în joc aici, o viaţă cu gust de piatră caldă, plină de suspinele mării şi de greierii ce se pornesc să cânte. Briza e răcoroasă şi cerul albastru. Mă dăruiesc din plin acestei vieţi şi vreau să vorbesc despre ea în libertate: căci îmi dă mândria condiţiei mele umane. Totuşi, mi s-a spus adesea: n-avem de ce să fim mândri. Ba da, avem: cerul, marea, inima mea zvâcnind de tinereţe, trupul meu cu gust de sare şi necuprinsul decor unde duioşia şi gloria se întâlnesc în galben şi albastru. Întru cucerirea acestora trebuie să-mi întrebuinţez forţa şi*

[25] cf. Camus, Eseuri, Edit. Univers, 1976, p. 381. Traducere şi cuvinte introductive de Modest Morariu.
[26] Idem. Pp. 254—255.

capacitatea. Totul aici mă lasă intact, şi nu părăsesc nimic din mine însumi, nu-mi pun nicio mască: mi-e de-ajuns să învăţ cu răbdare dificila pricepere de-a trăi. [...] Pe mare, domneşte tăcerea uriaşă a amiezii. Orice fiinţă frumoasă nutreşte orgoliul firesc al frumuseţii ei, lumea, astăzi, lasă orgoliul să ţâşnească din ea. Faţă în faţă cu ea, de ce aş nega bucuria de a trăi, de *vreme ce nici nu mă pricep să cuprind totul înlăuntrul bucuriei de a trăi? Nu-i nicio ruşine să fii fericit"*[27]*. Camus pledează pentru aceste adevăruri relative, care se confundă cu tot atâtea momente resimţite ca* derizorii *şi* esenţiale. *Esenţiale, pentru că, în cadrul unui timp limitat, definesc însăşi fericirea, adică „simplul acord între o fiinţă şi existenţa pe care o duce". Derizorii, deoarece omul are dubla conştiinţă a dorinţei sale de dăruire şi a destinului său, ce-l soroceşte morţii. Aşa încât şi la Camus, ca şi la Zola, consimţirea şi revolta se îngemănează.*

Se întâmplă ca, prin dezlegările asemănătoare găsite unor chestiuni ce i-au frământat, spiritele să-şi răspundă peste veacuri, în pofida catalogărilor prestabilite şi a etichetărilor date de istoricii literari.

În cuvântul său din cadrul Colocviului[28], Philip *D. Walker observă că, fără a dispărea total, dorinţa demiurgică şi ambiţioasă a lui Zola de identificare cu natura lasă, loc, pe măsură ce scriitorul înaintează în vârstă, unei atitudini stoice, unei acceptări resemnate a condiţiei umane: statutului limitat în timp al omului, stării lui de fiinţă pieritoare. Opera prin care se exemplifică această schimbare în viziunea sa e tocmai* Bucuria de a trăi. Aceeaşi *acceptare cumpănită în progresul încet dar inexorabil al ştiinţei şi-al viitorului este manifest declarată de Zola în cuvântarea ţinută studenţilor, în 1893. „Faţă de noul secol ce se înalţă la orizont, nutresc mai curând curiozitate decât*

[27] Albert Camus, *Noces,* Gallimard, 1959 *(Noces a Tipassa,* p. 18—19).
[28] *Zola et la lutte avec l'Ange,* pp. 79—92.

revoltă, simpatie înflăcărată decât îngrijorare personală; fie aşadar ca eu însumi să pier şi întreaga mea generaţie dimpreună cu mine [...], întru ajutorul celor care urmează după noi şi care se îndreaptă spre lumină[29]*. Trei ani mai târziu, adresându-se din nou tineretului, Zola îşi mărturiseşte generoasa profesiune de credinţă: „Mi-am statornicit încrederea în mâţă, o socot bună la nesfârşit, unica făuritoare a sănătăţii şi a forţei”*[30]*. Este glasul experienţei şi al înţelepciunii, însuşi testamentul spiritual al scriitorului, care nu va mai socoti omul decât* ca pe-o simplă *verigă în marele angrenaj al vieţii.*

Acum, la aproape opt decenii de la moartea sa, când s-au stins animozităţile politice, religioase şi morale în numele cărora critica oficială a vremii l-a combătut pe scriitor, acesta este repus în deplinătatea drepturilor sale. Încă din prima jumătate a veacului nostru, voci din cele mai prestigioase s-au ridicat în apărarea celui ce scrisese Familia Rougon-Macquart. Dacă *Mallarmé sau Cocteau scot în evidenţă calităţile artistice şi poetice ale acestei opere, Gide şi Thomas Mann insistă asupra conţinutului ei propriu-zis („Nu există romancier mai personal, nici mai reprezentativ”*[31]*), asupra însemnătăţii momentului Zola în ansamblul romanului realist francez de la finele veacului trecut. Marele scriitor german, în cartea pe care i-o dedică (tradusă în 1939 în franceză) mărturiseşte: „Émile Zola mi s-a părut a fi totdeauna unul dintre reprezentanţii cei mai puternic marcaţi, cei mai exemplari ai veacului al XIX-lea”.*

Începând cu cea de-a doua jumătate a secolului nostru, critica, inclusiv cea universitară, îl „acceptă” şi-l preia pe Zola, dedicându-i nenumărate lucrări[32]*, în care operele scriitorului sunt analizate prin prisma unor metodologii*

[29] cf. *Oeuvres complets,* t. XII, p. 677, ed. cit.
[30] idem, t. XIV, p. 726.
[31] André Gide, *Jurnal,* însemnarea din 17 iulie 1932.
[32] cf. *Les Critiques de notre temps et Zola,* présentation par Colette Becker, Garnier, 1972.

specifice (tematică, psihanalitică, experimentală etc.), autorii lor întrecându-se în a descoperi acele laturi ale creaţiei sale prin care Zola se adresează sensibilităţii moderne, ne este accesibil nouă, celor de azi. Publicaţia Les cahiers du Naturalisme, *ce se bucură de aportul criticilor şi istoricilor literari din toată lumea, ca şi* Colocviile *Zola, dovedesc audienţa internaţională de care se bucură „părintele naturalismului".*

Excelentă operă de exegeză zolistă, cartea criticului *marxist Jean Fréville,* Zola semănător de furtuni, *oferă o sinteză a idealurilor social-umanitare ale scriitorului, a încrederii sale în progres, precum şi a trăiniciei unei opere al cărei nedezminţit crez estetic a fost acela al investigaţiei obiective şi curajoase. Mai presus de orice, Fréville discerne în Zola* crainicul vremurilor viitoare: *„Dintre toţi romancierii veacului al XIX-lea, Zola s-a îndreptat cu cea mai mare ardoare spre viitor. Realismul său social, atât de nou într-o epocă de individualism extrem, îl opune contemporanilor. […] Singur Zola intuieşte în clasa muncitoare forţa ascendentă, pe eroul lumii viitoare, şi ascultă încordat, cu înfrigurare şi încredere, a*cum *încolţesc germenii acesteia, răzbătând prin carapacea nedreptăţilor seculare […]..*

În ciuda dezolării, a cruzimii şi a amărăciunii unor pasaje, întreaga sa operă stă mărturie a încrederii în om. Zola s-a îndreptat împotriva «zeului îmbuibat, chircit, a idolului monstruos, ascuns în adâncul tabernacolului» şi a preamărit năvala adevărului, pe care nimic nu-l va fi putut opri. Iată cele două atitudini ce vor fi reţinute de posteritate".[33]

Mai presus de orice, Opera însăşi e cea care *astăzi, ca şi în timpul vieţii autorului ei, obţine un uriaş succes popular, croindu-şi singură drumul spre cititor. Despre această uimitoare adeziune în mase vorbesc numeroasele scrisori,*

[33] Jean Fréville, Zola *semeurs d'Orages,* Editions Sociales, Paris, 1952.

aflate astăzi la Biblioteca Naţională din Paris[34], *adresate scriitorului de către comitetele de grevă, asociaţiile cooperatiste, grupurile de muncitori ce fondau un ziar sau o bibliotecă şi care solicitau sprijin material sau numai câteva din cărţile preferate:* Gervaise, Germinal, Munca, Fecunditate, Prăpădul. *Cărţi care, atunci ca şi acum, obţin tiraje fabuloase, se editează în colecţii populare, mărturisind o dată mai mult că fiecare nouă generaţie află în Zola o parte însemnată din propria-i hrană spirituală.*

ANGELA CISMAŞ

[34] cf. Colette Becker.

I

Cucul ornicului din sufragerie cântă de şase ori, iar domnul Chanteau îşi pierdu orice nădejde. Se ridică anevoie din fotoliul pe care şedea, încălzindu-şi picioarele greoaie de reumatic în faţa căminului, unde ardea un foc de cărbune. De două ceasuri, o aştepta pe doamna Chanteau care, după ce lipsise cinci săptămâni, trebuia s-o aducă în ziua aceea de la Paris pe micuţa lor verişoară Pauline Quenu, rămasă orfană la vârsta de zece ani, şi căreia soţii Chanteau consimţiseră să-i fie tutore.

— Nu-mi închipui ce s-a putut întâmpla, Véronique, spuse domnul Chanteau împingând uşa de la bucătărie. Trebuie să li se fi întâmplat vreun necaz.

Slujnica, o zdrahoancă de femeie de vreo treizeci şi cinci de ani, cu mâini ca de bărbat şi cu trăsături de jandarm, tocmai se pregătea să ia de pe foc un jigou care cu siguranţă că avea! să fie prea ars. Îşi reţinea mânia, dar furia i se citea pe faţa cu trăsături aspre, din care sângele pierise.

— Doamna o fi rămas la Paris, spuse ea pe un ton tăios. Cu toate încurcăturile astea care nu se mai isprăvesc şi care fac să s-aleagă praful de casă!

— Nu, nu, explică domnul Chanteau, telegrama de ieri spunea că afacerile micuţei s-au aranjat definitiv… Doamna trebuie să fi sosit în dimineaţa asta la Caen, unde s-a oprit ca să treacă pe la Davoine. La ora unu a luat trenul; la ora două a coborât la Bayeux; la ora trei, trăsura lui moş

Malivoire a lăsat-o la Arromanches, şi chiar dacă Malivoire n-o fi înhămat numaidecât caii la vechea lui berlină, doamna tot ar fi putut fi aici pe la patru, patru şi jumătate cel mai târziu... Nu sunt decât zece kilometri de la Arromanches la Bonneville.

Bucătăreasa, neslăbind din ochi friptura, asculta toate socotelile astea dând din cap. Domnul Chanteau adăugă, după oarecare şovăială:

— Ar trebui să te duci să vezi la cotul drumului, Véronique.

Femeia se uită la el, încă şi mai palidă de mânie contenită.

— Ia te uită! Şi de ce, mă rog?... De vreme ce domnul Lazare a şi pornit în întâmpinarea lor şi înoată prin noroaie, nu văd de ce-ar mai trebui să mă mânjesc şi eu până la genunchi.

— Pentru că, vezi tu, spuse Chanteau cu blândeţe, încep să fiu îngrijorat şi de fiul meu... Nici el nu se iveşte. Ce-o fi făcând pe drum, de-o oră, de când s-a dus?

Atunci, fără să mai adauge nimic, Véronique îşi luă dintr-un cui un şal vechi de lână neagră, în care-şi înfăşură capul şi umerii. Apoi, cum stăpânul ieşise după ea pe coridor, îi zise repezindu-l:

— Întoarce-te la focul dumitale, dacă nu vrei să zbieri mâine toată ziua din pricina durerilor.

Şi, ajunsă pe peron, după ce trânti uşa, îşi puse saboţii şi strigă aşa, în vânt:

— Oh, Doamne! Ce ţi-e şi cu mucoasa asta, care se poate lăuda că ne învârte ca pe nişte titirezi!

Chanteau rămase liniştit. Se obişnuise cu ieşirile slujnicei, care intrase în serviciu la ei de când avea cincisprezece ani, chiar în anul când se însurase. După ce nu mai auzi clămpănitul saboţilor, o şterse ca un şcolar în vacanţă şi se duse să se posteze, la capătul celălalt al coridorului, în faţa unei uşi cu geam, care dădeau spre mare. Acolo, uită de

sine pentru o clipă, mic de stat şi pântecos cum era, cu faţa stacojie, privind cerul cu ochii lui mari şi albaştri ce-i ieşeau din orbite de sub acoperişul părului alb ca neaua, tăiat scurt. N-avea decât cincizeci şi şase de ani; dar crizele de reumatism de care suferea îl îmbătrâniseră de timpuriu. Abătându-i-se gândul de la starea aceea de îngrijorare, cu privirile pierdute departe, îşi spunea că micuţa Pauline o va cuceri până la urmă pe Véronique.

Şi-apoi, nu se simţea vinovat deloc. Când notarul acela din Paris îi scrisese că vărul lui, Quenu, văduv de şase luni, murise şi el, însărcinându-l prin testament să-i fie tutore fetiţei sale, nu se simţise în stare să refuze. Desigur, nu-şi mai făceau vizite defel, familia se împrăştiase, tatăl domnului Chanteau fundase pe vremuri, la Caen, un depozit de cherestea ce-i era adusă din nord, după ce părăsise sudul Franţei şi cutreierase toată ţara, ca simplu muncitor dulgher, în timp ce micuţul Quenu, de cum îi murise mama, descinsese la Paris, unde un alt unchi de-al său îi cedase ceva mai târziu o mare mezelărie, în plin cartier al Halelor. Şi-abia dacă se văzuseră, de vreo două trei ori, pe vremea când Chanteau, silit din pricina durerilor să părăsească negoţul de cherestea, făcuse călătorii la Paris, ca să consulte celebrităţi medicale. Cei doi se stimau însă unul pe celălalt, muribundul visând, poate, pentru fetiţa lui aerul salubru al mării. Aceasta, de altfel, rămânea moştenitoarea mezelăriei, era departe de-a fi o greutate pentru ei. În cele din urmă, doamna Chanteau acceptase, chiar cu oarecare vioiciune, pretextând că voise să-şi scutească soţul de oboseala primejdioasă a unei călătorii, să plece singură, să bată trotuarele, să pună ordine în afaceri, însufleţită de veşnica ei nevoie de activitate; iar domnului Chanteau îi era de-ajuns să ştie că soţia sa e mulţumită.

Dar de ce, oare, nu mai soseau odată? Temerile îl apucau din nou, văzând culoarea palidă a cerului, pe care vântul

dinspre apus mâna nori mari şi negri, ca nişte zdrenţe de funingine, ale căror strame se prelungeau până departe, în largul mării. Era una dintre acele furtuni de martie când mareele din timpul echinoxului se izbesc furioase de coaste. Fluxul, care abia începea să crească, nu punea la orizont decât o linie albă, o spumă măruntă şi risipită; iar plaja, atât de larg descoperită în ziua aceea, colcăind de pietre şi de alge întunecate, câmpia netedă, mânjită de bălţi, pătată de-un negru-îndoliat, răspândeau o melancolie groaznică la ceasul acela al înserării, în timp ce norii fugeau înspăimântaţi.

— S-ar putea foarte bine ca vântul să le fi răsturnat în vreun şanţ, murmură Chanteau.

Nevoia de-a vedea îi dădea ghes. Deschise uşa cu geam, îndrăzni să înainteze cu pâslarii lui cadrilaţi pe prundişul terasei ce domina satul. Câteva picături de ploaie purtate de vijelie îi biciuiră faţa, o răbufnire cumplită îi plesni marginile puloverului de lână groasă, albastră. Dar se încăpăţâna să înainteze, cu capul descoperit, aplecat din şale; şi ajunse să se sprijine în coate de balustradă, ca să supravegheze drumul, în jos. Drumul acela scobora printre două faleze, ai fi zis că e ca urma unei toporişti într-o stâncă, o plesnitură care lăsase să se scurgă cei câţiva metri de pământ pe care se aflau semănate vreo douăzeci şi cinci sau treizeci de dărăpănături din Bonneville. De fiecare dată, fluxul părea c-o să le strivească de peretele stâncos, pe albia îngustă a pietrişului. La stânga, se afla un mic port de acostare, o limbă de nisip unde oamenii trăgeau cu strigăte ritmate vreo zece bărci. Nu erau nici măcar două sute de locuitori, trăiau de pe urma mării, cât se poate de prost, lipiţi de stânca aceea cu o îndărătnicie stupidă de moluscă. Şi, pe deasupra unor acoperişuri mizere, desfundate în fiece iarnă de valuri, nu se mai zărea pe cele două faleze în pantă decât biserica, la dreapta, şi casa familiei Chanteau, la stingă, despărţite de adâncitura

drumului. Asta era toată aşezarea Bonneville.

— Afurisită vreme, nu-i aşa? strigă o voce.

Ridicându-şi privirea, Chanteau îl recunoscu pe preot, abatele Horteur, un om îndesat, cu grumaz ca de ţăran şi căruia, în ciuda celor cincizeci de ani ce-i avea, nu-i albise încă părul roşcat. În faţa bisericii, pe o parcelă din locul cimitirului, preotul îşi făcuse grădina de zarzavat; şi stătea acolo, uitându-se la cele dintâi lăptuci, strângându-şi între picioare poalele sutanei, ca furtuna să nu i le dea peste cap. Chanteau, aflat împotriva viratului, nu putea nici să vorbească, nici să se facă auzit, aşa că se mulţumi să salute fluturându-şi mâna.

— Cred că fac bine să tragă bărcile pe uscat, continuă preotul răcnind din toate puterile. Pe la ora zece s-ar fi ciocnit una de alta.

Şi, cum o rafală îi smulsese cu siguranţă poalele, punându-i-le în cap, dispăru îndărătul bisericii.

Chanteau se întoarse vârându-şi gâtul între umeri, rezistând cum putea. Cu ochii plini de stropii de apă, aruncă o privire, spre grădina pârjolită de mare şi spre casa din cărămidă, cu două etaje şi cinci ferestre, ale căror obloane, în ciuda ivărului ce le zăvora, ameninţau să fie smulse. Când rafala se domoli, se aplecă. Din nou să se uite pe drum; şi o zări pe Véronique, făcând gesturi largi cu braţele.

— Cum aşa! Ai ieşit din casă?... Te poftesc să intri numaidecât înăuntru, domnule!

Îl ajunse din urmă pe coridor şi-l muştrului ca pe-un copil care a făcut o boroboaţă. N-avea dreptate? A doua zi, când aveau să-l apuce durerile, nu tot ea va fi nevoită să-l îngrijească?

— N-ai văzut nimic? întrebă el pe un ton supus.

— Te cred că nu, ce era să văd?... Doamna, fără doar şi poate, trebuie să se fi adăpostit pe undeva.

Nu îndrăznea să-i spună că ar fi trebuit să se ducă până

mai departe. Acum, mai cu seamă absenţa fiului îl îngrijora.

— Am văzut, adăugă Véronique, că tot satul e-n aer. De data asta le e frică să rămână pe loc… Ştii doar că în septembrie casa lui Cuche s-a crăpat de sus până jos, iar Prouane, care se ducea să bată clopotul pentru slujba de seară, mi s-a jurat că mâine o să se pomenească şi el sub dărăpănăturile casei.

În clipa aceea, un băiat mare, de nouăsprezece ani, păşi dintr-un salt peste cele trei trepte ale peronului. Avea fruntea largă, ochii foarte deschişi la culoare, şi tuleie rare, de barbă castanie, ce-i încadrau faţa prelungă.

— Ah, slavă Domnului, uite-l pe Lazare! spuse Chanteau cu uşurare. Da’ ştiu că te-a udat, bietul de tine!

Tânărul agăţă în vestibul o pelerină cu glugă, muiată toată de ploaie.

— Ei, ce s-aude? întrebă din nou tatăl.

— Ei bine, nu-i nimeni! răspunse Lazare. M-am dus până la Verchemont, unde am aşteptat în şura hanului, cu ochii pironiţi pe drum, care-i un adevărat râu de noroi. Nimeni!… Şi cum m-am gândit că dacă mai întârzii o să te sperii, m-am întors.

Isprăvise liceul din Caen în luna august, după ce-şi dăduse bacalaureatul şi, de opt luni, cutreiera falezele, neputându-se hotărî să-şi aleagă o ocupaţie, singura-i pasiune fiind doar muzica, ceea ce-o exaspera pe mama lui. Aceasta plecase supărată, deoarece Lazare refuzase s-o însoţească la Paris, unde doamna Chanteau nădăjduia să-i găsească o situaţie. Toată casa se ducea de râpă, oţărâţi cu toţii fără voia lor, situaţie pe care viaţa în comun o agrava încă şi mai mult.

— Şi acum, după ce ţi-am spus cum stau lucrurile, reluă tânărul, vreau să mă duc până la Arromanches.

— Nu, nu, se lasă noaptea! strigă Chanteau. Nu se poate ca maică-ta să nu ne dea un semn de viaţă. Mă aştept la vreo teler gramă… Ia te uită! ai zice că s-aude o trăsură.

Véronique deschisese uşa.

— E cabrioleta doctorului Cazenove, vesti ea. Dar, oare, domnul doctor trebuia să dea pe-aici?... Ah, uite-o pe doamna!

Coborâră cu toţii repede peronul. Un câine mare, ciobănesc, corcitură cu un terra-nova, care dormea într-un colţ al vestibulului, se năpusti cu lătrături furioase. La tot tămbălăul ăsta, o pisicuţă albă, delicată, se ivi şi ea pe prag; dar în faţa curţii noroioase, coada ei avu un tremur uşor de dezgust, aşa că se aşeză la loc curat, în susul scărilor, ca să vadă.

În acest timp, o femeie cam de cincizeci de ani sărise din cabrioletă cu sprinteneala unei copile. Era micuţă şi slabă, cu părul încă foarte negru, cu faţa plăcută, stricată de un nas mare, ce vădea ambiţia. Dintr-un salt, câinele îi puse labele pe umeri, ca s-o pupe; şi ea se supără.

— Fii cuminte, Mathieu, lasă-mă-n pace!... N-ai terminat, grăsanule!

Lazare, mergând în spatele câinelui, străbătea curtea. Strigă, ca să întrebe:

— Nimic grav, mamă?

— Nu, nu, răspunse doamna Chanteau.

— Doamne, am fost atât de îngrijoraţi! spuse tatăl, care-şi urmase fiul, în ciuda vântului puternic. Ce s-a întâmplat?

— Oh! numai necazuri, explică doamna Chanteau. Mai întâi, drumurile sunt aşa de desfundate, încât ne-au trebuit două ore ca să venim de la Bayeux. Pe urmă, la Arromanches, unde mai pui că un cal de-al lui Malivoire îşi rupe un picior; n-a putut să ne dea altul, şi m-am gândit cu groază că va trebui să dormim la el... în sfârşit, doctorul a fost atât de îndatoritor şi ne-a dat cabrioleta lui. Şi Martin a avut bunătatea să ne-aducă.

Vizitiul, un bătrân cu picior de lemn, fost matelot, operat pe vremuri de chirurgul de marină Cazenove şi rămas mai târziu în slujba lui, se pregătea să potrivească hăţurile la

cal. Doamna Chanteau se întrerupse ca să-i spună:

— Martin, ajut-o, te rog, pe fetiţă să coboare.

Nimeni nu se gândise încă la copil. Podeţul cabrioletei fiind tras până foarte jos, nu i se vedeau decât fusta de doliu şi mâinile micuţe, înmănuşate în negru. De altminteri, nici nu aşteptă ca vizitiul s-o ajute, ci sări sprinten la rându-i. Vântul se înteţi, făcu să-i fluture veşmintele, cârlionţii bruni ai părului îi tremurară sub crepul pălăriei. Şi părea foarte bine dezvoltată pentru cei zece ani ai ei, cu buzele cărnoase, faţa plină şi albă, albeaţa aceea pe care-o căpătă copilele crescute în odăile din spatele dughenelor pariziene. Toţi o priveau. Véronique, venită să-şi întâmpine stăpâna, rămase la o parte, cu faţa împietrită şi pizmaşă. Dar Mathieu, fără nicio rezervă, se năpusti între mâinile copilei, lingând-o pe faţă.

— Nu-ţi fie teamă, strigă Chanteau, nu e rău.

— O, nu mi-e teamă, răspunde blând Pauline. Îmi plac tare mult câinii.

Într-adevăr, stătea foarte liniştită, în faţa asprelor acolade ale lui Mathieu. Micuţa ei figură gravă se lumină de un zâmbet, în ciuda suferinţei pricinuite de doliu; apoi sărută din toată inima botul câinelui ciobănesc.

— Dar pe oameni nu-i săruţi? o întreabă doamna Chanteau. Iată-l pe unchiul tău, de vreme ce mie îmi spui mătuşă... Şi iată-ţi şi vărul, un băieţoi în toată puterea, mult mai puţin cuminte decât tine.

Copila nu se simţea deloc stingherită. Îmbrăţişa pe toată lumea, spuse câte o drăgălăşenie fiecăruia, cu o graţie de micuţă pariziană, obişnuită de timpuriu cu politeţurile.

— Unchiule, nu ştiu cum să-ţi mulţumesc că mă iei în casa dumitale... Ai să vezi, vere, o să ne împăcăm de minune...

— Dar e tare drăgălaşă! spuse Chanteau încântat.

Lazare se uita la ea cu mirare, căci şi-o închipuise mai micuţă, plină de acea nerozie şi sălbăticie pe care o au

fetiţele mici.

— Da, da, tare drăgălaşă, repeta bătrâna doamnă. Şi curajoasă cum nu vă închipuiţi!... Vântul ne sufla drept în faţă, în trăsură, şi stropii prefăcuţi în pulbere ne orbeau. De nu ştiu câte ori am crezut că pocletul, care se zbătea ca o eşarfă, o să plesnească. Pe când ea se amuza, găsea că toate astea sunt nostime... Dar de ce stăm aici? Suntem şi-aşa destul de uzi, şi ploaia se porneşte iar.

Se întoarse, căutând-o din ochi pe Véronique. Când o zări stând la o parte, cu faţa îndărătnică, îi spuse ironic:

— Ziua bună, dragă, ce mai faci?... Până una alta, du-te de adă o sticlă din pivniţă pentru Martin, ce zici?... N-am putut să luăm şi cuferele, Malivoire o să ni le-aducă mâine, dis-de-dimineaţă...

Se întrerupse, se întoarse spre trăsură, răscolită toată:

— Şi geanta mea?... Am tras o spaimă, m-am temut să nu fi căzut pe drum.

Era o poşetă mare de călătorie din piele neagră, albită pe la colţuri de-atâta frecuş, şi pe care se împotrivi din răsputeri s-o încredinţeze fiului. În sfârşit, porniră cu toţii spre casă, când o nouă răbufnire de vânt şi de ploaie îi ţintui locului, tăindu-le răsuflarea, în faţa uşii. Pisica, stând aşezată lângă prag, îi privi curioasă cum se luptă cu vântul; iar doamna Chanteau voi să ştie dacă Minouche fusese cuminte cât lipsise ea. Numele acesta de Minouche o făcu din nou să zâmbească pe Pauline, în ciuda gravităţii ce-i era întipărită pe chip. Se apleacă, mângâie pisica, iar aceasta începu numaidecât să i se frece de fustă, ridicându-şi coada în sus. Mathieu începuse iar să latre din răsputeri, vestind întoarcerea la vizuină şi văzând familia urcând peronul, apoi se duse în sfârşit la culcuşul lui din vestibul.

— Ah, ce bine-i aici, spuse mama. Credeam că n-o să mai ajungem... Da, Mathieu, eşti un câine de ispravă, dar lasă-ne în pace. O, te rog, Lazare, fă-l să tacă: îmi sparge urechile!

Câinele se înverşuna, pătrunderea familiei Chanteau în sufragerie având loc în acompaniamentul asurzitor al acestei muzici de bucurie. În faţă, o pofteau să meargă pe Pauline, noul copil al casei; iar în spate, venea Mathieu, tot lătrând, urmat la rândul lui de Minouche, a cărei blană fremăta nervos de atâta gălăgie.

În bucătărie, Martin apucase să bea pe nerăsuflate două stacane de vin şi-acum pleca, izbind pardoseala cu piciorul de lemn şi zicând cu glas tare seara bună la toată lumea. Véronique pusese iar friptura pe foc, căci se răcise. Se ivi şi întrebă:

— Pot s-aduc mâncarea?

— Cred şi eu, e ora şapte, zise Charateau. Numai că, draga mea, ar trebui să aşteptăm mai întâi ca doamna şi micuţa să se schimbe.

— Dar n-am cufărul Paulinei, observă doamna Chanteau. Bine că nu suntem ude până la piele... Scoate-ţi pălăria şi pelerina, drăguţa mea. Ajut-o, Véronique, ce stai?... Şi descalţ-o, ce mai aştepţi?, Am aici tot ce trebuie.

Slujnica fu nevoită să îngenuncheze dinaintea copilei, care se aşezase. între timp bătrâna doamnă scotea din geanta ei de călătorie o pereche de pâslari micuţi din fetru, cu care o încălţă chiar ea. Apoi se lăsă descălţată, la rândul ei, scotoci din nou în geantă, de unde scoase o pereche de pantofi ponosiţi pentru ea.

— Ei, ce s-aude, pot s-aduc mâncarea? întrebă iar Véronique.

— Numaidecât... Pauline, vino în bucătărie să te speli pe mâini şi pe faţă... Acum suntem moarte de foame, o să ne spălăm aşa cum trebuie mai târziu.

Pauline se ivi cea dintâi, lăsându-şi mătuşa aplecată deasupra unei străchini mari, de lut. Chanteau îşi reluase locul dinaintea focului din cămin, cufundat în fotoliul lui de catifea galbenă, şi-şi freca picioarele cu un gest maşinal, temându-se de izbucnirea apropiată a unei crize, în vreme

ce Lazare tăia pâine stând în picioare, lângă masa pe care aşteptau de mai bine de o oră patru tacâmuri. Cei doi bărbaţi, puţintel stingheriţi, îi zâmbeau copilei, fără să găsească o vorbă de spus. Pauline examina liniştit sufrageria cu mobilă de nuc, trecând de la bufet la cele şase scaune şi la lampa suspendată de un abajur de aramă vopsită, oprindu-se mai cu seamă asupra celor cinci litografii înrămate, cele patru Anotimpuri şi o vedere a Veneţiei, ce ieşeau în evidenţă de pe pereţii tapetaţi în maroniu. Fără îndoială, falsul lambriu din stejar vopsit, purtând urme de zgârieturi albe, oa de ipsos, parchetul murdărit de urme vechi de unsoare, lipsa de îngrijire a acestei camere comune unde stăteau cu toţii o făcură să regrete mezelăria frumoasă, căptuşită cu marmură, pe care o părăsise în ajun, căci ochii i se întristară, păru pentru o clipă să ghicească neînţelegerile ascunse ce mocneau sub bonomia acelei familii noi pentru ea. În sfârşit, privirea, după ce se interesă de un barometru foarte vechi, aşezat într-o plăcuţă de lemn aurit, i se aşeză pe o construcţie ciudată, susţinută de întreaga placă a căminului, pusă sub sticlă şi prinsă în colţuri cu bentiţe subţiri de hârtie albastră. Ai fi zis că-i o jucărie, un pod de lemn în miniatură, dar un pod de-o alcătuire deosebit de complicată.

— Tatăl meu a făcut asta, explică Chanteau, fericit să găsească un subiect de conversaţie. Da, tata a început ca dulgher… Am păstrat totdeauna opera asta frumoasă, ieşită din mâinile lui.

Nu-i era ruşine de neamul din care se trăgea, iar doamna Chanteau îngăduia prezenţa podului pe cămin, chiar dacă deseori bombănea din pricina acelei curiozităţi stingheritoare, ce-i amintea că se căsătorise cu fiul unui lucrător. Dar fetiţa nu mai asculta spusele unchiului: pe fereastră, tocmai zărise orizontul nemărginit, încât străbătu repede odaia, se aşeză dinaintea geamurilor, ale căror perdele de muselină erau prinse în şnururi de bumbac. Din

clipa când părăsise Parisul, marea o preocupa necontenit. Visa la ea, îi punea mereu întrebări mătuşii în timp ce se aflau în tren, voind să ştie, dinaintea fiecărui dâmb, dacă marea nu se afla în spatele munţilor acelora. În sfârşit, când ajunseră pe plaja de la Arromanches, rămase mută, cu ochii larg deschişi, cu inima prea-plină de un suspin adânc; apoi, de la Arromanches la Bonneville, scosese capul în fiece clipă de după podeţul cabrioletei, în ciuda vântului, ca să vadă marea care-i urma. Iar acum marea se afla tot aici, o va avea mereu aici, ca pe un lucru al ei. Încet, din privire, păru să pună stăpânire pe ea.

Noaptea pogora din cerul alburiu, pe care vârtejurile de vânt păreau să biciuiască galopul învălmăşit al norilor. Nu se mai desluşea, în adâncul haosului crescând al tenebrelor, decât paloarea fluxului care venea. Era o spumă albă, tot mai cuprinzătoare, o succesiune de vălătuci ce se rostogoleau, inundând totul cu iarbă de mare, acoperind lespezile stâncoase într-o alunecare molcomă şi legănătoare, a cărei apropiere era asemenea unei mângâieri. Dar în depărtare larma valurilor crescuse, creste uriaşe se înălţau, şi un crepuscul funerar plutea, întinzându-se dinspre poalele falezelor peste întreaga aşezare Bonneville, pustie, zăvorită îndărătul uşilor; în vremea aceasta, bărcile părăsite pe partea înălţată a pietrişului zăceau ca nişte leşuri, de peşti mari, eşuaţi. Ploaia îneca satul într-o ceaţă fumurie, singură biserica desprinzându-se încă limpede din întunecime, într-un ungher mai luminos al norilor.

Pauline nu spuse nimic. Inima-i micuţă suspină din nou; se sufoca, aşa încât răsufla îndelung, întreaga-i suflare părând că i se scurge printre buze.

— E mai mare decât Sena, nu-i aşa? o întrebă Lazare, care venise în spatele ei.

Copila asta continua să-l uimească. Încerca, de la sosirea ei, o timiditate de băieţoi stângaci.

— Oh, da, spuse ea foarte încet, fără să-şi întoarcă privirea.

Era cât pe ce s-o tutuiască, dar se opri.

— Nu vă sperie?

Atunci fata îl privi, mirată.

— Nu, de ce?... Nici vorbă că apa n-o să ajungă până aici.

— Ei, mai ştii? spuse el, pradă unui imbold de-a o lua peste picior. Uneori, apa trece pe deasupra bisericii.

Dar Pauline izbucni într-un râs răsunător. Ceea ce, pentru micuţa ei făptură chibzuită, însemna năvala unei veselii zgomotoase şi sănătoase, veselia unei persoane cu judecată pe care absurdul o înveseleşte. Şi ea îl tutui cea dintâi pe băiat, luându-i mâinile într-ale ei, ca pentru joacă.

— O, vere, mă crezi chiar aşa de proastă!... Oare tu ai rămâne aici dacă apa ar trece pe deasupra bisericii?

Lazare începu şi el să râdă, strângea mâinile copilei, buni camarazi amândoi de acum înainte. Doamna Chanteau îşi făcu apariţia tocmai când răsunau hohotele lor de râs. Păru fericită şi zise ştergându-se pe mâini:

— Văd că aţi făcut cunoştinţă... Ştiam eu că o să vă împăcaţi de minune amândoi.

— Aduc mâncarea, doamnă? o întrerupse Véronique, stând în pragul uşii de la bucătărie.

— Da, da, dragă... Numai că ar fi mai bine să aprinzi întâi lampa. Nu se mai vede deloc.

Noaptea se lăsa într-adevăr atât de repede, încât sufrageria, cufundată în întuneric, nu mai era luminată decât de răsfrângerea roşietică a focului de cărbune. Ceea ce mai întârzie din nou lucrurile. În sfârşit, slujnica scoborî abajurul, putură zări tacâmurile puse sub cercul puternic de lumină. Şi toată lumea se aşeză, Pauline între unchiul şi vărul ei, în faţa mătuşii, când aceasta se ridică iar, cu acea vioiciune de femeie bătrână şi slabă ce nu-şi găseşte stare.

— Unde mi-e geanta?... Aşteaptă, drăguţo, am să-ţi dau paharul tău de metal... Ia paharul ăsta de sticlă, Véronique.

Fetiţa e obişnuită cu paharul ei.

Şi scoase un pahar de argint, a cărui cupă nu mai era netedă, pe care-l şterse cu şerveţelul ei, apoi îl puse dinaintea Paulinei. Pe urmă aşează geanta lângă ea, pe un scaun aflat în spate. Slujnica aduse o supă cu tăieţei, prevenindu-i cu înfăţişarea ei posacă de faptul că era prea fierbinte. Nimeni nu îndrăzni să se plângă, le era tare foame, fiertura sfârâia în linguri. Apoi fu adus rasolul. Chanteau, deşi era foarte lacom, abia dacă gustă, păstrându-şi loc pentru friptură. Dar când aceasta se află pe masă, protestară zgomotos cu toţii. Era ca o talpă uscată, nu se putea mânca.

— La naiba, cred şi eu, spuse Véronique liniştită. Nu trebuia, să întârziaţi atâta!

Pauline, veselă, îşi tăie felia de carne în bucăţele micuţe, mâncând-o totuşi. Iar Lazare, care niciodată nu ştia ce are în farfurie, ar fi înghiţit felii goale de pâine luându-le drept piept de pasăre. Domnul Chanteau însă privea chiorâş spre friptură.

— Ce mai ai, Véronique, în afară de asta?

— Sote de cartofi, domnule.

Chanteau făcu un gest de deznădejde,. Afundându-se moale în fotoliu. Slujnica urmă:

— Dacă domnul vrea să-i aduc din nou rasolul de vacă… Dar Chanteau refuză cu un clătinat melancolic din cap. Ori pâine ori rasol, totuna era. Ah! Doamne! Ce mai cină! Iar cu vremea asta rea, nici peşte nu putuseră să-şi procure. Doamna Chanteau, prea puţin mâncăcioasă, îl privea cu milă.

— Dragul meu, spuse ea deodată, mă doare sufletul că te văd supărat… Aveam aici un mic cadou pentru mâine; dar, de vreme ce în seara asta suntem înfometaţi…

Deschise iar geanta, de unde scoase un vas de lut în care se aflau pateuri de ficat. Ochii domnului Chanteau începură să scapere. Pateu de ficat! Fructul oprit! O delicatesă mult

râvnită, interzisă cu străşnicie de doctor!

— Numai că, vezi tu, nu-ţi dau voie să iei decât unul... Fii cumpătat, altfel nu mai capeţi niciodată.

Chanteau pusese mâna pe ulcică, din care scotea pateuri cu mâna tremurătoare. Deseori, bătălii cumplite se dădeau astfel între groaza de criză şi violenţa lăcomiei; şi, aproape totdeauna, lăcomia ieşea biruitoare. Ce-a fi o fi! Prea era bun. N-avea decât să îndure durerile!

Véronique, care-l văzuse cum înfuleca zdravăn, se întoarse la ea în bucătărie mormăind:

— Las că ştiu eu! Ce-o să mai zbiere domnul!

Cuvântul ăsta îi venea firesc pe buze, stăpânii îl acceptaseră, atât de simplu îl spunea. Domnul zbiera când îl apuca o criză; şi într-atât era de adevărat, încât nici nu se mai gândeau s-o pună la punct pe slujnică.

Sfârşiră cina în mare veselie, Lazare, glumind, luă ulcica din mâinile tatălui. Dar în clipa când desertul fu adus, o bucată de brânză de Pont-l'Evêque şi pişcoturi, hazul cel mare îl stârni apariţia lui Mathieu. Până atunci dormise undeva pe sub masă. Sosirea pişcoturilor îl trezise, părea că le simţise prin somn; şi, în toate serile, exact în clipa asta, se trezea, se scutura, umbla de la unul la altul, pândindu-le bunăvoinţa pe chip. De obicei, Lazare se lăsa cel mai repede înduioşat; numai că, în seara aceea, cum trecea a doua oară pe lângă ea, Mathieu se uită fix la Pauline, cu privirile sale blânde şi omeneşti; apoi, ghicind în ea o mare prietenă a animalelor şi a oamenilor, îşi aşează capul uriaş pe genunchii micuţi ai copilei, fără s-o slăbească din. Ochi, privind-o duios şi rugător.

— Oh, cerşetorul, spuse doamna Chanteau. Încet, Mathieu! Ce-ar fi să nu te repezi aşa la mâncare?!

Câinele, dintr-o hăpăitură, înghiţise bucata de pişcot întinsă de Pauline, şi-şi aşează din nou creştetul pe genunchii ei firavi, cerând încă o bucată, cu ochii în ochii noi sale prietene. Ea râdea, îl săruta, îl găsea tare nostim,

cu urechile lui clăpăuge, cu o pată neagră deasupra ochiului stâng, singura de pe toată blana aceea albă, cu părul lung şi creţ. Dar se petrecu un mic incident: Minouche, pisica geloasă, sări uşor pe marginea mesei; şi, torcând, cu spinarea arcuită, cu unduiri de ied, o izbea pe fetiţă cu capul în bărbie. Era felul ei de-a se alinta, îi simţeai nasul rece, atingerea colţilor ascuţiţi; apoi se ridica pe labele de dinapoi, ţopăind ca un ucenic de brutar oare frământă pâinea. Pauline era încântată că stă între cele două animale, pisica la stânga, dulăul la dreapta, năvălind amândouă peste ea, exploatată fără milă, gata să-i mănânce şi ultima firmitură de desert.

— Goneşte-i, spuse mătuşa. N-o să-ţi lase nimic.

— Nu-i nimic, răspunse ea simplu, fericită că poate da.

Sfârşiră cina. Véronique strânse masa. Animalele, văzând că totul fusese dus de pe masă, plecară fără a mulţumi, lingându-se pe bot pentru o ultimă oară.

Pauline se ridicase şi, stând în picioare, în faţa ferestrei, încerca să desluşească prin întuneric. Încă de când fusese adusă supa, vedea cum fereastra se tot întunecă, ajungând în cele din urmă neagră ca şi cerneala. Acum devenise un zid de nepătruns, o masă de tenebre în care totul se cufundase, cerul, apa, satul, până şi biserica. Fără să se sperie de glumele vărului ei, căuta marea, o frământă dorinţa de-a şti până unde avea să urce apa aceea; şi nu auzea decât freamătul ei crescând întruna, o voce puternică, monstruoasă, a cărei ameninţare continuă sporea cu fiece minut, dimpreună cu urletele vântului şi biciuirile aversei. Nicio scânteiere de lumină nu se mai zărea, nici măcar alburiul spumei în haosul de umbre; nimic altceva decât galopul valurilor, şfichiuit de furtună, în adâncul acelui neant.

— Pe naiba! spuse Chanteau, dă năvală, nu glumă... Şi mai are încă două ore de urcat!

— Dacă vântul ar sufla dinspre nord, explică Lazare, cred

că s-ar zice cu Bonneville. Din fericire, ne ia dintr-o parte.

Fetiţa se întorsese cu faţa spre ei şi-i asculta, cu ochii mari, plini de-o milă îngrijorată.

— Lasă, adăugă doamna Chanteau, noi suntem la adăpost, ceilalţi s-or descurca ei, fiecare cu necazurile lui… Ia spune, mititico, vrei o ceaşcă de ceai fierbinte? Şi-apoi, ne ducem la culcare.

Véronique pusese, după ce strânsese masa, o carpetă veche şi roşie, cu nişte flori mari, împrejurul căreia familia îşi petrecea serile. Fiecare se aşează la locul lui. Lazare, după ce ieşise o clipă, se întorsese cu o călimară, cu o pană şi un top de hârtie; se aşeză drept sub lumina lămpii şi începu să copie partituri. Doamna Chanteau care, de cum sosise, nu înceta să-şi învăluie fiul în priviri afectuoase, se oţărî dintr-odată.

— Iar cu muzica ta! Nu poţi să ne dărui nici măcar o seară, nici chiar în ziua sosirii mele?

— Dar bine, mămico, doar nu plec, rămân lângă tine… Ştii că asta nu mă împiedică să trăncănesc. Haide, haide, zi-mi ceva! Am să-ţi răspund.

Şi se încăpăţână, înşirându-şi hârtiile pe jumătate de masă. Chanteau se cufundase molatec în fotoliu, lăsându-şi mâinile să atârne. Aşezat dinaintea căminului, Mathieu era gata să aţipească, în vreme ce Minouche, urcându-se dintr-un salt pe carpetă, se spăla cu foc, ţinându-şi unul dintre picioarele de dinapoi în aer, lingându-şi grijuliu blana de pe pântece. O intimitate plăcută părea să pogoare din înaltul lămpii de aramă, şi curând, Pauline, care zâmbea cu ochii întredeschişi noii sale familii, nu se mai putu împotrivi somnului, frântă de oboseală, amorţită de căldură. Lăsă să-i alunece capul şi aţipi pe braţul îndoit, luminată din plin de sclipirea blândă a lămpii. Pleoapele-i delicate erau asemeni unui văl de mătase tras peste priviri, şi o răsuflare regulată ieşea dintre buzele neîntinate.

— N-o mai ţin puterile, spuse doamna Chanteau

scoborând vocea. O s-o trezim ca să-şi bea ceaiul apoi o s-o culcăm.

Şi se lăsă tăcerea. Prin zbuciumul furtunii, nu se mai auzea decât scârţâitul penei lui Lazare. O tihnă adâncă, picoteala vechilor obiceiuri, traiul rumegat seară de seară într-acelaşi loc. Mult timp, tatăl şi mama se priviră fără să spună nimic. În cele din urmă, Chanteau întrebă şovăitor:

— Şi la Caen, oare lui Davoine i-o fi ieşit inventarul aşa cum trebuie?

Doamna Chanteau înălţă furioasă din umeri.

— Ei da, ia te uită, să-i iasă inventarul aşa cum trebuie!... Când îţi spuneam că te laşi dus de nas!

Acum, când micuţa moţăia, puteau vorbi. Vorbeau cu glas scăzut, nu voiau la început decât să-şi comunice pe scurt ştirile. Dar se lăsară stăpâniţi pe patimă şi, puţin câte puţin, toate necazurile familiei ieşiră unul câte unul la iveală.

La moartea tatălui său, fostul dulgher, care făcea negoţ cu lemne aduse din nord, dând dovadă de îndrăzneală, ca o fire imprudentă ce era, Chanteau găsise afacerile foarte compromise. Puţin activ, de o prudenţă inspirată de rutină, se mărginise să salveze situaţia, făcând o ordine strictă şi mulţumindu-se cu un trai modest dar cinstit, bazat pe beneficii sigure. Singura aventură din viaţa sa a fost căsătoria, însurându-se cu o învăţătoare, pe care o întâlnise într-o familie de prieteni. Eugénie de la Vignière, orfana unor boiernaşi de ţară ruinaţi din Cotentin, nădăjduia să-i insufle ambiţie. Dar el, având o educaţie incompletă, deoarece fusese trimis într-un târziu la un pensionat, dădea îndărăt în faţa afacerilor de anvergură, opunea inerţia firii sale voinţei dominatoare a nevestei. Când fură dăruiţi cu un fiu, aceasta îşi puse toată nădejdea încropirii unei mari averi în copil îl dădu la liceu, îl ajuta la lecţii ea însăşi, seară de seară. Între timp, o ultimă nenorocire avea să-i zdruncine socotelile: Chanteau, care de la vârsta de

patruzeci de ani suferea de reumatism, sfârşi prin a avea crize atât de dureroase, încât începu să pomenească de vinderea negoţului. Ceea ce însemna un trai mediocru, puţinele lor economii aveau să fie consumate, iar copilul mai târziu, urma să-şi înceapă viaţa fără sprijinul unei prime rente de douăzeci de mii de franci, pe care mama o visa pentru el.

Atunci, doamna Chanteau voi măcar să se ocupe ea de vânzarea negoţului. Câştigul se putea ridica la vreo zece mii de franci, din care familia ar fi trăit în îndestulare, deoarece deprinseseră gustul vieţii mondene. Doamna Chanteau îl descoperi pe un anume domn Davoine, iar acestuia îi veni ideea combinaţiei următoare: el cumpăra negoţul cu cherestea plătind o sută de mii de franci, dar avea să le dea numai cincizeci de mii: lăsându-i lui celelalte cincizeci de mii, familia Chanteau rămânea asociată cu el, urmând să împartă câştigul. Davoine părea a fi un om inteligent şi plin de îndrăzneală; chiar admiţând că n-avea să mai mărească negoţul, şi tot le rămâneau cinci mii de franci asiguraţi care, adăugaţi celor trei produse de plasamentul asupra ipotecii sumei de cincizeci de mii, constituia în total o rentă de opt mii de franci. După care nu le rămânea decât să aibă răbdare, să aştepte succesele fiului, care avea să-i scoată din viaţa aceea mediocră.

Şi lucrurile s-au petrecut astfel. Chanteau tocmai cumpărase, cu doi ani în urmă, o casă pe malul mării, la Bonneville, o ocazie pescuită cu prilejul ruinei unui client insolvabil. În loc s-o vândă la rândul lor, aşa cum îi venise pentru o clipă ideea, doamna Chanteau hotărî să se retragă cu toţii acolo, cel puţin până la primele succese ale lui Lazare. Să renunţe la recepţiile ei, să se înfunde într-un colţ uitat de lume însemna pentru ea o adevărată sinucidere; dar casa lor o cedau în întregime lui Davoine, aşa că tot ar fi trebuit să închirieze în altă parte, şi-apoi o îmboldea ideea curajoasă de-a economisi, cu gândul îndărătnic de a-şi face

mai târziu o intrare triumfală la Caen, când fiul ei avea să deţină în oraş o poziţie din cele mai bune. Chanteau încuviinţa totul. Cât priveşte reumatismul, trebuia să se obişnuiască cu vecinătatea mării; de altminteri, din trei doctori câţi consultaseră, doi avuseseră îndatorinţa să declare că vântul din larg avea să fortifice puternic starea generală a bolnavului. Aşadar, într-o dimineaţă de mai, soţii Chanteau îl lăsară la internatul liceului pe Lazare, în vârstă pe atunci de paisprezece ani, şi plecară să se instaleze definitiv la Bonneville.

De la ruptura aceasta eroică se scurseseră cinci ani, iar afacerile familiei mergeau din ce în ce mai rău. Cum Davoine se lansa în speculaţii mari, spunea mereu că are nevoie de avansuri băneşti, punea din nou în pericol câştigul, în aşa fel încât inventarele se soldau aproape prin pierderi. Cei de la Bonneville ajunseseră să trăiască din renta de trei mii de franci, şi cu atâta cumpătare, încât fuseseră siliţi să vândă calul, iar Véronique se ocupa singură de gradina de zarzavat.

— Să fim cinstiţi, Eugénie, îndrăzni Chanteau să spună, dacă am fost dus de nas e şi puţin din vina ta.

Dar doamna Chanteau nu mai accepta această responsabilitate, uita bucuros că asocierea cu Davoine era opera ei.

— Cum aşa? Din vina mea! răspunse ea cu o voce aspră. Eu sunt cea bolnavă?... Dacă nu te-ai fi îmbolnăvit, am fi fost, poate, milionari.

De fiecare dată când amărăciunea nevestei se revărsa în felul acesta, Chanteau lăsa capul în jos, stingherit şi ruşinat că adăpostea în oasele sale duşmanul familiei.

— Trebuie să aşteptăm, murmură el. Davoine pare sigur pe ceea ce-a pus la cale. Dacă preţul bradului urcă, ne îmbogăţim.

— Şi-apoi, ce? îi întrerupse Lazare, fără a înceta să copieze notele muzicale, avem ce mânca... Rău faceţi că vă

necăjiţi atâta. Mie puţin îmi pasă de bani!

Doamna Chanteau înălţă pentru a doua oară din umeri.

— Tu, tu ai face mai bine dacă ţi-ar păsa şi dacă nu ţi-ai pierde timpul cu prostii.

Şi unde mai pui că ea îl învăţase să cânte la pian. Iar acum, numai vederea unei partituri şi o scotea din sărite. Până şi ultima nădejde i se năruia: fiul acesta pentru care visase postul de prefect sau de preşedinte de tribunal le spunea că vrea să compună opere; şi-l vedea mai târziu ajuns să dea lecţii particulare, ca ea, bătând străzile noroite.

— În fine, iată pe scurt situaţia ultimelor trei luni pe care Davoine mi-a dat-o... Dacă merge tot aşa, noi o să-i datorăm lui bani în iulie.

Îşi pusese geanta de piele pe masă, de unde scoase o hârtie pe care i-o întinse lui Chanteau. Fu nevoit s-o ia, o suci, o răsuci, punând-o în. Cele din urmă în faţa lui, fără s-o deschidă. Véronique chiar atunci aducea ceaiul. O tăcere prelungă se lăsă, ceştile rămaseră goale. Aşezată lângă zaharniţă, Minouche, care-şi ţinea labele ca într-un manşon, strângea pleoapele, fericită; Mathieu, dinaintea căminului, sforăia ca un om. Iar glasul mării continua să crească, afară, asemănător unui bas formidabil, acompaniind zgomotele mărunte şi paşnice ale acestui interior somnolent.

— Mamă, ce-ar fi s-o trezeşti? zise Lazare. Nu doarme bine aici.

— Da, da, murmură doamna Chanteau preocupată, cu ochii aţintiţi la Pauline.

Toţi trei se uitau la copila aţipită. Răsufla încă şi mai uşor, obrajii albi şi gura roză aveau o blândeţe nemişcată, de buchet, la lumina lămpii. Doar părul lung, castaniu, zbârlit de vânt, punea o umbră pe fruntea-i delicată. Şi gândul doamnei Chanteau zbură spre Paris, la necazurile pe care le avusese, mirată ea însăşi de înflăcărarea cu care

acceptase să fie tutore, resimţind o consideraţie instinctivă pentru o pupilă bogată dar şi imboldul unei onestităţi totale, fără gând ascuns, în legătură cu banii ce-i reveneau în pază.

— Când am descins în prăvălia aceea, începu ea să povestească pe îndelete, avea o rochiţă simplă pe ea şi m-a sărutat hohotind de plâns... oh! o mezelărie foarte frumoasă, numai marmură şi sticlă toată, chiar în faţa Halelor... Şi-am dat acolo peste o fată drăguţă şi curajoasă, mare cât un năpârstoc, proaspătă, rumenă, care-l înştiinţase pe notar, chemase să se pună sigiliile, şi care continua să vândă liniştit caltaboşi şi cârnaţi... Adèle, fata asta, mi-a povestit cum a murit bietul nostru văr Quenu. De şase luni de când se prăpădise nevastă-sa, Lisa, i se urcase sângele la cap; veşnic îşi ducea mâna la gât, ca pentru a-şi scoată cravata; în cele din urmă, într-o seară, l-au găsit cu faţa vânătă, cu nasul într-o strachină de untură, aşa cum se prăbuşise... Şi unchiul ei, Gradelle, a murit tot aşa.

Tăcu, şi tăcerea se aşternu din nou. Peste faţa adormită a Paulinei trecu un vis, lumina fugară a unui zâmbet.

— Şi în legătură cu procura, totul a mers bine? întrebă Chanteau.

— Foarte bine... Numai că notarul tău a avut ideea bună să lase locul numelui în alb, căci se pare că eu nu te puteam înlocui: femeile sunt excluse de la soiul ăsta de afaceri... Aşa cum ţi-am scris, m-am dus de cum am sosit să lămuresc lucrurile cu notarul acela din Paris care-ţi trimisese o copie după testament, în care erai numit tutore. Numaidecât a trecut procura pe numele şefului de birou, ceea ce se întâmplă des, din câte mi-a spus. Şi aşa lucrurile au putut merge mai departe. La judecătorul de pace, am desemnat, ca să facă parte din consiliul de familie, trei rude din partea Lisei, doi veri tineri, Octave Mouret şi Claude Lantier, şi un văr prin alianţă, domnul Rambaud, care locuieşte la Marsilia; apoi, din partea noastră, a familiei

Quenu, i-am desemnat pe nepoţii Naudet, Liardin şi Delorme. După cum vezi, e un consiliu de familie foarte convenabil şi din care o să facem ce-o să poftim pentru fericirea copilei... Şi-atunci, în prima şedinţă, l-am numit ca substitut de tutore, pe care nu-l puteam alege decât dintre rudele Lisei, pe domnul Saccard...

— Sst! se trezeşte, o întrerupse Lazare.

Într-adevăr, Pauline făcuse ochi mari. Fără să se mişte, îi privi cu un aer mirat pe oamenii aceia care vorbeau; apoi, cu un zâmbet scăldat în somn, îşi închise iar pleoapele, pradă unei oboseli de neînfrânt; şi faţa ei nemişcată îşi reluă transparenţa lăptoasă, de camelie.

— Saccard ăsta nu e speculatorul? întrebă Chanteau.

— Da, răspunse soţia lui, l-am văzut, am stat de vorbă. Un om încântător... Are atâtea afaceri pe cap, încât m-a prevenit să nu contăm pe concursul lui... Pricepi, n-avem nevoie de nimeni. De vreme ce-o luăm la noi pe micuţă, o luăm, nu-i aşa? Mie nu-mi place deloc să vină unul şi altul să-şi vâre nasul în casă la mine... Şi, din clipa aceea, totul a mers ca pe roate. Procura ta specifica, din fericire, toate împuternicirile necesare. Au fost luate sigiliile, s-a făcut inventarul averii, s-a vândut la mezat mezelăria. O! ce noroc! doi concurenţi înverşunaţi, nouăzeci de mii de franci bani gheaţă! Notarul mai găsise şi el şaizeci de mii de franci în titluri, într-o mobilă. L-am rugat să cumpere tot titluri şi iată o sută cincizeci de mii de franci în valori solide, pe care am fost foarte mulţumită să le aduc numaidecât, după ce i-am încredinţat şefului de birou procura şi chitanţa pentru bani, pe care ţi-am cerut-o prin poştă... Poftim! Uită-te aici.

Îşi vârî mâna în geantă de unde scoase un pachet voluminos, pachetul cu titlurile, strâns legate între două coperţi de carton dintr-un registru vechi de la mezelărie, ale cărui pagini fuseseră smulse. Coperta, cu vinişoare largi, verzi, era stropită cu pete de grăsime. Tată şi fiu priviră la bogăţia aceea, care cădea pe carpeta veche de pe

masa lor.

— Ceaiul trebuie să se fi răcit, mamă, zise Lazare lăsând în sfârşit pana din mână. Să torn în ceşti, nu-i aşa?

Se ridicase, umplea ceştile. Mama nu-i răspunsese, cu ochii aţintiţi asupra titlurilor.

— Fireşte, urmă ea cu o voce tărăgănată, într-o ultimă întrunire a consiliului de familie, pe oare am avut-o, am cerut să mi se achite cheltuielile de călătorie, iar pensia micuţei pentru cât stă la noi a fost fixată la opt sute de franci... Suntem mai săraci decât ea, nu-i putem da de pomană. Niciunul dintre noi n-ar vrea să câştige de pe urma acestei copile, dar ne e greu să punem de la noi. Dobânzile de pe urma rentelor ei vor fi plasate din nou, capitalul i se va dubla, aproape, de-acum şi până la majorat... Doamne Sfinte! Nu ne facem decât datoria. Se cuvine să dai ascultare morţilor. Dacă mai punem şi ceva de la noi, ei bine! poate ne va aduce noroc, lucru de care avem mare nevoie... Biata micuţă a fost atât de zguduită, suspina aşa de tare când s-a despărţit de slujnică! Vreau să fie fericită alături de noi.

Cei doi bărbaţi se simţeau mişcaţi.

— Nici vorbă, eu unul nu-i vreau decât binele, spuse Chanteau.

— E încântătoare, adăugă Lazare. Îmi place tare mult, de pe acum.

Dar, simţind ceaiul prin somn, Mathieu se scuturase şi-şi pusese din nou capul lui mare pe marginea mesei. Minouche, la rândul ei, se întindea, îşi încovoia spinarea, căscând. A avut loc o trezire în toată regula, pisica întinse în cele din urmă gâtul, ca să adulmece pachetul cu titluri strânse între cartoanele pline de grăsime. Şi, cum cei din familia Chanteau îşi îndreptau privirile spre Pauline, o zăriră cu ochii deschişi, fixaţi asupra hârtiilor şi-a registrului aceluia vechi, ferfeniţat, pe care-l vedea acolo.

— Oh, ştie foarte bine ce înseamnă hârtiile astea, reluă

doamna Chanteau. Nu-i aşa, mititico, ţi le-am arătat acolo, la Paris... E averea pe care bietul tău tată şi biata ta mamă ţi-au lăsat-o.

Lacrimi începură să se rostogolească pe obrajii fetiţei. Durerea o încerca uneori astfel, în adieri bruşte, de primăvară. Dar începuse să zâmbească printre lacrimi, se distra cu Minouche, care, după ce mirosise îndelung titlurile, ispitită fără îndoială de miros, începuse să-şi frământe lăbuţele şi să toarcă, izbind puternic cu capul în colţurile registrului.

— Minouche, fii cuminte! strigă doamna Chanteau. Doar banii nu sunt jucărie!

Chanteau râdea, ca şi Lazare. La capătul mesei, Mathieu, aţâţat la culme, sorbea din ochii lui arzători hârtiile, pe oare trebuie să le fi luat drept o delicatesă, lătrând la pisică. Şi toată familia făcea haz, zgomotos. Pauline, încântată de jocul ăsta, o luase în braţe pe Minouche, pe care o legăna şi-o mângâia, ca pe-o păpuşă.

De teamă ca Pauline să n-adoarmă din nou, doamna Chanteau îi dădu să bea ceaiul numaidecât. Apoi o strigă pe Véronique.

— Dă-ne sfeşnicele... Trăncănim şi nu ne ducem la culcare. Uite că s-a făcut ora zece! Şi eu, care dormeam pe mine în timp ce mâncam!

Dar auzi o voce de bărbat în bucătărie şi o întrebă pe slujnică cine e, în clipa când aceasta aduse cele patru sfeşnice aprinse.

— Cu cine vorbeşti?

— Cu Prouane, doamnă... A venit să-i spună domnului că lucrurile nu merg cum trebuie acolo, jos. Mareea distruge totul, pe cât se pare.

Chanteau trebuise să primească funcţia de primar la Bonneville, şi Prouane, un beţiv care-i slujea drept ţârcovnic abatelui Horreur, mai îndeplinea, pe deasupra, şi funcţiile de grefier. Fusese gradat în marină, scria ca un învăţător.

Când i se strigă să intre, îşi făcu apariţia, ţinându-şi fesul de lână în mână, cu vesta şi cizmele şiroindu-i de apă.

— Ia spune, Prouane, ce s-a întâmplat?

— Păi, domnule, pentru moment casa lu' Cuche a fost rasă de apă... Dacă o ţine-o tot aşa, e rândul casei lui Gonin... Eram cu toţii acolo: Tourmal, Houtelard, eu şi ceilalţi. Dar ce vreţi! Parcă te poţi pune cu scârba asta? E scris ca în fiece an să ne mai ia câte-o bucată de pământ.

Pentru o clipă, se lăsă tăcerea. Cele patru lumânări ardeau cu flăcări înalte şi se auzea marea, scârbavnica, izbind în faleze. La ceasul acela era în plinătatea puterii, fiecare talaz, spărgându-se, clătina casa. Parcă erau detunăturile unei artilerii uriaşe, izbituri profunde şi regulate, dimpreună cu răpăitul pietrişului rostogolit pe pietroaie şi aducând cu pocnetele continui ale unor împuşcături. Şi tot vacarmul acela era însoţit de răgetul tânguitor al vântului, iar ploaia, care uneori sporea în intensitate, părea a biciui zidurile cu o grindină de plumb.

— E sfârşitul lumii, murmură doamna Chanteau. Şi cei din familia Cuche unde au să se adăpostească?

— Va trebui cu orice preţ să-i găzduiască cineva, răspunse Prouane. Până una alta, s-au dus la alde Gonin... De i-aţi fi văzut cum arătau! Al mic, care n-are decât trei ani, ud leoarcă! Şi maică-sa în camizol, arătându-şi tot ce are, să-mi fie cu iertăciune! Şi taică-su, cu capul pe jumătate spart de-o grindă, încăpăţânându-se să salveze cei patru pereţi!

Pauline se ridicase de la masă. Se apropiase iarăşi de fereastră şi asculta cu o gravitate de om mare. Chipul ei exprima bunătatea şi părerea de rău, înfrigurată toată de simpatie, încât buzele-i pline tremurau.

— O, mătuşă, spuse ea, bieţii oameni!

Şi cu privirea iscodea afară, în prăpastia aceea de smoală unde tenebrele păreau încă şi mai de nepătruns. Se simţea că marea galopase până la drum, că acum se afla acolo,

umflată, urlând; dar tot nu se vedea, părând să fi înecat cătunul, stâncile de pe coastă, ca şi întreg orizontul cu valuri de cerneală. Pentru copilă, era o surpriză dureroasă. Apa aceea care i se păruse atât de frumoasă şi care se arunca asupra lumii!

— Cobor împreună cu dumneata, Prouane, strigă Lazare. Poate că se mai poate face ceva.

— Oh, da, vere! murmură Pauline, cu ochii strălucitori. Dar omul clătină din cap.

— Nu merită osteneala să vă deranjaţi, domnule Lazare. N-o să puteţi face mai mult decât tovarăşii mei. Stăm cu braţele încrucişate şi ne uităm la ea cum ne dărâmă cât pofteşte; şi când n-o mai pofti, ei bine, până şi-atunci o să-i fim recunoscători… Am venit doar să-l înştiinţez pe domnul primar.

Atunci, Chanteau se supără, furios, pe nenorocirea aceea care avea să-i strice noaptea şi să-i dea de furcă a doua zi.

— Nici că s-a mai văzut, strigă el, sat clădit atât de prosteşte! V-aţi vârât în gura valurilor, pe legea mea! Nu-i de mirare că marea vă înghite casele, una după alta… Şi-apoi, de ce staţi în văgăuna asta? Trebuie să plecaţi.

— Dar unde? întrebă Prouane, care-l asculta cu un aer prostit. Aici ne aflăm, domnule, şi-aici rămânem… Tot trebuie să te afli undeva.

— Asta aşa e, trase concluzia doamna Chanteau. Şi-apoi, vezi, aici ori mai departe, răul tot te ajunge… Noi urcăm să ne culcăm. Noapte bună! Mâine o să fie frumos.

Omul plecă zicând seara bună şi o auziră pe Véronique cum trage zăvorul după el. Fiecare ţinea câte-o lumânare; îi mai mângâiară o dată pe Mathieu şi pe Minouche, care dormeau împreună, în bucătărie. Lazare îşi adunase partiturile, în timp ce doamna Chanteau strângea sub braţ titlurile, între scoarţele vechiului registru. Luă de pe masă şi inventarul lui Davoine pe care soţul său îl uitase acolo.

Hârtia aceea îi sfâşia inima, nu era cazul s-o lase să zacă

peste tot.

— Noi urcăm, Véronique, strigă ea. Doar n-o să-ţi mai faci de lucru la ora asta?

Şi, cum dinspre bucătărie nu se auzi decât un mormăit, doamna Chanteau continuă, cu glas ceva mai scăzut:

— Dar ce are? Doar nu-i aduc un copil de ţâţă pe care să-l înţarce.

— Las-o în pace, zise Chanteau. Ştii cum o apucă năbădăile... Ei? Am ajuns toţi patru la odăile noastre. Noapte bună!

El se culca la parter, la capătul celălalt al coridorului, în fostul salon, transformat în dormitor. În felul acesta, când îl apucau durerile, puteau cu uşurinţă să-l transporte la masă sau pe terasă în fotoliul pe rotile. Deschise uşa de la cameră, se mai opri încă o clipă, cu picioarele amorţite, muncite de apropierea mocnită a unei crize, vestite încă din ajun de înţepeneala încheieturilor. Hotărât lucru, făcuse tare rău că mâncase pateu gras de ficat. Certitudinea asta, acum, îl deznădăjduia.

— Noapte bună, repetă el cu o voce îndureratã. Voi puteţi dormi totdeauna, voi ăştia... Noapte bună, micuţo. Odihneşte-te în voie, aşa se cade la vârsta ta.

— Noapte bună, unchiule, spuse la rândul ei Pauline, sărutându-l.

Uşa se închise. Doamna Chanteau o lăsă pe fetiţă să urce prima. Lazare le urma.

— Adevărul e că n-o să fie nevoie să mă legene nimeni în seara asta, spuse bătrâna doamnă. Şi-apoi, pe mine tot vacarmul ăsta mă adoarme, nu-mi displace deloc... La Paris, parcă nu mă simţeam bine că nu mi se zgâlţâia patul.

Ajunseră toţi trei la primul etaj. Pauline, care-şi ţinea lumânarea drept de tot, se amuza de faptul că urcau în şir, fiecare cu câte o lumânare, a cărei flacără făcea să danseze umbrele. Pe coridor, se opri, şovăind, neştiind unde avea mătuşa s-o conducă, dar aceasta o împinse încetişor.

— Mergi înainte… Iată o cameră de oaspeţi şi, în faţă, camera mea… Intră o clipă, vreau să-ţi arăt.

Era o odaie cu un tapet de creton galben cu ramaje verzi, mobilată foarte simplu, cu piese din acaju: un pat, un dulap, un scrin, în mijloc, un gheridon era pus pe o carpetă roşie. După ce-şi plimbă lumânarea prin cele mai neînsemnate unghere, doamna Chanteau se apropie de scrin, a cărui tăblie o scoborî.

— Vino să vezi, îi zise.

Deschise unul dintre sertăraşe, unde puse oftând inventarul dezastruos al lui Davoine. Apoi goli un alt sertar de deasupra, îl scoase, îl scutură ca să cadă din el firimituri mai vechi şi, pregătindu-se să pună înăuntru titlurile, de faţă cu fetiţa care privea, îi spuse:

— Vezi, le pun aici, vor rămâne numai ele, singure… Vrei să le pui cu mâna ta?

Pauline simţea o ruşine pe care nu şi-o putea explica. Roşi.

— Oh, mătuşă, n-are rost.

Dar se şi pomeni ţinând vechiul registru în mână şi trebui să-l pună în fundul sertarului, în timp ce Lazare, cu lumânarea întinsă, lumina interiorul mobilei.

— Aşa, continuă doamna Chanteau, acum eşti sigură şi fii liniştită, mai curând am muri de foame decât să… Ţine minte, primul sertar din stânga. Nu vor ieşi de-aici decât în ziua când vei fi destul de mare ca să le iei tu singură… Nu-i aşa? Doar nu Minouche o să se vâre aici, înăuntru, ca să le mănânce.

Ideea asta cu Minouche deschizând scrinul şi mâncând hârtiile o făcu pe fetiţă să izbucnească în râs. Stinghereala resimţită pentru o clipă dispăruse, acum se juca cu Lazare care, ca s-o distreze, torcea ca pisica, prefăcându-se că vrea să mănânce sertarul. Râdea şi el din toată inima. Dar mama lui ridicase solemn capacul, apoi răsuci cheia de două ori, energic.

— Gata, zise ea. Hai, Lazare, nu te mai prosti… Acum urc şi eu, să văd dacă nu-i lipseşte nimic.

Şi toţi trei, mergând tot în şir, se pomeniră pe scară. La etajul al doilea, Pauline, şovăind iarăşi, deschise uşa din stânga, când mătuşa îi strigă:

— Nu, nu, nu pe partea aceea! Acolo e camera vărului tău. Camera ta e vizavi.

Pauline rămăsese nemişcată, încântată de mărimea odăii şi de mulţimea de lucruri grămădite acolo, ca într-un pod, un pian, un divan, o masă imensă, cărţi, tablouri. În sfârşit, împinse cealaltă uşă, şi fu încântată, cu toate că odaia i se păru foarte micuţă, în comparaţie cu cealaltă. Tapetul avea fondul ecru, presărat cu trandafiri albaştri. Se afla un pat de fier, cu perdeluţe de muselină, o masă de toaletă, o comodă şi trei scaune.

— Nu lipseşte nimic, murmură doamna Chanteau, apă, zahăr, prosoape, săpun… Şi somn uşor. Véronique doarme într-o cameră de serviciu, alături. Dacă ţi se face frică, bate în perete.

— Şi-apoi sunt şi eu pe-aici, o asigură Lazare. Când se iveşte vreun strigoi, sar şi eu cu sabia cea mare.

Uşile celor două camere, aflate faţă în faţă, rămăseseră deschise. Pauline îşi plimba privirile dintr-una într-alta.

— Nu e niciun strigoi, spuse cu aerul ei vesel. Sabia e bună pentru hoţi… Noapte bună, mătuşă. Noapte bună, vere.

— Noapte bună, drăguţo… Ştii să te dezbraci?

— Oh! da, da… Nu mai sunt fetiţă mică. La Paris făceam totul.

O sărutară. Doamna Chanteau îi spuse, plecând, că putea închide uşa cu cheia. Dar copila se şi afla în faţa ferestrei, nerăbdătoare să ştie dacă odaia avea vedere spre mare. Ploaia şiroia atât de tare de-a lungul geamurilor, încât nu îndrăzni să deschidă. Era foarte întuneric, fu însă foarte fericită să audă marea zbătându-i-se la picioare. Apoi, cu

toată oboseala care o făcea să cadă din picioare, dădu ocol încăperii, privi mobilele. Ideea că avea o cameră a ei, o cameră separată de celelalte, unde îi era îngăduit să se închidă, o făcea să simtă un orgoliu de om mare. Totuşi, în clipa, când să răsucească cheia, cum îşi scosese rochia şi se găsea în cămăşuţă, şovăi, o apucă un fel de ameţeală. Pe unde să fugă dacă ar fi văzut pe cineva? O cuprinse un fior, deschise uşa. În faţă, în mijlocul camerei celeilalte, Lazare stătea şi el şi-o privea.

— Ce s-a întâmplat? o întrebă. Ai nevoie de ceva?

Se făcu roşie ca para, voi să mintă, apoi cedă nevoii de sinceritate.

— Nu, nu... Ştii, mă cuprinde spaima când ştiu uşile închise cu cheia. Aşa că n-am să închid, înţelegi, iar dacă ciocănesc la tine în uşă, înseamnă că vreau să vii... Tu, m-auzi, nu slujnica!

Lazare venise spre ea, cucerit de farmecul acestei copile atât de integre şi de duioase.

— Noapte bună, repetă el, întinzându-i braţele.

Fetiţa i se aruncă de gât, îl strânse cu braţele ei firave, fără să-i pese de goliciunea ei de fetiţă.

— Noapte bună, vere.

Cinci minute mai târziu, suflă curajos în lumânare, se ghemui în fundul patului cu perdeluţe de muselină. Oboseala puse multă vreme pe semnul ei pecetea unei uşurinţe de vis. Mai întâi, o auzi pe Véronique urcând cu zgomot şi izbindu-se de mobile, ca să trezească lumea. Apoi, nu mai fu decât tunetul şi bubuitul furtunii: ploaia bătea cu îndârjire în olane, vântul zgâlţâia ferestrele, urla pe sub uşi; şi, încă o oră, canonada continuă, fiecare val ce se năpustea zgâlţâind-o cu un Cutremurat puternic şi surd. I se părea că toată casa, năruită, nimicită sub tăcere, o pornise pe apă ca o corabie. Îşi aflase acum în culcuş o căldură plăcută şi jilavă, gândul ei tremurător îndreptându-se plin de milă şi dorinţă de-a ajuta către bieţii oameni de-

acolo, din josul falezei, izgoniţi din aşternuturile lor. Apoi totul se cufundă în întuneric, adormi fără să mai sufle.

II

Încă din prima săptămână, prezenţa Paulinei aduse bucuria în casă. Sănătatea ei tonică, înţelegătoare, zâmbetul ei liniştit potolea a reala mocnită în care trăiau cei din familia Chanteau. Tatăl găsise în ea o infirmieră, mama era bucuroasă că băiatul rămânea mai multă vreme pe-acasă. Numai Véronique continua să bodogănească. Părea că banii, cei o sută cinzeci de mii de franci încuiaţi în scrin, dădeau familiei sentimentul că e mai bogată, cu toate că nu se atingeau de ei.

Peste două zile, în timpul nopţii, criza de reumatism pe care Chanteau o simţea apropiindu-se, izbucni. De o săptămână, îl înţepa pe la încheieturi, avea frisoane ce făceau să-i tremure mâinile şi picioarele, încerca o groază cu neputinţă de învins pentru orice fel de mişcare. Seara, se culcase totuşi ceva mai liniştit, când, pe la trei dimineaţa, durerea îl săgeta în degetul mare de la piciorul stâng. Până la ziuă se plânse încetişor, asudând în aşternuturi, nevoind să deranjeze pe nimeni. Crizele lui erau spaima casei, răbda până în ultima clipă, şi-abia atunci striga pe cineva, ruşinat că-l apucă din nou şi desperat la gândul furiei cu care cei ai casei întâmpinau manifestările bolii. Dar, pe la ora opt, când Véronique trecu pe dinaintea uşii, nu-şi putu înăbuşi un strigăt, pe care o sfredelire mai adâncă i-l smulse.

— Bravo! a început, mormăi slujnica. A început să zbiere.

Intră, se uită la el cum îşi rostogoleşte capul scoţând

gemete, şi nu găsi decât aceste cuvinte de mângâiere:

— Dacă cumva îţi închipui că doamna o să se bucure!?

Într-adevăr, când, după ce i se spuse, doamna veni şi ea, lăsă braţele să-i cadă într-un gest de descurajare exasperată, zicând:

— Iarăşi! Abia am sosit, şi a şi început!

Între ea şi reumatism era o râcă de cincisprezece ani. Îl ura din răsputeri, ca pe un duşman ticălos care-i distrusese viaţa, îi ruinase fiul, îi ucisese ambiţiile. Dacă n-ar fi fost vorba de reumatism, s-ar fi surghiunit, oare, în fundul satului ăstuia uitat de lume? Şi, cu toate că n-avea inimă rea, stătea tremurând de furie şi ostilă în timpul crizelor soţului, zicând că e neîndemânatecă, neînstare să-l îngrijească.

— Doamne! Ce rău mă doare, bâiguia nefericitul de el. De data asta va fi mai rău decât data trecută, o simt... Nu sta lângă mine, de vreme ce te irită; dar trimite numaidecât după doctorul Cazenove.

Din clipa aceea, totul în casă a fost dat peste cap. Lazare pornise spre Arromanches, deşi nu-şi mai puneau mari nădejdi în doctori. De cincisprezece ani, Chanteau încercase toate leacurile; şi, cu fiecare încercare, boala se înrăutăţea. La început slabe şi rare, crizele se înmulţiseră curând, devenind tot mai violente; ajunsese ca picioarele amândouă să-i fie prinse, şi chiar unul dintre genunchi îi era ameninţat. De trei ori până atunci bolnavul suportase schimbarea modului de tratament, bietul său trup sfârşind prin a fi un câmp de experienţe pe care-şi disputau întâietatea doctoriile recomandate de reclame. După ce i se luase sânge din belşug, i se făcuseră clisme cu nesocotinţă, iar acum era îndopat cu sirop de brânduşă şi cu litiu. Aşa se face că, sângele subţiindu-se şi organele debilizându-i-se, reumatismul lui acut se prefăcu puţin câte puţin în reumatism cronic. Tratamentele locale nu erau nici ele mai de folos, lipitorile îi lăsaseră articulaţiile ţepene, opiumul

prelungea crizele, vezicaţiile aduceau după ele ulceraţii. Tratamentele la Wies-baden şi Carlsbad nu i-au fost de niciun ajutor, o cură la Vichy fu cât pe ce să-l ucidă.

— Doamne! Ce rău mă doare! spunea Chanteau întruna, parcă nişte, câini mi-ar muşca piciorul.

Şi, cuprins de agitaţie şi nelinişte, sperând să-i mai treacă dacă-şi schimba poziţia, îşi tot sucea şi răsucea piciorul. Dar durerea sporea, fiece mişcare smulgându-i noi gemete. Curând, ajuns la paroxismul suferinţei scoase un urlet continuu. Îl lua când cu frig, când cu cald, o sete arzătoare îl pârjolea.

În acest timp, Pauline se strecurase în camera bolnavului. Stând în picioare, în faţa patului, îşi privea unchiul cu un aer serios, fără să plângă. Doamna Chanteau se pierdea cu firea, enervată de strigăte. Véronique voise să potrivească învelitoarea, a cărei greutate bolnavul n-o putea îndura; dar, când se apropie cu mâinile ei bărbăteşti, acesta strigă şi mai tare, oprind-o să-l atingă. Îl îngrozea, învinuind-o că îl zgâlţâie ca pe un balot de rufe murdare.

— Dacă-i aşa, domnule, nu mă mai chema, zise ea plecând furioasă. Când repezi oamenii, te îngrijeşti singur.

Încetişor, Pauline se apropiase; şi, cu degetele-i de copil, cu o uşurinţă plină de îndemânare, ridică pledul. Bolnavul simţi o scurtă uşurare, îi acceptă serviciile.

— Mulţumesc, drăguţă... Uite, şi-aici, încreţitura asta. Mă apasă cu o greutate de cinci sute de livre... Oh! Nu aşa de repede! m-ai speriat.

De altminteri, durerea se porni iar, şi mai vârtos. Şi cum doamna Chanteau încerca să fie cu ceva de folos prin odaie, ducându-se să tragă perdelele la fereastră, întorcându-se să pună o ceaşcă pe noptieră, bolnavul îşi ieşi iarăşi din fire.

— Te rog, nu mai merge, faci să se zgâlţâie toate cele... La fiecare din paşii tăi, mi se pare că cineva mă izbeşte cu un ciocan.

Doamna Chanteau nu încercă nici măcar să se scuze şi să-i dea ascultare. Totdeauna aşa se sfârşea. Era lăsat să sufere de unul singur.

— Vino, Pauline, spuse numai. Vezi doar că unchiul tău nu ne poate suporta pe lângă el.

Dar Pauline rămase. Se mişca atât de gingaş, încât picioarele ei micuţe abia dacă atingeau parchetul. Şi, din clipa aceea, se instala lângă bolnav, care nu mai suferi pe nimeni altcineva în odaie. Aşa cum spunea, ar fi dorit să fie îngrijit de-o răsuflare. Pauline înţelegea răul, ghicindu-l şi pricepându-se să-i uşureze bolnavului suferinţa; prevenindu-i acestuia dorinţele, îi făcea întuneric sau îi dădea ceşti cu fiertură de arpacaş, pe care Véronique le aducea până la uşă. Ceea ce-l liniştea mai cu seamă pe bietul om era s-o vadă neîncetat dinainte-i, cuminte, nemişcată, şezând pe marginea unui scaun, cu ochii larg deschişi şi compătimitori, veşnic aţintiţi asupră-i. Chanteau încerca să mai uite, povestindu-i ce simţea.

— Vezi tu, în clipa asta simt ca un cuţit cu lama ştirbită care-mi retează oasele piciorului; şi, în acelaşi timp, aş putea să jur că cineva îmi toarnă apă călduţă pe piele.

Apoi, senzaţiile dureroase se schimbau: i se lega glezna cu o sârmă de fier, simţea muşchii încordându-i-se gata să plesnească, de parcă erau nişte corzi de vioară. Pauline asculta cu bunăvoinţă, părând a înţelege totul, îndura fără crâcnire urletul şi plânsetul bolnavului, cu gândul numai şi numai la vindecarea lui. Era chiar veselă, izbutea să-l facă să râdă printre gemete.

Când doctorul Cazenove sosi în cele din urmă, se minună şi-o sărută zgomotos pe păr pe micuţa infirmieră. Era un bărbat de cincizeci şi patru de ani, uscăţiv şi viguros care, după ce slujise treizeci de ani în marină, se retrăsese de curând la Arromanches, unde un (unchi îi lăsase o casă. Se împrietenise cu soţii Chanteau de când o vindecase pe doamna Chanteau de o entorsă primejdioasă.

— Aşadar, încă o criză, spuse el. Am dat fuga să-ţi strâng mâna. Dar ştii că nu pot face mai mult decât copila asta. Dragul meu, când te-ai procopsit cu reumatismul şi ai trecut de cincizeci de ani, trebuie să porţi doliu după sănătate. Şi unde mai pui că ţi-ai ruinat sănătatea cu tot felul de leacuri... Ştii care-i singurul remediu: răbdare şi flanele!

Afişa un mare scepticism. Vreme de treizeci de ani văzuse agonizând atâţia nefericiţi, în toate climatele şi-n toate putreziciunile, încât la drept vorbind ajunsese foarte modest: cel mai adesea prefera să lase natura să lucreze. Examina totuşi degetul cel gros, care era umflat, şi-a cărui piele lucitoare era de-un roşu-întunecat, cercetă şi genunchiul, pe cale să se umfle şi el, constată prezenţa unei mici broboane tari şi albicioase la urechea dreaptă.

— Doctore, gemea bolnavul, dar nu mă poţi lăsa să mă chinui în halul ăsta!

Cazenove nu mai glumea. Bobiţa aceea de materie rozacee îi stârnea interesul şi-şi regăsea încrederea în faţa acelui simptom nou.

— Oh, Doamne, şi eu doresc din inimă să încerc cu alcaline şi cu săruri... Boala devine cronică, e limpede.

Pe urmă se supără:

— Şi-apoi e vina dumitale, nu urmezi regimul pe care ţi l-am prescris... Niciun pic de mişcare, veşnic cuibărit în fotoliu. Pun prinsoare că bei şi vin, că mănânci carne, nu-i aşa? Recunoaşte că ai mâncat ceva ce ţi-a căzut greu.

— Oh, puţintel pateu de ficat, mărturisi încetişor Chanteau. Doctorul înălţă mâinile spre ceruri, ca să ia drept mărturie întreaga fire. Apoi scoase diverse flacoane din buzunarele redingotei sale încăpătoare şi începu să prepare o poţiune. Ca tratament local, se mulţumi să înfăşoare laba piciorului şi genunchiul în vată, pe care o înveli apoi într-o pânză cerată. Şi, la plecare, Paulinei îi repetă recomandările: câte o lingură din poţiunea aceea la fiecare

două ore, zeamă de arpacaş la discreţie şi, mai cu seamă, o dietă strictă.

— Dacă-ţi închipui că-l putem opri de la mâncare!? zise doamna Chanteau conducându-l pe doctor.

— Nu, nu, mătuşă, o să fie cuminte, ai să vezi, îşi îngădui Pauline să spună. Îl fac eu să asculte.

Cazanove o privea, amuzat de mutrişoara ei serioasă. O sărută din nou pe amândoi obrajii.

— Iată o copilă care a venit pe lume ca să le fie de folos celorlalţi, zise el, pătruns de clarviziunea aceea limpede cu care punea diagnosticele.

Chanteau răcni opt zile în şir. Piciorul drept se porni să-l înjunghie tocmai când criza părea să se fi terminat; iar durerile izbucniră mai violente încă. Toţi ai casei erau înnebuniţi. Véronique se zăvora în fundul bucătăriei ca să nu audă, doamna Chanteau şi până şi Lazare fugeau uneori afară, cuprinşi de-o stare nervoasă. Numai Pauline nu părăsi odaia, unde mai avea de înfruntat şi capriciile bolnavului, care voia cu orice preţ să mănânce un cotlet, strigând că-i e foame, că doctorul Cazenove e un dobitoc, de vreme ce nu era în stare să-l vindece. Noaptea mai cu seamă, boala îl chinuia şi mai rău. Fetiţa abia dacă dormea două-trei ore. Altminteri era veselă, nicicând o fetiţă ca ea nu crescuse mai sănătos. Doamna Chanteau, căreia i se ridicase o piatră de pe inimă, acceptase în cele din urmă ajutorul acestei copile care se pricepea să potolească spiritele din casă. În sfârşit, sosi şi convalescenţa, Pauline deveni iar liberă şi o prietenie strânsă se înfiripă între ea şi Lazare.

Totul începu mai întâi în odaia cea mare a băiatului. Pusese să se dărâme un perete, aşa încât ocupa jumătate din întreg etajul al doilea. Un pat micuţ din fier se pierdea într-un ungher, îndărătul unui paravan străvechi, plesnit. Lângă unul dintre pereţi, pe scânduri de lemn negeluite, erau rânduite, vreo mie de volume, cărţi clasice, lucrări

desperecheate, descoperite în fundul unui pod din Caen şi aduse la Bonneville. Lângă perete, un dulap vechi, după moda normandă, nespus de încăpător, era bucşit cu o îngrămădeală de obiecte nemaipomenite, eşantioane de roci, unelte ce nu se mai întrebuinţau, jucării stricate. Şi-apoi mai era şi pianul deasupra căruia se aflau o pereche de florete şi o mască de scrimă, fără să mai punem la socoteală masa uriaşă din mijlocul încăperii, o fostă masă de desen, foarte înaltă, ticsită de hârtii, de poze, de cutii pentru tabac, de pipe, şi pe care era greu să găseşti o palmă de loc pentru scris.

Pauline, lăsată slobodă în dezordinea aceea, fu încântată. I-a trebuit o lună până să exploreze încăperea; şi în fiecare zi descoperea alte noutăţi, un Robinson cu gravuri peste care dădu în biblioteca, o paiaţă pescuită sub dulap. De cum se trezea dimineaţa, o zbughea în camera vărului ei, unde se instala, apoi venea din nou după-amiaza, îşi petrecea toată ziua acolo. Lazare, chiar din prima zi, o acceptase ca pe un băiat, ca pe un frate mezin, cu nouă ani mai mic decât el, dar atât de vesel, de nostim, cu ochii lui mari şi inteligenţi, încât nici nu se mai simţea stingherit, fuma pipă, citea trântit pe un scaun, cu picioarele proptite pe ceva. Atâta doar că tovarăşul lui devenea uneori de-o turbulenţă cumplită. Se căţăra dintr-odată pe masă, sau trecea dintr-o săritură prin spărtura paravanului. Într-o dimineaţă, cum o căută din ochi căci n-o mai auzea, o zări, purtând pe faţă masca de scrimă, cu o floretă în mână, salutând în gol. Şi dacă începea să strige la ea să se potolească, dacă o ameninţa că o dă afară, totul se termina de obicei prin nişte înfiorătoare încăierări, alergau ca nişte căprioare prin neorânduiala camerei. Ea îi sărea de gât, iar el o răsucea prin aer ca o morişcă, cu fustele umflate, devenit el însuşi copil, râzând amândoi din inimă, ca nişte copii.

Apoi pianul le stârni interesul. Instrumentul data din

1810, un vechi pian furnizat de manufactura Erard, cu ajutorul căruia, pe vremuri, domnişoara Eugenie de la Vignière dăduse lecţii vreme de cincisprezece ani. În cutia de acaju scorojită, coardele suspinau scoţând sunete îndepărtate, de-o blândeţe învăluitoare. Lazare, care nu putea obţine din partea mamei un pian nou, izbea în clapele acestuia din toate puterile, fără a izbuti să scoată sonorităţile fantastice ce-i zbârnâiau prin cap; şi deprinsese obiceiul să le dea tărie el însuşi, pe cale vocală, pentru a obţine efectul voit. Patima aceasta curând îl făcu să abuzeze de bunăvoinţa Paulinei; avea un auditor, îşi desfăşura repertorul după-amiezi întregi: era tot ce putea fi mai complicat în muzică, mai cu seamă paginile, contestate pe-atunci, de Berlioz şi Wagner. Şi scotea adevărate mugete, sfârşind prin a-şi folosi în egală măsură atât vocea cât şi degetele, în zilele acelea, copila se plictisea cumplit, rămânând totuşi liniştită şi ascultând, de teamă să nu-şi supere verişorul.

Uneori amurgul îi surprindea astfel. Atunci, Lazare, năucit de ritmuri, îşi mărturisea marile lui vise. Şi el avea să fie un muzician de geniu, în ciuda mamei sale, în ciuda tuturor. La liceul din Caen, avusese un profesor de vioară care, impresionat de inteligenţa lui muzicală, îi prezisese un viitor strălucit. Luase pe ascuns lecţii de compoziţie, acum lucra singur, şi ajunsese să aibă oarecum o idee nedesluşită despre o simfonie privitoare la paradisul terestru; un fragment fusese chiar găsit, Adam şi Eva alungaţi de îngeri, un marş într-o tonalitate solemnă şi dureroasă, pe care consimţi să i-l cânte într-o seară Paulinei. Fetiţa aproba, găsea bucata foarte bună. Apoi îşi dădea cu părerea. Fără îndoială, trebuie să simţi o mare plăcere când compui muzică bună; dar poate că ar fi fost mai cuminte din partea lui dacă ar fi dat ascultare părinţilor, care voiau să-l facă prefect sau judecător. Casa întreagă era deznădăjduită de cearta dintre mamă şi fiu pe tema asta, Lazare susţinând că

se duce la Paris să se prezinte la Conservator, doamna Chanteau dându-i termen până în luna octombrie ca să-şi aleagă o carieră de om cinstit. Iar Pauline susţinea proiectul mătuşii, pe care o anunţase cu înfăţişarea aceea liniştită şi convinsă că lua asupră-şi să-şi convingă vărul. Cei din casă râdeau, Lazare, furios, trântea capacul pianului strigându-i că e o „burgheză mărginită”.

Supărarea ţinu trei zile, apoi se împăcară. Ca s-o câştige de partea muzicii, Lazare îşi vârâse în cap s-o înveţe să cânte la pian. Îi aşeza degetele pe clape, o punea ore întregi să execute game suitoare şi coborâtoare. Dar, hotărât lucru, îl scotea din sărite cu lipsa ei de înflăcărare. Pauline nu căuta decât prilej de râs, găsea că-i nostim s-o plimbe pe Minouche de-a lungul claviaturii, care interpreta astfel cu lăbuţele simfonii barbare; şi jura că pisica ataca faimoasa izgonire din Paradisul terestru, ceea ce-l înveselea pe autorul însuşi. Şi-atunci marile lor jocuri reîncepeau, ea îi sărea de gât, Lazare o învârtea, în vreme ce Minouche, luând şi ea parte la joacă, sărea de pe masă pe dulap. Cât despre Mathieu, nu era primit, deoarece îşi manifesta veselia prea zgomotos.

— Lasă-mă-n pace, burgheză micuţă şi prostuţă! îi spuse iar într-o zi Lazare, exasperat. Mama o să te înveţe să cânţi la pian, dacă vrea.

— N-o să te-alegi cu nimic de pe urma muzicii tale, spuse Pauline răspicat. Să fiu în locul tău, m-aş face doctor.

Jignit, Lazare o privi. Doctor acuma! De unde o mai scosese şi pe asta? Şi se exalta, se lăsa pradă patimii sale cu o impetuozitate ce părea să măture totul din cale.

— Ascultă, strigă el, dacă ai mei nu mă lasă să devin compozitor, îmi pun capăt zilelor!

Vara îl ajutase pe Chanteau să iasă din convalescenţă, şi Pauline putu să-l însoţească pe Lazare pe-afară. Marea lui odaie fu părăsită, camaraderia lor se consumă în escapade nebunatice. Primele zile se mulţumiră cu terasa, unde

vegetau câteva tufe de tamarin, pârjolite de vântul din larg; apoi năvăliră în curte, rupseră lanţul cisternei de apă, speri ară găinile slăbănoage în număr de vreo douăsprezece, care se hrăneau cu lăcuste, se jucau de-a v-aţi-ascunselea prin grajd şi prin magazia goală, ale cărei ziduri erau lăsate în paragină; apoi ajunseră în grădina de zarzavat, un pământ uscat pe care Véronique îl săpa ca un ţăran, patru straturi semănate cu legume noduroase şi cu peri având nişte cioturi ca de infirm, aplecaţi cu toţii într-aceeaşi parte, încotro suflau vânturile dinspre nord-est; şi de-aici, împingând o portiţă, se pomeniră pe faleză, sub cerul liber, faţă în faţă cu largul mării. Pauline nutrea o curiozitate pătimaşă faţă de apa asta necuprinsă, atât de netedă şi atât de blinda acum, sub soarele limpede de iulie. Tot timpul se uita spre mare de la fereastra fiecăreia din odăile casei. Dar încă nu se apropiase de ea, şi o viaţă nouă începu în clipa când se trezi liberă alături de Lazare, cutreierând prin singurătatea însufleţită a plajelor.

Ce mai escapade! Doamna Chanteau bodogănea, voia să-i oprească acasă, deşi avea încredere în judecata fetiţei. De aceea nu treceau niciodată prin curte, de unde Véronique i-ar fi văzut; o ştergeau prin grădină, dispărând până seara. Curând, plimbările prin jurul bisericii, prin colţurile cimitirului umbrit de tise, cele câteva fire de lăptuci ale preotului îi plictisiră; iar în opt zile văzură tot ce era vrednic de văzut în Bonneville, cele treizeci de case lipite de peretele stâncos, valul de pietriş sau pescarii trăgându-şi bărcile pe uscat. Mai amuzant era ca, în timpul refluxului, să se ducă până foarte departe, pe sub faleze: călcau pe un nisip fin, pe care crabii o luau la fugă, săreau din stâncă în stâncă, printre alge, ca să evite scurgerile de apă limpede, colcăind de creveţi, fără să mai vorbim de pescuit, de scoicile mâncate fără pâine, aşa crude cum le scoteau din cochilie, de vieţuitoarele stranii, puse într-un colţ al batistei, de tot felul de descoperiri neaşteptate, o

limandă rătăcită, un micuţ homar întins pe fundul unei scobituri. Marea începea să crească, uneori se lăsau surprinşi, se jucau de-a naufragiaţii, refugiaţi pe vreun recif, aşteptând ca apa să binevoiască a se retrage. Erau încântaţi, se întorceau uzi până la umeri, cu părul fluturându-le în bătaia vântului, într-atât de obişnuiţi cu aerul curat şi sărat al mării, încât se văitau că se sufocă, seara, sub lumina lămpii.

Dar marea lor bucurie a fost scăldatul. Plaja era prea plină de pietre ca să poată atrage familiile din Caen şi Bayeux. În vreme ce, cu fiecare an, falezele de la Arromanches se umpleau de vilişoare noi, niciun amator de scaldă nu se arăta la Bonneville. Iar ei descoperiră, la un kilometru de sat, spre Port-en-Bessin, un colţişor minunat, un golf micuţ şi adâncit între doi pereţi stâncoşi, înconjurat de-un nisip fin şi aurit. Îl botezară golful Comorii, din pricina apelor lui solitare, părând a rostogoli monezi de douăzeci de franci. Acolo aveau să se simtă ca acasă, aveau să se dezbrace fără ruşine. Lazare, continuând să vorbească, se întorcea pe jumătate, îşi încheia costumul de baie. Pauline, îşi ţinea pentru o clipă cămaşa cu dinţii, apoi se ivea strânsă peste şolduri cu un brâu de lână. În opt zile o învăţă să înoate: progresa mai rapid decât la pian, era însufleţită de-un curaj ce-o făcea deseori să bea înghiţituri mari de apă sărată. Întreaga lor tinereţe râdea în această prospeţime aspră, când un val mai puternic îi azvârlea unul într-altul. Iese: u strălucitori de sare, îşi uscau în vânt braţele ude, fără a pune capăt jocurilor lor îndrăzneţe de ştrengari. Era încă şi mai amuzant decât pescuitul.

Zilele treceau, ajunseseră la începutul lui august şi Lazare nu luase o hotărâre. Pauline, în octombrie, trebuia să intre la un internat în Bayeux. După ce marea îi amorţea, făcându-i să simtă o oboseală fericită, se întindeau pe nisip, vorbeau despre treburile lor cât se poate de înţelept. Pauline îi stârni în cele din urmă interesul pentru medicină,

explicându-i că, dacă ar fi fost bărbat, cel mai pasionant lucru i s-ar fi părut acela de-a vindeca oamenii. Tocmai se întâmpla ca de o săptămână, Paradisul terestru să meargă prost, Lazare se îndoia de geniul lui. Desigur, existaseră şi glorii medicale, mari nume i se perindau prin minte, Hipocrat, Ambroise Paré şi atâţia alţii. Dar, într-o după-amiază, Lazare începu să scoată strigăte de bucurie, ştia ce fel de capodoperă va face: Paradisul era o prostie, avea să-l arunce cât colo, avea să compună Simfonia Durerii, pagini în care va transcrie, în armonii sublime, plânsetul disperat al umanităţii suspinând sub bolta cerului; şi-avea să folosească marşul lui Adam şi-al Evei, făcând cu îndrăzneală din el marşul Morţii. Timp de opt zile, entuziasmul îi spori din oră în oră, rezuma întreg universul în planul său. Mai trecu o săptămână şi prietena lui rămase foarte mirată într-o seară auzindu-l zicând că se va duce totuşi la Paris să studieze bucuros medicina. Se gândise că lucrul acesta avea să-l apropie de Conservator: să fie acolo mai întâi, apoi va vedea el. Doamna Chanteau se bucură nespus de mult. Ar fi preferat ca fiul ei să aibă o funcţie în administraţie sau magistratură; dar doctorii erau cel puţin oameni onorabili, şi-apoi, câştigau bani mulţi.

— Eşti, aşadar, o micuţă zână? zise ea sărutând-o pe Pauline. Ah, drăguţa mea, ne răsplăteşti aşa cum se cuvine pentru faptul că te-am luat în casa noastră!

Totul a fost aranjat. Lazare urma să plece pe 1 octombrie. Aşa încât, în septembrie, escapadele lor reîncepură cu şi mai mult entuziasm, cei doi camarazi dorind să sfârşească demn frumoasa-le viaţă de libertate. Uitau de ei până la căderea nopţii, pe nisipul din golful Comorii.

Într-o seară, întinşi unul lângă altul, priveau cum răsar stelele ca nişte ţinte de foc pe cerul palid. Pauline, serioasă, arăta o admiraţie liniştită, de copil sănătos. Lazare, înfrigurat de când se pregătea de plecare, clipea nervos,

asaltat de alte proiecte ce-i dădeau ghes fără-ncetare.

— Ce frumoase sunt stelele „spuse fetiţa după o tăcere prelungă. Lazare lăsă din nou tăcerea să se înstăpânească. Veselia lui nu mai răsuna atât de limpede, un rău lăuntric îi tulbura ochii larg deschişi. Pe cer, furnicarul de stele creştea din clipă-n clipă, ca nişte lopeţi de jăratec aruncat de-a curmezişul infinitului.

— Tu încă n-ai învăţat asta, murmură el în sfârşit. Fiecare stea e un soare, împrejurul căruia se învârtesc maşinării ca pământul; şi sunt miliarde, altele îndărătul ăstora, şi veşnic altele...

Tăcu, apoi urmă cu o voce gâtuită de un fior puternic:

— Mie nu-mi place să le privesc... Mă înspăimântă.

Marea, în creştere, aducea o tânguire îndepărtată, asemănătoare deznădejdii unei întregi mulţimi plângându-şi soarta mizeră. Pe orizontul necuprins, întunecat acum, ardea pulberea zburătoare a lumilor. Şi, în această plângere a pământului strivit de numărul fără de sfârşit al stelelor, copila crezu că aude aproape de ea hohotul unui plânset.

— Ce ai? Ţi-e rău?

Nu-i răspunse, suspina cu faţa acoperită de mâinile crispate violent, ca şi cum n-ar fi voit să mai vadă. Când putu să vorbească, bâigui:

— Oh, de-aş muri, de-aş muri!

Pauline rămase de pe urma acestei scene cu o amintire plină de mirare. Lazare se sculase cu greu, se întorceau la Bonneville prin întuneric, cu apa ajungându-le la picioare; şi niciunul, nici celălalt nu mai găseau nimic să-şi spună. Fetiţa îl privea cum merge înaintea ei, i se părea mai scund, aplecat sub suflarea vântului ce bătea dinspre apus.

În seara aceea un oaspete nou îi aştepta în sufragerie, stând de vorbă cu Chanteau. De opt zile o aşteptau pe Louise, o fetiţă de unsprezece ani jumătate, care, în fiece an, petrecea două săptămâni la Bonnevile. Se duseseră de două ori zadarnic la Arromanches după ea; şi-acum sosise

pe nepusă masă, seara, când nici nu se mai gândeau la ea. Mama Louisei îşi dăduse sufletul în braţele doamnei Chanteau, rugând-o să aibă grijă de copila ei. Tatăl, domnul Thibaudier, un bancher din Caen, se recăsătorise şase luni după aceea, şi avea trei copii. Acaparat de noua lui familie, cu capul zumzăindu-i de cifre, o lăsa pe micuţă la internat, se lipsea bucuros de ea în timpul vacanţelor, când putea s-o trimită pe la prieteni. Cel mai adesea, nici măcar nu se ostenea personal, un servitor o adusese pe domnişoara, după o întârziere de opt zile. Domnul avea atâtea pe cap! Şi servitorul pornise numaidecât îndărăt, zicând că domnul va face tot posibilul ca să vină personal s-o ia pe domnişoara.

— Hai, Lazare, arată-te odată! strigă Chanteau. Uite-o că a sosit!

Louise, zâmbitoare, îl sărută pe tânăr pe amândoi obrajii. Se cunoşteau puţin totuşi, fetiţa era veşnic închisă la ea în internat, iar Lazare terminase liceul abia de un an. Prietenia dintre ei se legase numai în timpul ultimei vacanţe; iar Lazare se purtase ceremonios, simţind cum se şi născuse cochetăria în ea şi că dispreţuieşte jocurile zgomotoase ale copilăriei.

— Cum aşa, Pauline! N-o săruţi? spuse doamna Chanteau făcându-şi apariţia. E mai mare decât tine cu un an şi jumătate... Să vă împăcaţi bine una cu alta, mi-ar face plăcere.

Pauline se uita la Louise, subţirică şi delicată, cu o faţă ce nu avea trăsături regulate, dar fermecătoare, cu un păr blond, frumos pieptănat şi încreţit ca părul unei doamne. Pălise când o văzuse de gâtul lui Lazare. Şi când fetiţa o sărută vesel, o sărută la rându-i cu buzele tremurătoare.

— Ce ai? o întrebă mătuşa. Ţi-e rece?

— Da, puţin, vântul nu e cald, îi răspunse, înroşindu-se toată din pricina minciunii.

La masă nu se atinse de mâncare. Se uita neîncetat la toţi cei de faţă, şi privirea i se întuneca şi devenea

sălbatecă, ori de câte ori vărul, unchiul şi până şi Véronique îi dădeau atenţie Louisei. Dar păru că sufere mai cu seamă atunci când Mathieu, la desert, făcându-şi ocolul obişnuit, se duse să-şi pună capul mare pe genunchii noii-venite. Degeaba îl chemă, animalul n-o părăsea pe fetiţă, care-l îndopa cu zahăr.

Se sculaseră de la masă, Pauline se făcuse nevăzută, când Véronique, care strângea masa, se întoarse de la bucătărie, zicând cu un aer triumfător:

— Ei bine, doamnă, ‘mneata, care găseai că Pauline e pâinea lui Dumnezeu!… Duceţi-vă-n curte să vedeţi.

Toată lumea se duse. Ascunsă în spatele magaziei, copila îl ţinea pe Mathieu înghesuit la perete şi, pradă unui acces nestăpânit de sălbăticie, îl lovea în cap cu toată puterea pumnilor ei micuţi. Câinele, ameţit, fără a se apăra, îşi ţinea capul în jos. Se repeziră spre ea, dar Pauline continua să lovească. Trebuiră s-o ducă de-acolo, ţeapănă, ca moartă, şi simţindu-se atât de rău, că fură nevoiţi s-o culce numaidecât, iar mătuşa îşi petrecu o parte din noapte la căpătâiul ei.

— E drăgălaşă, e drăgălaşă foc, spunea întruna Véronique, în sfârşit încântată că îi găsise un cusur copilei.

— Mi-amintesc că mi s-a vorbit despre accesele astea de furie la Paris, spunea doamna Chanteau. E geloasă, urât lucru… De şase luni de când e aici, mi-am dat şi eu seama de unele apucături mărunte; dar să vrei să ucizi câinele, asta întrece orice măsură.

A doua zi, când Pauline îl văzu pe Mathieu, îl strânse în braţele-i tremurătoare, îl sărută pe bot cu un asemenea şuvoi de lacrimi, încât se temură să nu se repete criza. Cu toate acestea, copila nu se îndreptă, era pradă unui impuls lăuntric ce-i pompa sângele din vine spre creier. Aceste violente crize de gelozie îi veneau, pare-se, de departe, de la un anume străbunic dinspre mamă, trecând peste echilibrul mamei şi-al tatălui, a cărui copie fidelă era. Cum

avea multă judecată pentru cei zece ani ai ei, Pauline explica singură că se străduia din răsputeri să-şi înăbuşe accesele acelea de furie, dar că nu izbutea. După trecerea lor, rămânea tristă, ca de pe urma unui rău de care te ruşinezi.

— Vă iubesc atâta, iar voi de ce iubiţi pe alţii? răspunse ea, ascunzându-şi capul la pieptul mătuşii, care o mustra la ea în odaie.

Aşa încât, în ciuda străduinţei ei, Pauline suferea mult de pe urma prezenţei Louisei. De cum i se anunţase venirea, o aşteptase cu o curiozitate plină de nelinişte, iar acum număra zilele, plină de dorinţa nerăbdătoare de a o vedea plecând. Altminteri Louise o impresionase plăcut, era bine îmbrăcată, se purta ca o domnişoară mare, atotştiutoare, plină de graţie, căuta mângâierile, ca un copil ce nu avusese parte de ele la ea în casă; dar, când Lazare era de faţă, tocmai seducţia aceea de femeie, trezirea aceea a necunoscutului o tulburau şi o iritau pe Pauline. Băiatul, însă; o trata pe Pauline ca pe preferata lui; glumea pe seama celeilalte, spunea că-l plictiseşte cu aerele ei şi c-o s-o lase de una singură să facă pe doamna, ca să se ducă amândoi să se joace mai departe, în voia lor. Renunţaseră la jocurile violente, se uitau la poze în cameră, se plimbau pe plajă mergând liniştit. Au fost două săptămâni cu totul şi cu totul stricate.

Într-o dimineaţă, Lazare spuse că pleacă mai devreme cu cinci zile. Voia să se instaleze la Paris, trebuia să-l găsească pe unul dintre foştii lui colegi de la Caen. Iar Pauline, pe care gândul acestei plecări o aducea la desperare de o lună, sprijini din răsputeri noua hotărâre a vărului ei, îşi ajută mătuşa să-i facă valiza, activă şi veselă. Apoi, după ce moş Malivoire îl luă pe Lazare în vechea lui berlină, alergă şi se încuie în fundul odăii ei, unde plânse îndelung. Seara, se purtă foarte drăguţ cu Louise; iar cele opt zile pe oare aceasta le mai petrecu la Bonneville fură încântătoare.

Când servitorul tatălui ei veni din nou s-o ia, explicând că domnul nu putuse părăsi banca, cele două micuţe prietene se aruncară una în braţele celeilalte şi-şi jurară iubire veşnică.

Pe urmă, încet, se scurse un an. Doamna Chanteau se răzgândise: în loc s-o trimită pe Pauline la internat, avea s-o ţină pe lângă ea, luând această hotărâre mai ales din pricina văicărelilor lui Chanteau, care nu se mai putea lipsi de copilă; dar nu-şi mărturisea că hotărârea asta era interesată, dorea să se ocupe ea însăşi de educaţia fetiţei, întinerită de-a binelea la gândul de-a se apuca din nou de învăţământ. La internat fetiţele aud fel de fel de lucruri urâte, pe când ea voia să păstreze neştirbită nevinovăţia elevei sale. Pescuiră, în fundul bibliotecii lui Lazare, o gramatică, o aritmetică, un tratat de istorie, Chiar şi un rezumat de mitologie; şi doamna Chanteau îşi luă iar rolul în primire, o singură lecţie pe zi, dictări, probleme, recitări. Camera cea mare a vărului fu transformată în sală de clasă, Pauline trebui să înveţe şi pianul, fără a mai pune la socoteală şi bunele maniere, ale cărei principii mătuşa i le explică în toată severitatea, ca s-o îndrepte de purtările ei băieţeşti; de altminteri, fetiţa era docilă şi inteligentă, învăţa cu sârg, chiar când materiile nu-i plăceau. O singură carte o plictisea: catehismul. Încă nu-şi dădea seama că mătuşa se deranja ducând-o duminica la slujbă. Ce era de făcut?. La Paris, niciodată n-o duseseră la Saint-Eustache, deşi biserica era chiar lângă casa lor. Ideile abstracte îi intrau foarte greu în minte, mătuşa trebui să-i explice că o domnişoară binecrescută nu putea, la ţară, să nu fie un bun exemplu, purtându-se politicos cu preotul. Ea însăşi nu pusese nicicând alt preţ pe religie decât acela dat de convenienţe, şi care ţinea de-o educaţie aleasă, la fel ca şi bunele maniere.

În acest timp marea izbea de două ori pe zi în falezele de la Bonneville cu veşnicul legănat al hulei, iar Pauline

creştea înconjurată de spectacolul orizontului necuprins. Nu se mai juca, nemaiavând cu cine. Galopa primprejurul terasei împreună cu Mathieu sau se plimba prin fundul grădinii cu Minouche cocoţată pe umăr, singura-i desfătare fiind să privească marea veşnic vie, albicioasă în timpul înnegurat al lui decembrie, de un verde delicat, de moar, devenind transparentă, odată cu primele zile însorite din mai. A fost un an bun de altfel, fericirea pe care prezenţa sa părea a o fi adus în casă manifestându-se încă o dată, prin trimiterea unei sume nemaisperate de către Davoine, pentru a evita ruptura cu care Chanteau îl ameninţa. Foarte scrupulos, mătuşa se ducea în fiece trimestru să ridice de la Caen renta Paulinei, reţinea cheltuielile de călătorie şi pensia fetiţei alocată de consiliul de familie, apoi cu restul cumpăra noi titluri; şi, la întoarcere, ţinea ca micuţa s-o însoţească în odaia ei, descuia faimosul sertar al scrinului şi spunea mereu acelaşi lucru:

— Vezi, îl pun şi pe ăsta peste celelalte... Ce zici? grămada s-a înălţat. Nu-ţi fie teamă, o să găseşti totul, nu va lipsi o centimă.

În august, Lazare sosi într-o bună dimineaţă aducând noutatea unui succes deplin la examenul de sfârşit de an. Era aşteptat cu o săptămână mai târziu dar voise să-i facă o surpriză mamei. Ceea ce i-a bucurat nespus. În scrisorile trimise din două în două săptămâni, manifestase un interes din ce în ce mai pasionat pentru medicină. Când îl văzură, li se păru cu totul schimbat, nu mai vorbea despre muzică, şi-i plictisi până la urmă cu veşnicele lui istorii despre profesori şi disertaţiile ştiinţifice, care-i veneau în minte în legătură cu orice, cu mâncărurile aduse la masă, cu vântul care bătea. Un nou entuziasm pătimaş pusese stăpânire pe el, i se dăruise în întregime, cu înfrigurare, gândindu-se că va fi un doctor de geniu, ce avea să revoluţioneze întreaga lume.

Pauline mai cu seamă, după ce-i sărise de gât ca un copil

ce nu-şi ascunde încă sentimentele de tandreţe, rămânea surprinsă, simţindu-l schimbat. Aproape că era mâhnită de faptul că nu-i mai cu putinţă să nu mai ţii la un lucru după ce l-ai iubit pătimaş? în ziua în care-i puse întrebări despre simfonia lui, Lazare începu să facă glume, zicând că se sfârşise de-a binelea cu toate prostiile astea; şi fetiţa simţi o mare tristeţe. Apoi vedea stingherеala ce-l cuprindea în prezenţa ei, râzând cu un râset urât, având în privire, în gesturi, zece luni dintr-o existenţă ce nu putea fi povestită fetiţelor mici. Îşi golise el însuşi valiza, ca să-şi ascundă cărţile, romane, volume de ştiinţă pline de poze. N-o mai învârtea ca pe-o morişcă, înfoindu-i, fustele, stingherit uneori când ea se încăpăţâna să intre şi să sta la el în cameră. Totuşi, Pauline abia dacă crescuse, îl privea drept în faţă, cu ochii ei plini de nevinovăţie; şi, după opt zile, camaraderia lor băieţească se înnodă la loc. Briza aspră a mării îl spăla de mirosurile cartierului latin, se trezea din nou copil alături de copila aceea sănătoasă, cu izbucniri zgomotoase de veselie. Totul fu reluat, început de la capăt, jocurile primprejurul mesei celei mari, galopadele în tovărăşia lui Mathieu, şi a Minouchei, în fundul grădinii, escapadele până la golful Comorii şi băile nevinovate sub arşiţa soarelui, în veselia zgomotoasă a cămăşilor care li se zbăteau de picioare ca nişte drapele. Şi tocmai în vara aceea, Louise, venită în mai la Bonneville, se dusese să-şi petreacă vacanţa mare lângă Rouen, la alţi prieteni. Două luni minunate se scurseră, nicio supărare nu le strică prietenia.

În octombrie, în ziua în care Lazare îşi făcu valiza, Pauline îl văzu îndesând cărţile pe care le adusese şi care rămăseseră închise în dulap, fără să-i treacă măcar prin minte să deschidă vreuna.

— Le iei îndărăt? întrebă ea cu un aer deznădăjduit.

— Fără îndoială, răspunse el. Pentru studiile mele… Ah, Doamne, cum am să mai învăţ! Trebuie să parcurg toate

astea.

O pace ca de mormânt învălui din nou căsuţa din Bonneville, zilele se desfăşurară monoton, după vechile tipicuri, în faţa ritmului etern al oceanului. Dar în anul acela în viaţa Paulinei avu loc un eveniment însemnat: prima împărtăşanie, în luna iunie, la vârsta de doisprezece ani şi jumătate. Încet, religia puse stăpânire pe ea, o religie gravă, mai presus de răspunsurile catehismului, pe care le spunea şi-acum pe de rost, fără să le înţeleagă. Mintea ei tânără şi sănătoasă sfârşi prin a şi-l închipui pe Dumnezeu drept un stăpân atotputernic, atoateştiutor, care diriguia totul, în aşa fel încât totul să se desfăşoare pe pământ după dreptate; această părere simplistă îi era de ajuns pentru a se înţelege cu abatele Horteur. Acesta, fiu de ţăran, cap tare în care numai litera Evangheliei putuse pătrunde, ajunsese să se mulţumească doar cu practicile exterioare, cu o devoţiune decentă şi ordonată. În ceea ce-l priveşte, se îngrijea de propria lui mântuire; cât despre enoriaşii lui, atâta pagubă dacă se hărăzeau infernului. Vreme de cincisprezece ani încercase să-i sperie fără să izbutească, aşa încât nu le mai cerea decât buna-cuviinţă de-a urca dealul bisericii la sărbătorile mari. Toţi cei din Bonneville veneau la biserică, dintr-un obicei mai vechi, în ciuda păcatului în care satul se scălda. Indiferenţa faţă de mântuirea celorlalţi trecea drept toleranţă din partea preotului. În fiecare sâmbătă se ducea la Chanteau să joace dame, în ciuda faptului că primarul, sub pretextul bolii, nu pusese niciodată piciorul în biserică. Doamna Chanteau, la rându-i, se mulţumea cu strictul necesar, urmând neabătut cerinţele slujbelor şi ducând-o cu sine şi pe Pauline. Marea simplitate a preotului o cucerea încetul cu încetul pe copilă. La Paris, se vorbea dispreţuitor despre preoţi de faţă cu ea, ipocriţii ăştia ale căror anterie negre ascundeau toate fărădelegile. Dar preotul acesta de la malul mării i se părea cu-adevărat un om de treabă, cu pantofii lui grosolani, cu

ceafa arsă de soare, cu purtarea şi vorbirea lui de fermier sărac. Un lucru o cucerise mai cu seamă: abatele Horteur fuma pătimaş pipă, o pipă greoaie de spumă de mare, deşi avea mustrări de cuget şi se ducea tocmai în fundul grădinii, printre lăptucile lui, când se deda acestei plăceri; şi pipa asta, pe care o ascundea, încurcat, când cineva îl prindea asupra faptului, o mişca mult pe fetiţă, fără să ştie de ce. Luă împărtăşania ca pe ceva foarte serios, alături de alte două copile şi de un ştrengar din sat. Seara, pe când preotul cina la familia Chanteau, spuse că niciodată până atunci nu avusese o enoriaşă cu o ţinută atât de demnă lângă masa sfintei cuminecături.

Anul acela fu mai puţin bun, creşterea preţurilor la lemnul de brad, atât de mult aşteptată de Davoine, nu se produse; veşti proaste soseau de la Caen: era mai mult ca sigur că, silit să vândă în pierdere, se îndrepta fără doar şi poate spre catastrofă. Familia trăi din zgârcenie, cele trei mia de franci abia ajungând nevoilor strict necesare ale casei, făcând economii la toate proviziile. Grija cea mai mare a doamnei Chanteau era Lazare, de la care primea scrisori şi le ţinea numai pentru ea. Părea să nu ducă o viaţă ordonată. Îi cerea întruna bani. În iulie, când luase rentele Paulinei, se duse pe nepusă masă la Davoine; două mii de franci pe care acesta i le dădu, ajunseră în mâinile tânărului; şi izbuti să-i mai smulgă încă o mie, trimiţându-i deîndată la Paris. Lazare îi scrisese că nu poate veni acasă dacă nu-şi plăteşte datoriile.

O săptămână întreagă îl aşteptară. În fiecare dimineaţă sosea o scrisoare, amânând plecarea pentru ziua următoare. Doamna Chanteau şi Pauline porniră în întâmpinarea lui până la Verchemont. Se sărutară pe drum, merseră prin praf urmaţi de trăsura goală, care ducea valiza. Dar de astă dată întoarcerea fu mai puţin veselă decât surpriza triumfală din urmă cu un an. Căzuse la examenul din iulie, vorbea cu năduf despre profesori, toată

seara îşi vărsă necazul pe ei, nişte măgari de care se săturase, după cum spunea. A doua zi, de faţă cu Pauline, îşi azvârli cărţile pe un raft din dulap, zicând că dinspre partea lui n-avea decât să mucezească acolo. Sila asta atât de timpurie o uluia, îl auzea cum îşi bate joc cu cruzime de medicină, prinzându-se că n-ar fi în stare să vindece nici măcar un guturai, iar într-o zi, când ea apăra ştiinţa într-un elan de tinereţe şi de încredere, Pauline se înroşi toată, într-atât băiatul luă în derâdere entuziasmul ei neştiutor. Altminteri se resemna totuşi să se facă doctor; ce mi-e doctor, ce mi-e altceva; la drept vorbind, nimic nu era nostim. Pauline se indigna de ideile astea noi cu care venise. De unde le luase? de prin cărţi rele, desigur; dar nu îndrăznea să discute, stingherită de neştiinţa ei deplina, simţindu-se prost faţă de rânjetul vărului, care se prefăcea că nu-i poate mărturisi totul. Şi astfel vacanţa se scurse tachinându-se veşnic unul pe altul. De plimbări Lazare părea acum că se plictiseşte, găsind că marea-i o neroadă, veşnic aceeaşi; între timp, se apucase de făcut versuri, ca să-şi omoare timpul, şi scria sonete despre mare într-o formă foarte îngrijită şi cu rime bogate. Refuză să se scalde, susţinând că băile reci erau potrivnice firii sale; deoarece, în ciuda faptului că nega puterea medicinei, îşi exprima opinii categorice, condamna sau salva oamenii cu un singur cuvânt. Spre mijlocul lui septembrie, cum Louise trebuia să sosească, aduse dintr-odată vorba de întoarcerea la Paris, pretextând nevoia de-a se pregăti pentru examen: fetiţele îl cicăleau de moarte, mai bine era să-şi reia cu o lună mai devreme traiul în cartierul latin. Pauline se făcuse mai blândă pe măsură ce-o necăjea mai mult. Când o repezea sau când îşi făcea o bucurie din a o exaspera, ea îl privea cu ochi blânzi şi râzători, privirea aceea cu care alina durerile lui Chanteau, când acesta zbiera, înfricoşat de apropierea unei crize. După părerea ei, vărul era pesemne bolnav, căci privea viaţa la fel ca şi

bătrânii.

În ajunul plecării, Lazare fu atât de bucuros că părăseşte Bonneville, încât Pauline izbucni în lacrimi.

— Nu mă mai iubeşti!

— Prostuţo! Doar ştii că trebuie să-mi fac o carieră, nu?… Eşti o fată în toată firea şi boceşti!

Pauline deveni încrezătoare, începu să zâmbească.

— Să înveţi bine anul ăsta, ca să te poţi întoarce mulţumit.

— Oh! Nu face să te speteşti muncind. Examenul lor e prostie curată! Dacă nu l-am trecut e pentru că nu mi-am dat osteneala să vreau… Trebuie să îndur şi cazna asta, de vreme ce, lipsit de avere cum sunt, nu-mi pot îngădui să stau cu braţele încrucişate, singurul lucru inteligent pe care un om îl poate face.

Din primele zile ale lui octombrie, după plecarea Louisei la Caen, Pauline îşi reluă lecţiile cu mătuşa. Materiile celui de-al treilea an priveau mai cu seamă istoria Franţei cenzurată şi mitologia pentru uzul fetelor tinere, învăţătură aleasă ce avea să le îngăduie să înţeleagă tablourile din muzee. Dar copila, atât de silitoare cu un an în urmă, părea acum grea de cap: adormea uneori în timp ce-şi făcea lecţiile, accese bruşte de căldură îi împurpurau faţa. O criză de mânie violentă împotriva slujnicei care, spunea Pauline, n-o iubeşte, o făcuse să stea la pat două zile. Apoi se petreceau în ea schimbări ce-o tulburau, o prefacere înceată a întregului său trup, se iveau rotunjimi, parcă lăuntrice şi dureroase, umbre negre cu moliciuni de puf în cele mai intime şi delicate părţi ale pielii. Când îşi arunca o privire fugară, seara, la culcare, încerca un fel de rău, de ruşine, ce-o făcea să sufle repede în lumânare. Vocea îi căpăta inflexiuni pe care ea le găsea urâte, se simţea stingherită, îşi petrecea zilele într-un fel de aşteptare nervoasă, sperând nici ea nu ştia ce, neîndrăznind să vorbească despre lucrurile astea cu nimeni.

În cele din urmă, către Crăciun, starea Paulinei o nelinişti pe doamna Chanteau. Copila se plângea de dureri mari în şale, mergea aplecată ca sub povara unei greutăţi, totul însoţit de accese de febră. După ce doctorul Cazenove, care ajunsese bunul ei prieten, îi puse unele întrebări, o luă pe mătuşă de-o parte şi o sfătui să-şi prevină nepoata. Fluxul pubertăţii urca înlăuntrul ei, şi spunea că văzuse, îngrozite, copile ce se îmbolnăviseră de spaimă. Mătuşa se feri la început, găsind o asemenea precauţie exagerată, neplăcându-i confidenţele de felul acestora: avea drept sistem de educaţie neştiinţa deplină, evitarea faptelor supărătoare, atâta vreme cât nu se impuneau de la sine. Dar cum doctorul insista, făgădui să vorbească, n-o făcu în seara aceea, apoi amină de pe-o zi pe alta. Copila nu era fricoasă; şi apoi atâtea altele înaintea ei nu fuseseră prevenite. Va avea destul timp să-i spună că pur şi simplu lucrurile stăteau aşa, fără să se expună dinainte unor întrebări şi explicaţii indecente.

Într-o dimineaţă, în clipa când doamna Chanteau ieşea de la ea din odaie, auzi plânsete în camera Paulinei şi urcă foarte îngrijorată. Stând în mijlocul patului, cu pledurile date la o parte, copila îşi chema mătuşa cu un strigăt continuu, palidă de spaimă [...]:

— Oh, mătuşă! Oh, mătuşă!

Doamna Chanteau înţelese din prima clipă.

— Nu-i nimic, drăguţă. Linişteşte-te.

Dar Pauline, care se privea întruna, într-o atitudine încordată de fiinţă rănită, nici n-o auzea.

Glasul îi pierea. Strigătul vărului ei îi răsună în urechi, strigătul acela resimţit în faţa nemărginirii cerului şi-a cărui desperare n-o înţelesese.

— Totul s-a sfârşit, am să mor.

Năucită, mătuşa căuta cuvinte decente, o minciună care s-o liniştească, fără a o instrui întrucâtva.

— Hai, linişteşte-te, dacă ai fi în pericol, eu m-aş simţi şi

mai îngrijorată decât tine... Îţi jur că lucrul ăsta li se întâmplă tuturor femeilor [...].

— Nu, nu, spui aşa ca să mă linişteşti... Am să mor, am să mor!

Nu mai era timp de pierdut. Când doctorul Cazenove sosi, se temu de un acces de febră cerebrală. Doamna Chanteau o culcase pe copilă, făcând-o să se ruşineze de spaima ei. Trecură câteva zile, Pauline ieşi din criză, mirată, gândindu-se de acum înainte la lucruri noi şi nedesluşite, păstrând în străfundul fiinţei o întrebare la care căuta să afle răspuns.

Săptămână următoare începu din nou să înveţe şi păru să facă o adevărată pasiune pentru mitologie. Nu mai scobora din odaia mare a lui Lazare, care şi acum îi slujea de sală de clasă; trebuia să fie strigată pentru fiecare masă, şi sosea cu capul năuc, amorţit de-atâta neclintire. Dar sus, în odaie, mitologia stătea pe colţul mesei, Pauline petrecându-şi zile întregi citind din cărţile de medicină lăsate în dulap, cu ochii măriţi de nevoia de-a se instrui, cu tâmplele strânse în mâini, îngheţate de-atâta sârg. Lazare, în zilele lui bune când se înflăcărase după medicină, cumpărase volume care nu-i erau de nicio utilitate imediată, *Tratatul de fiziologie* de Longuet, *Anatomia descriptivă* de Cruveilhier; tocmai acestea rămăseseră, în vreme ce pe celelalte, de care avea nevoie, le luase cu el. Pauline le scotea de cum mătuşa ieşea din cameră, apoi le punea la loc, la cel mai uşor zgomot, fără grabă, nu ca o curioasă vinovată, ci ca o elevă silitoare căreia părinţii i-ar fi contrariat vocaţia. La început nu înţelesese, poticnindu-se de cuvintele tehnice pe care trebuia să le caute în dicţionar. Intuind apoi necesitatea unei metode, se înverşunase să înţeleagă *Anatomia descriptivă* înainte de-a trece la *Tratatul de fiziologie.* Aşa se face că fetiţa aceasta de paisprezece ani află, ca pe o lecţie, ceea ce se ascundea fecioarelor până în noaptea nunţii. Răsfoia planşele *Anatomiei,* planşele acelea minunate, de-o realitate

sângeroasă; stăruia asupra fiecărui organ; [...] nu-i era ruşine, era serioasă, mergând de la organele ce zămislesc viaţa la cele ce-o reglează, sedusă şi salvată de ideile carnale, de dragostea ei pentru sănătate. Descoperirea înceată a maşinăriei omeneşti o umplea de admiraţie. Citea paginile acelea cu pasiune, nicicând poveştile cu zâne şi *Robinson,* pe vremuri, nu-i dezvoltaseră într-atât inteligenţa. Apoi, *Tratatul de fiziologie* a fost ca un comentariu al planşelor, nimic nu-i rămase ascuns. Dădu chiar şi peste un *Manual de patologie şi clinică medicală,* se aplecă asupra maladiilor groaznice, asupra tratamentelor fiecărui fel de putreziciune. Multe lucruri îi scăpau, avea numai intuiţia a ceea ce trebuie să ştii ca să uşurezi pe cei suferinzi. Inima i se strângea de milă, se întorcea la vechiul ei vis de-a cunoaşte totul pentru a tămădui totul.

Acum, Pauline ştia de ce valul sângeros al pubertăţii ţâşnise ca dintr-un ciorchine copt, zdrobit de teasc. Taina, odată pătrunsă, îi dădea o anume gravitate, simţind mareea aceea de viaţă urcând înlăuntru-i. Nutrea numai mirare şi-i purta pică mătuşii pentru faptul că nu-i spusese nimic, ţinând-o într-o neştiinţă desăvârşită. De ce-o lăsase să se sperie aşa? Nu era drept, nu era niciun rău în a şti.

De altfel, nimic nu se mai petrecu vreme de două luni. Doamna Chanteau spuse într-o zi:

— Dacă ţi se mai întâmplă să păţeşti ca în decembrie, ţi-aminteşti, nu-i aşa? Să nu te mai speria... E mai bine.

— Da, ştiu, răspunse liniştit fata.

Mătuşa o privi plină de spaimă.

— Ce naiba ştii?

Şi-atunci Pauline roşi la gândul să mintă, să-şi ascundă în continuare lecturile. Nu putea îndura minciuna, preferă să mărturisească totul. Când doamna Chanteau deschise cărţile pe masă şi zări pozele, rămase înmărmurită. Şi ea, care-şi dădea atâta osteneală ca să facă nevinovate dragostele lui Jupiter! Lazare ar fi trebuit să încuie

asemenea grozăvii, zău aşa! Şi-o interogă îndelung pe vinovată, cu precauţii şi subînţelesuri de toate felurile. Dar Pauline, cu aerul candid, o puse în cele din urmă în încurcătură. Şi-apoi ce? aşa e omul zidit, nu-i niciun rău într-asta. Pasiunea cu totul şi cu totul cerebrală a Paulinei sărea în ochi; nicio senzualitate ascunsă nu se trezise încă în ochii mari şi limpezi ai copilei. Pe acelaşi raft dăduse peste romane ce-o dezgustaseră de la primele pagini, într-atât o plictiseau, îmbâcsite de fraze din care nu înţelegea nimic. Mătuşa, din ce în ce mai descumpănită, oarecum liniştită totuşi, se mulţumi să închidă dulapul şi să ia cheia. Opt zile mai târziu, cheia era din nou la vedere şi Pauline îşi îngăduia când şi când, ca o recreaţie, lectura unui capitol asupra nevrozelor, gândindu-se la vărul ei, sau asupra reumatismului, cu gândul să-şi ajute unchiul.

De altfel, în ciuda severităţii doamnei Chanteau, nu se ruşina faţă de ea. Cele câteva vietăţii de pe lângă casă ar fi instruit-o, chiar dacă n-ar fi dat peste cărţi. Mai cu seamă Minouche o interesa. Minouche asta era o adevărată pramatie, de patru ori pe an îşi făcea de cap într-un chip nemaipomenit. Deodată, ea, atât de delicată, veşnic spălându-se, nepunând lăbuţele afară decât cu gesturi tremurătoare, de teama de-a nu se murdări, dispărea câte două-trei zile. O auzeau miorlăind şi bătându-se, vedeau lucind în întuneric, ca nişte flăcări, ochii tuturor motanilor din Bonneville. Apoi se întorcea într-o stare jalnică, răvăşită ca o târâtură şi-atât de jumulită şi murdară, că se lingea pe urmă o săptămână întreagă. După aceea îşi lua iar aerul ei dezgustat de prinţesă, se alinta izbindu-şi capul de bărbia oamenilor, fără a părea că-şi dă seama cum i se rotunjeşte burta. Într-o bună dimineaţă, o găseai cu pisoii alături. Véronique îi lua pe toţi într-un capăt al pestelcii şi se ducea să-i azvârle în apă: Şi Minouche, mamă netrebnică, nici măcar nu-i căuta, obişnuită să fie scutită astfel şi crezând că maternitatea se sfârşeşte aici. Se spăla iar, torcea, făcea

pe cocheta, până în seara când, lepădând ruşinea, zgâriind şi miorlăind, pornea din nou să-şi umple pântecele. Mathieu se dovedea a fi un tată mai bun pentru copiii aceia pe care nu-i făcuse, deoarece urma şorţul slujnicei gemând şi avea obiceiul pătimaş să lingă toate făpturile mici.

— Oh, mătuşă, de data asta trebuie să-i lăsăm unul, spunea de fiecare dată Pauline, indignată şi încântată de obiceiurile de îndrăgostită ale pisicii.

Dar Véronique se supăra.

— Nici pomenealã! Ca să mi-l ducă peste tot!... Şi-apoi nici nu ţine la ei. Se alege numai cu plăcerea, fără a avea şi răul.

Pauline resimţea pe măsură ce zilele treceau o dragoste tot mai mare de viaţă şi care făcea din ea, cum spunea mătuşa „mama lighioanelor”. Tot ce vieţuia, tot ce suferea o umplea de-o milă activă, plină de îngrijiri şi de mângâieri. Uitase Parisul, i se părea că răsărise din pământul acela aspru, legănată de răsuflarea curată a vântului de mare. În mai puţin de-un an, copila cu forme şovăielnice se prefăcuse într-o tânără robustă, cu şolduri bogate, cu piept înfloritor. Iar tulburările acestei înfloriri piereau, ca şi întreagă starea aceea neprielnică a trupului plin de sevă, pudoarea neliniştitoare a pieptului îngreuiat, a pufului întunecat de pe pielea mătăsoasă şi brună. Dimpotrivă, acum resimţea bucuria acelei înfloriri, senzaţia victorioasă de-a creşte şi de-a se pârgui în soare. Sângele ce urca inundând-o cu ploaia lui roşie o făcea să se simtă mândră. De dimineaţă până seara, umplea casa cu vocalizele ei de un timbru ceva mai grav, găsindu-l acum frumos; şi, la culcare, când privirea îi aluneca pe rotunjimea înfloritoare a sinilor, până la pata de cerneală ce-i umbrea pântecul arămiu, zâmbea, îşi respira propria-i mireasmă ca pe aceea a unui buchet proaspăt, fericită de mirosul ei nou de femeie. Accepta viaţa, o iubea în toate funcţiile sale, fără dezgust nici teamă, salutată de cântecul triumfător al

sănătăţii.

În anul acela, Lazare nu le scrise timp de şase luni. Abia dacă trimitea nişte bileţele scurte întru liniştirea familiei. Apoi, una după alta, îşi copleşi mama cu scrisori. Respins din nou la examenul din noiembrie, din ce în mai dezgustat de studiile medicale, care manipulau materii prea triste, se lăsase pradă unei alte pasiuni, chimia. Din întâmplare, făcuse cunoştinţă cu ilustrul Herbelin, ale cărui descoperiri revoluţionau pe atunci ştiinţa, şi intrase în laboratorul acestuia ca preparator, fără a mărturisi totuşi că abandona medicina. Dar curând umplu scrisorile cu expunerea unui proiect, la început timid, puţin câte puţin entuziast. Era vorba de-o mare exploatare a algelor marine, care avea să aducă un câştig de milioane, graţie unor metode şi reactivi noi, descoperite de ilustrul Herbelin. Lazare enumera şansele de succes: ajutorul marelui chimist, uşurinţa de a-şi procura materia primă, instalaţia puţin costisitoare, în sfârşit, îşi exprimă răspicat dorinţa de-a nu fi doctor, glumi, spunând că preferă să vândă leacuri bolnavilor decât să-i ucidă el însuşi. Argumentul unei îmbogăţiri rapide încheia fiecare din scrisori, în care, pe deasupra, îi mai momea pe cei din familie şi cu promisiunea de-a nu-i mai părăsi, de a-şi înjgheba uzina acolo, în apropiere de Bonneville.

Lunile treceau, Lazare nu veni în vacanţă. Toată iarna vorbi în amănunt despre proiectul acesta în pagini multe pe care doamna Chanteau le citea cu glas tare, seara, după cină. Într-o seară din mai, un mare consiliu de familie avu loc, căci Lazare cerea un răspuns categoric. Véronique dădea târcoale, strângea faţa de masă, punea carpeta.

— E leit bunică-su, încurcă-lume şi întreprinzător, spuse mama, aruncând o privire spre opera fostului meşter dulgher, a cărei prezenţă pe cămin o irita totdeauna.

— Da, nu-mi seamănă mie, mie mi-e groază de schimbare, murmură Chanteau printre gemete, cufundat în fotoliul lui, şi aflat la sfârşitul unei crize. Dar nici tu, draga

mea, nu eşti prea calmă.

Doamna Chanteau ridică din umeri, ca pentru a răspunde că activitatea ei era susţinută şi condusă de logică. Apoi spuse rar:

— În fine, ce vrei? Trebuie să-i scriem să facă aşa cum pofteşte... Aş fi voit să fie în magistratură; ca doctor, începea să nu prea fie în regulă; şi iată-l acum spiţer... Să se întoarcă şi să câştige bani mulţi, tot o să fie ceva.

La drept vorbind, gândul la bani o îmboldea. Adoraţia pentru fiul ei o făcea să nutrească un nou vis: îl vedea ajuns foarte bogat, proprietar al unei case la Caen, consilier general, poate deputat. Chanteau nu avea nicio părere, se mulţumea să sufere, lăsând pe seama soţiei grija aleasă a intereselor familiei. Iar Pauline, în ciuda surprizei şi-a dezaprobării mute faţă de veşnicele schimbări ale vărului ei, era de părere să fie lăsat să se întoarcă, să pună pe roate afacerea aceea mare.

— Măcar o să fim cu toţii împreună, zise ea.

— Şi-apoi, pentru toate drăgălăşeniile pe care le-o fi făcând domnul Lazare la Paris, îşi îngădui Véronique să spună, e mai bine să-şi îngrijească puţin stomacul aici, la noi acasă.

Doamna Chanteau dădea din cap. Luă iar scrisoarea primită în dimineaţa aceea.

— Aşteptaţi, aduce vorba de partea financiară a afacerii.

Şi-atunci citi, comentă. Era nevoie de vreo şaizeci de mii de franci pentru instalarea micii uzine. Lazare, la Paris, se întâlnise cu unul dintre foştii lui colegi de la Caen, cu grăsanul Boutigny, care părăsise umanul în clasa a patra şi care acum era plasator de vinuri. Boutigny, foarte entuziasmat de proiect, oferea treizeci de mii de franci: ar fi fost un asociat excelent, un administrator ale cărui deprinderi practice ar fi asigurat succesul material. Rămâneau de împrumutat treizeci de mii de franci, căci Lazare dorea să aibă în mână jumătate din proprietate.

— Aşa cum aţi auzit, continuă doamna Chanteau, mă roagă să mă adresez în numele său lui Thibaudier. Ideea e bună, Thibaudier i-ar împrumuta banii numaidecât... Se întâmplă ca Louise să se simtă cam rău, încât sper să mă duc eu s-o aduc pentru vreo săptămână, aşa că o să am ocazia să-i vorbesc tatălui ei.

Privirea Paulinei se înceţoşase, un spasm nervos făcea să-i tremure buzele. Stând în picioare, de partea cealaltă a mesei, Véronique o privea, în timp ce ştergea o ceaşcă de ceai.

— M-am gândit şi la altă soluţie, murmură mătuşa, dar cum în industrie întotdeauna sunt riscuri, mi-am spus ca nici măcar să nu aduc vorba despre asta.

Şi, întorcându-se spre fată, adăugă:

— Da, drăguţă, soluţia ca tu însăţi să fii aceea care să-i împrumuţi vărului tău cei treizeci de mii... Niciodată nu vei fi făcut un plasament mai avantajos, banii tăi ţi-ar aduce poate un procent de douăzeci şi cinci la sută, căci Lazare te-ar asocia la câştigul lui; şi mi se rupe inima când mă gândesc că tot bănetul ăsta o să intre în buzunarul altuia... Numai că nu vreau să-ţi primejduieşti banii. Îmi sunt daţi în păstrare cu sfinţenie, sunt acolo sus, şi ţi-i voi înmâna neatinşi.

Pauline asculta şi mai palidă încă, pradă unei lupte lăuntrice. Exista în ea moştenirea unei înclinaţii spre avariţie, dragostea lui Quenu şi-a Lisei pentru bănetul din tejgheaua dughenei lor, cea dintâi educaţie primită pe vremuri în mezelărie, respectul pentru bani, teama de-a le duce lipsa, un sentiment necunoscut şi ruşinos, o josnicie ascunsă ce se trezea în adâncul inimii ei bune. Şi-apoi, mătuşa îi arătase atâta sertarul scrinului unde dormea moştenirea ei, încât gândul de-a o vedea topindu-se în mâinile neîndemânatice ale vărului o irita aproape. Şi tăcea, răvăşită şi de imaginea Louisei, aducându-i tânărului un sac doldora de bani.

— Chiar de-ai vrea tu, n-aş vrea eu, reluă doamna Chanteau. Nu-i aşa? Dragul meu, e vorba de un caz de conştiinţă.

— Banii ei sunt banii ei, răspunse Chanteau, scoţând un strigăt, deoarece încercase să-şi ridice piciorul. Dacă lucrurile ar lua o întorsătură proastă, noi am cădea rău... Nu, nu, Thibaudier va fi foarte fericit să împrumute.

Dar Pauline prinse în sfârşit glas, într-o izbucnire pornită din inimă.

— Oh, nu-mi faceţi necazul ăsta, eu trebuie să-l împrumut pe Lazare! Nu-i, oare, fratele meu?... Ar fi prea urât din partea mea dacă i-aş refuza banii ăştia. De ce m-ai mai întrebat, mătuşă? Dă-i banii, dă-i-i pe toţi!

Efortul pe care-l făcuse îi aduse lacrimi în ochi; şi zâmbea, încurcată de-a fi şovăit, muncită încă de un regret, care-o făcea să despereze. De altfel, trebui să lupte cu unchiul şi cu mătuşa, care se înverşunau să-i arate eventualele părţi rele ale afacerii. În împrejurarea aceasta se arătară de-o probitate desăvârşită.

— Hai, vino să mă săruţi, sfârşi prin a spune mătuşa, gata s-o podidească lacrimile. Eşti o fetiţă micuţă şi de treabă... Lazare o să ia banii tăi, de vreme ce te superi.

— Şi pe mine nu mă sărutaţi? întrebă unchiul.

Plânseră, se îmbrăţişară cu toţii împrejurul mesei. Apoi, în timp ce Véronique servea ceaiul, iar Pauline îl striga pe Mathieu, care lătra în curte, doamna Chanteau adăugă, ştergându-se la ochi:

— E o mare mângâiere să ştii că are o inimă de aur.

— La naiba! mormăi slujnica, chiar dacă celălalt n-ar da nimic, ea şi-ar da şi cămaşa de pe ea.

Opt zile mai târziu, într-o sâmbătă, Lazare se întoarse la Bonneville. Doctorul Cazenove, poftit la cină, trebuia să-l aducă în cabrioleta lui. Sosit primul, abatele Horteur, care era şi el poftit, juca dame cu Chanteau, lungit în fotoliul său de convalescent. Criza ţinuse trei luni, niciodată până

atunci nu se chinuise atâta: iar acum se simţea ca în rai, în ciuda mâncărimii groaznice de pe picioare: pielea se crăpa, edemul aproape că dispăruse. Véronique frigea porumbei, aşa că de fiecare dată când se deschidea uşa la bucătărie, Chanteau trăgea mirosul pe nări, pradă lăcomiei lui obişnuite; ceea ce-i atrăgea înţeleptele mustrări ale preotului.

— Nu ţi-e gândul la joc, domnule Chanteau… Crede-mă, ar trebui să fii cumpătat în seara asta la masă. Belşugul de hrană nu-ţi prieşte la sănătate.

Louise sosise în ajun. Când Pauline auzi cabrioleta doctorului, amândouă se repeziră în curte. Dar Lazare părea că nu-şi vede decât verişoara, uluit.

— Cum, asta e Pauline?

— Vezi bine, eu sunt.

— Oh, Doamne, ce-ai putut să mănânci de-ai crescut atâta?… Eşti bună de măritat acum.

Pauline roşise, râzând de plăcere, cu ochii strălucindu-i, văzând cum o cercetează astfel. Lăsase o ştrengăriţă, o şcolăriţă în uniformă de bumbac, şi-avea acum în faţa ochilor o domnişoară mare, cu piept şi cu şoldurile strânse cochet într-o rochie primăvăratică, albă cu flori roz. Dar curând redeveni gravă, Pauline îl privi la rându-i şi-l găsi îmbătrânit: părea adus de spate, nu mai avea râsul tânăr, un freamăt uşor şi nervos îi străbătea faţa.

— Ei, continuă el, va trebui să te iau în serios… Bine te-am găsit, asociata mea.

Pauline roşi şi mai tare, cuvântul ăsta o umplea de fericire. După ce-o sărutase pe ea, n-avea decât s-o sărute şi pe Louise: nu era geloasă.

Cina a fost încântătoare. Chanteau, îngrozit de ameninţările doctorului, mâncă măsurat. Doamna Chanteau şi preotul făcură proiecte minunate pentru mărirea Bonnevilleului, după ce exploatarea algelor va fi adus bogăţia în ţinut. S-au dus la culcare abia la unsprezece. La

catul de sus, cum Lazare şi Pauline se îndreptau fiecare spre odaia lui, tânărul, pe ton glumeţ, întrebă:

— Cum aşa, dacă am crescut nu ne mai spunem noapte bună?

— Ba da! strigă ea, aruncându-se de gâtul lui şi sărutându-l din plin pe gură, cu vechea ei zburdălnicie de fetiţă.

III

Două zile mai târziu, un reflux puternic descoperea colţurile de stâncă de la mare adâncime. În avântul patimii ce punea stăpânire pe el de fiecare dată când începea să întreprindă ceva, Lazare nu voi să aştepte mai mult, porni desculţ, numai cu o haină cerată pusă de-a dreptul peste costumul de baie; şi Pauline făcea parte din echipa de prospectare, tot în costum de baie şi ea, în picioare având nişte încălţări grosolane, folositoare atunci când avea să umble pentru pescuitul creveţilor.

Când ajunseră la un kilometru de faleze, în mijlocul câmpului de alge şiroind încă de apa care se retrăgea, entuziasmul băiatului izbucni, ca şi cum atunci ar fi descoperit pentru prima oară cantitatea aceea nesfârşită de ierburi marine, pe care de nenumărate ori o străbătuseră împreună.

— Priveşte! Priveşte! strigă el. Uite câtă marfă!... Şi nu se face nimic din ea, şi se găseşte până la o adâncime de o sută de metri!

Apoi începu să-i enumere diversele specii de alge cu o pedanterie veselă: zosterele, de un vergelând, asemănătoare unor plante gingaşe, acoperind la nesfârşit porţiuni întinse de peluze; ulvele, cu frunze late şi prelungi, asemănătoare lăptucilor, dar de-o transparenţă verzuie; fucuşii dantelaţi, fucuşii băşicaţi, într-atât de numeroşi încât acopereau cu masa lor verde stâncile, ca o spumă înaltă; şi pe măsură ce coborau, urmând retragerea apelor, întâlneau

specii de dimensiuni mai mari şi cu un aspect mai ciudat, laminarele, mai cu seamă Cingătoarea lui Neptun, centura aceea ca din piele verzuie, cu marginile încreţite, ce pare croită ca pentru trupul unui uriaş.

— Vezi? Uite câtă bogăţie risipită! continuă Lazare. Ce prostie!... Barem în Scoţia, oamenii sunt atât de deştepţi şi mănâncă ulvele. Pe când noi facem împletituri vegetale din zostere iar în fucuşi învelim peştele. Restul e îngrăşământ, de calitate discutabilă, care e lăsat pe mâna ţăranilor de pe coastă... Şi unde mai pui că ştiinţa n-a depăşit încă metoda barbară de-a arde câteva care, ca să scoată din ele sodă.

Pauline, cu apa ajungându-i până la genunchi, era fericită de răcoarea aceea sărată. Altminteri explicaţiile vărului ei o interesau cât se poate de mult.

— Şi spui, întrebă ea, c-o să te-apuci să distilezi toate astea? Cuvântul a „distila” îl amuză mult pe Lazare.

— Da, să distilez, dacă vrei. Dar e al naibii de complicat, o să vezi, drăguţo... N-are a face, ţine minte ce-ţi spun: vegetaţia terestră a fost cucerită, nu-i aşa? plantele, copacii, ceea ce ne slujeşte la construcţii, ceea ce mâncăm; ei bine, cucerirea vegetaţiei marine poate că ne va îmbogăţi şi mai mult, în ziua în care omul se va hotărî să facă acest pas.

Şi amândoi, cuprinşi de zel, începură să strângă eşantioane. Îşi umplură braţele, uitară şi merseră atât de departe, încât la întoarcere apa îi udă până la umeri. Şi explicaţiile continuau, Lazare repeta cuvintele maestrului Herbelin: marea era un rezervor necuprins de compuşi chimici, algele vor fi industrializate, condensând în ţesuturile lor sărurile pe care apele unde trăiesc le conţin într-o proporţie slabă. Problema consta, aşadar, în extragerea economicoasă din alge a tuturor compuşilor utili. Şi Lazare spunea să se ia rezultatul arderii lor, soda impură, din comerţ, apoi să se separe din ea şi să se vândă^în stare de perfectă puritate, bromurile, iodurile, de

sodiu şi de potasiu, sulfatul de sodiu, ca şi alte săruri de fier şi de magneziu, în aşa fel încât să nu rămână niciun deşeu din materia primă. Ceea ce îl entuziasma era speranţa de-a nu pierde nici măcar un singur corp util, mulţumită metodei frigorifice, găsită de ilustrul Herbelin. Era vorba de exploatarea unei bogăţii imense.

— Doamne! Frumos mai arătaţi! strigă doamna Chanteau când îi văzu venind.

— Nu te supăra, răspunse vesel Lazare, azvârlind maldărul de alge în mijlocul terasei. Uite! îţi aducem exemplare de câte un franc.

A doua zi, un ţăran din Verchemont aduse o căruţă întreagă de ierburi marine şi studiile începură în odaia cea mare de la catul al doilea. Pauline obţinu gradul de preparator. Fură cuprinşi de-o, adevărată furie timp de o lună întreagă, odaia se umplu repede de alge uscate, de borcane unde înotau ramificaţii arborescente, de instrumente cu lame bizare, un microscop ocupa un colţ al mesei, pianul era acoperit tot de retorte şi eprubete, până şi dulapul era ticsit de lucrări de specialitate, de colecţiile unor publicaţii mereu consultate. De altfel, experienţele făcute astfel, în proporţii reduse, cu o grijă minuţioasă, dădură rezultate încurajatoare. Metoda frigorifică se baza pe descoperirea că anumite corpuri se cristalizează la temperaturi joase, care diferă de la corp la corp; nu mai era vorba decât de obţinerea şi menţinerea temperaturilor dorite: fiecare compus se depunea succesiv, se separa de celelalte. Lazare ardea algele într-o groapă, apoi trata prin frig leşia obţinută din cenuşa lor, cu ajutorul unui sistem refrigerent bazat pe evaporarea rapidă a amoniacului. Dar operaţia aceasta trebuia executată pe scară largă, dintr-o experienţă de laborator trebuia prefăcută într-o industrie, instalând şi punând în funcţiune în mod economic aparatura.

Ziua în care izbuti să separe din apa-mumă cinci compuşi

cu totul diferiţi, camera răsună de strigăte triumfătoare. Realizaseră mai cu seamă o cantitate surprinzătoare de bromură de potasiu. Doctoria aceea la modă avea să se vândă ca pâinea caldă. Pauline, care dansa în jurul mesei, apucată de vechile ei purtări copilăreşti, coborî scara în goană, ajunse în mijlocul sufrageriei unde unchiul citea ziarul, în timp ce mătuşa cosea monograme pe şerveţele.

— Gata, strigă ea, puteţi fi bolnavi cât vreţi, vă putem da bromură!

Doamna Chanteau, care de la o vreme suferea de crize nervoase, fusese supusă de către doctorul Cazenove unui regim cu bromură. Zâmbi şi spuse:

— O să aveţi destulă ca să vindecaţi pe toată lumea, de vreme ce toată lumea e sărită în ziua de azi?

Fata, cu mâinile ei puternice şi cu faţa veselă şi strălucind de sănătate, îşi desfăcu braţele ca pentru a-şi arunca leacul în cele patru vânturi:

— Da, da, o să saturăm întreg pământul... S-a terminat cu nevrozele lor nemaipomenite!

După ce vizită coasta şi discută chestiunea amplasamentului, Lazare hotărî să instaleze uzina în golful Comorii. Acesta întrunea toate condiţiile: plajă nesfârşită, pietruită parcă de dale plate, ceea ce uşura recoltarea algelor; drumuri mai directe de transport, prin Verchemont; terenuri ieftine, materiale la îndemână, depărtare destulă faţă de Bonneville, fără a fi excesivă. Şi Pauline glumea în legătură cu numele dat odinioară golfului, din pricina nisipului fin ca aurul: nici nu le-ar fi venit să creadă ce bine o nimeriseră: o adevărată „comoară”, numai că de astă dată se afla în apele mării. Începuturile au fost minunate, cumpărarea convenabilă a douăzeci de mii de metri de landă pustie, autorizaţia prefecturii obţinută după numai două luni de aşteptare. În sfârşit, muncitorii începuseră să înalţe clădirile. Sosi şi Boutigny, un omuleţ roşu, de vreo treizeci de ani, cu o înfăţişare foarte comună, care le

displăcu mult unchiului şi mătuşii. Refuzase să locuiască la Bonneville, deoarece descoperise la Verchemont, spunea el, o casă foarte comodă; şi răceala familiei faţă de el spori când aflară că adusese şi o femeie cu el, vreo fată pierdută, adunată, desigur, de prin vreun loc rău famat din Paris. Lazare ridica din umeri, jignit de ideile astea provinciale; căci femeia era foarte drăguţă, o blondă plină de devotament pe cât îşi dădea seama, de vreme ce consimţise să se îngroape în colţul acela uitat de lume; de altfel, nu insistă, din cauza Paulinei. Ceea ce aşteptau din partea lui Boutigny, la urma urmei, era o supraveghere activă, o organizare inteligentă a muncii. Iar din punctul ăsta de vedere omul se arăta a fi o adevărată minune, veşnic prezent, înflăcărat de geniul organizării. Sub supravegherea lui, zidurile se înălţau văzând cu ochii.

Aşa încât, vreme de patru luni, atât cât ţinură lucrările de construcţie şi de instalare a aparaturii, uzina Comorii, cum îi spuseră în cele din urmă, deveni o ţintă zilnică de plimbare. Doamna Chanteau nu-i însoţea totdeauna pe copii, în vreme ce Lazare şi Pauline îşi reluaseră escapadele de odinioară. Numai Mathieu îi urma, obosind repede, târându-şi labele greoaie şi culcându-se de cum ajungea, cu limba scoasă, cu răsuflarea scurtă şi gâfâită ca burduful unei forje. Şi numai el se mai scălda acum, aruncându-se în mare când azvârleai un băţ, şi având inteligenţa să-l apuce după trecerea valului, ca să nu înghită apă sărată. La fiecare vizită, Lazare îi zorea pe antreprenori; iar Pauline îndrăznea să dea glas unor observaţii practice, de-o mare îndreptăţire uneori. Lazare comandase aparatele la Caen, după planuri desenate de el, iar muncitorii veniseră să le instaleze. Boutigny începu să dea semne de îngrijorare, văzând devizele urcând întruna. De ce Lazare nu se mulţumise pentru început cu sălile strict necesare, cu maşinile absolut indispensabile? De ce construcţiile acelea întortocheate, aparatele acelea uriaşe, în vederea unei

exploatări pe care ar fi fost înţelept s-o mărească puţin câte puţin, când îşi va fi dat seama cu exactitate de condiţiile fabricării şi ale vânzării? Lazare se mânia. El vedea lucrurile foarte în mare, ar fi construit bucuros pentru hangare o faţadă monumentală, dominând marea, dând frâu liber dinaintea orizontului necuprins ideii lui măreţe. Apoi, vizita se termina printr-o speranţă plină de înfrigurare: de ce să se zgârcească, de vreme ce bogăţia se afla în mâna lor? Iar întoarcerea era cum nu se poate mai veselă, băgau de seamă că Mathieu rămâne mereu în urmă. Pauline şi Lazare se ascundeau dintr-odată în spatele unei stânci, amuzându-se amândoi ca nişte copii, iar câinele, speriat că se află singur, crezându-se pierdut, umbla de colo-colo, speriat şi caraghios.

În fiecare seară, acasă, erau întâmpinaţi cu aceeaşi întrebare:

— Ei, cum merge? Sunteţi mulţumiţi?

Iar răspunsul era şi el totdeauna acelaşi.

— Da, da… Dar nu mai isprăvesc odată.

Lunile acestea s-au scurs într-o intimitate deplină. Lazare nutrea faţă de Pauline o afecţiune vie, în care se simţea recunoştinţa pentru banii pe care consimţise să-i investească în întreprinderea lui. Puţin câte puţin, din nou femeia din ea dispărea, Lazare simţindu-se lângă Pauline ca în tovărăşia unui băiat, a unui frate mai mic, ale cărui calităţi îl impresionau tot mai mult pe zi ce trecea. Era atât de chibzuită, atât de curajoasă, de-o bunătate atât de veselă, încât îi inspira un fel de stimă nemărturisită, un respect tăcut, împotriva căruia se apăra iarăşi, glumind. Liniştit, ea îi mărturisise ce citise, ca şi spaima mătuşii la vederea planşelor anatomice; şi, o clipă, băiatul rămase surprins şi stingherit, dinaintea acestei fete atotştiutoare, cu ochi mari şi nevinovaţi. După aceea legătura dintre ei se strânse şi mai mult, Lazare îşi luă obiceiul să vorbească fără oprelişti despre orice, în studiile pe care le făceau

împreună când Pauline îl ajuta: şi toate astea într-o deplină simplitate ştiinţifică, folosind cuvântul propriu, ca şi cum n-ar fi existat altul. Ea însăşi, fără a părea că e mânată de altceva decât de plăcerea de-a învăţa şi de a-i fi utilă, aborda toate subiectele. Dar îl amuza deseori pe Lazare, într-atât de multe goluri avea instrucţia ei, într-atât de amestecate şi neobişnuite îi erau cunoştinţele, care se băteau cap în cap: ideile pedagogice ale mătuşii, adică punctul de vedere al moralei pudibonde ce domneşte într-un internat; apoi faptele precise citite de ea în operele de medicină, adevărurile fiziologice ale bărbatului şi-ale femeii ce dezleagă tainele vieţii. Când Pauline spunea o naivitate, Lazare râdea aşa de tare, încât ea se supăra: în loc să râdă, n-ar fi făcut mai bine să-i arate greşeala? şi, cel mai adesea, cearta se termina printr-o lecţie, Lazare desăvârşindu-i educaţia, ca un tânăr chimist ale cărui păreri erau mai presus de convenienţe. Căci fata ştia prea multe, ceea ce-i dădea dreptul să ştie totul. De altfel, o schimbare înceată se petrecea în ea, Pauline continua mereu să citească, făcea puţin câte puţin legătura dintre ceea ce auzea şi ceea ce vedea, rămânând respectuoasă totuşi faţă de doamna Chanteau, ale cărei minciuni decente continua să le asculte cu o înfăţişare serioasă. Numai faţă de vărul ei, acolo, în odaia cea mare, Pauline devenea un băiat.

Totuşi, o tulburare nedesluşită punea stăpânire pe ea. Când Lazare o îmbrâncea uneori frăţeşte, ea rămânea pentru câte va clipe cu răsuflarea tăiată, cu inima zbătându-i-se să-i spargă pieptul. Femeia, de care uitau amândoi, se trezea în carnea ei, odată cu însăşi zvâcnirea sângelui. Într-o zi, cum Lazare se răsuci, o izbi cu cotul. Pauline ţipă, ducându-şi mâinile la piept. Cum aşa? o durea? dar abia dacă o atinsese! Şi cu o mişcare firească, voi să-i îndepărteze baticul ca să vadă. Fata se dădu îndărăt, rămânând amândoi faţă în faţă, încurcaţi, zâmbindu-şi cu un aer silit. În altă zi, în cursul unei

experienţe, nu voi să-şi vâre mâinile în apă rece. Lazare se miră, se supără: pentru ce? Ce capriciu! Dacă n-avea de gând să-l ajute, ar fi făcut mai bine să coboare. Apoi, văzând-o că roşeşte, înţelese, o privi năuc. Prin urmare copila aceea, fratele lui mai mic era o femeie, nu mai încăpea nicio îndoială! N-o puteai atinge fără să nu scoată un scâncet, nici nu trebuia să contezi pe ea în toate zilele din lună. De fiecare dată avea câte-o nouă surpriză, ca o descoperire neprevăzută care îi încurca şi-i emoţiona şi pe unul şi pe celălalt, în camaraderia lor băieţească. Lazare nu părea decât necăjit de pe urma acestor întâmplări, nu mai era cu putinţă să lucreze împreună, de vreme ce ea nu era un bărbat şi o nimica toată o deranja. La rându-i, Pauline resimţea un soi de tulburare, de nelinişte în care se făcea tot mai mult simţită o anume încântare nespusă.

Din clipa aceea în tânăra fată se înfiripară senzaţii despre care nu pomeni nimănui nimic. Nu minţea, ci pur şi simplu tăcea, dintr-un fel de mândrie îngrijorată, dar şi din ruşine. De mai multe ori se crezu bolnavă, pe punctul de-a se îmbolnăvi grav, căci seara, la culcare, avea frisoane, o chinuiau insomniile, târâtă toată în tumultul surd al necunoscutului ce-o năpădea. Apoi, când se făcea ziuă, nu era decât sleită de puteri, nevăitându-se nici măcar faţă de mătuşa sa. Simţea cum o cuprind dintr-odată căldurile, o surescitare nervoasă şi gânduri neaşteptate care pe urmă o revoltau, dar mai cu seamă vise de pe urma cărora se supăra pe ea însăşi. Lecturile, anatomia şi fiziologia pe care le studiase pasionat şi amănunţit, o lăsaseră într-atât de pură fiziceşte, încât era uimită ca un copil de fiecare dată când anumite fenomene se iveau. Apoi cugetând, se liniştea, nu era o fiinţă aparte, trebuia să se aştepte să vadă desfăşurându-se în ea mecanismul vieţii făcut pentru ceilalţi. După cină, într-o seară, vorbi despre năstruşnicia viselor: nu e revoltător să te afli culcat pe spate, fără apărare, pradă închipuirilor celor mai bizare? iar ceea ce-o

exaspera părea a fi moartea voinţei în timpul somnului, abandonul complet al persoanei proprii. Vărul, cu teoriile lui pesimiste, era şi el pornit împotriva viselor, deoarece tulburau fericirea desăvârşită a neantului; în timp ce unchiul făcea distincţie, îi erau pe plac visele agreabile, ura coşmarurile provocate de febră. Dar Pauline se înverşuna într-atât, încât doamna Chanteau, surprinsă, o întrebă despre cele ce visa noaptea. Atunci fata se încurcă: nimic, absurdităţi, lucruri prea nedesluşite pentru a le putea ţine minte. Şi nici atunci nu minţea, deoarece visele acelea se petreceau într-o stare de somn şi trezie, resimţea atingeri părelnice, sexul său feminin i se trezea la viaţă, fără ca vreodată vreo imagine limpede să-şi precizeze senzaţia. Nu vedea pe nimeni, putea crede că e mângâierea vântului mării care, vara, pătrundea pe fereastra deschisă.

În timpul acesta marea afecţiune a Paulinei pentru Lazare părea să devină mai arzătoare pe fiece zi; nu era vorba numai de trezirea instinctivă a femeii după cei şapte ani de camaraderie frăţească: Pauline simţea şi nevoia să se devoteze, o anume iluzie despre el îl făcea să şi-l închipuie ca pe cel mai inteligent şi mai puternic bărbat. Încetul cu încetul fraternitatea aceea se prefăcea în dragoste, cu gângurelile minunate ce răsunau din plin, atingeri furişe şi stăruitoare, întreaga pornire încântătoare spre tărâmul tandreţei, aflată sub biciuirea instinctului genezic. El, apărat de revărsările de vitalitate din cartierul latin, nemaiavând nicio curiozitate, continua să vadă în ea o soră, pe care dorinţa ei nu-l atingea. Ea, dimpotrivă, virgină încă, în singurătatea aceea unde nu-l afla decât pe el, începu să-l adore puţin câte puţin, dându-i-se pe de-a-ntregul. Când se aflau împreună, de dimineaţă până seara, părea a se hrăni cu prezenţa lui, ochii ei căutându-i pe-ai lui, grăbindu-se să-l slujească.

Cam pe-atunci, doamna Chanteau se miră de cuviosenia Paulinei. O văzu de două ori mărturisindu-se. Apoi, pe

neaşteptate, fata păru supărată pe abatele Horteur; refuză chiar să se ducă la slujbă trei duminici la rând, şi nu consimţi să calce iar în biserică decât numai ca să nu-şi supere mătuşa. De altminteri, nu dădu nicio explicaţie, trebuie să fi fost jignită de întrebările şi mustrările abatelui, care nu se pricepea să sufle peste rană. Şi tot atunci, cu nasul ei de mamă pătimaşă, ghici doamna Chanteau dragostea crescândă a Paulinei. Dar tăcu, nevorbindu-i nici măcar soţului. Potriveala aceasta a sorţii o uimea, deoarece până atunci o dragoste, posibilă sau poate o căsătorie nu intrase în planurile sale. Ca şi Lazare, continuase să se poarte cu pupila ei ca şi cu o copilă, şi doamna Chanteau voia să chibzuiască, îşi făgădui să-i supravegheze, dar nu făcu nimic, plăcându-i prea puţin să se îngrijească de ceea ce nu era pe placul fiului ei.

Veniră zilele călduroase de august, băiatul hotărî într-o seară că a doua zi aveau să se scalde în drum spre uzină. Muncită de gândurile ei asupra bunei-cuviinţe, mama îi întovărăşi, în ciuda soarelui arzător de la ora trei. Se aşeză lângă Mathieu pe prundişul arzător, se adăposti sub umbrelă, sub oare câinele încerca să-şi lungească şi el capul.

— Ei, Doamne! Dar unde se duce? întreabă Lazare, văzând-o pe Pauline cum dispare aproape după o stâncă.

— Se duce să se dezbrace, ce naiba! spuse doamna Chanteau. Întoarce-te cu spatele, ei e ruşine, nu se cade.

Lazare rămase foarte uimit, mai privi o dată spre stâncă, unde flutura o bucată albă de cămaşă, apoi se uită spre mama lui, hotărându-se să se întoarcă cu spatele. Şi se dezbrăcă repede el însuşi, fără să pună nimic pe el.

— Eşti gata? strigă, în sfârşit. Dar ştiu că te mai moşeşti. Ţi-oi fi punând podoabe?

Uşoară, Pauline venea în fugă, râzând cu prea multă veselie, în care se simţea oarecare stinghereală. De când vărul se întorsese acasă, nu se mai scăldaseră împreună.

Avea un costum de înotătoare în toată regula, dintr-o singură piesă, strâns în mijloc cu un cordon şi descoperind şoldurile. Cu talia suplă, cu sânii ridicaţi, semăna, subţiată astfel, cu o marmură florentină. Coapsele, braţele-i goale, picioarele-i micuţe şi goale, în nişte sandale, păstrau o albeaţă de copil.

— Ce zici? o întrebă Lazare, ne ducem până la Picochets?

— Chiar aşa, până la Picochets, răspunse ea.

Doamna Chanteau striga:

— Nu vă duceţi departe... Mereu mă speriaţi!

Dar ei pătrunseră în apă. Picochets, un grup de stânci dintre care unele rămâneau descoperite chiar în toiul fluxului, se aflau la vreun kilometru. Şi înotau amândoi unul lângă altul, fără grabă, ca doi prieteni porniţi în plimbare, pe un drum frumos şi neted de-a binelea. La început, Mathieu îi urmase. Apoi, văzându-i ducându-se întruna, se întoarse şi se scuturase, stropind-o pe doamna Chanteau. Isprăvile inutile nu erau pe plac trândăviei lui.

— Tu, tu eşti cuminte, îi spunea bătrâna doamnă. Cum e cu putinţă să-ţi rişti viaţa în felul ăsta!

Abia dacă mai zărea creştetele copiilor, asemănătoare unor tufe de varec, săltând odată cu valurile. Marea era destul de furioasă, înotau legănaţi de ondulări molatece, vorbeau liniştit, preocupaţi de algele care treceau pe sub ei, şi pe care le vedeau prin apa cristalină. Pauline, obosita, făcu pluta, cu faţa spre înaltul cerului, pierdută în adâncul acela albastru. Apa care-o legăna rămăsese marea ei prietenă. Îi plăcea boarea ei aspră, valurile reci şi caste, i se dăruia, fericită să-i simtă pe trup alunecarea nesfârşită, înfruptându-se din bucuria acelei mişcări violente, ce-i măsura bătăile inimii.

Deodată scoase o exclamaţie uşoară. Lazare, neliniştit, o întrebă ce are.

— Ce s-a întâmplat?

— Cred că mi-a plesnit sutienul... Am dat prea cu putere

din braţul stâng.

Şi glumiră amândoi. Pauline începuse iar să înoate încetişor, râzând încurcată, văzând ce s-a întâmplat: cusătura de la umăr se rupsese, umărul şi sânul erau descoperite în întregime. Băiatul, foarte vesel, îi spunea să se caute prin buzunare, să vadă dacă n-are ace. Ajunseră la Picochets, Lazare se caţără pe o stâncă, aşa cum făcea de obicei, ca să-şi tragă sufletul, înainte de-a porni îndărăt spre ţărm. Pauline înota întruna primprejur.

— Nu urci?

— Nu, mă simt bine.

Crezu că e vorba de-un capriciu şi se supără. N-avea minte? La întoarcere, puteau să n-o mai ţină puterile, dacă nu se odihnea puţin. Dar fata se încăpăţâna, nici nu-i mai răspundea, strecurându-se cu un clipocit uşor prin apa până la bărbie, cufundându-şi albeaţa goală a umărului, nedesluşit şi lăptos ca sideful unei scoici. Stâncă avea o scobitură spre larg, ca un fel de grotă, unde pe vremuri se jucau de-a Robinson, în faţa orizontului pustiu. De cealaltă parte, spre plajă, doamna Chanteau părea asemeni petei negre a unei insecte.

— Afurisită mai eşti! Fie! strigă Lazare în cele din urmă, azvârlindu-se în apă. Dacă tragi o înghiţitură, am să te las să bei, pe cuvântul meu!

Încet, porniră îndărăt. Se tachinau, apoi nu-şi mai vorbiră. Cum o auzea suflând greu, Lazare îi spuse să facă măcar pluta. Pauline păru că nu-l aude. Ruptura se făcea mai mare: la cea mai mică mişcare ce-ar fi. Schiţat-o ca să se-ntoarcă, pieptul ar fi început să-i plutească pe faţa apei, ca un buchet de alge. Atunci Lazare înţelese, desigur; şi, văzând cât e de obosită, simţind că niciodată n-avea să ajungă la plajă, se apropie, hotărât s-o susţină. Pauline voia să se zbată, să înainteze singură; apoi trebui să i se lase în voie. Ajunseră la mal, strânşi unul lângă altul.

Speriată, doamna Chanteau alergă, în vreme ce Mathieu

urla, vârât în apă până la pântece.

— Doamne, ce imprudenţă!... V-am spus eu că vă duceţi prea departe!

Pauline îşi pierduse cunoştinţa. Lazare o purtă pe braţe ca pe-un copil şi o aşeză pe nisip; fata rămânea lipită de pieptul lui, pe jumătate goală acum, şiroind amândoi de apă amară. Curând, suspină, deschise ochii. Când îl recunoscu pe tânăr, izbucni în hohote de plâns, îl sufoca strângându-l cu nervozitate, sărutându-l pe faţă cu toată gura, la întâmplare. Era ca şi inconştient, elanul eliberat al dragostei ieşind la iveală cu prilejul acestei primejdii de moarte.

— Ah, cât de bun eşti, Lazare! Ah, cât de mult te iubesc!

Tânărul rămase foarte mişcat de sărutările acelea pătimaşe. Când doamna Chanteau o îmbrăcă pe Pauline, el se îndepărtă fără să-i mai spună. Întoarcerea la Bonneville fu înceată, şi anevoioasă, şi unul şi celălalt părând zdrobiţi de oboseală. Între ei, mergea doamna Chanteau, gândindu-se că sosise momentul să ia o hotărâre.

Alte griji frământară familia. Uzina Comorii fusese înălţată, de opt zile aparatele fuseseră puse în funcţiune, iar rezultatele lor erau jalnice. Lazare recunoscu faptul că asamblase prost unele piese. Se duse la Paris ca să-l consulte pe maestrul Herbelin, de unde se întoarse desperat: totul trebuia refăcut, marele chimist îşi perfecţionase metoda, ceea ce aducea modificări esenţiale aparatelor. Dar cei şaizeci. De mii de franci fuseseră cheltuiţi, Boutigny nu voia să investească niciun ban mai mult, de dimineaţa până seara nu vorbea decât că banii fuseseră aruncaţi în vânt, cu încăpăţânarea insuportabilă a omului cu simţ practic căruia împrejurările îi dau dreptate. Lui Lazare îi venea să-l bată. Poate că ar fi lăsat totul baltă, dacă n-ar fi simţit o strângere de inimă la gândul că azvârlise pe apa sâmbetei cei treizeci de mii de franci ai Paulinei. Onestitatea şi mândria din el se revoltau: era cu

neputinţă, trebuia să facă rost de bani, nu putea părăsi astfel o afacere care mai târziu ar fi adus un venit de milioane.

— Linişteşte-te, îi spunea doamna Chanteau văzându-l bolnav de incertitudine. N-am ajuns încă să n-avem de unde lua câteva bancnote de-o mie.

Doamna Chanteau avea un plan al ei. După ce la început o surprinse, ideea unei căsătorii între Lazare şi Pauline i se părea convenabilă. La urma urmei, între ei nu era decât o diferenţă de nouă ani, lucru foarte obişnuit. Oare asta n-ar fi aranjat lucrurile? Pe viitor, Lazare ar fi muncit pentru nevasta lui, n-ar mai simţi mustrări de conştiinţă din pricina datoriei, ar fi împrumutat chiar de la Pauline suma de care avea nevoie. În adâncul inimii ei, doamna Chanteau simţea nedesluşit prezenţa unui scrupul, teama unei catastrofe finale, ruina pupilei lor. Numai că îndepărta deznodământul acesta imposibil: oare Lazare nu era un băiat genial? O va îmbogăţi pe Pauline, aşa că fata era aceea care făcea o afacere avantajoasă. E drept că fiul ei era sărac, dar preţuia cât o adevărată avere, numai să i-l dea ea.

Căsătoria fu hotărâtă foarte simplu. Într-o bună dimineaţă, mama o întrebă pe fată la ea în odaie iar acesta îşi descarcă inima numaidecât, plină de o linişte încrezătoare. Apoi mătuşa îşi ceru scuze sub pretext că nu se simte prea bine; după-amiază, îşi întovărăşi singură băiatul la uzină. Când, la întoarcere, îi explică pe îndelete planul ei, dragostea micuţei verişoare, avantajele unei asemenea căsătorii, foloasele pe care şi unul şi celălalt le-ar trage, Lazare păru uluit la început. Niciodată nu se gândise la una ca asta, ce vârstă avea fata? Apoi, rămase foarte mişcat; desigur, şi el o iubea din inimă, va face cum va dori mama.

Când se întoarseră, Pauline îşi căuta de lucru punând masa; în acest timp, unchiul, cu ziarul căzut pe genunchi, se uita la Minouche, care-şi lingea delicat pântecele.

— Prin urmare, vrei să te măriţi cu mine? întrebă Lazare ascunzându-şi emoţia sub o veselie zgomotoasă.

Pauline rămase cu o farfurie în mână, fără glas, roşindu-se toată.

— Cine se mărită? întrebă unchiul, trezindu-se parcă atunci, într-o tresărire.

Doamna Chanteau îl pusese în gardă de dimineaţă; dar hărnicia cu care pisica îşi plimba limba pe păr îl absorbise cu totul. Îşi aminti însă numaidecât.

— Ah! da, strigă el.

Şi-i învălui pe tineri într-o privire şireată, cu gura schimonosită de un rictus, din pricina unui junghi în piciorul drept. Pauline, încetişor, pusese farfuria pe masă. În cele din urmă îi răspunse lui Lazare:

— Dacă vrei şi tu, eu, despre partea mea, vreau.

— Atunci suntem înţeleşi, sărutaţi-vă, trase concluzia doamna Chanteau, în timp ce-şi punea în cuier pălăria de paie.

Fata înainta prima, cu braţele întinse. Lazare, continuând să râdă, le luă într-ale lui şi glumi:

— Prin urmare, nu te mai joci cu păpuşile? De asta erai aşa de ascunsă, că nu te mai putea zări omul nici când te spălai pe vârful degetelor!… Şi tocmai pe nefericitul ăsta de Lazare l-ai ales drept victimă?

— Oh, mătuşă, spune-i să tacă, altminteri fug! murmură fata, ruşinată, încercând să-i scape din braţe.

Puţin câte puţin Lazare o trăgea spre el, se mai juca tot ca pe vremea camaraderiei lor de şcolari; şi, dintr-odată, Pauline îl sărută zgomotos pe obraz, iar el îi răspunse la întâmplare, nimerind urechea. Apoi, un gând nemărturisit păru să-l întunece, şi adăugă cu tristeţe în glas:

— Oh, ce mai târg faci, biata mea copilă! Dac-ai şti cât de bătrân sunt, de fapt!… Dar, în sfârşit, de vreme ce mă vrei!

Cina a fost zgomotoasă. Vorbeau cu toţii deodată, făceau tot felul de planuri, ca şi cum s-ar fi aflat împreună pentru

prima: dată. Véronique, care îşi făcuse apariţia tocmai când se sărutau, trântea cu zgomot uşa de la bucătărie, ţinându-şi buzele strânse. Mama le explică de ce căsătoria nu putea avea loc mai devreme de doi ani: dorea să aştepte vârsta legală de emancipare a fetei, căci nu voia să i se aducă învinuirea că, prin fiul ei, exercitase o presiune asupra unui copil. Răgazul acela de doi ani o îngrozi pe Pauline; dar cinstea mătuşii o impresiona mult, se ridică şi se duse s-o îmbrăţişeze. Se fixă o dată, tinerilor nu le, rămânea decât să aştepte, şi în acest timp urmau să agonisească cei dintâi bănuţi din viitoarele milioane. Chestiunea banilor fu astfel tratată cu entuziasm.

— Ia din sertar, mătuşă, spunea Pauline întruna. Cât o vrea, ce naiba! Acum banii sunt şi-ai lui cât şi-ai mei.

Doamna Chanteau protesta:

— Nu, nu, n-o să fie cheltuit fără rost niciun bănuţ... Ştii că poţi să ai toată încrederea, mai degrabă mi-ar reteza cineva mâna decât să... Vă trebuie zece mii de franci pentru lucrări: vă dau zece mii de franci şi răsucesc cheia de două ori. E lucru sfânt.

— Cu zece mii de franci, spuse Lazare, sunt sigur de succes... Cheltuielile cele mari sunt făcute, ar fi o adevărată crimă să ne descurajăm. O să vedeţi, o să vedeţi... Şi pe tine, drăguţo, vreau să te îmbrac într-o rochie aurită, ca de regină, în ziua nunţii noastre.

Bucuria spori şi mai mult odată cu sosirea neaşteptată a doctorului Cazenove. Venise să-l panseze pe un pescar care-şi zdrobise degetele sub o barcă; şi-l opriră, silindu-l să bea o ceaşcă de ceai. Vestea cea mare nu păru să-l surprindă. Numai atunci când îi auzi pe cei din familia Chanteau entuziasmându-se în privinţa exploatării algelor, se uită la Pauline cu îngrijorare, murmură ceva.

— Desigur, ideea era ingenioasă, se putea face o încercare. Dar rentele sunt ceva şi mai solid. În locul dumitale aş vrea să mă ştiu numaidecât fericit, acolo într-

un colţişor…

Dar se întrerupse, văzând cum ochii fetei se umbresc. Afecţiunea mare ce-o nutrea faţă de ea îl făcu să continue, împotriva convingerilor sale:

— Da, banii sunt buni, nimic de zis, câştigaţi cât mai mulţi… Şi, ştiţi, am să dansez la nunta voastră. Da, am să dansez *Zambaco,* dansul din Caraibe, pe care mă prind că nu-l ştiţi… Uite aşa! Dai dintr-amândouă mâinile ca o morişcă, te plesneşti cu amândouă mâinile peste coapse şi te învârţi în jurul prizonierului fiert, în timp ce femeile îl taie în bucăţi.

Lunile prinseră iar să se scurgă. Pauline îşi găsise acum liniştea zâmbitoare, numai nesiguranţa apăsa asupra firii ei integre. Mărturisirea dragostei, fixarea datei pentru căsătorie păreau să-i fi potolit până şi chinurile cărnii; şi accepta fără înfrigurare preaplinul vieţii, înflorirea aceea înceată a trupului ei, valul acela roşu al sângelui, care odinioară îi chinuise zilele şi-i năpădise nopţile cu vise. Nu asta era legea sortită tuturor? Trebuia să creşti ca să poţi iubi. Altminteri, între ea şi Lazare nu se schimbase nimic, continuau să lucreze amândoi cot la cot: el, veşnic ocupat, potolit în accesele lui de dorinţă de câte-o aventură la vreun hotel închiriat eu ora, ea, atât de simplă, atât de neabătută în liniştea ei de fată ştiutoare şi nevinovată, simţindu-se parcă apărată de-o îndoită armură. Uneori, totuşi, în mijlocul odăii aceleia ticsite, se luau de mână, râzând drăgăstos. Răsfoiau împreună un tratat de psihologie, apropiindu-şi capetele; sau, examinând un flacon purpuriu de brom, un eşantion violet de iod, se sprijineau pentru o clipă unul de celălalt; sau Pauline se apleca spre el, pe deasupra instrumentelor îngrămădite pe masă şi pe pian, îl chema ca s-o ridice până la raftul cel mai de sus al dulapului. Dar în aceste atingeri de fiece clipă nu se afla decât mângâierea îngăduită şi care se petrece sub privirea bunicilor, o prietenie sănătoasă, abia aţâţată de un

grăunte de bucurie senzuală, ca între un văr şi-o vară ce urmează să se căsătorească într-o bună zi. Aşa cum spunea doamna Chanteau, erau cât se poate de cuminţi. Când Louise se ivea şi se vâra între ei, cu gesturile nostime de fată cochetă, Pauline aproape că nici nu mai părea geloasă.

Un an întreg se scurse astfel. Uzina începuse acum să funcţioneze, şi poate că mai cu seamă grijile acestea îi feri. După ce cu greu instalară alte aparate, primele rezultate părură excelente; desigur, randamentul era mediocru; dar, îmbunătăţind metoda, sporind îngrijirea şi activitatea, trebuiau să atingă o producţie uriaşă. Boutigny găsise numeroase debuşeuri, prea numeroase, poate. Bogăţia le păru ca şi sigură. Şi, din clipa aceea, nădejdea asta îi îndârji, nu dădură crezare avertismentelor că ruina îi paşte, uzina ajunse ca un hău fără fund, unde azvârleau banii cu lopata, convinşi mereu că aveau să-i găsească sub înfăţişarea unui lingou de aur, la fund. Fiecare nou sacrificiu îi înverşuna şi mai mult.

La început, doamna Chanteau nu lua nicio sumă din sertarul scrinului fără s-o înştiinţeze pe Pauline.

— Mititico, trebuie făcute plăţile sâmbătă, vă mai trebuie trei mii de franci... Vrei să urci cu mine ca să alegem titlul pe care să-l vindem?

— Dar poţi să-l alegi şi singură, mătuşă, răspundea fata.

— Nu, ştii doar că nu fac nimic fără învoirea ta. Sunt banii tăi. Apoi doamna Chanteau renunţă la ceremonia asta. Într-o seară,

Lazare îi mărturisi o datorie de care Pauline nu ştia: cinci mii de franci cu care cumpărase ţevi de cupru, care nici măcar nu fuseseră utilizate. Şi cum mama şi Pauline tocmai trecuseră pe la sertar, doamna Chanteau se întoarse singură, luă cele cinci mii de franci, îmboldită de deznădejdea fiului, făgăduindu-şi să-i pună la loc odată cu primul câştig. Dar, începând din ziua aceea, spărtura era făcută, se obişnui, luă fără să mai numere. De altminteri,

găsea că e jignitor, la vârsta ei, această veşnică supunere faţă de bunul plac al unei fetiţe; şi-i purtă pică. Doar aveau să-i înapoieze banii aceia; chiar dacă îi aparţineau, nu era un motiv să nu-şi mai îngăduie niciun gest fără ca mai întâi să-i ceară îngăduinţa. De cum făcu spărtura aceea, doamna Chanteau nu mai cern să fie însoţită. Pauline simţi ca o uşurare; deoarece, în ciuda sufletului ei bun, vizitele la scrin îi erau deosebit de neplăcute: judecata o înştiinţa de apropierea unei catastrofe, spiritul de economie şi prudenţă al mamei ei se revolta în ea. La început se miră de tăcerea doamnei Chanteau, simţea doar că banii tot se duceau şi că se lipseau de ea pur şi simplu. Apoi preferă să se întâmple aşa. Cel puţin vederea împuţinării lor nu-i mai făcea rău. Între ele două de acum înainte nu mai avu loc decât un schimb rapid de priviri, la anumite ore: privirea fixă şi îngrijorată a nepoatei, când ghicea un nou împrumut; privirea şovăitoare a mătuşii, iritată că trebuia să-şi întoarcă ochii. Era ca un grăunte de ură care germina.

Din nefericire, în anul acela Davoine fu declarat falit. Fuseseră preveniţi de dezastru, cu toate astea lovitura fu pentru ei la fel de cumplită. Nu le mai rămânea decât renta de trei mii de franci. Tot ce izbutiră să smulgă din prăpăd, vreo douăsprezece mii de franci, fură numaidecât plasaţi, ceea ce le mai aduse o sumă de trei sute de franci pe lună. Aşa se face că doamna Chanteau, de la a doua chenzină, trebui să ia cincizeci de franci din banii Paulinei: măcelarul din Verchemont aştepta să-i fie achitată nota, nu putea fi trimis îndărăt. Apoi avu nevoie de o sută de franci pentru un cazan de fiert leşia, până la sume de câte zece franci pentru cartofi şi cincizeci de centime pentru peşte. Ajunsese să-l întreţină pe Lazare şi uzina prin mici sume sustrase ruşinos, de azi pe mâine; şi decăzu şi mai mult, luă pentru gologanii de coşniţă, o copleşeau toate acele datorii ce trebuiau cârpite jalnic. Către sfârşitul lunii mai cu seamă, era văzută mereu dispărând discret şi întorcându-se

aproape numaidecât, cu mâna în buzunar, de unde se hotăra să scoată pentru câte-o factură, bănuţ cu bănuţ. Căpătase obiceiul, trăiau pe seama sertarului de la scrin, dusă de val, nemaiputându-se împotrivi. Totuşi, obsedată de nevoia ce-o aducea mereu acolo, când scobora capacul, mobila scotea un strigăt uşor, care-o enerva. Ce mai hodoroagă de sipet! Şi unde mai pui că nu se învrednicise niciodată să-şi cumpere un birou al ei! Scrinul ăsta venerabil, care, ticsit cu o avere întreagă, adusese la început în casă o atmosferă de veselie şi bogăţie, o răscolea acum, era ca o cutie otrăvită, păstrătoare a tuturor nenorocirilor, lăsând nenorocirea să se scurgă prin crăpăturile ei.

Într-o seară, Pauline veni din curte strigând:

— Brutarul!... îi datorăm pâinea pe trei zile, doi franci şi optzeci şi cinci de centime.

Doamna Chanteau se scotoci.

— Trebuie să urc, zise ea.

— Lasă, spuse fata, neprevăzător, urc eu... Unde-ţi ţii banii?

— Nu, nu, n-ai să-i găseşti... Sunt puşi într-un loc...

Mătuşa se bâlbâi şi schimbară amândouă privirea aceea care făcea să le piară sângele din obraz. După o şovăială penibilă, doamna Chanteau urcă, simţind un fior rece de furie contenită, având certitudinea că nepoata ştia unde se duce să ia cei doi franci şi optzeci şi cinci de centime. De ce oare pe vremuri o luase de-atâtea ori să-i arate banii cum dormeau în sertar? Vechea ei probitate indiscretă o scotea din sărite, micuţa o urma probabil în închipuire, o vedea cum deschide, cum scotoceşte, cum închide. După ce cobori şi-i plăti brutarului, mânia i se revărsă asupra fetei.

— Frumos mai arată rochia ta! De unde vii în halul ăsta? ... Aha! Ai scos apă pentru udatul grădinii. Las-o pe Véronique să-şi vadă de treburile ei. Te murdăreşti dinadins, zău aşa, parcă nu pricepi cât costă... Pensia ta nu-

i chiar aşa de mare, nu mai ajung s-o scot la capăt…

Şi-o ţinu tot aşa. Pauline, care la început încercase să se apere, o asculta acum fără să scoată un cuvânt, supărată. De la o vreme, mătuşa o iubea din ce în ce mai puţin, simţea asta, fără putinţă de îndoială. Când rămase singură, numai cu Véronique, izbucni în plâns; iar slujnica începu să dea iama prin tigăi, ca să nu fie nevoită să ţină partea cuiva. Şi-acum bodogănea împotriva fetei; dar în asprimea cuvintelor ei existau izbucniri de dreptate.

Sosi iarna, Lazare îşi pierdu curajul. Şi de data asta înflăcărarea i se răcise, uzina îi stârnea repulsie şi-l înspăimânta. În noiembrie îl cuprinse panica, aflându-se din nou fără bani. Trecuse; prin alte încercări asemănătoare, dar asta îl înspăimânta de-a binelea, cuprins de desperare, învinuind până şi ştiinţa. Ideea lui de-a exploata algele era prostească, degeaba ar fi perfecţionat ei metodele, niciodată nu vor ajunge să smulgă naturii ceea ce ea nu voia să dea; şi-l nimicea până şi pe maestrul lui, ilustrul Herbelin care, având gentileţea să-şi întrerupă o călătorie ca să viziteze uzina, rămăsese încurcat în faţa aparatelor, prea mari poate, spunea el, ca să funcţioneze cu regularitatea micilor aparate din cabinetul lui. Cu alte cuvinte, experienţa părea eşuată, şi adevărul e că, în reacţiile acelea bazate pe frig, nu găsiseră încă mijlocul să menţină temperatura scăzută şi necesară, trebuitoare cristalizării corpurilor. E drept că Lazare scotea din alge o anumită cantitate de bromură de potasiu; dar cum pe urmă nu izbutea să izoleze îndeajuns ceilalţi patru sau cinci compuşi care constituiau deşeurile, exploatarea devenise un dezastru. Şi asta îl îmbolnăvea, se declara învins. Seara în care doamna Chanteau şi Pauline îl imploră să se calmeze, să încerce un ultim efort, avu loc o scenă dureroasă, fură rostite cuvinte jignitoare, răsunară plânsete, uşile se trântiră cu o asemenea violenţă, încât Chanteau, înspăimântat, tresărea la el în fotoliu.

— O să mă ucideţi! strigă băiatul, răsucind cheia de două oii în urma lui, pradă unei deznădejdi de copil.

La prânz, a doua zi, aduse o foaie plină de cifre. Fuseseră mâncaţi până atunci aproape o sută de mii din cei o sută optzeci de mii de franci ai Paulinei. Era înţelept să mai continue? Totul avea să fie înghiţit; şi teama din ajun îi înspăimânta iarăşi. De altfel, acum mama îi dădea dreptate; niciodată nu-l contrazisese, îl iubea până şi în greşelile lui. Numai Pauline mai încerca să discute. Cifra de o sută de mii îi dădea ameţeli. Cum aşa! aici ajunseseră, îi luase mai bine de jumătate din avere! Cei o sută de mii de franci aveau să fie pierduţi de-a binelea, dacă refuza să lupte mai departe! Dar vorbi în zadar, în timp ce Véronique strângea masa. Apoi, ca să nu izbucnească în reproşuri, se duse să se încuie la ea în cameră, desperată.

După plecarea ei, se lăsase tăcerea, familia, încurcată, nu se mai ridica de la masă.

— Hotărât lucru, copila asta e zgârcită, e un cusur urât, spuse în cele din urmă mama. N-am niciun chef ca Lazare să se spetească muncind şi să aibă tot felul de necazuri.

Tatăl îndrăzni să spună cu o voce timidă:

— Nu mi s-a spus că e vorba despre o asemenea sumă… O sută de mii de franci, Doamne! e cumplit.

— Ei şi ce e cu o sută de mii de franci? îl întrerupse ea cu glasul ei retezat, o să-i înapoiem… Dacă băiatul nostru o ia de nevastă, e el în stare să câştige o sută de mii de franci.

Numaidecât Lazare se ocupă cu lichidarea afacerilor. Boutigny îl îngrozise, prezentându-i în linii mari cât era de dezastruoasă situaţia. Datoria se ridica la aproape douăzeci de mii de franci. Când… văzu că asociatul său e hotărât să se retragă, spuse mai întâi că el însuşi avea de gând să plece şi să se stabilească în Algeria, unde îl aştepta o situaţie minunată. Apoi fu bucuros să preia uzina; dar părea că gândul ăsta îi face atâta silă, încurcă într-atât socotelile, încât sfârşi prin a căpăta terenurile, clădirile, aparatele, în

contul datoriei de douăzeci de mii de franci; şi Lazare, în ultima clipă, socoti ca pe o victorie să mai smulgă de la el cinci mii de franci, rambursabili din trei în trei luni. Rămas stăpân, Boutigny vându instalaţiile de aramă şi amenaja clădirea pentru fabricarea pe scară largă a sodei obişnuite, fără nicio pretenţie de cercetare ştiinţifică, utilizând din plin rutina metodelor cunoscute.

Pauline, ruşinată de primul ei imbold de fată econoamă şi prudentă, redevenise foarte veselă, foarte bună, ca şi cum ar fi căutat să i se ierte o greşeală. De aceea, când Lazare aduse cele cinci bancnote, doamna Chanteau triumfă. Trebui ca Pauline să urce să le pună singură în sertar.

— Tot am recuperat cinci mii de franci, drăguţo... Sunt ai tăi, iată-i. Fiul meu n-a vrut să păstreze nimic, pentru toată osteneala pe care şi-a dat-o.

De la o vreme, Chanteau se necăjea în jilţul lui de reumatic. Deşi nu îndrăznea niciodată să nu-şi pună semnătura pe vreun act, felul în care soţia lui administra averea pupilei lor îl îngrijora. Suma de o sută de mii de franci îi răsuna mereu în urechi. Cum să umpli o asemenea spărtură, în ziua în care va trebui să dea socoteală? Şi cel mai rău era că locţiitorul de tutore, Saccard acela, care făcea pe-atunci să vuiască Parisul cu speculaţiile sale spectaculoase, îşi amintise de Pauline, după ce păruse s-o uite aproape opt ani. Acum scria, cerea noutăţi, pomenea chiar să vină într-o bună zi la Bonneville, cu prilejul unei afaceri pe care-o avea la Cherbourg. Ce să-i răspundă, dacă cerea explicarea situaţiei, după cum era îndreptăţit s-o facă? Trezirea lui bruscă, după o indiferenţă atât de lungă, devenea ameninţătoare.

Când Chanteau aduse în cele din urmă vorba despre asta faţă de soţia sa, văzu că aceasta e muncită mai mult de curiozitate decât de îngrijorare. O clipă, intuise adevărul, gândindu-se că Saccard, în galopul milioanelor sale, rămăsese poate fără niciun ban, şi se gândea să-i fie

încredinţaţi banii Paulinei, pentru a-i înzeci. Apoi o luă razna, se întrebă dacă nu cumva chiar fata îi scrisese locţiitorului ei de tutore, mânată de gândul răzbunării. Şi cum presupunerea asta îl revolta pe soţ, îşi închipui o poveste complicată, scrisori anonime trimise de fufa lui Boutigny, nemernica aceea pe care nu voiseră s-o primească la ei în casă şi care-i făcea cu ou şi cu oţet prin dughenele din Verchemont şi Arromanches.

— Puţin îmi pasă de ei, la urma urmei! spunea doamna Chanteau. Fata n-are încă optsprezece ani, e drept; dar n-am decât s-o mărit numaidecât cu Lazare, căsătoria emancipează, dând drepturi depline.

— Eşti sigură? întrebă Chanteau.

— Te cred, chiar în dimineaţa asta am citit în Codul penal, într-adevăr, doamna Chanteau citea acum Codul penal! O mai frământau încă unele scrupule; căuta justificări; şi-apoi întregul mecanism ascuns al unei captări legale o interesa, după ce-şi terfelise onestitatea neîncetat, ceas de ceas, ispitită de suma aceea mare, ce zăcea acolo, lângă ea.

Altminteri, doamna Chanteau nu se hotăra să treacă la încheierea căsătoriei. După dezastrul cu banii, Pauline ar fi vrut să grăbească lucrurile: de ce să mai aştepte încă zece luni, până va împlini optsprezece ani? era mai bine să se sfârşească totul, nu voia ca Lazare să-şi facă mai întâi o situaţie.. Îndrăzni şi-i vorbi despre asta mătuşii care, încurcată, născoci o minciună, după ce închise uşa, scoborî vocea, ca să-i mărturisească un necaz secret ce nu-i dădea pace fiului ei: Lazare avea o fire foarte delicată, ar suferi mult dacă s-ar căsători fără ca mai întâi să-i pună o întreagă avere la picioare, acum după ce compromisese propria ei avere. Fata o asculta cu uimire, neînţelegând rafinamentul ăsta romanesc; chiar de-ar fi fost foarte bogat şi tot ar fi vrut să se mărite cu el, de vreme ce-l iubea; şi, de altfel, cât ar fi trebuit să aştepte? la nesfârşit, poate. Dar

doamna Chanteau protesta, lua asupră-i să pună capăt acelui sentiment exagerat al onoarei, dacă lucrurile nu erau silite. La sfârşit, o puse pe Pauline să jure că va păstra tăcerea, căci se temea de-un gest necugetat, de plecarea de pe-o zi pe alta a băiatului, în clipa când i s-ar fi ghicit secretul, ar fi fost dezvăluit şi s-ar fi vorbit despre el. Pauline, cuprinsă şi ea de îngrijorare, se resemna să aştepte şi să tacă.

Între timp, când Chanteau era cuprins de teama intervenţiei lui Saccard, îi spunea nevestei:

— Dacă asta aranjează totul, însoară-i odată pe copiii ăştia.

— Nimic nu ne grăbeşte, primejdia nu bate la uşă.

— Dar de vreme ce tot va trebui s-o faci într-o zi… Presupun că nu te-ai răzgândit, nu? Ar muri de inimă rea.

— Oh! Ar muri de inimă rea… Atâta vreme cât un lucru nu e făcut, poţi să nu-l faci, dacă vezi că înclină spre rău. Şi-apoi ce? Au deplină libertate, o să vedem noi dacă ideea asta le convine la fel ca mai înainte.

Pauline şi Lazare îşi reluaseră vechiul lor trai, ferecaţi în casă de vremea rea a unei ierni aspre. În prima săptămână Pauline îl văzu atât de trist, atât de ruşinat de el însuşi şi atât de pornit împotriva vieţii, încât îl îngriji ca pe-un bolnav, cu menajamente nespuse; nutrea până şi milă faţă de băiatul ăsta mare a cărui voinţă dăinuia atât de puţin, la care curajul aducea cu un acces nervos, ceea ce-i explica eşecurile; şi puţin câte puţin căpăta asupra lui autoritatea mustrătoare a unei mame. La început, Lazare îşi ieşi din fire, spuse că are de gând să se facă ţăran, plănuind o groază de lucruri trăsnite, menite să-l îmbogăţească rapid, ruşinându-se de pâinea pe care o mânca, nevoind să fie nicio oră mai mult o povară pentru familie. Apoi, pe măsură ce zilele treceau, amina mereu pe mai târziu punerea în aplicare a ideilor lui, mulţumindu-se să-şi schimbe în fiece dimineaţă planurile care, din câteva salturi, trebuiau să-l

poarte pe culmile fericirii şi-ale bogăţiei. Pauline, speriată de confidenţele mincinoase ale mătuşii, îl bombarda la rândul ei: cine-l punea să-şi spargă capul cu-atâtea gânduri? va căuta o situaţie în primăvară şi-o va găsi numaidecât. Dar, până atunci, toţi îl sileau să se odihnească. După o lună păru a-l fi domolit, Lazare căzând pradă unei trândăvii vagi, unei resemnări batjocoritoare la adresa a ceea ce el numea „plictisurile existenţei”.

Cu fiece zi mai mult, Pauline simţea în el prezenţa unui necunoscut ce-o îngrijora şi-o revolta. Fata regreta mâniile, patimile ce-l consumau prea repede, ca pe un foc de paie, văzând cum îşi bate joc de tot, făcându-se adeptul nimicniciei, pe care-o ridica în slăvi cu o voce ştearsă şi acrită. În tihna acelei ierni, în ungherul acela uitat de Dumnezeu care era Bonneville, se trezeau parcă reminiscenţe din vechile lui relaţii şi lecturi de la Paris, din discuţiile purtate cu colegii. Pesimismul îl atinsese cu aripile lui, un pesimism prost asimilat, din care nu rămăseseră decât nişte butade geniale, poezia măreaţă şi tenebroasă a lui Schopenhauer. Fata înţelegea prea bine că, sub învinuirile acelea aduse umanităţii, se afla mai cu seamă furia vărului ei de-a fi fost învins, dezastrul adus de experienţa nefastă cu uzina. Dar nu putea pătrunde mai în adâncul cauzelor, protesta cu convingere când Lazare îşi relua vechea teorie, negând orice progres şi proclamând inutilitatea finală a ştiinţei. Oare bruta aceea de Boutigny nu era pe» cale de-a se îmbogăţi, fabricând sodă pentru comerţ? atunci la ce bun să te ruinezi, căutând ceva mai ales, să desprinzi legi noi, de vreme ce empirismul câştiga partida? Şi, de fiecare dată, pornea de aici, ca apoi să tragă concluzia cu buzele strâmbate de-un rictus amar că ştiinţa nu şi-ar justifica o utilitate sigură decât în măsura în care ar găsi mijlocul de-a face să sară universul în aer dintr-odată, cu ajutorul unui cartuş colosal. Apoi se perindau, însoţite de glume usturătoare, vicleniile Voinţei, cea care e motorul

lumii, ca şi prostia oarbă a dorinţei de a trăi. Viaţa însemna durere, şi ajungea la morala fachirilor indieni, la eliberarea prin nimicire. Când Pauline îl auzea prefăcându-se că urăşte de moarte acţiunea, când prevestea sinuciderea finală a popoarelor, prăbuşindu-se toate în întunecime, refuzând zămislirea unor noi generaţii, în ziua când inteligenţa le va convinge de jocul idiot şi crud pe care-l executau din voinţa unei forţe necunoscute, se mânia căutând argumente, dar nefiind în stare să le găsească, neştiutoare de asemenea lucruri, pentru că nu avea, cum spunea Lazare, un cap metafizic. Refuza însă să se dea bătută, îl dădea dracului răspicat pe Schopenhauer, din care Lazare ar fi voit să-i citească unele pagini: un om care vorbea cu o răutate atroce despre femei! L-ar fi sugrumat, dacă n-ar fi avut atâta mărinimie încât măcar animalele să le iubească. Sănătoasă, veşnic cu capul sus şi fericită din obişnuinţă şi din speranţa că ziua de mâine va aduce ceva mai bun, Pauline îi astupa gura, la rândul său, prin râsetele ei răsunătoare, înflorind de toată seva aceea viguroasă a tinereţii.

— Ia te uită! striga ea, spui nişte prostii… O să ne gândim la moarte când o să fim bătrâni.

Ideea morţii, expediată cu-atâta veselie de Pauline, pe Lazare îl făcea de fiecare dată serios, şi-i dădea o privire piezişă. De obicei schimba vorba, după ce murmura:

— Poţi muri la orice vârstă.

Pauline înţelese în cele din urmă că moartea îl înspăimânta. Şi-şi amintea de strigătul lui plin de groază de pe vremuri, când privise la stele; iar acum vedea cum păleşte la auzul anumitor cuvinte, tăcând ca şi cum ar fi avut de ascuns un rău de nemărturisit; şi pentru ea era o veşnică surpriză spaima aceea de neant a pesimistului care vorbea despre stingerea aştrilor ca de nişte lumânări în masacrul universal al fiinţelor. Răul venea de departe, fata nici măcar nu-i bănuia gravitatea. Pe măsură ce înainta în

vârstă, Lazare vedea ivindu-se spectrul morţii. Până la douăzeci de ani, abia dacă simţise o adiere rece, seara, la culcare. Acum, nu-şi putea pune capul pe pernă, fără ca ideea nefiinţei să nu-i îngheţe faţa. Cădea pradă insomniilor, nu se putea resemna în faţa necesităţii aceleia fatale care-şi desfăşura dinainte-i imaginile» lugubre. Apoi, când adormea, răpus de oboseală, o tresărire îl făcea uneori să se trezească, să sară în picioare, cu ochii măriţi de spaimă. Simţea că i se frânge ceva înlăuntrul pieptului, credea că are să moară; şi trebuia să aprindă lampa, aştepta să se trezească de-a binelea, ca să-şi recapete oarecum calmul. Rămânea ruşinat de pe urma acestei spaime: prostesc mai răsuna implorarea acelei puteri pe care o nega, moştenirea aceea a slăbiciunii omeneşti strigând după ajutor, în clipa când lumea se sfârşea! Şi totuşi criza se repeta în fiecare seară, asemănătoare unei patimi rele, care-l măcina, în ciuda raţiunii. Şi în timpul zilei, de altfel, totul îi trezea acelaşi gând izvorât dintr-o scenă abia zărită, dintr-o lectură. Într-o seară, pe când Pauline îi citea ziarul unchiului, Lazare ieşise din încăpere, răscolit de fantezia unui scriitor care înfăţişa cerul secolului XX plin de zborul baloanelor, plimbând călătorii de la un continent la altul: el n-avea să mai fie acolo, baloanele acelea pe care nu le va vedea. Vor dispărea, înghiţite de neantul secolelor viitoare, al căror mers în afara fiinţei sale îl umplea de nelinişte. Zadarnic demonstrau filosofii că nicio sclipire de viaţă nu se pierdea, *eul* său refuza violent să se sfârşească. În lupta aceasta, veselia îi pierise. Când Pauline îl privea neînţelegându-i totdeauna capriciile firii, în clipele când îşi ascundea rana cu o pudoare îngrijorată, îl compătimea, simţea nevoia să fie foarte bună şi să-l facă fericit.

Îşi petreceau zilele lâncezind în odaia cea mare de la catul al doilea, printre alge, borcane, instrumente pe care Lazare n-avusese nici măcar puterea să le azvârle; şi algele se sfărâmau, conţinutul borcanelor se decolora, în vreme ce

instrumentele se defectau, pline de praf. Se simţeau ca pierduţi în dezordinea aceea, care le ţinea de cald. Adesea, de dimineaţă până seara, aversele din decembrie băteau în olanele acoperişului, iar vântul din vest mugea ca o orgă, strecurându-se printre crăpăturile lemnăriei. Săptămâni întregi treceau fără o rază de soare, nu vedeau decât marea cenuşie, o imensitate întunecată ce părea să înghită pământul. Pauline, pentru a-şi face de lucru în ceasurile acelea pustii, se amuza să claseze o colecţie de floricele, strânsă în primăvară. La început, Lazare se plimba plictisit, mulţumindu-se să se uite cum lipeşte arborescentele acelea delicate, cu tonuri blânde de roşu şi albastru, ca de acuarelă; apoi, bolnav de-atâta trândăvie, uitând de teoria inactivităţii pe care-o profera, dezgropase pianul de sub mormanul de aparate diforme şi de eprubete murdare. Opt zile mai târziu, pasiunea pentru muzică pusese din nou stăpânire pe el pe de-a-ntregul. Era rana dintâi, însemnarea artistului ce s-ar fi putut depista la savant şi la industriaşul ratat. Într-o dimineaţă, în timp ce-şi interpreta marşul Morţii, ideea marii simfonii a Durerii pe care voia s-o scrie pe vremuri îl înflăcăra din nou. Tot restul i se părea prost, va păstra numai marşul, dar ce subiect! ce operă avea să facă! în care şi-ar fi condensat filosofia. La început, viaţa s-ar fi înfiripat din capriciul egoist al unei forţe; pe urmă, ar veni iluzia fericirii, înşelăciunea existenţei, în trăsături izbitoare, însoţirea unor îndrăgostiţi, un măcel între soldaţi, un zeu ispăşind pe o cruce; şi veşnic strigătul răului ar urca, urletul făpturilor umane ar umple cerul, până la acordurile finale ale eliberării, cântec a cărui blândeţe cerească ar exprima bucuria distrugerii universale. De-a doua zi se aşternu pe lucru, izbind în clape, acoperind hârtia de liniuţe negre. Cum instrumentul se tânguia, din ce în ce mai slăbit, cânta el însuşi notele, cu un bubuit de clopot. Niciodată până atunci o treabă nu-l absorbise într-atâta, uita de mese, îi spărgea urechile Paulinei, care, în bunătatea ei,

găsea compoziţia foarte fină şi-i recopia cu mâna sa bucăţile. De data asta dăduse lovitura, zămislise o capodoperă, era sigur.

Şi totuşi, până la urmă Lazare se calmă. Nu-i mai rămânea să scrie decât începutul, pentru care însă îi lipsea inspiraţia. Totul trebuia să se mai pârguie. Şi fumă ţigară după ţigară cu partitura în faţă, întinsă toată pe masa cea mare. Pauline, la rându-i, interpreta unele fraze, cu stângăcii de elevă. Şi-atunci intimitatea dintre ei deveni periculoasă. Lazare nu mai avea mintea preocupată, nici fiziceşte nu mai era obosit de bătaia de cap pe care i-o dăduse uzina; şi cum se afla închis în apropierea ei, fără vreo ocupaţie, cu sângele îmboldit de trândăveală, începu să simtă faţă de Pauline o afecţiune tot mai puternică. Era atât de veselă, atât de bună! Se devota cu-atâta veselie! Crezu la început că cedează unui simplu elan de gratitudine, unei sporiri a acelei afecţiuni frăţeşti pe care i-o inspira din copilărie. Dar, puţin câte puţin dorinţa, aţipită până atunci, se trezi: în sfârşit vedea o femeie în fratele acela mai mic, ai cărui umeri frumos dezvoltaţi îi atinsese de-atâtea ori, fără să se simtă tulburat de mirosul lor. Şi începu să roşească la fel ca şi Pauline când o atingea. Nu mai îndrăznea să se apropie, să se aplece în spatele ei ca să arunce o privire pe partiturile copiate de ea. Dacă mâinile li se întâlneau, începeau amândoi să se bâlbâie, cu răsuflarea gâfâită, cu obrajii ca flacăra. De atunci, petreceau după-amiezi întregi într-un soi de insatisfacţie, din care ieşeau zdrobiţi, frământaţi de nevoia nedesluşită a unei fericiri ce nu le era dată.

Uneori, ca să scape de-o asemenea încurcătură, în care se cufundau cu încântare, Pauline glumea, cu îndrăzneala ei plăcută de fecioară cunoscătoare:

— Ah! Nu ţi-am spus? am visat că Schopenhauer al tău a aflat de căsătoria noastră acolo la el, pe cealaltă lume, şi că a venit noaptea să ne tragă de picioare.

Lazare râdea silit. – înţelegea prea bine că fata lua în râs veşnicele lui sfâşieri; dar o duioşie necuprinsă îl învăluia, măturând din cale ura ce-o resimţea faţă de dorinţa supravieţuirii.

— Fii cuminte, şoptea el, ştii doar că te iubesc. Pauline îşi lua o înfăţişare severă.

— Bagă de seamă! Iţi întârzii vindecarea… Iar ai dat în meteahna egoismului şi a iluziei.

— Taci odată, caţă afurisită!

Şi o fugărea primprejurul mesei, în vreme ce Pauline continua să rostească frânturi de filosofie pesimistă cu o voce gravă de doctor al Sorbonei. Apoi, când o prindea, nu mai îndrăznea s-o ţină ca pe vremuri în braţe şi s-o ciupească drept pedeapsă.

Într-o zi, totuşi, o fugări cu atâta înfocare, încât o prinse puternic de şolduri. Fata se prăpădea de râs. Lazare o înghesui în dulap, înnebunit s-o simtă zbătându-se.

— Ah, de data asta te-am prins… Spune, ce să-ţi fac?

Feţele li se atingeau, fata râdea întruna, dar cu un râs stins.

— Nu, nu, lasă-mă, nu mai fac!

Lazare o sărută pătimaş pe gură. Camera începu să se rotească, li se părea că o pară arzătoare îi mâna cu sine în gol. Pauline cădea pe spate când, printr-un efort, se desprinse. Rămaseră stânjeniţi o clipă, roşii amândoi, evitând să se privească. Apoi Pauline se aşeză ca să-şi tragă sufletul şi spuse, serioasă şi supărată:

— M-a durut, Lazare.

Din ziua aceea, evită până şi boarea călduţă a răsuflării ei, până şi atingerea rochiei. Gândul unei greşeli prosteşti, a unei căderi grăbite, în spatele unei uşi, îi revolta spiritul onest. În ciuda rezistenţei instinctive a fetei, simţea că e la discreţia lui, ameţită de clocotul sângelui de cum ar fi strâns-o în braţe, iubindu-l încât i s-ar fi dăruit pe de-a-ntregul, dacă i-ar fi cerut-o; şi el voia să aibă înţelepciune

pentru amândoi, înţelegea că el ar fi marele vinovat într-o aventură a cărei primejdie numai experienţa lui o putea prevedea. Dar dragostea-i sporea în această luptă susţinută împotriva lui însuşi. Totul îi sporise înfocarea, lipsa de ocupaţie din primele săptămâni, pretinsa lui renunţare, dezgustul de viaţă prin care răzbătea o dorinţă furibundă de-a trăi, de-a iubi, de-a umple plictisul orelor goale prin noi suferinţe. Iar muzica sfârşise prin a-l exalta, muzica ce-i înălţa pe-amândoi în tărâmul viselor, pe aripile mereu mai cuprinzătoare ale ritmului. Şi Lazare avu convingerea că nutreşte o mare pasiune şi se jură să-şi cultive cu ajutorul ei geniul muzical. Nu mai încăpea nicio îndoială: avea să fie un muzician ilustru, căci era de-ajuns să se adape la izvorul propriului său suflet. Totul părea să se purifice, se prefăcea că-şi adoră îngerul cel bun în genunchi; nici nu-i trecea prin minte c-ar putea grăbi căsătoria.

— Ţine! Citeşte scrisoarea asta pe care am primit-o chiar acum, îi spuse într-o zi Chanteau, speriat, nevestei lui, care se întorcea din sat.

Era tot o scrisoare de la Saccard. Ameninţătoare de astă dată. Din noiembrie scrisese mereu cerând o clarificare a situaţiei; şi cum soţii Chanteau răspundeau cu ocolişuri, îi anunţa, în sfârşit, că avea să prevină consiliul de familie de refuzul lor. Deşi n-o recunoştea, doamna Chanteau era cuprinsă de-aceeaşi spaimă ca şi soţul.

— Ticălosul, şopti ea după ce citi scrisoarea.

Se priviră în tăcere, cu feţele din care sângele pierise. Şi parcă şi auzeau, în atmosfera lâncedă din unica lor sufragerie, scandalul unui proces răsunător.

— Nu mai poţi şovăi, reluă tatăl, mărit-o, de vreme ce căsătoria îi dă drept de emancipare.

Dar soluţia asta părea s-o scârbească pe doamna Chanteau pe zi ce trecea. Îşi exprimă temerile. Cine ştie dacă cei doi se potriveau? O pereche fericită de prieteni poate alcătui un menaj detestabil, în ultima vreme, spunea

ea, multe amănunte supărătoare o izbiseră.

— Nu, vezi tu, ar fi rău să-i sacrificăm pentru tihna noastră. Să mai aşteptăm... Şi; de altminteri, de ce s-o măritătm acum, de vreme ce-a împlinit optsprezece ani luna trecută şi putem cere emanciparea legală?

Îşi recăpăta încredere, urcă sus în căutarea Codului, pe care-l cercetară amândoi. Articolul 478 îi linişti, dar rămaseră încurcaţi în faţa articolului 480, unde se spune că trebuie să dai cont de tutelă în faţa unui curator numit de către consiliul de familie. Desigur, toţi membrii consiliului erau de partea ei, ar fi numit pe cine-ar fi vrut; numai că se punea chestiunea pe cine să aleagă, de unde să-l ia? Totul era să-l înlocuiască pe locţiitorul de tutore cu un curator complezent.

Deodată îi veni o idee.

— Ce zici de doctorul Cazenove, ei?... E oarecum confidentul nostru; n-o să refuze.

Chanteau încuviinţă, dând din cap. Dar se uita fix la nevastă-sa, un gând nu-i dădea pace.

— Şi-atunci, întrebă el în cele din urmă, o să dai banii, vreau să spun ceea ce mai rămâne?

Doamna Chanteau nu răspunse numaidecât. Îşi plecase ochii, răsfoind Codul cu mâna tremurândă. Apoi zise cu o sforţare:

— Desigur, o să-i dau, va fi chiar o uşurare pentru noi. Vezi că de pe-acum suntem acuzaţi... Pe legea mea! ajungi să te îndoieşti şi de tine însuţi şi-aş da bucuroasă un franc ca să nu-i mai ştiu în seara asta că sunt la mine în scrin. De altminteri, tot ar fi trebuit să-i dăm.

Chiar de a doua zi, când doctorul Cazenove veni la Bonneville în vizita lui obişnuită de sâmbăta, doamna Chanteau îi vorbi de marele serviciu pe care-l aşteptau din partea prieteniei lui. Îi dezvălui cum stau lucrurile, cum banii fuseseră înghiţiţi de eşecul cu uzina, fără ca vreodată consiliul de familie să fie consultat; apoi stărui asupra

căsătoriei proiectate, asupra legăturii de simpatie ce-i unea pe toţi, şi pe care scandalul unui proces avea s-o rupă.

Înainte de a-şi făgădui ajutorul, doctorul Cazenove dori să stea de vorbă cu Pauline. De multă vreme simţea că e exploatată, că i se roade zestrea puţin câte puţin; dacă până atunci putuse să tacă din teama de-a nu o supăra, era de datoria lui s-o pună în gardă, acum când familia Chanteau încerca s-o atragă de partea ei drept complice. Afacerea fu dezbătută în camera fetei. Mătuşa asistă la prima parte a convorbirii; îl însoţise pe doctor pentru a spune că măritişul depindea acum de emanciparea legală, pentru că niciodată Lazare n-ar consimţi să-şi ia în căsătorie verişoara, atâta vreme cât ar putea fi învinuit că vrea să ascundă situaţia banilor. Apoi se retrase, prefăcându-se că nu încearcă să influenţeze hotărârea celei pe care şi începuse s-o numească fiica ei adorată. Numaidecât apoi, foarte emoţionată, Pauline îl imploră pe doctor să le facă serviciul delicat a cărui trebuinţă fusese explicată. Acesta se înflăcăra şi încercă să-i deschidă mintea: se spolia, renunţa la orice sprijin, o înspăimânta chiar în privinţa viitorului: ruină completă, nerecunoştinţa, multe suferinţe. Cu fiecare trăsătură de penel tot mai întunecată ce-o adăuga tabloului, fata protesta, refuza să asculte, se arăta cuprinsă de-o grabă înfrigurată de-a se sacrifica.

— Nu, nu mă veţi face să regret. Sunt o avară, deşi nu par, mi-e şi-aşa destul de greu să mă înfrânez... Să ia totul, le las tot restul, numai să mă iubească mai mult.

— Vasăzică, din prietenie faţă de vărul dumitale te laşi prădată?

Fata roşi fără a-i răspunde.

— Şi dacă, mai târziu, vărul dumitale n-o să te mai iubească?

Înspăimântată, Pauline îl privi. Ochii i se umplură de lacrimi mari, iar inima ei izbucni în acest strigăt al dragostei

revoltate:

— O, nu! O, nu!... De ce-mi faceţi atâta rău?

— Atunci doctorul Cazenove consimţi. N-avea curajul să opereze inima aceea mărinimoasă, vindecând-o de iluzia sentimentelor sale. Îndeajuns de repede existenţa avea să fie aspră.

Doamna Chanteau conduse campania cu o surprinzătoare abilitate de intrigantă. Bătălia aceea o întinerea. Porni din nou la Paris, luând cu sine împuternicirile necesare. Repede, membrii Consiliului fură câştigaţi de partea ei; de altfel, nu le pasase nicicând de misiunea ce-o aveau: aduceau cu ei indiferenţa ce le era obişnuită. Cei din ramura Quenu, verii Naudet, Liardin şi Delorme erau de aceeaşi părere cu ea; iar dintre cele trei rude dinspre partea Lisei, nu avu să-i convingă decât pe Octave Mouret şi pe ceilalţi doi, Claude Lantier şi Rambaud, aflat atunci la Marsilia şi mulţumindu-se să-i trimită consimţământul în scris. Le spusese tuturor o poveste înduioşătoare şi încâlcită, afecţiunea batonului medic din Arromanches pentru Pauline, intenţia pe care-o nutrea, pe cât îşi dădea seama, de a-şi lăsa averea fetei, dacă i se îngăduia să se ocupe de ca. În ceea ce-l priveşte pe Saccard, cedă şi el, după ce doamna Chanteau îl vizită de trei ori, dându-i o idee nemaipomenită, şi anume să monopolizeze brânzeturile din Cotentin, mulţumită unui sistem nou de transport. Şi emanciparea fu acordată de către consiliul de familie, curator fu numit fostul medic de marină Cazenove, în privinţa căruia judecătorul de pace primi cele mai mulţumitoare informaţii.

Cincisprezece zile după întoarcerea doamnei Chanteau la Bonneville, situaţia rentelor de către tutore fu dată cât se poate de simplu. Doctorul prânzise, întârziară ceva mai mult la masă, ca să comenteze ultimele noutăţi din Caen, unde Lazare petrecuse o zi şi-o noapte, pentru un proces cu care îl urmărea canalia aceea de Boutigny.

— Apropo, spuse tânărul, Louise trebuie să sosească săptămână viitoare... Nici n-am mai cunoscut-o, acum locuieşte la tatăl ei şi e de-o eleganţă!... Oh, ce ne-am mai distrat!

Pauline îl privea, mirată de emoţia fierbinte din vocea lui.

— Ascultaţi, fiindcă tot veni vorba de Louise, strigă doamna, Chanteau, am călătorit cu o doamnă din Caen care cunoaşte familia Thibaudier. Nu mi-a venit să cred când am auzit că Thibaudier îi dă fetei lui o dotă de o sută de mii de franci. Cu cei o sută de mii de la mama ei, micuţa va avea două sute de mii... nu-i aşa? două sute de mii, e de-a dreptul bogată!

— Ei, şi? continuă Lazare, n-are nevoie de asta, e drăguţă ca o păpuşă... şi-i aşa de lipicioasă!

Ochii Paulinei se întunecaseră, un uşor tremur nervos îi agita buzele. Atunci, doctorul, care n-o slăbea din ochi, ridică păhărelul de rom pe care-l dădu peste cap:

— Nici măcar n-am ciocnit... Da, în sănătatea voastră, prieteni. Căsătoriţi-vă repede şi faceţi mulţi copii.

Doamna Chanteau îşi întinse încetişor paharul, fără un zâmbet, pe când Chanteau, căruia îi erau oprite băuturile alcoolice, se mulţumea să dea din cap, cu un aer aprobator. Lazare însă o apucă pe Pauline de mână, într-un gest încântător de părăsire de sine, ceea ce fu de ajuns ca să aducă în obrajii fetei tot sângele din inimă. Oare nu era ea îngerul cel bun, aşa cum îi spunea, patima veşnic deschisă din care avea să curgă sângele geniului său? Fata îi răspunse la strânsoare. Ciocniră cu toţii.

— Să ajungeţi la o sută de ani, continuă doctorul, care avea teoria că la o sută de ani eşti în floarea vieţii.

Fu rândul lui Lazare să pălească. Cifra aceea rostită de doctor îl străbătu ca un fior, îi evoca vremurile în care avea să nu mai fie şi faţă de care teama cea veşnică veghea în adâncul fiinţei sale. Ce-avea să se-aleagă de el peste o sută de ani? Ce necunoscut avea să bea pe locul acela, în faţa

mesei aceleia? Goli păhăruţul ducându-l la gură cu mâna tremurătoare, în timp ce Pauline, care-i luase cealaltă mână, o strângea din nou, matern, ca şi cum ar fi. Văzut trecând pe faţa aceea lividă răsuflarea îngheţată a nefiinţei.

După o tăcere, doamna Chanteau spuse cu gravitate:

— Şi-acum, dacă am pune capăt treburilor?

Hotărâse că vor semna la ea în odaie: era mai solemn. De când lua salicilat, Chanteau mergea mai bine. Urcă în spatele nevestei, ţinându-se de balustradă; şi, cum Lazare zicea c-ar vrea să se ducă să fumeze o ţigară pe terasă, îl strigă, cerându-i să fie prezent, măcar din bunăvoinţă. Doctorul şi Pauline trecuseră primii. Mathieu, mirat de procesiunea aceea, îi urmă.

— Dar sâcâitor mai e şi câinele ăsta, vrea să se vâre peste tot după tine! strigă doamna Chanteau, când dădu să închidă uşa. Hai, intră, nu vreau să zgârii la uşă... Aici, nimeni n-o să ne deranjeze... Vedeţi, totul e pregătit.

Într-adevăr, o călimară şi nişte pene se aflau pe gheridon. Camera avea aerul stătut, tăcerea aceea funerară a încăperilor în care se pătrunde rar. Numai Minouche îşi ducea veacul acolo, trândăvind zile întregi, când putea să se strecoare pe uşă, dimineaţa. Tocmai dormea înfundată în pilotă, şi înălţă capul, surprinsă de năvălirea aceea, privind cu ochii ei verzi.

— Luaţi loc, luaţi loc, repeta Chanteau.

Şi-atunci lucrurile fură repede puse la punct. Doamna Chanteau se prefăcea că dispare, lăsându-şi soţul să joace rolul pe care din ajun îl tot pusese să-l repete. Ca să se conformeze legii, acesta, cu zece zile mai înainte, îi dăduse socoteală Paulinei, asistată de doctor, de felul în care se achitase de însărcinarea de tutore, socotelile alcătuind un caiet gros, reţetele de-o parte, cheltuielile de cealaltă parte; totul fusese scăzut, nu numai pensia pupilei, ci şi cheltuielile pentru alcătuirea actelor, călătoriile la Caen şi Paris. Nu mai era vorba, aşadar, decât de acceptarea

cheltuielilor de către cei de faţă. Dar Cazenove, luându-şi misiunea de curator în serios, voi să ridice o contestaţie în legătură cu afacerile uzinei; şi-l sili pe Chanteau să intre într-anumite detalii. Pauline se uita la doctor cu un aer rugător. La ce bun? ea însăşi ajutase la adunarea acelor socoteli, pe care mătuşa le scrisese după sistemul englezesc cel mai delicat.

În timpul ăsta Minouche se aşezase în mijlocul pilotei, ca să vadă mai bine lucrurile ciudate ce se întâmplau. Mathieu, după ce-şi lungise cuminte capul lui mare la marginea covorului, se aşezase pe spate, bucurându-se că se lăfăie în lână adevărată, caldă; şi se freca, se rostogolea, scoţând scâncete fericite.

— Lazare, fă-l să tacă! zise în cele din urmă doamna Chanteau, pierzându-şi răbdarea. Nu ne mai putem auzi.

Stând în picioare, în faţa ferestrei, tânărul urmărea în depărtare o pânză albă, ca să-şi ascundă încurcătura. Îi era ruşine, ascultându-şi tatăl, care tocmai dădea amănunte despre sumele înghiţite în dezastrul de la uzină.

— Taci, Mathieu, zise, întinzând piciorul spre el.

Câinele crezu că-i trage o palmă în joacă peste pântece, ceea ce-i plăcea nespus, aşa încât scânci şi mai tare. Din fericire, nu mai rămâneau de pus decât semnăturile. Pauline, dintr-o trăsătură de condei, se grăbi să aprobe totul. Apoi, doctorul, fără tragere de inimă, tăie hârtia timbrată cu o parafă uriaşă. O tăcere stânjenitoare se lăsă.

— Activul, reluă doamna Chanteau, e aşadar de şaptezeci şi cinci de mii două sute zece franci şi treizeci de centime… Am să-i dau banii ăştia Paulinei.

Şi se îndreptă spre scrin, al cărui capac scoase scârţâitul acela înfundat, care-o emoţionase de-atâtea ori. Dar în clipa aceea doamna Chanteau era solemnă, deschise sertarul şi văzură coperţile cele vechi ale registrului; erau aceleaşi, cu vine verzi şi pătate de grăsime; numai că se subţiaseră, titlurile, împuţinate, nu mai umflau până la

refuz învelitoarea de piele.

— Nu, nu! strigă Pauline, păstrează-i mătuşă.

Doamna Chanteau se formaliza:

— Am dat seamă de situaţia socotelilor, trebuie să dăm şi banii... E averea ta. Ţi-aminteşti ce-am spus acum opt ani, când i-am pus aici? Nu vrem să oprim nicio centimă.

Scoase titlurile, o sili pe fată să le numere. Cei şaptezeci şi cinci de mii de franci alcătuiau un pachet aurit, bancnotele îndoite erau învelite într-o bucată de ziar, completând restul.

— Dar unde să-i pun? întreba Pauline, căreia mânuirea sumei aceleia mari îi aducea roşeaţă în obraji.

— Închide-i la tine în comodă, răspunse mătuşa. Eşti destul de mare ca să-ţi păzeşti banii. Eu nici măcar nu vreau să-i mai văd. Ia te uită! dacă te încurcă, dă-i Minouchei, care se uită la tine.

Familia Chanteau ieşise din încurcătură, bucuria le revenea. Lazare, uşurat, se juca cu câinele, îl făcea să-şi prindă coada, cu spinarea răsucită, învârtindu-se la nesfârşit ca o sfârlează, în timp ce doctorul Cazenove îşi lua în primire rolul de curator, îi făgăduia Paulinei să-i încaseze rentele, să-i indice plasamente.

În chiar aceeaşi clipă, jos la ea în bucătărie, Véronique trântea oalele. Urcase, auzise despre ce cifră era vorba, lipindu-şi urechea de uşă. De câteva săptămâni, sentimentul ascuns de simpatie pentru fată alunga ultimele rămăşiţe de antipatie.

— I-au mâncat jumătate, zău aşa! bodogănea ea furioasă. Nu, nu-i lucru curat... Te cred că nu era cazul să pice pe capul nostru: da ăsta nu-i un motiv s-o laşi goală, goluţă... Asta-i, eu sunt de partea dreptăţii, până la urmă o să-mi fie dragă fata asta!

IV

În sâmbăta aceea, rând Louise, care sosea să-şi petreacă două luni la familia Chanteau descinse pe terasă, găsi întreaga familie adunată acolo. Ziua era pe sfârşite, o zi de august, foarte călduroasă, primenită de briza mării. Abatele Horteur se afla şi el, jucând dame cu Chanteau; doamna Chanteau, aşezată lângă ei, broda o batistă. Câţiva paşi mai încolo, Pauline stătea dinaintea unei bănci de piatră pe care aşezase patru şţrengari din sat, două fetiţe şi doi băieţei.

— Cum aşa? Ai şi venit? strigă doamna Chanteau. Tocmai îmi împătuream lucrul ca să-ţi ies în întâmpinare, la răscruce.

Louise explică veselă că moş Malivoire o adusese ca vântul. Se simţea bine, nu voi nici măcar să-şi schimbe rochia; şi, în timp ce naşa ei se duse să se îngrijească de odaia în care avea să stea, Louise se mulţumi să-şi agate pălăria de ivărul unui oblon. Îi sărutase pe toţi, apoi veni spre Pauline, o apucă de mijloc, râzând, foarte tandră.

— Dar uită-te la mine!... Am crescut, nu-i aşa?... Ştii, am nouăsprezece ani bătuţi pe muchie, sunt o fată bătrână...

Se opri, apoi adăugă repede.

— Apropo, te felicit... O, nu mai face pe proasta, mi s-a spus că va fi luna viitoare.

Pauline îi răspunse la mângâieri cu un aer grav şi tandru, de soră mai mare, deşi era cu un an şi jumătate mai mică decât ea. O roşeaţă uşoară îi coloră obrajii, era vorba de

căsătoria ei cu Lazare.

— Dar nu, nu-i adevărat, te asigur, răspunse ea. N-am fixat nimic, e vorba numai de toamna asta.

Într-adevăr, încolţită, doamna Chanteau vorbise de toamna aceea, în ciuda faptului că ideea îi displăcea, lucru de care tinerii începură a-şi da seama. Invoca vechiul pretext, ar fi preferat, după cum spunea, ca fiul ei să aibă mai întâi o situaţie.

— Bine, începu Louise, umbli cu ascunzişuri. În fine, voi fi printre cei poftiţi, nu-i aşa?… Şi Lazare unde e?

Chanteau, pe care abatele îl bătuse, îi dădu răspunsul:

— Cum, nu te-ai întâlnit cu el, Louisette? Ne ziceam adineauri că o să sosiţi împreună. Da, e la Bayeux, cu o intervenţie pe lângă subprefect. Dar se întoarce în seara asta, ceva mai târziu, poate.

Şi începu iar să joace:

— Eu deschid, dragă abate… Ştii, o să căpătăm noi până la urmă ţăruşii ăia faimoşi, căci departamentul nu poate să ne refuze o subvenţie.

Lazare era pasionat de-o nouă aventură. În timpul mareelor violente din martie, marea luase încă două case din Bonneville. Puţin câte puţin, măcinându-i-se plaja îngustă de prundiş, satul era ameninţat să fie zdrobit definitiv de faleză, dacă oamenii nu se hotărau să-l protejeze prin lucrări serioase. Dar cu cele treizeci de dărăpănături ale lui prezenta un interes atât de mic, încât Chanteau, în calitate de primar, zadarnic atrăgea atenţia vreme de zece ani subprefectului asupra situaţiei desperate a locuitorilor. În cele din urmă, Lazare, împins de Pauline, a cărei dorinţă era să-l vadă făcând ceva, concepuse planul unui întreg sistem de ţăruşi, şi de estacade care urmau să stăvilească marea. Numai că pentru asta trebuiau fonduri, vreo douăsprezece mii de franci pe puţin.

— Pe ăsta ţi-l suflu, dragă prietene, spuse preotul, luându-i un pion.

Apoi dădu bucuros amănunte despre vechiul Bonneville.

— Bătrânii spun că pe vremuri se afla o fermă chiar jos, la poalele bisericii, la un kilometru de locul unde e plaja acum. Sunt mai bine de cinci sute de ani de când marea înghite casele... E groaznic, oamenii de pe aici ispăşesc din tată în fiu.

Între timp, Pauline se întorsese la banca unde cei patru puşti aşteptau, murdari, zdrenţăroşi, cu gura căscată.

— Cine sunt ăştia? o întrebă Louise, fără a îndrăzni să se apropie prea mult.

— Sunt micuţii mei prieteni, răspunse ea.

Acum faptele ei bune se răsfrângeau asupra întregului ţinut, îi iubea din instinct pe cei săraci, nu se simţea dezgustată de starea lor jalnică, împingea milostenia până la a vindeca picioarele bolnave ale găinilor, vârându-le în scândurele, şi la a pune seara, afară, blide cu supă pentru pisicile fără stăpân. Simţea veşnic nevoia să-i ajute pe cei în suferinţă, grija şi bucuria de-a le uşura viaţa. Iar săracii veneau la mâinile ei întinse aşa cum vrăbiile se reped la ferestruicile deschise ale hambarelor. Tot Bonneville-ul, mâna aceea de pescari, roşi de rele şi hărţuiţi de furia mării, se ducea sus, la domnişoara, cum îi spuneau. Dar ei îi plăceau mai cu seamă copiii, micuţii cu pantalonii zdrenţuiţi, prin care li se vedea pielea roză, fetiţele palide, care nu mâncau pe săturate, sorbind din ochi tartinele date de ea. Şi părinţii, şmecheri, îi speculau slăbiciunea, trimiţându-i progeniturile cele mai jalnic îmbrăcate, cele mai firave, ca s-o înduioşeze şi mai mult.

— După cum vezi, zise Pauline râzând, am ziua mea de primire ca o doamnă, sâmbăta. Primesc vizite... Şi tu, Gonin cea mititică, fii bună şi nu-l mai ciupi pe vlăjganul ăsta de Houtelard! Mă supăr dacă nu sunteţi cuminţi... Să menţinem ordinea.

Şi împărţirea începu. Îi bruftuia şi-i muştruluia ca o mamă. Primul pe care-l chemă fu Houtelard, un băiat de

zece ani, cu faţa gălbejită, cu înfăţişare întunecată, pământie. Îşi arătă piciorul, avea la genunchi o zgaibă prelungă, şi taică-su îl trimisese la domnişoara să-l dea cu ceva. Pauline procura pentru tot satul arnică şi apă sedativă. Pasiunea de-a vindeca bolile o făcuse ca, puţin câte puţin, să cumpere o adevărată farmacie din care nu lipsea nimic şi de care era mândră. După ce-l pansa pe copil, scoborî vocea şi-i dădu amănunte Louisei.

— Draga mea, alde Houtelard sunt oameni bogaţi, sunt cei mai bogaţi pescari din Bonneville. Ştii tu, barca aceea mare a lor e... Numai că sunt de-o zgârcenie înspăimântătoare, duc o viaţă de câine, într-o murdărie de nespus. Şi ce-i mai rău e că tatăl, după ce şi-a ucis nevasta în bătăi, s-a însurat cu slujnica, o femeie afurisită, mai rea decât el. Şi-acum, amândoi, îl ucid în bătăi pe nefericitul ăsta.

Şi, fără a băga de seamă repulsia neliniştită a prietenei, vorbi iar tare.

— E rândul tău, mititico... Ai băut toată chinina din sticlă?

Era fata lui Prouane, ţârcovnicul. Ai fi zis că e Sfânta Tereza pe când era copil, plină toată de scrofule, slabă şi neastâmpărată, cu nişte ochi bulbucaţi, ce-i ieşeau afară din cap, şi unde isteria pâlpâia încă de la vârstă aceea. Avea unsprezece ani şi-abia dacă părea de şapte.

— Da, domnişoară, bâlbâi fetiţa, am băut.

— Mincinoaso! strigă preotul, fără să-şi ridice ochii de pe tablă. Ieri seară taică-tu tot mai mirosea a vin.

Dintr-odată Pauline se supără. Familia Prouane n-avea barcă proprie, aduna crabi, scoici şi trăia din pescuitul creveţilor. Dar, mulţumită slujbei de ţârcovnic a tatălui, nu le-ar fi lipsit pâinea de la masă în nicio zi, dacă n-ar fi fost patima băutului. Tatăl şi mama erau găsiţi zăcând pe jos, pe lângă uşi, trăsniţi de calvados, cumplitul rachiu normand, în timp ce micuţa trecea peste ei, ca să le scurgă paharele. Când le lipsea calvadosul, Prouane bea soluţia de

chinină a fetiţei.

— Şi eu, care-mi dau osteneala s-o prepar! zicea Pauline. Ascultă, am să ţin eu sticla aici, şi vii la mine să bei în fiecare după-amiază, la ora cinci... Şi-am să-ţi dau şi-un pic de carne crudă, tocată, aşa spune doctorul.

Apoi sosi rândul băiatului celui mare, de doisprezece ani, al familiei Cuche, un ştrengar deşirat, slab, precoce. Acestuia, Pauline îi dădu o pâine, o fiertură şi o monedă de cinci franci. Nici povestea lui nu era din cele plăcute. După ce apa le luase casa, Cuche îşi lăsase nevasta şi trăsese în casa unei verişoare; iar nevastă-sa, adăpostită într-un punct de vamă ce cădea în ruine, se culca cu tot satul, în ciuda urâţeniei ei respingătoare. Era plătită în natură, uneori i se dădeau şi trei bănuţi. Băiatul, care vedea toate astea, crăpa de foame. Dar o lua la fugă cu o sprinteneală de căprioară, când era vorba să fie luat din cloaca aceea.

Louise întoarse capul, cu un aer stingherit, în timp ce Pauline îi povestea toate astea, fără nicio jenă. Crescută liber, dădea dovadă de curajul liniştit al caritătii faţă de mizeriile omeneşti, ştia totul şi vorbea despre tot cu francheţea inocenţei. Cealaltă, dimpotrivă, după ce învăţase timp de zece ani la un internat, roşea la imaginile pe care cuvintele i le trezeau în minte, răvăşită de visele ce-o chinuiseră în dormitor. Erau lucruri la care te gândeai, dar despre care nu se cădea deloc să vorbeşti.

— Uite, continuă Pauline, micuţa care-a mai rămas, blondina asta de nouă ani, atât de drăgălaşă şi de roză, e fiica familiei Gonin, cea în care ticălosul de Cuche şi-a găsit adăpost... Soţii Gonin, foarte înstăriţi, aveau o barcă; dar tatăl a paralizat de picioare, boală frecventă în satele de prin părţile astea; şi Cuche, simplu matelot la început, a ajuns curând stăpânul bărcii şi-al femeii. Acum, cea la care ticălosul de Cuche şi-a găsit adăpost... Soţii Gonin, trece nopţile şi zilele pe marginea unei vechi lăzi de cărbune; în timp ce matelotul şi verişoara s-au instalat în pat, în

aceeaşi odaie... Aşa că mă ocup de copil. Nenorocirea e că primeşte scatoalce rătăcite, fără să mai punem la socoteală faptul că e foarte dezgheţată şi că vede unele lucruri...

Se opri, o întrebă pe fetiţă:

— Cum mai merg lucrurile la voi acasă?

Copila urmărise din ochi cele spuse de Pauline cu glas scăzut. Faţa ei frumuşică de fetiţă precoce râdea viclean la amănuntele pe care le ghicea.

— Iar l-au bătut, răspunse fără a se opri din râs. În noaptea asta mama s-a sculat şi-a luat un lemn... Ah, domnişoară, ce bine-ai face dacă i-ai da un pic de vin, căci au pus un ulcior în faţa lăzii, strigând că n-are decât să crape.

Louise avu un gest de revoltă. Ce lume îngrozitoare! Şi prietena ei se interesa de ororile astea! Era cu putinţă ca, în apropierea unui oraş atât de mare cum e Caen, să existe o fundătură de sat unde oamenii să trăiască astfel, ca nişte adevăraţi sălbatici? Pentru că numai sălbaticii puteau jigni astfel toate legile divine şi umane.

— Nu, draga mea, şopti Louise aşezându-se lângă Chanteau, mi-ajunge, m-am săturat de micuţii tăi prieteni! ... Marea n-are decât să-i mături, nu eu am să le plâng de milă!

Abatele bătuse. Strigă:

— Sodoma şi Gomora!... Sunt douăzeci de ani de când le tot spun unde o s-ajungă. Cu atât mai rău pentru ei!

— Am cerut înfiinţarea unei şcoli, spuse Chanteau, necăjit că-şi vede partida compromisă. Dar nu sunt destui de numeroşi, iar copiii lor trebuie să se ducă la Verchemont; şi ori nu merg la şcoală, ori hoinăresc de-a lungul drumului.

Pauline îi privea, surprinsă. Dacă nenorociţii ar fi fost curaţi, n-ar mai fi avut nevoie să fie curăţaţi. Răul şi lipsurile mergeau mână în mână, nu simţea niciun fel de silă faţă de suferinţă, chiar atunci când părea rezultatul. Viciului. Cu un gest larg, se mulţumi să arate cât de

îngăduitoare îi era caritatea. Şi-i făgădui micuţei Gonin să se ducă să-l vadă pe tatăl ei, când Véronique se ivi, împingând dinainte-i altă fetiţă.,

— Poftim, domnişoară, uite încă una!

Aceasta, foarte micuţă, de vreo cinci ani cel mult, era numai zdrenţe, cu faţa roşie, cu părul ca o claie. Şi numaidecât, cu îndrăzneala aceea nemaipomenită a celor versaţi în cerşetoria la drumul mare, începu să geamă:

— Fie-vă milă!... Bietul meu tată şi-a rupt un picior...

— E fata lui Tourmal, nu-i aşa? o întrebă Pauline pe slujnică. Dar preotul îşi ieşi din fire.

— Ah, ticăloasa! Nu-i daţi crezare, sunt douăzeci şi cinci de ani de când taică-su şi-a rupt piciorul... O familie de hoţi, nu trăiesc decât din pungăşii! Tatăl îi ajută pe contrabandişti, mama pradă holdele pe la Verchemont, bunicul se duce noaptea să adune stridiile de la Roqueboise, în parcul statului... Şi vedeţi ce-au făcut din copilul lor: o cerşetoare, o hoaţă pe care-o trimit pe la oameni ca să şterpelească tot ce găseşte... Uitaţi-o cum trage cu ochiul la tabachera mea.

Într-adevăr, ochii vioi ai copilei, după ce scotociseră prin colţurile terasei, se aprinseseră, pentru o clipă, de-o flăcăruie, la vederea vechii tabachere a preotului. Dar nu-i pierea îndrăzneala, şi repetă, ca şi cum preotul n-ar fi dat în vileag totul.

— Piciorul rupt... Daţi-mi ceva, buna mea domnişoară.

De data asta Louise începu să râdă, într-atât avortoana aceea de cinci ani, la fel de coruptă ca tatăl şi ca mama ei, i se părea nostimă. Pauline rămăsese gravă, scoase portofelul şi luă o nouă monedă de cinci franci.

— Ascultă, îi zise ea, am să-ţi dau tot pe-atâta în fiecare sâmbătă, dacă aflu ca n-ai mai bătut drumurile în timpul săptămânii.

— Ascundeţi tacâmurile! mai strigă abatele Horteur. O să vi le fure.

Dar Pauline, fără să răspundă, expedie copiii, care plecară târându-şi încălţările, zicând „mulţumim frumos” şi „Dumnezeu să vă răsplătească!” în acest timp, doamna Chanteau, care fusese să vadă dacă totul era pregătit în odaia Louisei, o certa încet pe Véronique. Era îngrozitor, şi slujnica aducea acum cerşetoarele! Ca şi cum domnişoara n-ar fi adus destui în casă! O ceată de păduchi care o sugeau şi-şi băteau joc de ea. Desigur, banii erau ai ei, avea toată libertatea să-i irosească după plac; dar, zău aşa, era imoral să încurajezi astfel viciul. Doamna Chanteau o auzise cum îi făgăduise cinci franci în fiecare sâmbătă micuţei Tormal. Alţi douăzeci de franci pe lună! Satrap să fi fost, şi tot nu ţi-ar fi ajuns averea.

— Ştii că nu-mi place s-o văd pe-aici pe hoaţa asta, îi spuse Pauline. Chiar dacă acum eşti stăpână pe banii tăi, nu te pot lăsa să te ruinezi atât de prosteşte. Am o responsabilitate morală… Da, să te ruinezi, drăguţo, şi încă mai repede decât crezi!

Véronique, care plecase în bucătărie, furioasă de mustrarea doamnei, se ivi strigând în gura mare:

— A venit măcelarul… Vrea să i se achite nota, patruzeci şi şase de franci şi zece centime.

O mare încurcătură o opri pe doamna Chanteau din peroraţie. Se scotoci, păru mirată. Apoi, cu glas scăzut o întrebă pe Pauline:

— Ia spune, ai de-ajuns la tine?… N-am mărunt, ar trebui să urc până sus. Ne socotim noi.

Pauline o urmă pe slujnică, să plătească măcelarului. De când ţinea banii la ea în comodă, aceeaşi comedie începea mereu, de fiecare dată când cineva prezenta o factură. Era o exploatare reglementată, prin sume mici şi continui, şi care părea foarte firească. Mătuşa nu se mai ostenea nici măcar să ia din grămadă: cerea numai, lăsând-o pe fată să se jecmănească ea singură. La început ţinuseră socoteala, i se înapoiau câte zece, câte cincisprezece franci; apoi

socotelile se încurcaseră aşa de tare, încât nu. Mai spuneau decât că se vor socoti mai târziu, la vremea căsătoriei; ceea ce nu-i împiedica, la fiecare întâi al lunii, să încaseze cu regularitate pensia, pe care o ridicaseră la nouăzeci de franci.

— Joacă după cum îi cântă banii dumitale, bodogăni Véronique pe coridor. De-aş fi fost eu, aş fi trimis-o să aducă banii ei!... Cum de-o rabdă Cel-de-Sus să te jupoaie aşa?!

Când Pauline se întoarse cu factura achitată, pe care i-o dădu mătuşii, preotul se bucura zgomotos. Îl bătuse pe Chanteau; hotărât lucru, acesta n-avea să câştige nicio partidă. Soarele scăpata, razele lui piezişe împurpurau marea, care urca, tălăzuindu-şi apele domol. Şi Louise, cu privirile pierdute, zâmbea acestei bucurii necuprinse a zării.

— Iat-o pe Louisette pierdută în nori, zise doamna Chanteau. Ei, Louisette, am spus slujnicei să-ţi urce valiza... Şi de data asta suntem vecine!

Lazare nu se întoarse decât a doua zi. După vizita pe care i-o făcuse subprefectului din Bayeux, luase hotărârea să se ducă la Caen, să-l vadă şi pe prefect. Şi, deşi nu aducea cu sine subvenţia necesară, era în schimb convins că măcar suma de douăsprezece mii de franci avea să fie votată de Consiliul general. Prefectul îl condusese până la uşă, angajându-se prin promisiuni categorice: nu putea lăsa Bonneville-ul aşa, la voia întâmplării, administraţia era gata să sprijine zelul locuitorilor comunei. Numai că Lazare era desperat la gândul întârzierilor de tot felul, şi cea mai mică amânare în realizarea uneia dintre dorinţele sale devenea pentru el o adevărată tortură.

— Pe cuvântul meu, strigă el, dacă aş avea cele douăsprezece mii de franci, aş prefera să le pun de la mine, până una alta... Şi chiar, pentru o primă experienţă, nici n-ar fi nevoie de-o asemenea sumă... Şi-o să vedeţi ce mai necazuri după ce vor vota subvenţia! O să ne pomenim pe

capul nostru cu toţi inginerii din departament. În timp ce, dac-am începe fără ei, n-ar avea încotro şi se vor pleca în faţa rezultatelor... Sunt sigur pe proiectul meu. Prefectul, căruia i l-am explicat pe scurt, a fost încântat cât de ieftin şi simplu e.

Speranţa de-a învinge marea îl înfrigura. Îi era ciudă pe ea de când o învinuia pe tăcute de ruina lui, în povestea cu algele. Chiar dacă n-o blestema sus şi tare, trăia cu ideea ca într-o bună zi să se răzbune. Şi ce răzbunare mai plăcută decât s-o oprească în opera ei oarbă de distrugere, să-i strige ca un adevărat stăpân: „N-o să mergi mai departe!" în această acţiune intra, în afară de măreţia luptei, şi o oarecare filantropie, ceea ce-l exalta de-a binelea. Când doamna Chanteau îl văzuse pierzându-şi zile întregi cu tăiatul ţăruşilor, cu nasul vârât în tratate de mecanică, îşi amintise, tremurând, de bunic, de dulgherul întreprinzător şi încurcă-lume, a cărui operă inutilă dormea într-o lădiţă cu geamuri! Oare bătrânul avea să renască, pentru a desăvârşi ruina familiei? Apoi se lăsase convinsă de fiul ei adorat. Dacă reuşea, şi-avea să reuşească fără doar şi poate, ar fi fost, în sfârşit, primul pas, o acţiune frumoasă, o operă dezinteresată ce l-ar fi pus în lumină; de aici s-ar fi putut îndrepta încotro ar fi vrut, ar fi ţintit pe-atât de sus pe cât l-ar fi mânat ambiţia. Din ziua aceea, toată casa nu se gândea la altceva decât la umilirea mării, s-o înlănţuie la poalele terasei, într-o ascultare de câine bătut.

Proiectul lui Lazare era, de altfel, aşa cum el însuşi o spunea, de-o mare simplitate. Era vorba de nişte ţăruşi masivi, înfipţi în nisip, acoperiţi, de scânduri, şi în spatele cărora prundişul adus de mare ar fi format ca un soi de zid inexpugnabil, de care aveau apoi să se spargă valurile: marea însăşi lua asupră-i însărcinarea de-a înălţa reduta ce-avea s-o oprească. Alţi ţăruşi şi bârne lungi, sprijinite de contraforţi, ar fi alcătuit un prim baraj în depărtare, înaintea zidurilor de pietriş, completând sistemul de apărare. În

sfârşit, s-ar fi putut, dacă aveau fondurile necesare, construi şi vreo două-trei estacade masive, câteva planşeuri mari, susţinute de şarpante, a căror masă compactă ar fi stăvilit până şi mareele cele mai puternice. Lazare găsise ideea sub forma ei rudimentară în *Manualul dulgherului desăvârşit,* o bucoavă cu planşe naive, cumpărată, desigur, pe vremuri, de bunic; dar avea să perfecţioneze ideea aceea, avea să-i aducă îmbunătăţiri considerabile, avea să studieze teoria forţelor, rezistenţa materialelor, se arăta mai cu seamă foarte mândru de o asamblare nouă, de o anumită înclinare a ţăruşilor, care, după părerea lui, ar fi făcut reuşita neîndoielnică.

Şi de data asta Pauline manifestase interes faţă de studiile lui. Ca şi băiatul, şi ea se arăta curioasă faţă de unele experienţe ce-o puneau faţă în faţă cu necunoscutul. Numai, că, ceva mai calculată, nu-şi mai făcea iluzii asupra unor eşecuri posibile. Când vedea marea cum urcă, cum mătură pământul cu tăvălugii ei, privea cu îndoială la jucăriile pe care Lazare le construise, şiruri întregi de ţăruşi, de pari, de estacade în miniatură. Odaia cea mare era acum plină de toate astea.

Într-o noapte, fata rămase până târziu să se uite pe fereastră. De două zile, vărul spunea că va arde totul; într-o seară, la masă, strigase că o va şterge în Australia, de vreme ce nu se găsea loc pentru el în Franţa. Şi se gândea la lucrurile astea, în timp ce fluxul, ajuns la cota maximă, bătea Bonneville-ul din adâncul tenebrelor. Fiece izbitură o zguduia, părându-i-se că aude, la intervale regulate, vaierul celor jalnici luaţi de apă. Şi-atunci lupta pe care dragostea de arginţi tot o mai ducea cu bunătatea ajunse de neîndurat. Închise fereastra, nu mai voi să asculte. Dar loviturile îndepărtate o clătinară până şi în pat. De ce să nu încerce imposibilul? Ce importanţă aveau banii aceia azvârliţi în apă, dacă exista o singură şansă de-a salva satul? Şi adormi spre ziuă, gândindu-se la bucuria vărului,

scăpat de tristeţea cea neagră, dar aflat, poate, în sfârşit, pe drumul cel adevărat, fericit datorită ei, datorându-i totul!

A doua zi, îl strigă, înainte de-a coborî. Pauline râdea.

— Nu ştii? Am visat că ţi-am împrumutat cele douăsprezece mii de franci.

Lazare se supără, refuză violent.

— Vrei să mă duc şi să nu mă mai întorc niciodată?... Nu, mi-ajunge cu uzina. Mi-e o ruşine de-mi vine să mor, chiar dacă nu-ţi spun nimic despre asta.

După două ore accepta, îi strângea mâinile cu o efuziune pătimaşă. Nu era vorba decât de un împrumut; nu risca nimic în privinţa banilor, deoarece votul subvenţiei de către Consiliul general era ca şi sigur, mai cu seamă în faţa unor lucrări începute. Şi, chiar din seara aceea, îl chemară pe dulgherul din Arromanches. Purtară discuţii interminabile, avură loc plimbări de-a lungul coastelor, se certară cu străşnicie în privinţa devizelor. Casa întreagă îşi pierduse capul.

Dar cel mai rău se supărase doamna Chanteau, auzind de împrumutul celor douăsprezece mii de franci. Lazare, uimit, nu pricepea nimic. Mama sa îl copleşea cu argumente bizare: desigur, Pauline le împrumuta când şi când sume mici; dar şi de data asta o să creadă că fără ea nu s-ar fi făcut nimic, ar fi putui foarte bine să-i ceară tatălui Louisei să le deschidă un credit. Nici chiar Louise, care avea o dotă de două sute de mii de franci, nu făcea atâtea mofturi când era vorba de averea ei. Cifra de două sute de mii de franci revenea întruna pe buzele doamnei Chanteau; şi părea a nutri un dispreţ iritat împotriva resturilor celeilalte averi, cea care se topise în scrin şi continua să se topească în comodă.

Chanteau, montat de nevastă-sa, se prefăcu şi el contrariat. Pauline simţi o mare supărare; chiar prăpădindu-şi banii, simţea că e mai puţin iubită decât pe vremuri; simţea în preajmă ca un fel de pică, a cărei cauză nu şi-o

putea explica şi care creştea din zi în zi. Cât priveşte doctorul Cazanove, şi el bodogănea, când, aşa, de formă, îl consulta; dar era nevoit să spună „da” pentru toate sumele împrumutate, şi mici şi mari. Misiunea lui de curator rămânea iluzorie, se simţea dezarmat în casa asta unde era primit ca un vechi prieten. În ziua în care i se vorbi despre împrumutul celor douăsprezece mii de franci, renunţă la orice responsabilitate.

— Draga mea copilă, îi zise Paulinei luând-o deoparte, nu mai vreau să fiu complicele dumitale. Nu mă mai consulta, ruinează-te după pofta inimii... Ştii bine că niciodată n-o să rezist rugăminţilor pe care mi le-ai face; şi, zău aşa, mă mustră conştiinţa după aceea, mă simt mânjit sufleteşte... Mai bine să nu ştiu ceea ce nu încuviinţez.

Pauline îl privea foarte emoţionată. Apoi spuse, după o tăcere:

— Îţi mulţumesc, bunul meu doctor... Dar nu aşa e mai înţelept? De vreme ce asta mă face fericită!

Doctorul îi luase mâinile, strângându-i-le patern, cu o emoţie tristă.

— Da, dacă asta te face fericită... Bine, nenorocirea se cumpără la fel de scump uneori.

Fireşte, în înflăcărarea acestei bătălii duse împotriva mării, Lazare abandonase muzica. O ploaie fină de praf se aşternuse pe pian, partitura marii lui Simfonii zăcea iar în fundul unui sertar, mulţumită Paulinei, care adunase foile până şi de pe sub mobile. De altfel, unele bucăţi nu-l mai satisfăceau, de pildă, blândeţea cerească a nimicirii totale, redată prin mijloacele comune ale mişcării unui vals, ar fi poate exprimată mai bine printr-un tempo de marş foarte lent. Într-o seară declarase că va lua totul de la capăt când va avea timp. Şi flacăra dorinţei, starea aceea de insatisfacţie provocată de prezenţa continuă a fetei părea să se fi dus odată cu înfrigurarea geniului. Era o capodoperă amânată pentru vremuri mai bune, o mare

pasiune amânată şi ea, pe care o putea da în urmă sau înainte, ca pe un ceas. Din nou se purta cu verişoara lui ca şi cu o veche prietenă, ca şi cu soţia legitimă, care i s-ar fi dat în clipa când ar fi deschis braţele. Din aprilie, nu mai erau atât de fericiţi, vântul le răcorea căldura obrajilor. Odaia cea mare rămânea goală, amândoi umblau pe plaja plină de pietre de la Bonneville, studiind punctele în care palisadele şi ţăruşii trebuiau să fie instalaţi. Uneori, umblând cu picioarele prin apa rece, se întorceau obosiţi şi puri, ca în zilele depărtate ale copilăriei.

Când Pauline, ca să-l tachineze, cânta faimosul marş al Morţii, Lazare striga:

— Taci odată!… Ce mai glume!

Chiar în scara când sosi dulgherul, Chanteau fu apucat de o criză de reumatism. Acum, crizele îl apucau în fiecare lună; salicilatul, după ce le atenuase efectul, părea acum să le facă şi mai violente. Şi Pauline se pomeni ţintuită vreme de cincisprezece zile dinaintea patului unchiului. Lazare, ocupat cu studierea plajei, începu s-o ia cu el pe Louise, ca s-o îndepărteze de bolnav, ale cărui strigăte o speriau. Cum ocupa odaia de oaspeţi, aflată deasupra odăii lui Chanteau, ca să poată dormi trebuia să-şi astupe urechile, să-şi vâre capul sub perne. Afară era iar zâmbitoare, fermecată de plimbare, uitând de bietul bolnav care urla.

Au fost două săptămâni încântătoare. Tânărul îşi privise la început tânăra tovarăşă cu uimire. Era cu totul diferită de cealaltă; ţipa când un crab îi atingea botina, se temea atât de mult de apă, încât credea că se îneacă dacă trebuia să sară peste o baltă. Pietrele îi răneau picioarele micuţe, nu-şi părăsea niciodată umbrela, nici mănuşile, lungi până la coate, veşnic înspăimântată ca soarele să nu-i ardă niciun petec din pielea atât de delicată. Apoi, după uimirea de la început, Lazare s-a lăsat sedus de drăgălăşeniile acelea stârnite de teamă, de slăbiciunea ei, veşnic gata să-i ceară protecţia. Fata asta nu numai că mirosea a aer curat, dar îl

îmbăta cu mireasma ei blândă de heliotrop; şi, în sfârşit, nu mai era un băieţandru care mergea alături, în pas cu el, era o femeie, ale cărei braţe, abia întrevăzându-se la o răbufnire de vânt, făcea să-i bată sângele în vine. Totuşi, era mai puţin frumoasă decât cealaltă,) mai în vârstă şi cu faţa de pe acum palidă; dar avea un farmec unduios, minutele ei suple erau fără apărare, întreaga-i făptură cochetă te făcea să întrezăreşti făgăduieli de fericire. I se părea că o descoperă atunci, nu mai recunoştea în ea pe fetiţa slăbuţă de altădată. Era cu putinţă ca anii nesfârşiţi de internat să fi plămădit fata aceea atât de tulburătoare, chemând cu atâta insistenţă bărbatul în virginitatea ei, purtând în adâncul ochilor limpezi minciuna educaţiei primite? Şi căpăta pentru ea puţin câte puţin un gust ciudat, o pasiune perversă, în care vechea prietenie de pe timpul copilăriei se prefăcea în rafinament senzual.

Când Pauline putu să părăsească odaia unchiului şi începu să-l însoţească pe Lazare, simţi numaidecât că între acesta şi Louise exista un suflu nou, priviri, râsete pe care nu le înţelegea. Cerea explicaţii de ce se amuzau atâta, pe când ea nu găsea nimic de râs. În primele zile avu o atitudine maternă, socotindu-i nişte nebunatici fără minte, pe care o nimica toată îi amuză. Dar curând deveni tristă, fiece plimbare păru s-o obosească. Deşi nu se plângea deloc; vorbea de nişte veşnice migrene; apoi, când vărul o sfătuia să nu iasă din casă, se supăra, nu-l părăsea o clipă, nici chiar în casă. Într-o noapte, către ora două, cum încă nu se culcase, ocupat să isprăvească un plan, deschise uşa odăii, mirat că aude paşi; şi surpriza îi spori, când o văzu pe Pauline, numai în jupon, fără lumină, aplecată peste balustradă, atentă la zgomotele din odăile de dedesubt. Spuse că şi ei i se păruse că aude gemete. Dar minciuna asta îi împurpura obrajii, roşi şi Lazare, cuprins de-o îndoială. De atunci, fără altă explicaţie, între ei exista o supărare. El întorcea capul, găsea că e ridicolă să tot facă

mutre aşa, pentru nişte copilării, în vreme ce ea, din ce în ce mai supărată, nu-l lăsa o clipă singur cu Louise, pândindu-le cele mai neînsemnate gesturi, bolnavă, seara, la ea în odaie, dacă îi văzuse vorbindu-şi în şoaptă, la întoarcerea de pe plajă.

Lucrările înaintau. O echipă de dulgheri, după ce ţintuiseră dulapi pe un rând de ţăruşi, isprăveau de bătut în pământ cel dintâi par. Era de altfel o simplă încercare, deoarece se grăbeau să preîntâmpine un flux puternic; dacă piesele de lemn rezistau, aveau să completeze sistemul de apărare. Din nefericire, vremea era groaznică. Aversele se năpusteau fără oprire, toată suflarea din Bonneville venea, udându-se până la piele, să vadă cum sunt înfipţi ţăruşii cu ajutorul unui mai. În sfârşit, în dimineaţa zilei în care aşteptau fluxul cel mare, un cer ca de cerneală întuneca marea; şi, încă de la ora opt, ploaia spori în intensitate, înecând orizontul într-o ceaţă glacială. A fost o adevărată lovitură, deoarece plănuiseră să meargă să asiste cu toată familia la victoria dulapilor şi-a bârnelor sub asaltul mareei celei mari.

Doamna Chanteau hotărî să rămână lângă soţul ei, care era încă foarte suferind. Şi se străduiră din răsputeri s-o oprească pe Pauline, pe care de-o săptămână o durea în gât: avea un guturai uşor şi făcea puţină febră în fiecare seară. Dar fata respinse toate sfaturile lor prudente, voi să se ducă pe plajă, de vreme ce Lazare şi Louise se duceau. Şi Louise asta, părea atât de delicată şi veşnic gata să leşine, dar de îndată ce făgăduiala unei plăceri îi dădea ghes, căpăta o forţă surprinzătoare.

Toţi trei porniră aşadar după masa de prânz. O răbufnire a vântului măturase norii; râsete de triumf salutară această bucurie neaşteptată. Cerul avea spărturi senine atât de întinse, străbătute încă de unele zdrenţe negre, încât fetele se încăpăţânară să nu-şi ia decât umbrelele de soare. Numai Lazare luă o umbrelă de ploaie. De altfel, era

răspunzător de sănătatea lor, le-ar fi găsit el un adăpost, dacă aversele se porneau iar.

Pauline şi Louise mergeau înainte. Dar de cum ajunseră la panta abruptă ce scobora spre Bonneville, aceasta din urmă păru să alunece pe pământul desfundat şi Lazare alergă la ea, se oferi s-o susţină. Pauline fu nevoită să-i urmeze. Bucuria de la început îi pierise, privirile ei bănuitoare vedeau cum cotul vărului atingea într-o veşnică mângâiere talia Louisei. Curând, nu mai văzu decât atingerea aceea, totul dispăru, şi plaja pe care pescarii din sat aşteptau cu un aer batjocoritor, şi marea care se umfla, şi parul alb de spumă. În zare, se lărgea o bară întunecată, un nor aducător de furtună ce năvălea în galop.

— La naiba, spuse Lazare întorcându-se, iar o să toarne… Dar ploaia o să ne dea răgaz să vedem, şi-o să ne adăpostim în faţă, la Houtelard.

Fluxul, care primea vântul din faţă, venea cu o încetineală enervantă. Desigur, vântul împiedica dezlănţuirea apelor în toată puterea lor, aşa cum fusese anunţat. Nimeni însă nu părăsea plaja. Parul, pe jumătate cufundat în apă, rezista din plin, spinteca valurile, iar apa, astfel domolită, se revărsa apoi în clocot până la picioarele spectatorilor. Dar adevăratul triumf a fost rezistenţa victorioasă a ţăruşilor. Cu fiece val care-i acoperea, cărând pietrişul din larg, se auzeau apoi pietricelele căzând şi adunându-se de partea cealaltă a scândurilor, ca şi cum s-ar fi descărcat brusc o căruţă plină cu pietriş, şi zidul acela pe cale de-a se construi însemna un succes, realizarea stăvilarului făgăduit.

— V-am spus eu! strigă Lazare. Acum n-aveţi decât să vă bateţi joc cât poftiţi!

Lângă el, Prouane, care nu se trezise din beţie de trei zile, clătina din cap şi bâlbâia:

— Da’ să vedem cum o să fie când o sufla vântul dinspre apă! Ceilalţi pescari tăceau. Dar, după cum Houtelard şi

Cuche strâmbau din gură, era limpede că nu prea aveau încredere în toate manevrele alea. Şi-apoi, marea aceea care-i strivea, n-ar fi vrut s-o vadă învinsă de fluşturaticul ăla de burghez. O să râdă ei în voie în ziua când apa o să-i ia grinzile ca pe nişte paie. N-avea decât să măture tot satul, dar de distrat tot o să se distreze.

Dintr-odată, băierile cerului se rupseră. Picături mari începură să cadă din norul acela livid, care se înstăpânise pe trei sferturi din cer.

— Nu-i nimic, să mai aşteptăm încă puţin, spunea Lazare întruna, entuziasmat. Vedeţi, vedeţi, niciun ţăruş nu se clinteşte!

Deschisese umbrela deasupra creştetului Louisei. Şi fata, ca o turturea friguroasă, se strângea şi mai mult la pieptul lui. Iar Pauline, uitată, îi privea întruna, pradă unei furii cumplite, părându-i-se că priveşte în faţă căldura îmbrăţişării lor. Ploaia se prefăcuse într-un adevărat potop. Lazare se întoarse dintr-odată.

— Ce-i cu tine? Ai înnebunit?... Deschide-ţi măcar umbrela de soare.

Pauline stătea ca o stană de piatră, neclintită sub revărsarea potopului, de care părea a nu-şi da seama. Răspunse cu o voce răguşită:

— Lasă-mă-n pace, mă simt foarte bine.

— Oh, Lazare, te rog, spunea Louise deznădăjduită, sileşte-o să vină... încăpem toţi trei.

Dar Pauline nu se ostenea nici măcar să refuze, zăvorită într-o încăpăţânare sălbatică. Se simţea bine, de ce-o deranjau? Şi, când Lazare, ajuns la capătul rugăminţilor, zise:

— E o prostie, să fugim la Houtelard!

Pauline răspunse cu asprime:

— Fugiţi unde poftiţi... Doar am venit să vedem, aşa că eu rămân să văd.

Pescarii fugiseră. Numai Pauline rămânea nemişcată, sub

revărsarea apei, uitându-se la bârne, pe care valurile le acoperise în întregime. Spectacolul ăsta părea s-o absoarbă cu totul, în ciuda apei împroşcate într-o pulbere fină şi care îneca acum totul, o pulbere cenuşie ce urca dinspre mare şi era ciuruită de ploaie. Rochia ei şiroind toată căpătă la umeri şi la braţe pete mari, negre. Şi nu consimţi să plece decât atunci când vântul dinspre vest împrăştie norul.

Toţi trei se întoarseră în tăcere. Niciun cuvânt despre întâmplarea aceea nu-i fu spus nici unchiului, nici mătuşii. Pauline se dusese repede să se schimbe, în timp ce Lazare povestea despre reuşita deplină a experienţei. Seara, la masă, Pauline avu un nou acces, de febră; dar spunea că n-o doare nimic, în ciuda chinului vădit cu care înghiţea fiecare îmbucătură. În cele din urmă o repezi pe Louise, care se arăta îngrijorată, cu aerul ei tandru, întrebând-o întruna cum se simte.

— Zău aşa, devine insuportabilă cu firea asta urâtă, murmurase doamna Chanteau în spatele ei. De-ţi vine să nu-i mai spui nicio vorbă.

În noaptea aceea, cam pe la unu, Lazare fu trezit la auzul unei tuse înfundate şi de-o uscăciune atât de dureroasă, încât se sculă în şezut, ca să asculte. Se gândi mai întâi la mama sa; apoi, cum stătea tot cu urechea la pândă, căderea bruscă a unui trup ce zgudui podeaua îl făcu să sară din pat şi să se îmbrace la repezeală. Nu putea fi decât Pauline, trupul părea să se fi prăbuşit în spatele peretelui subţire al culoarului. Cu degetele tremurătoare, Lazare rupea chibriturile. În sfârşit, putu să iasă cu sfeşnicul şi avu surpriza să găsească uşa din faţă deschisă. Căzută de-a curmezişul peste prag, pe-o parte, Pauline stătea acolo, în cămaşă, cu picioarele şi braţele goale.

— Ce s-a întâmplat? strigă el, ai alunecat?

Gândul că şi de data asta fata dădea târcoale, tot ca să spioneze, îl fulgeră o clipă. Dar nu răspundea, nu mişca, şi o văzu ca moartă, cu ochii închişi. Fără îndoială, în clipa

când pornise să ceară ajutor ameţeala o făcuse să cadă pe jos.

— Pauline, răspunde-mi, te implor… Unde te doare?

Lazare se aplecase, îi lumină faţa. Foarte aprinsă, faţa Paulinei părea să ardă de-o febră mare. Sentimentul instinctiv de jenă care-l făcea să şovăie în faţa goliciunii aceleia de fecioară, neîndrăznind s-o ia în braţe ca s-o ducă în pat, lăsă numaidecât loc îngrijorării frăţeşti. Nici nu-şi mai dădea seama cât e de goală, o apucă de şolduri şi de coapse, fără a avea măcar conştiinţa acelei cărni de femeie ce atingea pieptul lui de bărbat. Şi, după ce-o culcă în pat, o întreba iar, fără să-i treacă prin minte să tragă aşternutul peste ea.

— Doamne! Spune ceva… Te-ai rănit, poate?

Zguduitura o făcu să deschidă ochii. Dar tot nu vorbea, îl privea fix; şi, cum o sili să-i răspundă, duse în sfârşit, mâna la gât.

— Gâtul te doare?

Atunci, cu o voce schimbată, şuierătoare, rosti răguşit, cu greu:

— Nu mă forţa să vorbesc, te rog… îmi face foarte rău.

Şi fu numaidecât cuprinsă de un acces de tuse, tuşea aceea înfundată pe care o auzise de la el din odaie. Faţa i se învineţi, durerea era atât de puternică, încât ochii i se umplură de boabe mari de lacrimi. Îşi cuprinse cu amândouă mâinile capul îndurerat, unde izbeau ciocanele unei cefalalgii îngrozitoare.

— Azi te-ai căptuşit cu asta, bâigui Lazare, pierzându-se cu firea. Cuminte a fost ce-ai făcut, aşa bolnavă cum erai!

Dar tăcu, întâlnindu-i din nou privirile rugătoare. Cu o mână tremurătoare, fata căuta cuverturile. Lazare o înveli până la bărbie.

— Vrei să deschizi gura, ca să văd?

Abia dacă putu să descleşteze fălcile. Lazare apropie flacăra lumânării, văzu cu greutate fundul gâtului, lucitor,

uscat, de un roşu-aprins. Era, desigur, o anghina. Dar febra aceea cumplită, durerile acelea de cap groaznice îl speriau în privinţa naturii acelei anghine. Faţa bolnavei exprima senzaţia de ştrangulare cu atâta groază, încât din clipa aceea lui Lazare îi fu o teamă cumplită să n-o vadă sufocându-se acolo, de faţă cu el. Nu mai putea să înghită, fiece mişcare de deglutiţie îi zguduia întreg trupul. Un nou acces de tuse o făcu să-şi piardă iar cunoştinţa. Şi Lazare se zăpăci de-a binelea, alergă şi zgâlţâi uşa slujnicei, bătând cu pumnii în ea.

— Véronique! Véronique! Scoală-te!… Pauline moare.

Când Véronique, înspăimântată şi aproape dezbrăcată, intră în odaia domnişoarei, îl găsi pe Lazare înjurând şi plimbându-se furios prin mijlocul odăii.

— Ce sat nenorocit! Poţi să crapi ca un câine… Trebuie să umbli mai bine de două leghe ca să chemi pe cineva în ajutor!

Se îndreptă spre slujnică.

— Încearcă să trimiţi pe cineva, să-l aducă pe doctor numaidecât!

Véronique se apropie de pat, se uită la bolnavă, impresionată că o vede atât de roşie, îngrozită în afecţiunea ei crescândă pentru copila aceea, pe care la început o urâse de moarte.

— Mă duc chiar eu, spuse ea simplu. Aşa, o să vină mai repede… Doamna poate, la nevoie, să aprindă focul la bucătărie.

Şi, somnoroasă, îşi puse nişte cizme grosolane, se înfăşură într-un şal; apoi, după ce-şi preveni stăpâna, când coborî, porni cu paşi mari de-a lungul drumului noroios. Bătea ora două la biserică, noaptea era atât de întunecoasă, încât se împiedica în grămezile de pietre.

— Dar ce are? întrebă doamna Chanteau când urcă.

Lazare abia dacă răspunse. Răscolise totul în dulap, ca să dea de vechile lui cărţi de medicină; şi, aplecat dinaintea

comodei, răsfoia paginile cu degetele tremurătoare, încercând să-şi amintească despre cursurile de altădată. Dar totul se amesteca, se încâlcea, răsfoia întruna la tabla de materii, nemaigăsind nimic.

— Desigur, nu-i decât o migrenă puternică, repeta doamna Chanteau, care se aşezase. Cel mai bine ar fi s-o lăsăm să doarmă.

Atunci Lazare izbucni:

— O migrenă! o migrenă!... Ascultă, mamă, mă enervezi tot stând liniştită aici. Coboară şi pune apă la încălzit.

— N-are rost s-o deranjăm pe Louise, nu-i aşa? mai întrebă ea.

— Da, da, n-are niciun rost... N-am nevoie de ajutorul nimănui. Am să chem eu.

Când rămase singur, se duse şi luă mâna Paulinei ca să-i numere pulsaţiile. Erau o sută cincisprezece pe minut. Şi simţi cum mâna aceea încinsă strânge îndelung mâna sa. Fata, ale cărei pleoape grele stăteau închise, punea în strângerea aceea mulţumire şi iertare. Chiar dacă nu putea zâmbi, voi să-i dea de înţeles că auzise, că era adânc mişcată să-l ştie acolo, singur cu ea, nemaigândindu-se la alta. De obicei suferinţa îl îngrozea, la cea mai neînsemnată indispoziţie a alor săi fugea, nu-i plăcea să îngrijească bolnavii, atât de puţin stăpân pe nervii lui, spunea el, încât se temea să nu izbucnească în hohote de plâns. Iată de ce Pauline avu o surpriză plină de recunoştinţă văzându-l cum i se devotează. Nici el n-ar fi putut să spună ce înfrigurare îl susţinea pentru a-i uşura suferinţa, ce nevoie de-a se încrede numai şi numai în el. Patima arzătoare a mâinii aceleia micuţe îl răscoli, voi să-i dea curaj.

— Nu-i nimic, draga mea. Îl aştept pe Cazenove... Şi nu care cumva să te sperii.

Fata rămase cu ochii închişi, şi abia putu să murmure:

— Oh, nu mi-e teamă... Dar te sâcâi, şi asta mă supără.

Apoi, aproape şoptit, spuse dintr-o răsuflare:

— Mă ierţi, nu-i aşa?... M-am purtat urât astăzi.

Lazare se aplecase s-o sărute pe frunte, ca şi cum i-ar fi fost soţie. Şi se îndepărtă, căci lacrimile îl sufocau. Îi veni ideea să prepare cel puţin o poţiune calmantă, până la venirea doctorului. Micuţa farmacie a fetei se afla acolo, într-un dulăpior. Atâta că se temea să nu facă vreo greşeală, o întrebă despre conţinutul flacoanelor, puse în cele din urmă câteva picături de morfină într-un pahar de apă îndulcită. Când bolnava înghiţea o lingură, durerea era atât de pătrunzătoare, încât Lazare şovăia de fiecare dată dacă să-i mai dea încă una. Şi asta a fost tot, nu se simţea în stare să încerce mai mult. Aşteptarea aceea deveni îngrozitoare. Când nu mai era în stare să vadă cum se chinuie şi simţea cum i se moaie picioarele stând acolo, în faţa patului, deschidea iar cărţile, crezând că va da în sfârşit de descrierea cazului şi de remediul potrivit. Să fi fost o anghina difterică? dar nu văzuse pielea cojindu-se în nişele amigdalelor; şi se înverşuna să citească descrierea şi tratarea anghinei difterice, pierzând şirul frazelor acelora lungi, al căror înţeles îi scăpa, pierzându-şi timpul să buchisească amănunte inutile, ca un copil care învaţă pe dinafară o lecţie neclară. Apoi, un suspin al fetei îl aducea lângă pat, înfiorându-se, cu capul zumzăind de termeni ştiinţifici, a căror alcătuire aspră îi sporea îngrijorarea.

— Ce se mai aude? întrebă doamna Chanteau, care urcase încetişor.

— Tot la fel, răspunse Lazare.

Apoi îşi ieşi din fire:

— E înspăimântător doctorul ăsta... Poţi să-ţi dai şi iar să-ţi dai sufletul până vine.

Uşile rămăseseră deschise şi Mathieu, care dormea sub masa din bucătărie, urcase scara, mânat de obiceiul lui de a-i urma pe cei ai casei prin toate odăile unde se duceau. Labele lui groase scoteau, târşâindu-se pe jos, zgomotul unor vechi pâslari de lână. Părea foarte înveselit de

activitatea aceea nocturnă şi voi să sară lângă Pauline, apoi începu să se învârtă în jurul cozii, ca un dobitoc neştiutor de supărarea stăpânilor. Şi Lazare, scos din sărite de bucuria aceea nepotrivită, îi trase un picior.

— Marş de-aici, că te omor!… Nu vezi, nerodule!

Câinele, impresionat că fusese bătut, adulmecând aerul ca şi cum ar fi înţeles dintr-odată, se duse cu umilinţă să se culce sub pat. Dar brutalitatea asta o indignă pe doamna Chanteau. Fără să mai aştepte, coborî la bucătărie, zicând pe un ton rece:

— Când pofteşti… Apa se înfierbântă numaidecât.

Lazare o auzi bodogănind, în timp ce cobora scările, că era revoltător să loveşti astfel un animal, că până la urmă o s-o bată şi pe ea, dacă mai rămânea acolo. Şi el care, de obicei, se tira în genunchi în faţa mamei, făcu în spatele ei un gest de nespusă iritare. În fiece clipă, se ducea să arunce o privire spre Pauline. Şi văzu cum, istovită de febră, fata părea ca fără viaţă; şi nu mai venea dinspre ea, în liniştea înfiorată a camerei, decât hârâitul răsuflării ce părea să se preschimbe într-un horcăit de muribundă, îl cuprinse iar teama, o teamă necugetată, absurdă: fata avea cu siguranţă să se sufoce, dacă nu-i venea cu nimic în ajutor. Mergea dintr-un capăt într-altul al odăii, se uita întruna la pendulă. Abia era ora trei, Véronique nu ajunsese încă acasă la doctor. Şi-o urmărea de-a lungul drumului din Arromanches, prin beznă: trecuse de pădurea de stejari, ajungea la punte, câştiga cinci minute scoborând coasta tot într-o fugă. Şi-atunci, o nevoie violentă de-a şti îl împinse să deschidă fereastra, cu toate că nu putea desluşi nimic în hăul acela tenebros. O singură lumină ardea în capătul Bonneville-ului, desigur lanterna vreunui pescar ce pornea pe mare. Totul era de-o tristeţe lugubră, o părăsire necuprinsă în care i se părea că simte prăvălindu-se şi stingându-se orice viaţă. Închise fereastra, apoi o deschise iar, ca s-o închidă numaidecât la loc. În cele din urmă nu

mai avut noţiunea timpului, se miră auzind cum bate de ora trei. Acum, doctorul poruncise să se înhame calul, cabrioleta gonea pe drum, spărgând întunericul cu ochiul ei galben. Şi Lazare era atât de năucit de nerăbdare, în faţa sufocării tot mai puternice a bolnavei, încât se trezi ca într-o tresărire când, pe la patru, un zgomot iute de paşi se auzi dinspre scară.

— În sfârşit, dumneata! strigă el.

Doctorul Cazenove ceru numaidecât să se aprindă încă o lumânare, ca s-o examineze pe Pauline. Lazare ţinea o lumânare, în timp ce Véronique, ciufulită de vânt, noroită până la brâu, o apropia pe cealaltă de căpătâiul patului. Doamna Chanteau se uita. Bolnava, pe jumătate adormită, nu putu deschide gura fără să geamă. După ce-o culcă binişor la loc, doctorul, foarte îngrijorat în clipa când intrase în odaie, înainta spre mijlocul încăperii, ceva mai liniştit.

— Véronique asta m-a speriat, nu glumă! şopti el. După lucrurile abracadabrante pe care mi le spunea, credeam că e vorba de-o otrăvire... După cum vedeţi, îmi burduşisem buzunarele cu doftoricale.

— E o anghina, nu-i aşa? întrebă Lazare.

— Da, o simplă anghina... Nu-i niciun pericol imediat.

Doamna Chanteau făcu un gest triumfător, ca pentru a spune că ea ştiuse prea bine.

— Nu-i niciun pericol imediat, repetă Lazare, cuprins iarăşi de teamă, dar ţi-e frică de complicaţii?

— Nu, răspunse doctorul după ce şovăise; dar, cu afurisitele astea de boli de gât, nu ştii niciodată la ce să te-aştepţi.

Şi mărturisi că nu era nimic de făcut. Dorea să aştepte până a doua zi, înainte de a-i lua sânge bolnavei. Apoi cum tânărul îl implora să încerce măcar a-i uşura suferinţa, doctorul consimţi bucuros să încerce să-i pună cataplasme cu muştar. Véronique aduse un lighenaş de apă fierbinte, doctorul aplică el însuşi frunzele muiate, făcându-le să

alunece de-a lungul picioarelor, de la genunchi până la glezne. Ceea ce nu aduse decât o suferinţă mai mult, febra nu scădea, cefalalgia devenea insuportabilă. Gargara cu emoliente era de asemenea indicată, şi doamna Chanteau prepară un decoct din frunze de măceş, la care trebuiră să renunţe de la prima încercare, într-atât durerea făcea imposibilă orice mişcare a gâtului. Era aproape ora şase, se crăpa de ziuă, când doctorul plecă.

— Mă întorc pe la prânz, îi spuse lui Lazare pe coridor. Linişteşte-te… Nu-i vorba decât de durere.

— Şi durerea nu înseamnă nimic? strigă tânărul, pe care suferinţa îl indigna. N-ar trebui să suferim.

Cazenove îl privi, apoi înălţă mâinile la cer faţă de-o pretenţie într-atât de nemaipomenită.

După ce Lazare se întoarse în cameră, îşi trimise mama şi pe Véronique să se odihnească puţin; el n-ar fi putut dormi. Şi văzu cum pătrunde ziua în odaia aflată în dezordine, zorii aceia lugubri ai nopţilor de agonie. Cu fruntea lipită de geam, privea desperat la cerul alburiu, când un zgomot îl făcu să se întoarcă. I se păruse că Pauline se scoală. Dar era Mathieu, uitat de toată lumea; câinele ieşise în sfârşit de sub pat şi se apropia de fată, rămasă cu o mână atârnând din aşternut. Animalul începu să lingă mâna aceea cu atâta blândeţe, încât Lazare, mişcat la culme, îl luă de gât, zicând:

— Vezi, bietul meu grăsan, stăpâna e bolnavă… Dar nu-i nimic, lasă! O să alergăm iar toţi trei.

Pauline deschisese ochii şi, în ciuda durerii pricinuite de fiece mişcare a feţei, zâmbi.

Pe urmă începu starea aceea de îngrijorare, coşmarul pe care-l trăieşti în odaia unui bolnav. Lazare, purtat de un sentiment de afecţiune sălbatică, izgonea pe toată lumea de-acolo; abia dacă-şi lăsa mama şi pe Louise să intre dimineaţa, ca să afle noutăţi; n-o îngăduia decât pe Véronique, la care simţea o afecţiune adevărată. În primele

zile, doamna Chanteau voise să-l facă să priceapă că nu se cade ca un băiat să dea toate îngrijirile acelea unei fete; dar el protestase, oare nu era soţul ei? Şi-apoi doctorii nu le îngrijeau pe femei? între ei, nu se afla, ce-i drept, niciun fel de jenă pudică. Suferinţa, moartea apropiata, poate, îndepărta simţurile, îi dădea până şi cele mai mărunte îngrijiri, o spăla, o culca la loc, ca un frate înduioşat care nu vedea în corpul acela vrednic de dorit decât febra ce-i dădea fiori. Era într-un fel prelungirea copilăriei lor sănătoase, se întorceau la goliciunea castă a celor dintâi scalde, când se purta cu ea aşa cum te porţi cu o copilă. Lumea dispărea, nimic nu mai exista, nimic decât poţiunea de băut, îmbunătăţirea stării bolnavei, prevestită şi aşteptată zadarnic din oră în oră, amănuntele înjositoare ale vieţii animale căpătând dintr-odată o importanţă uriaşă, hotărând dacă zilele aveau să fie vesele sau triste. Şi nopţile urmau zilelor, existenţa lui Lazare se clătina parcă deasupra unui gol, stăpânit în fiece clipă de spaima unei căderi în întunecime.

În toate dimineţile, doctorul Cazenove o vizita pe Pauline; uneori venea chiar şi seara, după ce lua cina. Încă de la a doua vizită, se hotărâse să-i ia sânge din belşug. Dar febra, oprită pentru o clipă, apăru iar. Trecură două zile, se vedea bine că e necăjit, nu înţelegea înverşunarea aceea a răului. Cum fata deschidea din ce în ce mai greu gura, n-o putea examina în gât, care i se părea umflat şi de-o roşeaţă palidă. În sfârşit, cum Pauline se plângea de-o durere sfâşietoare şi tot mai intensă, părându-i-se că gâtul avea să-i plesnească în bucăţi, doctorul îi spuse într-o bună dimineaţă lui Lazare:

— Cred că-i vorba de un flegmon.

Tânărul îl duse la el în cameră. Tocmai citise în ajun, răsfoind vechiul lui Manual de patologie, paginile despre abcesele retro-faringiene, care se prelungesc spre esofag şi care pot provoca moartea prin sufocare, comprimând

traheea. Foarte palid, întrebă:

— Crezi că e pierdută, doctore?

— Nădăjduiesc că nu, răspunse acesta. Trebuie să văd.

Dar nici el nu-şi mai ascundea îngrijorarea. Îşi mărturisea neputinţa aproape completă în cazul Paulinei. Cum să dai de abces în adâncul gurii aceleia încleştate? şi-apoi, dacă-l deschidea prea devreme, se iveau tot felul de inconveniente grave. Cel mai bine ar fi fost să laşi vindecarea pe seama naturii, ceea ce ar fi prelungit boala prea mult şi-ar fi fost prea dureros.

— Dar nu sunt Dumnezeu! striga el când Lazare îi reproşa inutilitatea cunoştinţelor sale.

Simpatia pe care doctorul Cazenove o avea faţă de Pauline se traducea la el printr-o sporire a asprimii şi prin fanfaronadă. Bărbatul acela bătrân de-a binelea, uscat ca tulpina unui măceş, fusese atins în inimă. Mai bine de treizeci de ani bătuse lumea, trecând de pe-un vas pe altul, slujind prin spitalele coloniilor noastre din cele patru colţuri ale mapamondului; îngrijise epidemiile ivite la bord, maladiile groaznice de la tropice, elefantiazis-ul la Cayenne, muşcăturile de şarpe în India; văzuse murind oameni de toate culorile, studiase otrăvurile în China, făcuse operaţii delicate de vivisecţie pe negri. Şi astăzi, fetiţa asta cu buba ei în gât îl punea pe frigare, încât îşi pierduse şi somnul; mâinile-i de fier tremurau, obişnuinţa cu moartea se clătina, de teama unui deznodământ fatal. Iată de ce, vrând să-şi ascundă emoţia aceea nedemna, încerca să afecteze dispreţ faţă de suferinţă! Ne naştem ca să suferim, la ce bun să ne mai mişte gândul acesta?

În fiecare dimineaţă, Lazare îi spunea:

— Încearcă ceva, doctore, te implor... E îngrozitor, nu mai poate nici măcar să. Aţipească o clipă. Toată noaptea a strigat de durere.

— Fir-ar să fie! Dar nu-i vina mea, răspunse el, în cele din urmă, exasperat. Doar n-o să-i tai gâtul ca s-o vindec.

Tânărul se supără şi el.

— Prin urmare, medicina nu-i bună la nimic.

— La nimica toată, când maşinăria se strică… Chinina pune capăt frigurilor, o clismă curăţă intestinele, unui apoplectic trebuie să-i iei sânge… încolo, totu-i o întâmplare. Trebuie să ne lăsăm în voia naturii.

Erau strigătele pe care i le smulgea mânia, izvorâtă din nepriceperea de-a proceda într-un anume fel. De obicei, nu îndrăznea să nege medicina prea răspicat, deşi o practicase atât, încât avea dreptul să fie sceptic şi modest. Îşi pierdea ore în şir, şezând aproape de pat, studiind bolnava; şi pleca fără ca măcar să lase o reţetă, cu mâinile legate, neputând decât să asiste la maturizarea completă a abcesului care, dacă depăşea sau nu un milimetru, avea să hotărască între viaţă şi moarte.

Lazare aşteptă opt zile întregi, pradă unei transe cumplite. Şi el pândea din clipă în clipă sentinţa naturii. La fiecare răsuflare greoaie, credea că totul s-a sfârşit. Flegmonul se materializa într-o imagine vie, îl vedea uriaş, astupând traheea; dacă se mai umfla încă puţin, aerul n-avea să mai treacă. Cei doi ani de medicină şi de cunoştinţe prost asimilate îi sporeau spaima. Dar mai cu seamă durerea îl scotea din fire, cuprins de-o revoltă nervoasă, de-un protest dementţial împotriva existenţei. La ce bun mârşăvia durerii? Nu era, oare, ceva monstruos de inutil încleştarea aceea a cărnurilor, muşchii arşi şi răsuciţi, când răul se înverşuna împotriva unui biet trup de fată, de-o albeaţă atât de delicată? Obsesia bolii îl aducea neîncetat în apropierea patului. O întreba, cu riscul de-a o obosi: o durea mai rău? Unde anume simţea acum durere? Uneori, Pauline îi lua mâna, o ducea la gât: aici era, ca un fel de greutate de neîndurat, o minge de plumb arzător, care se zbătea de s-o sufoce. Nici durerea de cap nu ceda, nu ştia cum să-şi mai ţină capul, torturată de insomnie; de zece zile de când febra o asalta, nu dormise nici două ore. Într-o

seară, culme a nenorocirii, simţi nişte dureri atroce în urechi; şi, în crizele acelea, îşi pierdea cunoştinţa, i se părea că-i sunt zdrobite oasele maxilarelor. Dar nu-i mărturisea întreg martirajul acela lui Lazare, se arăta nespus de curajoasă, căci ghicea că e aproape la fel de bolnav ca şi ea, cu sângele arzându-i de febra ei, cu gâtul strangulat de abcesul ei. Deseori chiar minţea, izbutea să zâmbească. În clipa celor mai vii nelinişti: simţea ca o durere surdă, spunea ea, şi-l convingea să se odihnească un pic. Cel mai rău era că nu putea înghiţi saliva fără să scoată un strigăt, într-atât de tumefiat îi era gâtlejul. Lazare se trezea tresărind: începea iar? Şi din nou se pornea s-o întrebe, voia să ştie în ce loc anume; în timp ce, cu faţa îndurerată, cu ochii închişi, ea lupta din nou să-l înşele, gângăvind că nu e nimic, că o gâdilase ceva, atâta tot.

— Dormi, nu te deranja… Am să dorm şi eu.

Seara, juca această comedie a somnului, ca el să se culce. Dar Lazare se încăpăţâna să vegheze lângă ea, stând într-un fotoliu. Nopţile erau atât de rele, încât, în clipa când se lăsa seara, o groază superstiţioasă îl cuprindea totdeauna. Oare soaiele avea să se mai ivească vreodată?

Într-o noapte, Lazare, stând chiar lângă pat, ţinea mâna Paulinei în mâna lui, aşa cum făcea adesea, ca pentru a-i spune că se afla acolo, că n-o părăsea. Doctorul Cazenove plecase la ora zece, furios, zicând că nu mai răspunde de nimic. Până în clipa aceea, tânărul avusese mângâierea să creadă că fata nu se ştie în pericol, în jurul ei, toţi vorbeau de-o simplă inflamare a gâtului, foarte dureroasă, dar care avea să treacă la fel de uşor ca şi-un guturai. Ea însăşi părea liniştită, cu faţa curajoasă, mereu veselă, în ciuda suferinţei. Când făceau planuri vorbind despre convalescenţa ei, zâmbea. Chiar şi-n noaptea aceea îl ascultase pe Lazare proiectând, pentru când avea să iasă prima oară afară, o plimbare pe plajă. Apoi, tăcerea se lăsase şi Pauline părea că doarme când, deodată, murmură

cu glas limpede, după un sfert de ceas.

— Bietul de tine, cred că o să iei de nevastă altă femeie.

Rămase înspăimântat, un fior îi îngheţă ceafa.

— Cum aşa? o întrebă.

Deschisese ochii, îl privea cu expresia aceea de resemnare curajoasă.

— Lasă, ştiu eu bine ce am... Şi prefer să ştiu, ca măcar să vă îmbrăţişez pe toţi.

Atunci Lazare se supără: ce nebunie, să-ţi vină asemenea idei! N-o să treacă nicio săptămână şi-o să se pună pe picioare. Îi lăsă mâna, fugi la el în odaie sub un pretext oarecare, deoarece îl podideau lacrimile. Acolo, în întuneric, li se lăsă în voie, prăbuşit de-a curmezişul patului în care nu mai dormea. O certitudine groaznică îi strânsese inima dintr-odată: Pauline avea să moară, poate chiar în noaptea aceea. Iar ideea că ea ştia asta, că tăcerea ei de până atunci însemna curajul unei femei ce menaja până şi în moarte sensibilitatea celorlalţi, îl deznădăjduia de-a binelea. Pauline ştia, va vedea venind agonia, şi va fi acolo, neputincios. Se şi vedea în clipa celui de pe urmă rămas bun, scena se desfăşura cu amănunte lamentabile, în întunericul odăii. Era sfârşitul a toate, luă perna între braţele tremurătoare, îşi înfundă capul în ea, ca să-şi astupe plânsul cu sughiţuri.

Dar noaptea trecu fără catastrofa la care se gândea. Se mai scurseră alte două zile. Acum, între ei exista o nouă legătură, moartea mereu prezentă. Pauline nu mai făcea nicio aluzie la starea sa gravă, găsea puterea să zâmbească; până şi Lazare izbutise să mimeze o linişte desăvârşită, în nădejdea de-a o vedea ridicându-se din pat dintr-un ceas într-altul; şi totuşi, în purtarea lor, totul era un neîncetat rămas-bun, până şi-n mângâierea mai lungă a privirilor ce li se încrucişau. Noaptea mai cu seamă, când Lazare veghea lângă ea, sfârşiseră prin a se auzi unul pe altul, cum gândesc, ameninţarea despărţirii pe vecie făcea

ca până şi tăcerea să fie duioasă. Nici că se afla ceva de-o suavitate mai crudă; nicicând nu-şi simţiseră fiinţele contopindu-se până-ntr-atât una cu alta.

Lazare, într-o dimineaţă, odată cu răsăritul soarelui, se miră de calmul în care ideea morţii îl lăsa. Încercă să-şi amintească datele: din ziua când Pauline se îmbolnăvise, o singură dată nu simţise, din creştet până-n tălpi, străbătându-l groaza rece a nefiinţei. Chiar dacă tremura la gândul să-şi piardă tovarăşa, o altă spaimă resimţea acum, în care nu intra nimic din gândul distrugerii eului său. Inima îi sângera, dar se părea că bătălia purtată cu moartea îl făcea egalul ei, dându-i curajul s-o privească în faţă. Închise ochii ca să nu mai vadă soarele cum creşte, voi să găsească iar fiorul îngrijorării, trezindu-şi teama, repetându-şi că şi el avea să moară într-o zi: nimic nu răspundea, faptul îi devenise indiferent, lucrurile căpătaseră o uşurătate ciudată. Până şi pesimismul lui pierea în faţa acelui pat de suferinţă; în loc să-l înverşuneze în ura împotriva lumii, revolta sa împotriva durerii nu era decât dorinţă arzătoare de sănătate, dragoste desperată de viaţă. Nu mai aducea vorba să arunce pământul în aer ca pe-o veche maşinărie nevrednică de-a mai fi locuită; singurul chip ce-l obseda era acela al Paulinei, sănătoasă, mergând la braţul lui, sub un soare vesel; şi nu simţea decât o singură dorinţă, să o ducă mai departe, râzătoare, mergând pe picioarele ei zdravene, pe cărările pe care mai trecuseră.

În ziua aceea crezu Lazare că moartea venise. Încă de la ora opt, bolnava fu cuprinsă de greţuri, fiece efort provoca o criză de sufocare foarte îngrijorătoare. Curând se iviră şi frisoanele, era zguduită de-un asemenea tremur, încât i se auzea clănţănitul dinţilor, îngrozit, Lazare strigă pe fereastră să fie trimis un copil la Arromanches, deşi îl aştepta pe doctor către ora unsprezece, ca de obicei. Casa era cufundată într-o tăcere mohorâtă, un gol se făcuse de

când Pauline n-o mai însufleţea cu activitatea ei trepidantă. Chanteau îşi petrecea zilele la parter, tăcut, cu privirile pironite pe picioare, temându-se de-o nouă criză, în timp ce nimeni nu se afla lângă el să-l îngrijească; doamna Chanteau o silea pe Louise să iasă din casă împreună cu ea, ducându-şi existenţa pe-afară, apropiate, foarte intime acum; şi numai umbletul greoi al slujnicei, urcând şi coborând întruna, tulbura liniştea scării şi-a odăilor goale. De trei ori Lazare se aplecase peste balustradă, nerăbdător să ştie dacă Véronique putuse convinge pe cineva să se ducă după doctor. Se întorsese, o privea pe bolnavă care părea ceva mai liniştită, când uşa, lăsată întredeschisă, scârţâi uşor.

— Ei, Véronique?

Dar era doamna Chanteau. În dimineaţa aceea trebuia s-o ducă pe Louise la nişte prieteni, spre Verchemont.

— Micul Cuche a plecat chiar acum, spuse ea. Are picioare zdravene.

Apoi, după o tăcere, întrebă:

— Nu-i e mai bine?

Cu un gest desperat, Lazare, fără un cuvânt, i-o arătă pe Pauline, nemişcată, ca moartă, cu faţa scăldată într-o sudoare rece.

— Atunci nu ne mai ducem la Verchemont, zise ea. Ţin mult bolile astea la care nu se pricepe nimeni?... Biata copilă, ştiu că-i încercată.

Se aşezase, măcina vorbe, cu-aceeaşi voce joasă, monotonă.

— Şi noi care voiam să pornim la ora şapte! Ce noroc că Louise nu s-a trezit mai devreme... Şi toate îmi pică pe cap în dimineaţa asta! De ai zice că-i dinadins. Băcanul din Arromanches a venit să-i achităm nota, a trebuit să-i plătesc. Şi-acum, jos, se află brutarul... încă o lună în care am mâncat pâine de patruzeci de franci! Nu-mi pot închipui unde încape atâta...

Lazare n-o asculta, absorbit cu totul de teama de-a vedea ivindu-se un nou frison. Dar zgomotul surd al valului aceluia de cuvinte îl irita. Încercă s-o trimită de-acolo.

— Să-i dai lui Véronique două prosoape să mi le aducă.

— Nici vorbă, brutarul trebuie plătit, continuă doamna Chanteau, ca şi cum n-ar fi auzit. A stat de vorbă cu mine, nu i se poate spune că nu sunt acasă... Ah! m-am săturat să tot ţin casa asta! S-au strâns prea multe angarale, am să las totul baltă şi-am să plec... Dacă Paulinei nu i-ar fi aşa de rău, ne-ar împrumuta cei nouăzeci de franci din pensie. Suntem în douăzeci, nu mai sunt decât zece zile... Mititica de ea, pare tare slăbită...

Cu o mişcare bruscă, Lazare se întoarse.

— Ce-i? Ce vrei?

— Nu ştii unde-şi tine banii?.

— Nu.

— Probabil că în comodă... Ce-ar fi să te uiţi?

Lazare refuză, cu un gest exasperat. Mâinile îi tremurau.

— Te rog, mamă... Fie-ţi milă, lasă-mă!

Cuvintele acestea fură şoptite repede, în fundul odăii. O tăcere stânjenitoare se lăsă, când o voce uşoară se auzi dinspre pat.

— Lazare, ia cheia de la mine de sub pernă, dă-i mătuşii tot ce vrea.

Amândoi rămaseră încremeniţi. Băiatul se împotrivea, nu voia să cotrobăie în comodă. Dar trebui să cedeze, ca să n-o supere pe Pauline. După ce-i dădu mamei o bancnotă de-o sută de franci şi se întoarse să pună cheia sub pernă, o găsi pe bolnavă zguduită de-un nou frison, care-o făcea să tremure ca un vlăstar, gata să se rupă. Şi două lacrimi mari i se prelingeau pe obraji, izvorâte din bieţii ei ochi închişi.

Doctorul Cazenove nu se ivi decât la ora obişnuită. Nici măcar nu-l văzuse pe micuţul Cuche, care hoinărea desigur prin şanţuri. De cum îl ascultă pe Lazare şi după ce aruncă o privire asupra Paulinei, strigă:

— E salvată!

Greţurile, frisoanele acelea cumplite erau pur şi simplu semne că abcesul se spărgea în sfârşit. N-aveau a se mai teme de sufocare, de-acum înainte răul se vindeca de la sine. Bucuria fu nespusă, Lazare îl întovărăşi pe doctor, şi cum Martin, fostul matelot rămas în slujba acestuia din urmă, cu piciorul lui de lemn, bea un pahar de vin în bucătărie, toată lumea voi să ciocnească. Doamna Chanteau şi Louise băură lichior de nuci.

— Niciodată nu m-am temut de-a binelea, spunea cea dintâi. Simţeam că n-o să se întâmple nimic.

— Dar bietei copile nu i-a fost uşor deloc! îi răspunse Véronique. Zău aşa! Chiar de mi-ar da cineva un franc, n-aş putea fi mai mulţumită.

În clipa aceea, intră abatele Horteur. Venea să afle veşti, şi primi să bea o picătură de lichior, ca să fie la unison cu ceilalţi. Venise astfel în fiece zi, ca un bun vecin: căci, de la prima vizită, Lazare îi dăduse de înţeles că n-avea să-l lase s-o vadă pe bolnavă, ca să n-o sperie. Preotul răspunsese liniştit că înţelege. Se mulţumea numai să facă slujbe în sănătatea bietei domnişoare. Chanteau, ciocnind cu el, îl lăudă pentru îngăduinţa aceea.

— Vezi bine că s-a descurcat şi fără sfânta cuminecătură.

— Fiecare se descurcă precum crede de cuviinţă, zise preotul pe un ton sentenţios, isprăvindu-şi paharul.

După plecarea doctorului, Louise voi să urce s-o îmbrăţişeze pe Pauline. Acesteia îi era încă îngrozitor de rău, dar se părea că suferinţa nu mai conta acum. Lazare îi striga vesel să nu-şi piardă curajul; şi încetă să se mai prefacă, exagera chiar primejdia ce trecuse, povestindu-i că de trei ori i se păruse că e moartă în braţele lui. Pauline, însă, nu se arăta într-atât de veselă pentru faptul că se ştia salvată. Dar se simţea cuprinsă de blândeţea vieţii, după ce avusese curajul să ne obişnuiască cu gândul morţii. Sentimente de înduioşare i se putea citi pe chipul îndurerat,

îi strânse mâna băiatului, şoptindu-i cu un zâmbet:

— Vezi, dragul meu, n-ai scăpare: voi fi nevasta ta.

În sfârşit, convalescenţa începu prin lungi intervale de somn. Dormea zile întregi, foarte liniştită, cu răsuflarea blinda, prăbuşită într-un hău ce-o întrema. Minouche, alungată din odaie în ceasurile cumplite ale bolii, prinse prilejul acestei linişti şi se strecură iar înăuntru; sărea uşoară pe pat, se făcea repede covrig lângă şoldul stăpânei, îşi petrecea şi ea zilele acolo, bucurându-se de căldura aşternutului; uneori se spăla la nesfârşit, rozându-şi părul de-atâta lins, dar cu mişcări atât de unduioase, încât bolnava nici măcar n-o simţea. În timpul ăsta, Mathieu, primit şi el în odaie, sforăia ca un om, culcat de-a curmezişul carpetei din faţa patului.

Unul dintre primele capricii ale Paulinei a fost ca sâmbăta următoare să-i primească sus, la ea, pe micuţii săi prieteni din sat. I se îngăduise să mănânce ouă moi, după un regim sever pe care-l ţinuse trei săptămâni. Putu să-i primească pe copii stând în şezut, tot foarte slăbită. Lazare trebuise să scotocească din nou în comodă, ca să-i dea monezi de câte un franc. Dar, după ce-i iscodi pe puşti şi se încăpăţână să pună la punct socotelile rămase în urmă, după cum spunea ea, fu cuprinsă de-o asemenea slăbiciune, încât se văzură nevoiţi s-o culce, leşinată. Se interesa şi de soarta ţăruşilor şi-a palisadelor, întreba în fiece zi dacă rezistă. Unele grinzi slăbiseră, şi vărul minţea, nevorbindu-i decât de vreo două-trei scânduri scoase din ţâţâni. Într-o bună dimineaţă, rămasă singură, fugise din aşternut, voind să vadă cum fluxul bate din plin stăvilarele; dar şi de data asta puterile-i, abia înviorate, o lăsară, s-ar fi prăbuşit dacă Véronique nu sosea la timp ca s-o prindă în braţe.

— Nu fi atât de încrezătoare! Am să te leg dacă nu eşti cuminte, îi tot spunea Lazare în glumă.

Se încăpăţână şi-acum să stea de veghe; dar, zdrobit de oboseală, adormea în fotoliu. La început, simţise o bucurie

nespusă, văzând-o cum soarbe cele dintâi supe. Sănătatea ce se înfiripa în corpul acela tânăr era un lucru minunat, o reînnoire a existenţei la care el însuşi părea să renască. Apoi, obişnuinţa sănătăţii se înstăpâni din nou, încetă să se mai bucure ca de-o binefacere nesperată, de când durerea pierise. Nu simţea decât ca un fel de năucire, o destindere nervoasă ca după o luptă, ideea nedesluşită că golul ce-avea să-nghită totul se va face iarăşi simţit.

Într-o noapte, Lazare dormea adânc, când Pauline îl auzi trezindu-se cu un suspin îngrijorat. Îi vedea, la lumina slabă a lămpii de noapte, faţa speriată, ochii căscaţi de groază, mâinile împreunate într-un gest de implorare. Bâlbâi cuvinte întretăiate.

— Oh, Doamne!… Oh, Doamne! Neliniştită, Pauline se plecase repede spre el.

— Ce-i cu tine, Lazare?… Ţi-e rău?

Vocea aceea îl făcu să tresară. Îl văzuse, aşadar? Rămase stingherit, nu găsi decât o minciună stângace.

— N-am nimic… Tu te văitai mai adineauri.

Spaima de moarte se ivise iar în somn, o spaimă fără pricină, ca ieşită din însuşi neantul, o spaimă a cărei răsuflare de gheaţă îl trezise într-un fior puternic. Doamne! Va trebui să murim într-o zi! Şi ideea asta pătrundea în el, îl sufoca, în vreme ce Pauline, care-şi pusese iar creştetul pe pernă, îl privea cu aerul ei de compătimire maternă.

V

În fiecare seară, în sufragerie, după ce Véronique lua faţa de masă, aceleaşi cuvinte erau mereu schimbate între doamna Chanteau şi Louise, în vreme ce Chanteau, obosit de lectura ziarului, se mulţumea să răspundă monosilabic la rarele întrebări ale nevestei. Cele două săptămâni cât Lazare crezuse că Pauline se află în pericol, nici măcar nu coborâse să mănânce – acum cina şi el jos, dar, de cum se aducea desertul, urca înapoi la convalescentă; abia dacă ajungea pe scară, când doamna Chanteau începea cu aceeaşi jelanie ca în ajun.

Mai întâi se înduioşa.

— Bietul băiat, îşi ruinează sănătatea… Şi nu-i înţelept să facă una ca asta. Sunt trei săptămâni de când nu mai doarme… E şi mai galben la faţă decât ieri.

Apoi o căina şi pe Pauline: micuţa de ea, suferea îngrozitor, nu puteai petrece un minut sus, în odaia ei, fără să ţi se frângă inima. Dar, puţin câte puţin, ajungea la tot deranjul pe care bolnava îl adusese în casă: totul vraişte, era cu neputinţă să mai pui în gură ceva cald, de parcă şi ei ar fi fost între viaţă şi moarte. Aici se întrerupea ca să-şi întrebe soţul:

— Véronique s-a gândit măcar să-ţi facă ceaiul de nalbă?

— Da, da, spunea domnul Chanteau pe deasupra ziarului. Atunci scobora glasul, adresându-i-se Louisei.

— Ciudat, nefericita asta de Pauline nu ne-a purtat noroc niciodată. Şi unde mai pui că sunt unii care o consideră

îngerul nostru bun! Lasă, ştiu eu tot ce se trăncăneşte despre asta… La Caen, nu-i aşa? Da, Louisette, se spune că ne-a îmbogăţit. Ce să spun, ţi-ai şi găsit bogăţie!… Poţi să-mi spui totul, puţin îmi pasă de gurile rele!

— Ei, Doamne! sunteţi bârfiţi la fel ca toată lumea, şoptea fata. Chiar luna trecută am pus-o la locul ei pe-o nevastă de notar care vorbea fără să aibă habar… Nu poţi astupa gura lumii.

De-atunci, doamnei Chanteau i s-a dezlegat limba. Da, erau victimele propriei lor generozităţi. Avuseseră oare nevoie de ajutorul cuiva, ca să trăiască, înainte de venirea Paulinei? Unde s-ar fi aflat acum, pe ce trotuar din Paris, dacă n-ar fi consimţit s-o ia la ei în casă? Cât despre bani, făcea într-adevăr s-aducă vorba şi despre asta: nişte bani din pricina cărora lor nu li se trăseseră decât ponoase; nişte bani ce păreau a fi adus ruina în casă. Pentru că, în sfârşit, faptele vorbeau destul de limpede: nicicând fiul ei nu s-ar fi ambalat în povestea aceea stupidă cu algele, nicicând nu şi-ar fi pierdut timpul voind să împiedice marea să mănânce Bonneville-ul, dacă n-ar fi fost nefericita asta de Pauline care-i sucise capul. Cu atât mai rău pentru ea, dacă fusese jumulită de bani! El, bietul băiat, nu se alesese cu sănătatea ruinată şi cu viitorul compromis? Şi doamna Chanteau nu mai tăcea ponegrind cei o sută cincizeci de mii de franci a căror urmă înfrigurată scrinul său o mai păstra încă. Sumele mari, înghiţite dintr-odată, cele mici din care ciupea şi-acum în fiece zi, lărgind şi mai mult spărtura – toate la un loc o făceau să-şi iasă din fire, ca şi cum ar fi simţit într-asta grăuntele cel rău din care încolţise necinstea ei. Astăzi, stricăciunea avusese loc, iar doamna Chanteau o ura de moarte pe Pauline pentru toţi banii pe care i-i datora.

— Dar ce vrei să faci cu o încăpăţânată ca asta? continua ea. De fapt e groaznic de zgârcită, iar pe de altă parte o cheltuitoare fără pereche. E în stare să azvârle

douăsprezece mii de franci în mare pentru pescarii din Bonneville care-şi bat joc de noi, e în stare să hrănească toţi plozii păduchioşi din sat, iar eu tremur, pe cuvântul meu! când e vorba să-i cer patruzeci de bănuţi. Împacă una cu alta… Are o inimă de piatră, deşi pare c-ar vrea să dea totul celorlalţi.

Adesea, Véronique intra, plimbând farfuriile de acolo-acolo, ori aducând ceaiul; şi întârzia, trăgea cu urechea, îngăduindu-şi chiar uneori să intervină.

— Domnişoara Pauline să aibă o inimă de piatră! Oh! Cum poate doamna să spună una ca asta!

Cu o privire severă, doamna Chanteau îi impunea tăcere. Apoi, cu coatele pe masă, făcea socoteli complicate, ca şi cum şi-ar fi vorbit ei însăşi.

— Nu-i mai păzesc banii, slavă Domnului! Dar aş fi curioasă să ştiu ce i-a mai rămas. Nici măcar şaptezeci de mii de franci, aş putea să jur… La naiba! să socotim puţin: trei mii s-au şi dus pe lucrările de tâmplărie, făcute de probă, şi două sute de franci pe puţin în fiecare lună pe care-i face pomană, şi cei nouăzeci de franci care reprezintă pensia noastră. Se scurg repede… Te prinzi cu mine, Louisette, că o să se ruineze? Da, o s-o vezi cum rămâne fără leţcaie… Şi dacă se ruinează, cine o s-o mai ia, cum o să se descurce ca să trăiască?

Véronique izbucnea dintr-odată, nemaiputându-se stăpâni:

— Nădăjduiesc că doamna n-o s-o dea pe uşă afară!

— Cum? Ce-ai zis? exclama furioasă stăpâna, ce ne tot bate la cap şi asta?… Bineînţeles că nu-i vorba aici să dau pe cineva afară din casă… Vreau să zic că, dacă ai moştenit avere, nimic nu mi se pare mai prostesc decât s-o prăpădeşti şi să pici pe capul unor oameni… Şi ia mai du-te la tine în bucătărie, şi scuteşte-ne!

Slujnica pleca, molfăind nişte proteste înăbuşite. Apoi se lăsa o tăcere apăsătoare, în timp ce Louise turna ceaiul în

ceşti. Nu se mai auzea decât foşnetul uşor al ziarului, din care Chanteau citea până şi anunţurile. Uneori, acesta schimba câteva vorbe cu fata.

— Hai, poţi să pui şi-o pătrăţică de zahăr... Ai primit, în fine, vreo scrisoare de la tatăl tău?

— Ah, da, cu grămada! răspundea ea râzând. Dar, ştiţi, dacă vă deranjez, pot pleca. Sunteţi şi-aşa destul de stingheriţi de boala Paulinei... Eu voiam să mă duc, dumneavoastră m-aţi oprit.

Domnul Chanteau o întrerupea:

— Nici vorbă nu poate fi. Eşti prea drăguţă că ne ţii de urât până când biata copilă o să se pună pe picioare.

— Pot să mă duc la Arromanches, până la sosirea tatălui meu, dacă v-aţi săturat de mine, urma ea, prefăcându-se că nu l-a auzit, ca să-l tachineze. Mătuşa mea Léonie a închiriat o vilă; şi-acolo e lume, o plajă unde măcar poţi să te scalzi... Numai că e atât de plicticoasă mătuşă-mea Léonie!

Chanteau sfârşea prin a râde de ştrengăriile acestei fete mari, dezmierdătoare. Totuşi, deşi nu îndrăznea să mărturisească fată de nevastă-sa, toată inima lui era de partea Paulinei, care-l îngrijea cu nişte mâini atât de uşoare. Şi domnul Chanteau se cufunda iarăşi în lectura ziarului, de îndată ce doamna Chanteau se trezea brusc, ca dintr-un vis, din gândurile ei.

— Vezi tu, e un lucru pe care nu i-l pot ierta, faptul că mi-a luat băiatul... Abia dacă rămâne un sfert de ceas la masă. Nu ne vorbim decât pe fugă.

— Dar asta o să se termine, spunea Louise. Trebuie să stea cineva lângă ea.

Mama clătina din cap. Buzele i se subţiau. Cuvintele pe care părea a nu voi să le rostească ieşeau totuşi.

— Se prea poate! dar e parcă nu ştiu cum ca un băiat să nu se mişte de lângă o fată bolnavă... Ah. Ştiu că n-am umblat pe ocolite, am spus verde ce cred, cu atât mai rău

dacă o să se iveascâ neplăceri!

Şi, cum Louise părea încurcată, doamna Chanteau adăuga:

— De altminteri, nu-i deloc bine să respiri aerul din odaia aceea. Ar putea foarte bine să-l molipsească de boala ei de gât... Fetele astea care par atât de voinice au uneori fel de fel de vicii în sânge. Vrei să-ţi spun ceva? ştii, eu nu cred că-i sănătoasă.

Louise, cu blândeţe, continua să-şi apere prietena. O găsea atât de îndatoritoare! Şi ăsta era singurul argument pe care-l opunea învinuirilor de zgârcenie şi de lipsă de sănătate. O nevoie de îndurare, de echilibru fericit o făceau să se opună urii prea violente a doamnei Chanteau, deşi în fiecare zi o asculta zâmbind cum bârfeşte cu şi mai multă ură decât în ajun. Protesta, excitată de violenţa cuvintelor, îmbujorată toată de plăcerea ascunsă pe care-o resimţea la gândul că se ştia preferată, ajunsă acum stăpână pe inimile celor din casă. Era ca şi Minouche, se mângâia atingându-se de ceilalţi, fără răutate, atâta vreme cât nimeni nu-i strica plăcerea.

În sfârşit, în fiecare seară, după ce spusese aceleaşi şi aceleaşi lucruri, conversaţia ajungea la următoarele cuvinte, rostite încet:

— Nu, Louisette. Soţia ce i s-ar potrivi băiatului meu...

Doamna Chanteau pornea de-aici şi începea să înşiruie calităţile pe care le pretindea de la o noră desăvârşită; şi n-o mai părăsea din ochi pe fată, încercând să-i insufle lucrurile de care nu pomenea. Întreg portretul acesteia se desfăşura: o fată tânără, binecrescută, care să fi frecventat societatea aleasă, în stare să primească lume, mai curând graţioasă decât chipeşă, şi mai cu seamă foarte feminină, căci spunea că nu poate suferi fetele cu apucături băieţeşti, brutale sub pretext că sunt sincere. Apoi mai era şi chestiunea banilor, singura hotărâtoare, pe care o atingea printr-un singur cuvânt: desigur, nu dota conta, dar fiul ei

avea proiecte mari, nu se putea înhăma la o căsătorie ruinătoare.

— Uite, drăguţo, dacă Pauline n-ar fi avut un ban şi-ar fi picat aici fără să aibă nici cămaşă pe ea, ei bine, s-ar fi căsătorit de ani de zile… Numai că, vezi tu, tremur când văd cum i se scurg banii printre degete! Unde o s-ajungă, rogu-te? Acum, când nu mai are decât şaizeci de mii de franci… Nu, Lazare merita ceva mai bun, n-am să-l dau niciodată unei smintite care o să se zgârcească la mâncare, ca să poată cheltui banii pe prostii!

— Oh! Banii nu înseamnă nimic, răspundea Louise, plecându-şi ochii. Şi, totuşi, sunt trebuitori.

Fără să aducă vorba mai limpede despre dota ei, cei două sute. De mii de franci păreau a fi acolo, pe masă, luminaţi de licărul domol al abajurului agăţat în tavan. Şi pentru că-i simţea şi-i vedea, doamna Chanteau vorbea atât de înfrigurat, măturând cu un gest bietele şaizeci de mii de franci ale celeilalte, visând s-o cucerească pe fata asta cu zestrea neatinsă. Băgase de seamă pe cine-şi doreşte Lazare, înaintea necazurilor ce-l ţineau în odaia de sus. Dacă fata îl iubea şi ea, de ce să nu se căsătorească? Tatăl şi-ar da consimţământul, mai cu seamă în cazul când sentimentele ar fi împărtăşite dintr-amândouă părţile. Şi se pornea s-o aţâţe, petrecându-şi restul serii tot şoptindu-i cuvinte ce-o tulburau.

— Lazare al meu e-atât de bun! Nimeni nu-l cunoaşte. Nici chiar tu, Louisette, nu poţi bănui cât e de tandru… Ah! n-am de ce-o plânge pe nevasta lui! Ştiu că o să fie iubită! … Şi totdeauna sănătos. Şi pielea fragedă ca de pui. Străbunicul meu, cavalerul de la Vignière, avea pielea atât de albă, încât se decolta ca o femeie la balurile mascate de pe vremea lui.

Louise roşea, foarte amuzată de amănuntele astea. Curtea pe care mama i-o făcea în locul fiului, confidenţele acelea de mijlocitoare cinstită oare puteau merge departe

între două femei ar fi ţinut-o acolo toată noaptea. Dar Chanteau adormea în cele din urmă, cu capul căzut pe ziar.

— Nu ne ducem odată la culcare? întreba el căscând. Apoi, cum pierduse de mult şirul conversaţiei, adăuga:

— Degeaba spui tu, nu-i rea... Am să fiu cât se poate de mulţumit în ziua când o să poată coborî iar, ca să se înfrupte din bucate lângă mine.

— Toţi o să fim mulţumiţi, protesta doamna Chanteau cu acreală. Vorbim, spunem ce credem, dar asta nu ne împiedică să ţinem la oameni.

— Biata şi scumpa de ea! spunea şi Louise, aş împărţi bucuros pe din două boala cu ea, dacă ar fi cu putinţă... E atât de îndatoritoare!

Véronique, care aducea sfeşnicele, se băga din nou:

— Ai şi motive să-i fii prietenă, domnişoară Louise. Ar trebui să ai o piatră în loc de inimă ca să pui la cale asemenea ticăloşii împotriva ei.

— Bine, bine, nimeni nu-ţi cere părerea, o repezea doamna Chanteau. Ai face mai bine dac-ai curăţa sfeşnicele astea... Uită-te la ăsta în ce hal arată!

Toată lumea se ridica. Chanteau fugea dinaintea acelei explicaţii furtunoase, închizându-se în odaia lui de la parter. Dar, după ce urcau la primul etaj, unde odăile lor erau una în faţa celeilalte, cele două femei nu se culcau numaidecât. Aproape totdeauna, doamna Chanteau o lua pe Louise puţin la ea; şi-acolo, începea iar să vorbească despre Lazare, îi înşira portretele, mergea până acolo încât scotea la vedere amintiri de pe când era mic: un dinte scos de timpuriu, primele bucle blonzii, chiar şi hăinuţe de-ale lui, panglica înnodată de la prima împărtăşanie, cei dintâi pantaloni scurţi.

— Uite! Aşa arăta părul lui, zise ea într-o seară. Ia dacă vrei, am de la toate vârstele.

Şi când Louise se afla, în sfârşit, în pat, nu putea închide ochii, obsedată de băiatul acela pe care mama lui i-l

azvârlea în braţe. Se răsucea de pe-o parte pe alta, chinuită de insomnie, văzându-l desprinzându-se din întuneric, cu pielea lui cea albă. Adesea ciulea urechea, să asculte dacă nu cumva îi aude pasul la etajul de sus; iar gândul că, neîndoielnic veghea întruna lângă Pauline, culcată, o înfierbânta şi mai mult, încât trebuia să dea la o parte aşternutul şi să doarmă cu pieptul dezvelit.

Sus, convalescenţa progresa încet. Deşi bolnava era în afară de pericol, se mai simţea încă foarte slăbită, sfârşită de pe urma febrei mari pe care o avusese şi care-l mirase pe doctor. Aşa cum spunea Lazare, doctorii se mirau totdeauna. Băiatul, cu fiecare oră ce trecea, devenea tot mai irascibil. Oboseala ce-l cuprinsese brusc, de cum luase sfârşit criza, părea să sporească, prefăcându-se într-o stare de proastă dispoziţie îngrijorătoare. Acum, când nu se mai războia cu moartea, îl deranja odaia aceea neaerisită, lingurile de leacuri ce trebuiau date la ore fixe, ca şi toate celelalte necazuri ale bolii, la care dintru început participase cu-atâta înflăcărare. Pauline se putea lipsi de el, iar el cădea din nou pradă plictisului în care i se scurgea existenţa goală, un plictis care-l lăsa cu mâinile atârnând, mutându-se de pe un scaun pe altul, plimbându-se şi aruncând priviri desperate spre cei patru pereţi, stând la nesfârşit în faţa ferestrei şi neuitându-se la nimic. De cum deschidea o carte ca să citească lângă ea, se îneca de-atâta căscat, în timp ce da paginile.

— Lazare, îi spuse Pauline într-o bună zi, ar trebui să ieşi pe-afară. Véronique mi-e de-ajuns.

Se împotrivi cu îndărătnicie. Oare nu-l mai putea suporta de-l gonea? Frumos i-ar şedea, s-o părăsească acum, după ce-o pusese de-a binelea pe picioare! În sfârşit se calmă, în timp ce ea îi explica blând:

— Dar nu înseamnă să mă părăseşti dacă ieşi puţin la aer… Te poţi plimba după-amiezele. Unde-am ajunge dacă şi tu te-ai îmbolnăvi?

Dar făcu stângăcia să adauge:

— Te văd căscând cât e ziulica de mare.

— Eu să casc! strigă el. Tot aşa de bine poţi să spui că n-am pic de inimă... Frumos mă mai răsplăteşti, n-am ce zice!

A doua zi, Pauline fu mai abilă. Se prefăcu a voi să vadă cu dinadinsul continuându-se lucrările de îndiguire: marile fluxuri din timpul iernii aveau să vină, construcţiile făcute pentru încercare vor fi duse de apă, dacă nu se completa sistemul de apărare. Dar Lazare nu mai era entuziasmat; se arătă nemulţumit de asamblajul pe care contase, noi studii erau necesare; în sfârşit, se depăşea devizul, iar consiliul general nu votase încă nicio para chioară. Timp de alte două zile, Pauline se strădui atunci să-i trezească amorul propriu de inventator: consimţea, oare, să se lase învins de mare, hi faţa întregului sat, care începuse să rida că prăpădise bani? Până la urmă devizul îi va fi fără îndoială plătit, aşa că ea îl împrumuta, după cum se înţeleseseră. Încetul cu încetul, Lazare păru că se înflăcărează din nou. Îşi refăcu planurile, îl chemă pe dulgherul din Arromanches, cu care vorbi la el în odaie, cu uşa deschisă, ca să poată alerga la cea dintâi chemare.

— Acum, spuse el în timp ce-o săruta într-o dimineaţă, marea n-o să ne mai ia niciun băţ de chibrit, sunt sigur pe ceea ce fac... De cum o să te ţii pe picioare, mergem să vedem starea în care se află lemnăria.

Louise tocmai urcase să vadă cum îi mai merge şi, în timp ce-o săruta, Pauline îi şopti la ureche:

— I-al cu tine!

Lazare mai întâi refuză. Îl aştepta pe doctor. Dar Louise râdea, spunea că e un băiat prea galant ca s-o lase să se ducă singură la familia Gonin, unde voia s-aleagă ea însăşi languste, pe care să le trimită la Caen. În trecere, putea să arunce o privire spre pari.

— Du-te, mi-ai face-o bucurie, spuse Pauline. Ia-i braţul, Louise, ce mai aştepţi?... Aşa, nu-l mai lăsa.

Şi se veselea, în timp ce Louise şi Lazare se împingeau unul pe altul, glumind; iar când ieşiră, deveni iar serioasă, se aplecă din pat ca să le asculte paşii şi râsetele ce se pierdeau pe scară.

Un sfert de oră mai târziu, Véronique se ivi cu doctorul. Apoi se aşeză la căpătâiul Pauline, fără a-şi părăsi cârtiţele, urcând după numai câteva minute, petrecându-şi acolo o oră în timp ce şi bucătărea. Lucrurile nu merseră de la început. Seara, Lazare îşi reluă locul lângă ea; dar ieşi iar a doua zi; şi, în fiece zi, dus de viaţa de-afară, îşi scurta vizitele, nu mai stătea decât atât cât să afle cum îi merge. De altfel, Pauline îl expedia, de cum vorbea să se-aşeze puţin. Când se întorcea cu Louise, ea îi silea să-i povestească ce se întâmplase în timpul plimbării, fericită să-i vadă atât de însufleţiţi, de aerul răcoros ce-l aduceau în părul lor. Păreau atât de camarazi, încât nu-i mai bănuia. Şi, de cum o zărea pe Véronique cu doctoria în mână, striga vesel:

— Hai, plecaţi! mă stingheriţi.

Uneori o chema îndărăt pe Louise, ca să i-l încredinţeze pe Lazare, ca pe-un copil.

— Fă în aşa fel încât să nu se plictisească. Are nevoie să se amuze... Şi mergeţi până departe, nu vreau să vă văd astăzi.

Când rămânea singură, cu ochii ficşi, părea să-i urmărească în depărtare. Îşi petrecea zilele citind, aşteptând să capete puteri, şi era atât de sfârşită încă, încât dacă stătea două-trei ore în fotoliu, se simţea vlăguită. Adesea, lăsa să-i cadă cartea pe genunchi, un gând o făcea să rătăcească în urma vărului şi-a prietenei ei. Merseseră de-a lungul plajei, trebuiau să fi ajuns la grote, unde era atât de bine să stai pe nisip, la ceasul răcoros al fluxului. Şi credea că nu încearcă de pe urma frecvenţei cu care aceste vedenii o urmăreau decât regretul de-a nu fi alături de ei. Cititul, de altfel, o plictisea. Romanele care se

aflau peste tot prin casă, poveşti de dragoste cu trădări poetice, îi revoltaseră întotdeauna simţul dreptăţii, nevoia de-a se dărui fără să se drămuiască. Era cu putinţă să-ţi minţi inima, să încetezi să iubeşti într-o zi, după ce-ai iubit pătimaş? Şi dădea cartea la o parte. Acum, cu privirile pierdute, se uita în depărtare, dincolo de pereţii casei, văzându-şi vărul care o conducea pe prietena ei, sprijinind-o, căci mersul o obosea, unul lângă celălalt, şuşotind şi râzând.

— Doctoria, domnişoară, spunea dintr-odată Véronique, a cărei voce groasă, în spatele ei, o trezea, făcând-o să tresară.

După trecerea primei săptămâni, Lazare nu mai intra la ea în odaie fără să bată la uşă. Într-o dimineaţă, cum deschidea uşa, o zări pe Pauline, cu braţele goale, pieptănându-se în pat.

— Oh, iartă-mă! şopti şi se trase îndărăt.

— Ce-i asta? strigă fata, ţi-e teamă de mine?

Atunci se hotărî, dar se temea să n-o stingherească, întorcea capul, în timp ce ea isprăvea să-şi prindă părul.

— Fii drăguţ, dă-mi un camizol, zise ea liniştit. Acolo, în primul sertar… Mă simt mai bine, devin din nou cochetă.

El se tulbura, nu dădea decât peste cămăşi. În sfârşit, după ce-i azvârli camizolul, aşteptă în faţa ferestrei să se încheie până la gât. Cu două săptămâni mai înainte, când o credea pe moarte, o ridica în braţe ca pe-o fetiţă, fără să-şi dea seama că e goală. Iar acum, până şi neorânduiala din cameră îl deranja. La rândul ei, cuprinsă şi ea de ruşine, nu-i mai ceru curând să-i facă micile servicii intime pe care i le făcuse o vreme.

— Véronique, închide uşa! strigă ea într-o dimineaţă, auzindu-l cum umblă pe coridor. Ascunde toate astea şi dă-mi un batic.

Pauline, între timp, se însănătoşea repede. Marea ei plăcere, când putu să se ţină pe picioare şi să se sprijine în

coate la fereastră, a fost să urmărească în depărtare cum se ciopleau ţăruşii. Se auzeau limpede loviturile de mai, se vedea echipa, alcătuită din vreo şapte-opt oameni, ale căror pete negre în mişcare păreau nişte furnici, pe prundişul gălbui al plajei. În timpul refluxului, se întreceau muncind; apoi trebuiau să dea îndărăt în faţa apei care începea să crească. Dar Pauline, mai cu seamă, urmărea pata albă a hainei lui Lazare şi pata roză a rochiei Louisei, strălucind în soare. Îi urmărea, îi găsea mereu, ar fi putut povesti ce făcuseră toată ziua, afară de micile gesturi mărunte. Acum, când lucrările înaintau cu repeziciune, cei doi nu se mai puteau depărta, să se ducă la grote, în spatele falezelor. Pauline îi avea neîncetat dinaintea ei, la un kilometru, mişcându-se cu delicateţea amuzantă a unor păpuşi, sub necuprinsul cerului. Şi, în plinătatea forţelor ce-i reveneau, în veselia convalescenţei, nu puţin datora, fără să-şi dea seama, bucuriei geloase de-a se afla astfel împreună cu ei.

— Te distrezi, nu-i aşa, să-i vezi muncind pe oamenii ăia, îi spunea Véronique în fiece zi, în timp ce mătura prin odaie. Bineînţeles, e mai bine decât să citeşti. Mie, una, cărţile îmi sucesc mintea. Iar când trebuie să-ţi primeneşti sângele, vezi tu, trebuie să deschizi pliscul la soare ca puii de curcă, şi să sorbi înghiţituri mari.

Slujnica nu era prea vorbăreaţă, o bănuiau chiar că umblă cu ascunzişuri. Dar cu Pauline trăncănea din prietenie, crezând că-i face bine.

— Caraghioasă treabă, oricum! Dar, mă rog! De vreme ce-i face plăcere lu’ domnu’ Lazare… Zic şi eu că-i place, da’ nu mai pune atâta inimă ca înainte! Da’ e mândru şi se încăpăţânează, chiar dacă se plictiseşte de moarte… Pe Ungă asta, dacă-i lasă de capul lor o clipă pe beţivanii ăia, numaidecât înfig cuiele de-a-ndoaselea.

După ce dădu cu mătura pe sub pat, continuă:

— Iar ducesa…

Pauline, care abia dac-o asculta, se miră de cuvântul acela.

— Cum aşa! Ce ducesă?

— Domnişoara Louise, vezi bine! N-ai zice că s-a desprins din coapsa lui Jupiter?... Dac-ai vedea, la ea în odaie, ce mai de borcanele cu pomadă şi unsori! De cum îi treci pragul, te ia cu înec, aşa de tare e mirozna... Dar nu-i tot pe-atât de frumoasă ca dumneata.

— Oh, eu, eu nu mai sunt decât o ţărancă, spuse fata zâmbind. Louise e foarte frumoasă.

— Nu zic ba! Dar e numai piele şi os. Doar o văd când se ghiloseşte... Dac-aş fi bărbat, nici c-aş şovăi!

Dusă de înflăcărarea convingerii ei, veni să se sprijine în coate lângă Pauline.

— Ia uite-o pe nisip, ai jura că-i un crevete! Ştiu că-i departe şi că de-aci nu poate părea mare cât un stâlp. Dar, oricât, se cuvine să semeni barem a om... Ah! Ia te uită, domnul Lazare o ridică în braţe, ca să nu-şi ude botinele. Nu prea are ce duce, zău aşa! E drept că sunt bărbaţi la care le plac oasele...

Véronique se opri scurt, simţind că lângă ea Pauline a tresărit. Slujnica aducea mereu vorba despre asta, părând că-şi pune lacăt la gură ca să nu spună mai mult. Tot ce auzea, tot ce vedea acum i se punea în gât şi-o sufoca: discuţiile de după cină, când Pauline era forfecată, râsetele pline de ascunzişuri ale lui Lazare şi-ale Louisei, toţi ai casei ticăloşindu-se, gata de trădare. Dacă ar fi urcat atunci, când o nedreptate prea mare indigna bunul ei simţ, i-ar fi povestit totul convalescentei: dar teama de-a nu o îmbolnăvi iar o oprea şi-o făcea să-şi muşte pumnii la ea în bucătărie, răzbunându-se pe oale, jurându-şi că lucrurile n-aveau să mai continue aşa, că odată şi-odată tot o să izbucnească ea. Apoi, când urca, de cum îi scăpa de pe buze un cuvânt mai în doi peri, încerca să-şi ia vorba înapoi, dând lămuriri cu o stângăcie înduioşătoare.

— Mulţumesc Celui-de-Sus! Domnului Lazare nu-i plac oasele! A stat la Paris, are mult bun-gust... Vezi! A pus-o jos, aşa cum azvârli un chibrit.

Şi Véronique, temându-se să nu-i iasă din gură şi alte vorbe de prisos, începea să dea cu pămătuful ca să sfârşească dereticatul; în timp ce Pauline, absorbită, urmărea până seara, în zare, rochia roză a Louisei şi haina albă a lui Lazare, în mijlocul petei întunecate a muncitorilor.

Când convalescenţa era pe sfârşite, Chanteau fu apucat de un acces violent de reumatism, ceea ce o făcu pe fată să coboare, deşi tot se mai simţea slăbită. Primul lucru, după ce-şi părăsi odaia, fu să se ducă la căpătâiul unui bolnav. Aşa cum doamna Chanteau o spunea cu of, casa aceea era un adevărat spital. De la o vreme soţul ei nu se mai ridica din şezlong. După atâtea crize, întreg trupul îi înţepenea, boala urca de la picioare spre genunchi, apoi îi cuprinse coatele şi mâinile. Bobiţa albă de la ureche căzuse; altele, mai mari, se iviseră acum; şi toate încheieturile se tumefiau, tofusul răzbătea de peste tot de sub piele, în puncte alburii, asemănătoare ochilor unor raci fierţi. Reumatismul era acum cronic, nevindecabil, cel care anchilozează şi deformează.

— Doamne! Cum mă mai doare! spunea Chanteau întruna. Piciorul stâng mi-e ţeapăn ca un lemn; nu-i cu putinţă să mişc laba piciorului, nici genunchiul... Şi cotul mă arde şi el. Ia uită-te cum arată.

Pauline văzu la cotul stâng o tumoare foarte inflamată. Mai ales de încheietura asta se plângea bolnavul, iar curând durerea ajunse de neîndurat. Cu braţul întins, suspina, uitându-se ţintă la mână, o mână jalnică, având falangele umflate ca nişte noduri, cu degetul gros strâmbat şi ca zdrobit de-o lovitură de ciocan.

— Nu pot sta aşa, trebuie să mă ajuţi... Găsisem o poziţie atât de bună! Şi uite că m-a apucat iar, ai zice că un ferăstrău îmi retează oasele... încearcă să mă ridici puţin.

De zeci de ori într-o oră, trebuia să-i schimbi poziţia. Veşnic îl chinuia spaima, veşnic nădăjduia într-o uşurare. Dar Pauline îşi simţea încă puterile într-atât de slăbite, încât nu îndrăznea să-l mişte de una singură. Şi şoptea:

— Véronique, apucă-l încetişor odată cu mine.

— Nu, nu, striga bolnavul, nu Véronique! Ea mă clatină. Şi-atunci Pauline trebuia să facă singură efortul, simţind cum îi pârâie umerii. Şi oricât de uşor îl răsucea, Chanteau răcnea atât de tare, încât slujnica o lua la fugă numaidecât. Şi se jura că trebuie să fii o sfântă, ca domnişoara, ca să nu-ţi fie scârbă de-o treabă ca aceea; până şi sfinţii ar fi luat-o la fugă, auzindu-l pe domnul cum răcneşte.

Până la urmă crizele se mai domoliră; dar nu încetau, ţineau zi şi noapte, exasperante în răul ce-l aduceau, ajungând la o tortură de nespus prin spaima ce-o avea bolnavul pentru mişcare. Nu doar picioarele i se părea că-i sunt roase de-un animal, ci întreg trupul şi-l simţea zdrobit, ca sub înverşunarea unei pietre de moară. Şi nu se afla niciun mijloc de a-i uşura suferinţele. Pauline nu putea face altceva decât să stea acolo, supusă capriciilor lui, mereu săritoare, gata să-i schimbe poziţia, fără ca bolnavul să se poată bucura măcar de-un ceas de linişte. Cel mai rău e că suferinţa îl făcea nedrept şi brutal, îi vorbea răstit, ca unei slujnice nepricepute.

— Nu! Eşti la fel de proastă ca şi Véronique!... E cu putinţă să mă împungi aşa cu degetele! Doar n-oi avea degete ca de jandarm?... Lasă-mă-n pace! Nu vreau să mă mai atingi!

Pauline, fără a-i răspunde, cu o resemnare pe care nimic nu izbutea s-o alunge, umbla cu şi mai mare blândeţe. Când îl simţea prea iritat, se ascundea pentru o clipă în spatele perdelelor, ca să se liniştească, nemaivăzând-o. Adesea stătea acolo şi plângea în tăcere, nu din pricina răutăţilor bietului om, ci din cauza înfiorătorului martiriu care-l făcea să fie rău. Şi-l auzea vorbind ca pentru el,

printre văicăreli.

— A plecat, n-are pic de inimă... Ah! pot să crap mult şi bine, numai Minouche o să-mi închidă ochii. Cum, Doamne, e cu putinţă să-l părăseşti pe-un creştin în felul ăsta... Pun prinsoare că e în bucătărie şi se-ndoapă.

Apoi, după ce în el se dăduse o scurtă luptă, bombănea încă şi mai tare, ca, în sfârşit, să se hotărască să strige:

— Pauline, eşti aici?... Hai, vino să mă ridici un pic, nu-i chip să mai stau aşa...

Se înduioşa, îi cerea iertare că n-a fost drăguţ cu ea. Uneori voia să-i dea drumul şi lui Mathieu în odaie, ca să fie mai puţin singur, închipuindu-şi că prezenţa câinelui îi era favorabilă. Dar mai cu seamă Minouche îi era tovarăşă credincioasă, căci pisicii îi plăceau la nebunie camerele închise ale bolnavilor, petrecându-şi acum toate zilele într-un fotoliu, în faţa patului. Strigătele prea puternice părea totuşi s-o surprindă. Când bolnavul începea să strige, pisica se ridica în şezut, se uita la el cum se chinuie cu ochii ei rotunzi, în oare lucea mirarea indignată a unei persoane cuminţi, deranjată din tihna eu De ce făcea tot zgomotul acela neplăcut şi inutil?

De fiecare dată când Pauline îl conducea pe doctorul Cazenove, îl implora:

— Nu i-ai putea face o injecţie cu morfină, doctore? Mi se frânge inima când îl aud.

Doctorul refuza. La ce bun? Accesul ar reveni, mai violent încă. De vreme ce salicilatul părea să fi agravat boala, prefera să nu mai încerce nicio altă doctorie. Cu toate acestea pomenea ca bolnavul să treacă la un regim alimentar bazat pe lapte, de îndată ce perioada acută a crizei va fi trecut. Până atunci, regim sever, ceaiuri diuretice şi nimic altceva.

— La drept vorbind, spunea el mereu, e un mâncău care plăteşte scump lipsa de cumpătare. A mâncat vânat, ştiu, am văzut penele. Treaba lui! L-am tot prevenit, acum să

îndure, de vreme ce preferă să se îndoape şi să suporte riscurile!… Dar ar fi nedrept, draga mea copilă, ca tu să cazi iar la pat. Fii prudentă, ne-am înţeles? sănătatea ta cere încă multe menajamente.

Pauline nu se menaja deloc, îşi dăruia tot timpul, iar noţiunea timpului, a însăşi vieţii, îi scăpa, în zilele petrecute lângă unchiul ei, cu urechile zvâcnindu-i de văicărelile ce umpleau odaia. Preocuparea aceasta o absorbea într-atât, încât uitase de Lazare şi Louise, schimbând cu ei cuvinte din fugă, neîntâlnindu-i decât în rarele clipe când străbătea sufrageria. De altminteri, lucrările de fixare a ţăruşilor fuseseră terminate, ploi violente îi ţineau în casă de-o săptămână pe Lazare şi pe Louise; şi, când ideea celor doi care se aflau împreună îi venea dintr-odată în minte, Pauline se simţea fericită să-i ştie alături de ea.

Nicicând doamna Chanteau nu păruse atât de ocupată. Profita, spunea ea, de răvăşeala pe oare crizele soţului o aducea în familie, ca să-şi facă ordine în hârtii, să pună socotelile la punct, să-şi ţină corespondenţa la zi. De aceea, după-amiezile se închidea la ea în odaie „părăsind-o pe Louise, care urca numaidecât la Lazare, căci îi era groază de singurătate. Îşi luaseră acum obiceiul să rămână împreună până la cină în camera cea mare de la etajul al doilea, încăperea aceea care-i slujise atâta vreme Paulinei drept sală de studiu şi de recreaţie. Patul îngust de fier al tânărului se afla tot acolo, ascuns după paravan; în vreme ce pianul se acoperea de praf, iar masa aceea uriaşă nici nu se mai vedea de sub mormanul de hârtii, cărţi şi plachete. În mijlocul mesei, între două smocuri de alge uscate, se afla un ţăruş cât o jucărie de mare, cioplit cu cuţitul în lemn de brad, şi oare amintea de opera bunicului, podul închis în cutia cu pereţi de sticlă ce împodobea sufrageria.

Lazare, de la o vreme, se arăta nervos. Echipa de muncitori îl exaspera, se lepădase de lucrări ca de-o corvoadă prea grea, fără să guste bucuria de a-şi vedea în

sfârşit ideea pusă în aplicare. Alte proiecte îi dădeau ghes, proiecte confuze despre viitorul lui, funcţii ce le-ar fi ocupat la Caen, lucrări menite să-i asigure un loc de mare vază. Dar nu întreprindea niciodată nimic serios, cădea mereu într-o lenevealã ce-l indispunea, din ce în ce mai slab şi mai lipsit de curaj. Dispoziţia aceasta proastă se agravase de pe urma şocului profund încercat în urma bolii Paulinei, simţind o nevoie continuă să stea afară, la aer curat, veşnic într-o stare de surescitare, ca şi cum ar fi dat ascultare unei necesităţi imperioase de a-şi lua revanşa împotriva durerii. Prezenţa Louisei îi sporea şi mai mult înfrigurarea; fata nu putea să-i vorbească fără să se sprijine de umărul lui, îi sufla în faţă, râzând drăgălaş: şi drăgălăşeniile acelea de pisică, mirosul ei de femeie cocheta, tot abandonul acela amical şi tulburător îl îmbătau de-a binelea. Ajunsese la o stare de dorinţă bolnăvicioasă, căreia i se opunea din scrupul. Cu o prietenă din copilărie, în casa mamei lui, lucrul era cu neputinţă, ideea onestităţii îi moleşea dintr-odată braţele când o lua pe sus în joacă şi când o flacără bruscă făcea să-i zvâcnească sângele în vine. În lupta aceasta, nu imaginea Paulinei era cea care-l oprea: fata n-ar fi aflat niciodată nimic, se întâmpla de-atâtea ori ca soţul să-şi înşele, soţia cu slujnica. Noaptea visa fel de fel de poveşti; se făcea că o concediaseră pe Véronique, care ajunsese insuportabilă, iar Louise nu mai era decât o micuţă bonă, la care se ducea desculţ. Cât de rău le mai potrivea viaţa pe toate! Aşa se face că de dimineaţă până seara îşi exagera pesimismul privitor la femei şi la dragoste, făcând glume feroce. Tot răul venea de la femei, proaste, uşuratice, prelungind la nesfârşit durerea din pricina dorinţei, iar dragostea nefiind decât o înşelăciune, năvala egoistă a generaţiilor viitoare care voiau să trăiască, întreg repertoriul lui Schopenhauer era debitat cu această ocazie, cu brutalităţi de care fata roşea, înveselindu-se mult. Şi, încetul cu încetul, o iubea tot mai mult, o

adevărată pasiune mocnea sub dispreţul acela furios, se dăruia acestei noi patimi cu năvala lui cea dintâi, veşnic în căutarea unei fericiri ce se năruia.

La Louise multă vreme nu fusese vorba decât de un joc firesc izvorât din cochetărie. Adora să i se acorde mici atenţii, îi plăceau complimentele şoptite la ureche ca şi atingerea bărbaţilor îndatoritori, rămânând descumpănită şi întristându-se de îndată ce nimeni nu se mai ocupa de ea. Simţurile ei de fecioară dormeau, nu mergea mai departe de flecăreală, de acele libertăţi îngăduite când un bărbat galant îţi face curte în fiece minut. Când Lazare o neglija o clipă pentru a scrie o scrisoare sau pentru a se cufunda într-una dintre acele melancolii bruşte, fără nicio cauză aparentă, se simţea atât de nefericită, încât începea să-l tachineze, să-l provoace, preferind primejdia, uitării. Într-o zi, însă o cuprinsese spaima, ceva mai târziu, după ce simţise răsuflarea tânărului arzându-i ca o flacără ceafa delicată. Era îndeajuns de instruită de anii mulţi de internat pentru a şti ceea ce o ameninţă; şi, din clipa aceea, trăi într-o aşteptare în acelaşi timp plăcută şi speriată la gândul unei nenorociri posibile; nu dorea câtuşi de puţin să se întâmple aşa şi nici nu judeca limpede cum stau lucrurile, dar se gândea că fără doar şi poate va scăpa, neîncetând însă să se expună pericolului; într-atât fericirea ei de femeie se alcătuia din lupta aceea superficială între dorinţa de abandon şi de refuz.

Sus, în odaia cea mare, Lazare şi Louise simţiră şi mai mult că-şi aparţin unul altuia. Familia, complice, părea a voi să-i piardă, el neavând nimic de făcut, bolnav de singurătate, ea tulburată de detaliile intime, de lămuririle pătimaşe pe care doamna Chanteau i le dădea despre fiul ei. Se refugiau acolo, sub pretext că aud mai puţin strigătele tatălui, chinuit la parter de crizele reumatice; şi stăteau fără să se atingă de vreo carte, fără să deschidă pianul, preocupaţi numai de ei înşişi, ameţindu-se cu

discuţii interminabile.

În ziua în care criza lui Chanteau atinse paroxismul, casa întreagă se zgudui de strigătele sale. Lamentări prelungi, sfâşietoare, asemănătoare unui animal pe care-l înjunghii. După prânz, pe care familia îl înghiţi repede, într-o adevărată exasperare nervoasă, doamna Chanteau dădu bir cu fugiţii, zicând:

— Nu mai pot, dacă rămân aici, încep şi eu să urlu. Dacă întreabă cineva, sunt sus la mine în odaie; scriu... Şi tu, Lazare, ia-o repede pe Louise la tine. Ferecaţi-vă bine, încearcă s-o înveseleşti, căci, după cum vezi, are parte de distracţie aici, biata Louisette!

Şi o auziră cum, ajunsă la etajul de sus, închide uşa după ea cu putere, în timp ce fiul ei şi fata urcară cu un cat mai sus.

Pauline se dusese lângă unchiul ei. Numai ea era calmă, din milă faţă de atâta durere. Chiar dacă nu putea face nimic altceva decât să stea acolo, voia cel puţin să-i dea nefericitului uşurarea de-a nu fi singur în suferinţă, simţind că are mai mult curaj să lupte împotriva durerii dacă ea îl privea numai, fără să-i spună nimic. Ore în şir, stătea aşezată lângă pat, şi ajungea să-l liniştească puţin, cu ochii ei mari, compătimitori. Dar în ziua aceea, cu capul răsturnat pe pernă, cu mâna întinsă, simţindu-şi capul zdrobit de durere, bolnavul nici măcar n-o vedea, striga şi mai tare, de cum se apropia.

Către ora patru, desperată, Pauline se duse s-o caute pe Véronique, în bucătărie, lăsând uşa deschisă. Se gândea că se va întoarce într-o clipă.

— Ar trebui, totuşi, făcut ceva, şopti ea. Îmi vine să încerc să-i pun comprese cu apă rece. Doctorul spune că e periculos dar că uneori dă rezultate... Aş vrea nişte feşe.

— Véronique era în toane foarte rele.

— Feşe!... Am urcat pentru nişte cârpe şi-am fost primită tare bine... Nu trebuie să fie deranjaţi, aşa se pare. Frumos

le şade!

— Dacă l-ai întreba pe Lazare? continuă Pauline, tot fără să înţeleagă.

Dar, pradă mâniei, slujnica îşi pusese mâinile în şolduri şi dădu drumul cuvintelor fără să se mai gândească.

— Da de unde? Cei de sus sunt prea ocupaţi să se lingă pe bot!

— Ce-ai spus? se bâlbâi fata, în timp ce sângele îi pierea din obraji.

Véronique, mirată ea însăşi de sunetul vocii, voi să-şi ia vorbele înapoi, să nege confidenţa aceea care de-atâta vreme mocnea în ea, căuta o explicaţie, o minciună, fără să găsească nimic care să stea în picioare. O prinsese pe Pauline de încheieturi, din precauţie; dar aceasta, pe neaşteptate, se smuci şi o porni în goană pe scară, ca ieşită din minţi şi-atât de gâtuită şi tremurând de furie, încât slujnica nu îndrăzni s-o urmeze, tremurând în faţa măştii aceleia livide, pe care n-o mai recunoştea. Casa părea să doarmă, tăcerea pogora dinspre etajele de sus, numai urletul lui Chanteau urca prin aerul nemişcat. Dintr-un salt, Pauline ajunse la etajul întâi, când se ciocni de mătuşă. Aceasta se afla acolo, păzind culoarul, ca o santinelă, stând la pândă de mult, poate.

— Unde te duci? o întrebă.

Pauline, sufocată, iritată de piedica aceea, nu era în stare să răspundă.

— Lasă-mă! gângăvi în cele din urmă.

Şi făcu un gest cumplit, care-o făcu pe doamna Chanteau să dea înapoi. Apoi, dintr-un alt salt, ajunse la etajul al doilea, în vreme ce mătuşa, împietrită, înălţa braţele la cer, fără un cuvânt. Pauline era cuprinsă de una dintre acele crize de revoltă şi de furie a căror violenţă răzbătea când şi când, în ciuda firii ei blânde şi vesele, şi care, de mic copil, o lăsau ca moartă. De ani de zile se credea vindecată. Dar aripa geloziei o atinsese atât de brutal, încât nu s-ar fi

domolit fără să se distrugă pe ea însăşi.

Sus, când Pauline se află în faţa uşii lui Lazare, se năpusti dintr-un salt. Cheia se răsuci, canatul se izbi de perete. Iar ceea ce văzu sfârşi prin a o scoate din minţi. Lazare, ţinând-o pe Louise cu spatele lipit de dulap, îi săruta mărunt bărbia şi gâtul; în timp ce aceasta, cuprinsă de slăbiciune, de teama faţă de bărbat, îi ceda.

Desigur, se jucaseră, şi jocul se sfârşea rău.

Avu loc un moment de stupoare. Se priviră toţi trei. În cele din urmă, Pauline strigă:

— Ah, ticăloaso! Ticăloaso!

Mai cu seamă trădarea femeii o înnebunea. Cu un gest de dispreţ îl îndepărtase pe Lazare, ca pe-un copil a cărui slăbiciune o cunoştea. Dar femeia aceea care o tutuia, femeia aceea care-i fura bărbatul, în timp ce ea îngrijea un bolnav, în încăperea de jos! O apucă de umeri, o zgâlţâi, având poftă s-o bată.

— Spune, de ce-ai făcut asta?... Ai făcut o infamie, pricepi?

Louise, pierdută, privind speriată în toate părţile, bâlbâi:

— El mă ţinea, îmi zdrobea oasele.

— El? Nu mai minţi! Ar fi izbucnit în lacrimi, numai de l-ai fi împins.

Vederea camerei îi aţâţa şi mai mult dorinţa de răzbunare, camera aceea a lui Lazare unde ei doi se iubiseră, unde şi ea simţise cum îi clocoteşte sângele în vine, când răsuflarea arzătoare a tânărului o biciuia. Ce să-i facă femeii aceleia, ca să se răzbune? Stupidă încurcătură. Lazare se hotărî. În sfârşit să intervină, când Pauline îi dădu drumul Louisei atât de brutal, încât umerii acesteia se izbiră de dulap.

— Ştii ce? Mi-e frică de mine... Pleacă!

Şi din clipa aceea buzele ei nu mai rostiră decât acest cuvânt, urmărind-o în timp ce străbătea camera, strigându-l după ea pe coridor, în timp ce cobora scările, pălmuind-o

întruna:

— Pleacă! Pleacă!… Ia-ţi lucrurile şi pleacă!

Doamna Chanteau rămăsese pe coridorul de la primul etaj. Rapiditatea cu care scena se desfăşurase nu-i îngăduise să intervină. Dar acum îşi găsise glasul; cu un gest, îi porunci fiului să se închidă la el în odaie; apoi încercă s-o liniştească pe Pauline, prefăcându-se mirată la început. Aceasta, după ce-o hăituise pe Louise până în cameră la ea, repeta întruna:

— Pleacă! Pleacă!

— Cum aşa? Să plece?… Dar unde ţi-e capul?

Atunci fata povesti cele întâmplate. Dezgustul n-o mai părăsea, pentru firea ei dreaptă fapta aceea era cea mai ruşinoasă, nu putea avea nicio scuză, nicio iertare; şi, pe măsură ce se gândea la cele petrecute, se mânia şi mai mult, revoltată din oroare faţă de minciună şi din credinţă faţă de sentimentele sale. Când te-ai făgăduit cuiva, nu-ţi mai calci cuvântul.

— Pleacă! Fă-ţi valiza numaidecât… Pleacă!

Louise, răscolită, nu găsea niciun cuvânt de apărare, deschisese un sertar ca să-şi scoată nişte cămăşi. Dar doamna Chanteau se supără.

— Rămâi, Louisette!… La urma urmei, mi se pare că eu sunt stăpână în casa asta, nu? Cine îndrăzneşte să comande aici şi să gonească oamenii?… E îngrozitor, nu suntem nişte precupeţe!

— N-ai auzit ce ţi-am spus? strigă Pauline, am surprins-o sus, împreună cu Lazare… O săruta.

Mama ridică din umeri. Întreaga-i ranchiună, adunată de-atâta timp, se revărsă în nişte cuvinte ce ascundeau o bănuială ruşinoasă.

— Se jucau, ce-i rău într-asta?… Oare atunci când tu erai la pat şi el te îngrijea, noi ne-am vârât nasul în ce-aţi fi putut voi face?

Dintr-odată, furia fetei pieri. Rămase nemişcată, galbenă

ca de ceară, lovită de învinuirea aceea ce se întorcea împotriva ei. Iată că ea era acum vinovată şi mătuşa părea să creadă lucruri îngrozitoare!

— Ce vrei să spui? şopti ea. Dac-ai fi crezut una ca asta, presupun că n-ai fi îngăduit aşa ceva sub acoperişul tău, nu?

— Eh! Sunteţi destul de mari! Dar găsesc că nu se cade ca fiul meu să săvârşească o necuviinţă... Lasă în pace persoanele care mai pot trece drept femei cinstite.

Pauline rămase o clipă fără glas, cu ochii mari şi nevinovaţi aţintiţi asupra doamnei Chanteau, care-şi feri privirea. Apoi Pauline porni să urce spre odaia ei, spunând pe un ton hotărât:

— Bine! Atunci voi pleca eu.

Se lăsă tăcerea, o tăcere grea, sub a cărei povară casa întreagă părea a se prăbuşi. Şi, în liniştea aceea neaşteptată, jelania unchiului se auzi din nou, o jelanie de animal muribund şi părăsit. Neîntrerupt, urletul creştea, dominând orice alt zgomot.

Acum, doamna Chanteau regreta bănuiala ce-i scăpase. Şi-i simţea jignirea de nevindecat, temându-se ca Pauline să nu dea urmare ameninţării de-a părăsi casa numaidecât. Cu o fiinţă încăpăţânată cum era fata aceea, orice era cu putinţă; şi ce-ar fi spus lumea despre ea şi despre soţul ei, dacă pupila lor ar fi bătut drumurile, povestind cum avusese loc ruptura? Poate s-ar fi refugiat la doctorul Cazenove, ceea ce-ar fi stârnit un scandal fără seamăn în ţinut. La temelia neplăcerii resimţite de doamna Chanteau, se afla groaza faţă de trecut, teama pentru banii pierduţi şi care s-ar fi putut întoarce împotriva lor.

— Nu plânge, Louisette, spunea ea mereu, cuprinsă iar de mânie. După cum vezi, iar am ajuns în încurcătură din pricina ei. Şi veşnic face fapte necugetate, nu-i chip să trăieşti liniştit!... Am să încerc să dreg lucrurile.

— Te implor, o întrerupse Louise, lasă-mă să plec. Prea

m-aş chinui, dacă aş mai rămâne... Are dreptate, vreau să plec.

— Nu în seara asta, în orice caz. Trebuie să te încredinţez tatălui tău... Aşteaptă, mă duc să văd dacă într-adevăr îşi face bagajul.

Încetişor, doamna Chanteau se duse să asculte la uşa Paulinei. O auzi mergând grăbit, deschizând şi închizând mobilele. Îi veni pentru o clipă ideea să intre şi să provoace o explicaţie, care să înece totul în lacrimi. Dar i se făcu teamă, simţea că s-ar bâlbâi şi s-ar înroşi în faţa copilei aceleia, ceea ce îi spori ura. Şi, în loc să bată la uşă, coborî în bucătărie, înăbuşindu-şi paşii. Îi venise o idee.

— Ai auzit ce scenă ne-a mai făcut domnişoara? o întrebă pe Véronique, care începuse să-şi frece cu furie arămăria.

Slujnica, ţinându-şi nasul plecat, nu răspunse.

— A devenit insuportabilă. Eu nu mă mai pot înţelege cu ea... Închipuie-ţi că acum i-a venit ideea să ne părăsească; da, îşi face bagajul... Ce-ar fi să te duci tu şi să încerci să-i vâri minţile-n cap?

Şi cum nu căpăta niciun răspuns:

— Ai surzit?

— Dacă nu răspund e pentru că nu vreau! strigă deodată Véronique, ieşindu-şi din fire, în timp ce freca un sfeşnic de să-şi jupoaie degetele. Are dreptate să plece, e mult de când în locul ei mi-aş fi luat lumea-n cap.

Doamna Chanteau o asculta cu gura căscată, uluită de potopul acela de cuvinte.

— Eu, doamnă, nu sunt vorbăreaţă; dar nu trebuie să mă sileşti să-mi ies din fire, pentru că atunci spun tot... Asta-i, şi pace: i-aş fi dat brânci în mare copilei ăsteia în ziua când ai adus-o; numai că mie nu-mi place să văd cum sunt chinuiţi oamenii, iar aici v-aţi prins cu toţii s-o martirizaţi atâta, că într-o bună zi am să-i ard palme ăluia care s-o mai atinge de ea... Ah! Puţin îmi pasă, n-aveţi decât să mă daţi afară, o să afle ea multe de la mine! Da, da, tot ce i-aţi

făcut, cu aerul vostru de oameni cumsecade!

— Tacă-ţi gura, nebuno! şopti bătrâna doamnă, îngrijorată de această nouă scenă.

— Nu, n-am să tac... Prea e scârbos, pricepi? Sunt ani de zile de când înghit în mine. Nu era destul că v-aţi apucat să-i păpaţi zestrea? Acum mai trebuie să-i zdrobiţi şi inima!... Oho! ştiu eu ce ştiu, ţi-am văzut eu toate manevrele... Şi uite! Poate că domnul Lazare nu-i într-atât de calculat, dar nu preţuieşte nici el mai mult, ar fi în stare s-o ucidă din egoism, numai ca să nu se plictisească... Ce grozăvie! Sunt oameni pe lumea asta făcuţi să fie mâncaţi de ceilalţi!

Şi flutura sfeşnicul, apoi luă o cratiţă care zornăi ca o tobă când începu s-o şteargă cu cârpa. Doamna Chanteau se gândea dacă s-o zvârle pe uşă afară. Izbuti să se stăpânească, o întrebă cu răceală:

— Prin urmare, nu vrei să urci la ea şi să-i vorbeşti?... E spre binele ei, ca să nu facă prostii.

Din nou Véronique tăcea. În sfârşit, mormăi:

— Urc, oricum... judecata e judecată şi furia n-a dus niciodată la nimic bun.

Mai zăbovi puţin spălându-se pe mâini. Apoi îşi lepădă şorţul murdar. Când se hotărî să deschidă uşa de pe coridor, ca să urce pe scări, un vaier jalnic pătrunse înăuntru. Era strigătul unchiului, neîntrerupt, enervant. Doamnei Chanteau, care o urma, îi veni o idee şi reluă cu glas scăzut, cu insistenţă:

— Spune-i neapărat că nu-l poate lăsa pe domnul în starea în care e... Ai auzit?

— Oh, cât despre asta, încuviinţă Véronique, răcneşte zdravăn, e drept.

Şi urcă, în timp ce doamna, care-şi alungise gâtul spre camera soţului, nu se duse să închidă uşa. Vaietele pătrundeau în casa scării, se amplificau în sonoritatea etajelor. Sus, slujnica o găsi pe domnişoara gata de plecare, după ce-şi făcuse un pachet din puţină rufărie absolut

trebuincioasă şi hotărâtă să ia restul încă de-a doua zi, prin moş Malivoire. Se calmase, deşi era tot foarte palidă, disperată, dar judecind la rece, fără urmă de mânie.

— Ori ea, ori eu, răspunse la toate cuvintele slujnicei, evitând până şi numele Louisei.

Când Véronique raportă acest răspuns doamnei Chanteau, aceasta se afla chiar în odaia Louisei, care se îmbrăcase şi se înverşuna şi ea să plece numaidecât, tremurând, speriată la cel mai mic zgomot al uşii. Atunci doamna Chanteau trebui să se resemneze; trimise la Verchemont după şareta brutarului şi hotărî s-o însoţească ea însăşi pe fată până la mătuşa ei Léonie, din Arromanches; şi-i va cârpi o minciună acesteia, pretextând violenţa crizei lui Chanteau, ale cărui strigăte ajunseseră insuportabile.

După plecare celor două femei, pe care Lazare le ajutase să se urce în trăsură, Véronique strigă din vestibul cât o ţinea gura:

— Poţi coborî, domnişoară: nu mai e nimeni.

Casa părea goală, tăcerea aceea greoaie se lăsase din nou, iar veşnica jelanie a bolnavului răsuna şi mai puternic. Când Pauline coborî ultima treaptă, Lazare, care venea din curte, se pomeni nas în nas cu ea. Întreg trupul îi fu cuprins de un tremur nervos. Se opri o clipă, voia fără îndoială să ia vina asupra lui, să-şi ceară iertare. Dar lacrimile îl înăbuşeau, şi urcă în grabă la el în odaie, fără să fi putut rosti un cuvânt. Pauline nu vărsă nicio lacrimă, şi, cu faţa gravă, pătrunse în camera unchiului.

Stând de-a curmezişul patului, Chanteau tot îşi mai ţinea mâna întinsă şi capul răsturnat pe pernă. Nu mai îndrăznea să se mişte, probabil că nici nu-şi dăduse seama că fata lipsise, strângea din ochi, deschidea gura, ca să strige în voie. Niciun zgomot din casă nu-i ajungea la urechi, singura lui preocupare fiind să-şi prelungească vaietul atât cât îl ţinea răsuflarea. Puţin câte puţin, ajunse să-l prelungească

nemăsurat de mult, încât o deranja pe Minouche, care fătase din nou patru pisoi, aruncaţi chiar în dimineaţa aceea, şi care, uitând de ei cu desăvârşire, torcea cu un aer fericit pe un fotoliu.

Când Pauline îşi reluă locul, unchiul urla atât de tare, încât pisica se sculă, mişcând neliniştit din urechi. Începu să-l privească ţintă, în indignarea ei de persoană înţeleaptă, căreia i se tulbură liniştea. Dacă nici să mai torci în voie nu era chip, viaţa devenea de neîndurat! Şi plecă, ţinându-şi coada în sus.

VI

Seara, după întoarcerea doamnei Chanteau cu câteva minute înainte de cină, nici nu mai fu vorba de Louise. Nu făcu decât s-o cheme pe Véronique, ca să-i scoată botinele. O durea piciorul stâng.

— La naiba! Nici nu-i de mirare, zise slujnica, e umflat tot. Într-adevăr, cusăturile ghetei intraseră în carnea albă şi moale, lăsând dungi roşii. Lazare, care coborâse, se uită şi el.

— Oi fi mers prea mult, spuse.

Dar doamna Chanteau abia dacă străbătuse Arromanches de la un capăt la altul. De altminteri, în ziua aceea avea şi sufocări, care-o chinuiau tot mai mult în ultima vreme. Şi-atunci dădu vina pe botine..

— Cizmarii ăştia nu pot în ruptul capului să facă feţele mai largi… De cum mă leg la şireturi, e un adevărat chin.

Şi, cum după ce-şi puse papucii n-o mai duru, nimeni nu se îngrijorară din pricina asta. A doua zi umflătura ajunsese la gleznă. Dar în noaptea următoare dispăru de tot.

O săptămână se scurse. Încă de la prima cină, din seara catastrofei, când Pauline se află în prezenţa mamei şi a fiului, fiecare se străduia să-şi ia înfăţişarea obişnuită de toate zilele. Nicio aluzie nu făcură, ca şi cum nimic nou nu s-ar fi ivit între ei. Viaţa de familie îşi continua maşinal cursul, desfăşurând aceleaşi tabieturi afectuoase, dându-şi unii altora obişnuitele bineţe şi săruturi de formă, la ore fixe. Fu o adevărată uşurare pentru toţi, când îl putură

aduce la masă pe Chanteau, în fotoliul lui pe rotile. Avea acum genunchii anchilozaţi, îi era cu neputinţă să se ţină pe picioare. Dar se bucura cu atât mai mult de calmul relativ în care lipsa durerii îl lăsa, până la a nu mai fi impresionat nici de veselia, nici de tristeţea celor din casă, aplecat pe de-a-ntregul asupra propriei sale mulţumiri. Când doamna Chanteau îndrăznise să-l pună la curent cu plecarea în grabă a Louisei, el o implorase să-l scutească de lucrurile acelea triste. Pauline, de când nu mai era ţintuită în odaia unchiului, încerca să-şi facă de lucru, fără a izbuti să-şi ascundă supărarea. Serile mai cu seamă erau penibile, şi situaţia aceea falsă ieşea la iveală de sub afecţiunea liniştii obişnuite. Era aidoma vechea lor existenţă de pe vremuri, cu repetarea măruntelor întâmplări zilnice; dar, după anumite gesturi nervoase, chiar şi după o tăcere, toţi simţeau sfâşierea lăuntrică, rana de care nu vorbeau şi care se făcea tot mai adâncă.

La început, Lazare se dispreţuise pe sine. Superioritatea morală a Paulinei, atât de riguroasă, atât de dreaptă, îl umplea de ruşine şi de mânie. De ce n-avea curajul să i se dezvăluie deschis şi să-i ceară iertare? I-ar fi povestit cum se lăsase dus de aventura aceea, surpriza simţurilor, mirosul de femeie cochetă care-l îmbătase; iar Pauline avea vederi prea largi ca să nu înţeleagă. Dar o stinghereală de neîntrecut îl împiedica, se temea să nu scadă şi mai mult în ochii fetei, într-o explicaţie în care avea poate să se bâlbâie ca un copil. Apoi, în adâncul şovăielii lui se afla teama de-o nouă minciună, deoarece Louise îl obseda întruna, o avea mereu în faţa ochilor, noaptea mai cu seamă, regretând amarnic că n-o avusese în clipa când o ţinea leşinată sub sărutările lui. Fără să vrea, în plimbările sale lungi se pomenea mereu prin apropiere de Arromanches. Într-o seară, merse până la căsuţa mătuşii Léonie, dând târcoale primprejurul zidului, şi fugi repede când auzi zgomotul unui oblon, răscolit de fapta urâtă pe care fusese cât pe ce s-o

săvârşească. Iar conştiinţa acestei lipse de demnitate îi sporea stinghereala: se judeca, fără a putea să-şi înăbuşe dorinţa; în fiece clipă lupta reîncepea, niciodată până atunci nu suferise într-atât de pe urma nehotărârii. Dramul de onestitate şi de putere ce-i mai rămăsese îl făcea s-o evite pe Pauline, pentru a se scuti de josnicia cea mai jalnică, aceea a falselor jurăminte. Poate că încă o mai iubea, dar imaginea provocantă a celeilalte era mereu acolo, ştergând trecutul, pecetluind viitorul.

Pauline, la rându-i, aştepta ca Lazare să-şi ceară iertare. În cele dintâi clipe ale mâniei îşi jurase să fie necruţătoare. Apoi suferise pe ascuns pentru că nu i se dăduse prilejul să ierte. De ce tăcea, cu înfăţişarea înfrigurată, mereu pe-afară, ca şi cum s-ar fi temut să rămână singur cu ea? Era gata să-l asculte, să uite tot, numai dacă ar fi dat dovadă de un strop de căinţă. Explicaţia aşteptată nu venea, mintea îi umbla, trecea de la o presupunere la alta, în timp ce mândria o făcea tăcută; şi, pe măsură ce zilele acelea se scurgeau încet şi penibil, izbuti să-şi învingă simţămintele, până într-atât încât începu iar să fie activă ca mai înainte, dar calmul acela plin de curaj ascundea o tortură de fiece clipă, hohotea de plâns la ea în odaie, seara, înăbuşindu-şi strigătele în pernă. Nimeni nu pomenea de căsătorie, deşi era limpede că toţi se gândeau la asta. Toamna se apropia, ce-avea să se întâmple? Fiecare evita să-şi dea cu părerea, păreau să amâne hotărârea pe mai târziu, când ar fi avut curajul să aducă din nou vorba despre asta.

A fost perioada din viaţa ei când doamna Chanteau sfârşi prin a-şi pierde liniştea. Din totdeauna se mâncase pe dinăuntru; dar lucrarea surdă care fărâmiţa în ea bunele sentimente părea să fi ajuns la limita cea de pe urmă a distrugerii şi niciodată nu păruse a-şi fi pierdut într-atât echilibrul, răscolită de un asemenea neastâmpăr nervos. Nevoia de a se stăpâni îi agrava şi mai mult răul. Suferea din cauza banilor, avea ca o adevărată turbare de pe urma

banilor, ce sporea întruna, luându-i minţile şi bunele sentimente. Veşnic tăbăra pe Pauline, acuzând-o acum de plecarea Louisei ca de un furt ce i-ar fi spoliat fiul. De parcă avea o plagă sângerândă ce refuza să se închidă; cele mai mici amănunte căpătau proporţii uriaşe, nu uitase un gest, strigătul fetei îi răsuna încă în urechi. „Pleacă!” şi-şi închipuia că şi pe ea o gonea, că arunca în drum bucuria şi bogăţia familiei. Noaptea, când se zvârcolea pe jumătate adormită, într-un somn chinuitor, ajungea până acolo încât regreta că moartea nu-i scăpase de blestemata aceea de Pauline. Fel de fel de planuri i se băteau cap în cap, fără a găsi un mijloc rezonabil care s-o înlăture pe fată. În acelaşi timp, ca o reacţie, îi sporeau sentimentele de tandreţe pentru fiul ei: îl adora aşa cum, poate, n-o făcuse nici când era în leagăn, pe vremea când îi aparţinea numai ei şi-l purta în braţe. De dimineaţă până seara, nu-l slăbea din ochi, urmărindu-l cu îngrijorare. Apoi, de cum rămâneau singuri, îl îmbrăţişa, implorându-l să nu-şi facă inimă rea. Nu-i aşa că nu-i ascundea nimic, că nu se distra plângând, când rămânea de unul singur? Şi-i jura că totul se va aranja, că mai degrabă le va suci gâtul la ceilalţi, numai ca el să fie fericit. După două săptămâni, cât ţinu lupta aceasta, faţa ei căpătă paloarea cerii, fără să slăbească însă. De două ori picioarele i se umflaseră, apoi i se dezumflaseră.

Într-o dimineaţă, o sună pe Véronique şi-i arătă picioarele umflate până la coapse în timpul nopţii.

— Ia te uită ce-a dat peste mine! Ce necaz! Şi eu, care voiam să ies din casă!… Sunt silită acum să stau în pat. Nu spune nimănui nimic, să nu-l sperii pe Lazare.

Nici ea nu părea speriată. Pomenea numai de-o oarecare oboseală, toţi ai casei crezură că-i vorba de-o durere de şale. Cum Lazare pornise să hoinărească pe coastă iar Pauline evita să urce, simţindu-i prezenţa dezagreabilă, bolnava îi împuie urechile slujnicei cu învinuirile ei pline de

furie la adresa fetei. Nu se mai putea ţine. Imobilitatea la care era constrânsă, palpitaţiile ce-o sufocau la cea mai neînsemnată mişcare păreau să-i dea o stare de exasperare crescândă.

— Ce zici? Ce-o fi făcând pe-acolo pe jos, tot vreo răutate... Ai să vezi că n-o să-mi aducă nici măcar o cană cu apă.

— Dar, doamnă, răspundea Véronique, doar dumneata n-ai ochi s-o vezi!

— Lasă asta! Tu n-o cunoşti. Nici că se află făţarnică mai afurisită decât ea. De faţă cu străinii se preface că-i pâinea lui dumnezeu; da pe la spate te muşcă... Asta-i, fată dragă, numai tu ai văzut limpede în ziua când am. Adus-o. Dacă n-ar fi pus piciorul aici n-am fi ajuns unde suntem... O să ne dea gata pe toţi: domnul se chinuie ca un osândit de când îl îngrijeşte; iar mie mi s-a urcat sângele la inimă, într-atât mă întărită; cât despre băiatul meu, e pe cale să-şi piardă minţile...

— Oh, doamnă, cum poţi spune una ca asta! Ea, care se poartă aşa de frumos cu dumneavoastră toţi!

Până seara, doamna Chanteau îşi vărsă tot năduful. De toate pomeni: de alungarea brutală a Louisei şi, mai cu seamă, de bani. De aceea, când după cină Véronique putu să coboare în bucătărie, unde o găsi pe Pauline rânduind vasele, dădu şi ea drumul la tot ce-i stătea pe inimă. De multă vreme înăbuşea în ea mărturisirile acelea, pe care în sfârşit le făcu, indignată; dar de astă dată cuvintele ieşeau singure.

— Ah, domnişoară, ce bună eşti că iei seama de vasele lor. Eu, în locul dumitale, aş sparge totul!

— Da de ce? întrebă fata mirată.

— Pentru că niciodată n-o să poţi face atâta rău cât se spune despre dumneata.

Şi pornind de-aici, ajunse la primele zile ale venirii ei.

— Nu-i aşa că toate astea l-ar mânia chiar şi pe bunul

dumnezeu? Ţi-a mâncat zestrea bănuţ cu bănuţ, şi asta în văzul tuturor. Pe legea mea! Ai fi zis că de la ea îţi dă să mănânci... Când banii dumitale erau la ea în scrin, făcea dinaintea mobilei tot soiul de temenele, de-ai fi crezut că i s-a dat în grijă fecioria unei fete; dar asta n-o împiedica să facă în grămadă, cu mâinile ei zgârcite, găuri frumuşele... Ah, Doamne, ce mai comedie a jucat ca să-ţi pună în braţe – afacerea uzinei, apoi ca să aibă de unde se-nfrupta pentru coşniţă. Vrei să ştii? Ei bine! dacă n-ai fi fost dumneta, crăpau cu toţii de foame... Aşa că a tras o spaimă pe cinste când cei de la Paris au fost cât pe ce să se supere în legătură cu socotelile! Doamne! Ai putea s-o dai în judecată şi s-ajungă drept la Curtea cu juri... Şi toate astea n-au învăţat-o minte, şi-acum îţi mănâncă banii, şi-o să te stoarcă până la ultimul gologan... Crezi, poate, că mint? Uite, mă jur pe ce vrei. Am văzut cu ochii mei şi am auzit cu urechile mele, şi încă te scutesc de ce-i mai murdar, din respect, domnişoară, ca de pildă atunci când erai bolnavă şi ea turba de necaz că nu poate scotoci la dumneata în comodă.

Pauline asculta, fără să găsească un singur cuvânt ca s-o întrerupă. Deseori gândul că familia trăieşte pe spezele ei, furând-o cu josnicie, îi stricase zilele cele mai fericite. Dar se împotrivise totdeauna să se gândească la lucrurile acelea, prefera să trăiască în orbire, învinuindu-se pe ea însăşi de avariţie. Dar de data asta n-avea încotro şi trebuia să afle, brutalitatea acestor confidenţe părea să agraveze şi mai mult lucrurile. Cu fiece frază memoria i se împrospăta, reconstituia întâmplări vechi, al căror înţeles exact îi scăpase, urmărea zi de zi manevrele doamnei Chanteau în jurul zestrei ei. Încet, se lăsase să cadă pe un scaun, copleşită parcă dintr-odată de-o mare oboseală. Un rictus dureros îi strângea buzele.

— Exagerezi, murmură ea.

— Cum aşa! Exagerez! continuă cu violenţă Véronique.

Nu atât povestea banilor mă scoate din sărite. Pentru că vezi, ceea ce nu-i pot ierta e că ţi l-a luat pe domnul Lazare după ce, mai întâi, ţi l-a dat... Da, chiar aşa! Nu mai erai îndeajuns de bogată, avea nevoie de-o moştenitoare cu zestre mare. Cum? Ce zici? Te jecmăneşte, pe urmă te dispreţuieşte pentru că nu mai ai nimic... Nu, n-am să tac, domnişoară! Nu le frigi oamenilor inima după ce le-ai golit buzunarele. De vreme ce-ţi iubeşti vărul, iar el trebuia să te răsplătească prin drăgălăşenii, e curată ticăloşie că te-au furat şi dinspre partea asta... Şi ea a făcut totul, am văzut-o. Da, da, în fiecare seară o aţâţa pe micuţă, făcând-o să se înflăcăreze pentru băiat, povestindu-i fel de fel de lucruri murdare. Pe cât de adevărat e că lampa asta ne luminează, tot atât e că ea i-a aruncat pe unul în braţele celuilalt. Ce mai! Le-ar fi pregătit şi patul, numai să se poată face cununia. Nu-i vina ei dacă n-au mers până la capăt... Apăr-o acum, după ce te-a călcat în picioare, şi plângi din pricina ei nopţile ca sfânta fecioară; pentru că de la mine din odaie te aud, şi-am să mă îmbolnăvesc de-atâtea necazuri şi nedreptăţi!

— Taci, te implor, şopti Pauline, simţind că nu mai are curajul s-asculte, îmi faci tare rău.

Lacrimi mari i se rostogoleau pe obraji. Simţea că slujnica nu minte, sentimentele ei sfâşiate sângerau în ea. Fiecare scenă evocată căpăta o realitate de parcă se desfăşura aievea: Lazare strângând-o pe Louise aproape leşinată, în timp ce doamna Chanteau stătea de veghe la uşă. Doamne Sfinte! Oare cu ce greşise ca fiecare s-o înşele, în timp ce ea le era credincioasă tuturor?

— Te rog, taci, simt că mă sufoc.

Şi Véronique, văzând-o atât de emoţionată, se mulţumi să adauge numai pe înfundate:

— De dragul dumitale, nu de-al ei, mă opresc. Şi uite c-a ajuns-o şi pe ea, stă în pat de dimineaţă şi varsă numai venin pe seama dumitale! Nu mă mai pot stăpâni,

clocoteşte sângele în mine când o aud cum dă drept rău tot binele pe care i l-ai făcut... Pe legea mea! Chiar aşa spune, că i-ai ruinat şi că îi omori băiatul. Du-te de ascultă la uşă, dacă nu mă crezi.

Apoi, cum Pauline izbucni în hohote, Véronique, mişcată, îi luă capul între mâinile ei, sărutându-i părul şi zicând întruna:

— Nu, nu, domnişoară, nu mai zic nimic... Dar se cuvine să ştii. E prostie curată să te laşi jumulită aşa... Nu mai zic nimic, linişteşte-te.

Se lasă tăcerea. Slujnica stingea jeraticul rămas în vatră. Şi nu se putu împiedica să nu mai adauge:

— Ştii de ce se umflă: răutatea i s-a lăsat în picioare.

Pauline, care privea fix la una dintre lespezile pardoselii din bucătărie, cu gândurile încâlcite şi îndurerate, ridică ochii. De ce spunea Véronique aşa? Umflătura se ivise iar? Şi aceasta, încurcată, nu-şi ţinu făgăduiala şi vorbi. Îşi îngăduia cu vârf şi îndesat s-o judece pe doamna, dar o şi asculta. Ce mai, amândouă picioarele se umflaseră de cu noapte, dar domnul Lazare nu trebuia să ştie. În timp ce slujnica dădea aceste amănunte, Pauline se schimbă la faţă, îngrijorarea lua locul unei tristeţi sfâşietoare. În ciuda celor ce le aflase, se speria de simptomul acela, de care ştia cât e de grav.

— Dar nu poate fi lăsată aşa, spuse ridicându-se. E în primejdie.

— În primejdie, asta-i bună! strigă Véronique cu brutalitate. Nu s-ar spune după cum arată şi, oricum, nici nu-i trece prin cap una ca asta, e mult mai ocupată să-i împroaşte pe ceilalţi cu noroi şi să se lăfăie ca un paşă la ea în pat... Şi-apoi, acuma doarme, trebuie să aşteptăm până mâine. E chiar ziua când doctorul trece pe la Bonneville.

A doua zi a fost cu neputinţă să i se mai ascundă lui Lazare starea în care i se afla mama. Toată noaptea, Pauline nu făcuse altceva decât să asculte, trezindu-se din

oră în oră, părându-i-se mereu că aude gemete din odaia de dedesubt. Apoi, spre ziuă, adormise atât de adânc, încât bătea de nouă când un zgomot de uşă trântită o trezi, făcând-o să tresară. Când coborî să afle ce mai e nou, după ce se îmbrăcase în grabă, îl întâlni pe coridorul de la etajul întâi chiar pe Lazare, care tocmai ieşea de la bolnavă. Umflătura ajunsese la pântece, aşa încât Véronique hotărâse să-l înştiinţeze.

— Ce s-aude? întrebă Pauline.

Lazare, cu faţa răvăşită, la început nu răspunse. Cu un gest familiar, îşi freca bărbia între degetele tremurătoare. Şi când vorbi, primele cuvinte fură acestea, abia rostite:

— E pierdută.

Începu să urce spre odaia lui, ca un aer rătăcit. Pauline îl urmă. Când se aflară în camera cea mare de la etajul al doilea, unde nu mai călcase din ziua în care îl prinsese cu Louise, fata închise uşa în urma ei, încercând să-l liniştească.

— Lasă, nici măcar nu ştii ce are. Aşteaptă măcar să vină doctorul... E foarte rezistentă, niciodată nu trebuie să deznădăjduieşti.

Dar Lazare se înverşuna, atins în inimă de o convingere subită.

— E pierdută, e pierdută.

O lovitură neprevăzută a soartei îl nimicea. Când se trezise, privise marea, ca de obicei, căscând de plictis şi plângându-se de goliciunea idioată a existenţei. Apoi, când mama sa dăduse aşternutul la o parte, până la genunchi, vederea acelor biete picioare umflate de edem, uriaşe şi albicioase, asemănătoare unor trunchiuri de copac neînsufleţite, îl umpluseră de înduioşare şi de spaimă. Cum se poate! dintr-o clipă într-alta, nenorocirea se ivise pe nepusă masă! Şi nici acum, stând pe un colţ al mesei celei mari, tremurând tot, nu îndrăznea să spună cu glas tare numele bobi pe care o recunoscuse. Veşnic îl

înspăimântase şi-l obsedase gândul unei boli de inimă ce-ar fi căpătat-o ai lui şi chiar el, fără ca medicina pe care o învăţase în cei doi ani să-l poată convinge că toate bolile erau egale în faţa morţii. Să fii lovit în inimă, izvorul însuşi al vieţii, însemna pentru el cea mai cumplită, cea mai necruţătoare moarte. Şi tocmai de moartea aceea avea să piară mama lui, şi-apoi şi el, nu încăpea nicio îndoială!

— De ce desperi? continuă Pauline, sunt atâţia hidropici care trăiesc foarte mult. Ţi-aduci aminte de doamna Simonnot? Până la urmă, a murit de pleurezie.

Dar băiatul clătina din cap, nu era un copil ca să-l poţi duce cu vorba. Picioarele îi atârnau, spânzurându-i în gol, trupul îi tremura întruna, în timp ce-şi ţinea ochii aţintiţi cu încăpăţânare asupra ferestrei. Atunci, pentru prima oară de când avusese loc ruptura, Pauline îl sărută pe frunte, ca pe vremuri. Se aflau alături în odaia aceea unde crescuseră, întreaga lor ură pierea, dusă de supărarea aceea mare ce-i ameninţa. Fata îşi şterse lacrimile. Lazare însă nu putea plânge şi repeta maşinal:

— E pierdută, e pierdută.

Către unsprezece, când doctorul Cazenove îşi făcu apariţia, ca de obicei în fiece săptămână când urca la Bonneville, păru foarte mirat s-o găsească pe doamna Chanteau în pat. Ce-avea scumpa doamnă? Şi chiar glumi: toţi ai casei erau prea răsfăţaţi, aveau să trăiască până la urmă ca într-o ambulanţă. Dar, după ce-o examina pe bolnavă, o palpă şi o ascultă, deveni mai grav; fu nevoit chiar să apeleze la marea sa experienţă pentru a nu-şi trăda, fie şi numai în treacăt, îngrijorarea.

De altminteri, doamna Chanteau n-avea câtuşi de puţin conştiinţa gravităţii stării sale.

— Nădăjduiesc că ai să mă scoţi cu bine la liman, doctore, îi spuse cu glas vesel. Vezi, nu mi-e teamă decât de-un lucru, ca, tot umflându-mă, să n-ajung să mă sufoc.

— Fii pe pace, nu se umflă omul aşa uşor, răspunse şi el

tot râzând. Şi-apoi, oprim noi lucrurile în loc.

Lazare, care-şi făcuse apariţia după examenul medical, îl ascultă, fremătând de nerăbdare, abia aşteptând să-l ia deoparte şi să-l întrebe, ca să afle, în sfârşit, cum stau lucrurile.

— Asta-i, scumpă doamnă, urmă doctorul, nu te necăji, vin mâine să stăm de vorbă... La revedere, mă duc jos să scriu reţeta.

Pauline nu-i lăsă să intre în sufragerie, căci Chanteau ştia că e vorba tot de-o simplă durere de şale. Fata pregătise cerneala şi hârtia pe masa din bucătărie. Cum amândoi erau îngrijoraţi şi nerăbdători să afle adevărul, doctorul Cazenove mărturisi că era grav. Dar învăluia totul în fraze lungi şi încâlcite, evitând să tragă concluzia.

— Cu alte cuvinte, e pierdută, strigă Lazare cu un fel de iritare. Din cauza inimii, nu-i aşa?

Pauline avu o privire rugătoare, pe care doctorul o" înţelese.

— Oh, inima spuse el, n-aş crede. De altfel, chiar dacă nu-şi mai revine, poate s-o ducă multă vreme încă, dacă e îngrijită cum trebuie.

Tânărul ridică din umeri, gestul acela obişnuit al său, de copil mânios, care nu se lasă păcălit de scornelile ce i se spun. Apoi urmă:

— Şi nu mi-ai spus nimic, doctore, dumneata, care-ai îngrijit-o nu demult!... Nenorocirile astea nu vin aşa, dintr-odată. Oare nu ţi-ai dat seama de nicio schimbare?

— Ba da, ba da, am văzut eu câte ceva.

Apoi, cum Lazare fu apucat de-un râs dispreţuitor, urmă:

— Ascultă, dragul meu, mă cred mai puţin nerod decât un altul, şi totuşi nu-i pentru prima oară când mi se întâmplă să fiu luat pe neaşteptate şi să rămân prostit în faţa bolii... Eşti sâcâitor cu pretenţia asta a dumitale de-a dori să ştii totul, când te poţi socoti fericit chiar numai dacă eşti în stare să silabiseşti primele rânduri din maşinăria asta

complicată care e omul.

Şi scrise supărat reţeta, cu mâna tremurându-i şi străpungând hârtia subţire cu peniţa. Chirurgul de marină se ghicea în mişcările acelea bruşte ale corpului său uriaş. Dar când se ridică în picioare, cu faţa lui bătrână, tăbăcită de vânturile din larg, trăsăturile i se îndulciră, văzându-i dinaintea lui pe Lazare şi Pauline stând cu capetele plecate, desperaţi.

— Bieţii mei copii, vom face tot ce-i cu putinţă ca s-o punem pe picioare... Ştiţi că nu-mi place să fac pe grozavul cu voi. Aşa că, sincer vorbind, nu pot spune nimic. Mi se pare, totuşi, că nu-i niciun pericol imediat.

Şi plecă, după ce Lazare îl încredinţa că are tinctură de digitală. Pe reţetă nu scrisese decât atât, să i se facă frecţii bolnavei pe picioare cu doctoria aceasta şi să înghită câteva picături puse într-un pahar cu apă îndulcită. Era de-ajuns pentru moment, a doua zi avea să aducă pilule. Poate avea să se hotărască să-i ia sânge. Pauline însă îl conduse până la cabrioletă, ca să-l întrebe care-i adevărul adevărat; dar adevărul adevărat era că într-adevăr nu îndrăznea să se pronunţe. Când pătrunse iar în bucătărie, îl găsi pe Lazare uitându-se încă o dată peste reţetă. Numai citind cuvântul „digitală” şi pălise iarăşi.

— Nu te mai prăpădi atâta cu firea! zise Véronique, care începuse să cureţe cartofi numai ca să poată rămâne acolo şi să asculte. Toţi doctorii sunt nişte prăpăstioşi. Şi dacă ăsta nu ştie ce să spună, înseamnă că nu-i mare lucru de spus.

Şi rămaseră să vorbească acolo, lângă farfuria pe care slujnica punea cartofii. Şi Pauline se arăta liniştită. Dimineaţa se dusese să-şi sărute mătuşa şi i se păruse că arată bine: nu poţi muri când ai obrajii atât de sănătoşi. Dar Lazare răsucea reţeta în mâini. Cuvântul „digitală” scăpără: mama lui era pierdută.

— Urc la ea, spuse în cele din urmă.

În faţa uşii se codi, îşi întrebă vara:

— Vrei să vii şi tu o clipă?

Pauline şovăi oarecum.

— Mi-e teamă să n-o supăr, şopti ea.

O tăcere stânjenitoare se lăsă, şi Lazare urcă singur, fără să mai adauge vreun cuvânt.

La prânz, ca să nu-şi neliniştească tatăl, Lazare veni, cu faţa palidă. Ţârâitul clopoţelului o chema pe Véronique, care se plimba pe scări cu farfuriile cu mâncare, de care bolnava abia dacă se atingea; când coborî, îi spuse Paulinei că bietul băiat şi-a pierdut capul de-a binelea acolo sus. Ţi-era mai mare jalea să-l vezi cum clănţăne ca de friguri faţă de maică-sa, neîndemânatic, cu faţa răvăşită, ca şi cum s-ar fi temut, în fiece clipă, să nu-şi dea duhul în braţe la el. Pe la ora trei slujnica urcă iar, apoi o strigă pe fată, aplecându-se peste balustradă. Iar când aceasta urcă pe culoarul de la etajul întâi, îi zise:

— Ar trebui să intri, domnişoară, ca să-l ajuţi. N-are decât să se supere! Ea vrea s-o întoarcă şi, de l-ai vedea cum tremură, fără ca măcar să îndrăznească s-o atingă!... Iar pe mine doamna nu mă lasă să m-apropii.

Pauline intră. Sprijinită în voie de trei perne, ai fi putut crede că doamna Chanteau stătea în pat ca să trândăvească, de n-ar fi fost răsuflarea gâfâită şi greoaie care-o făcea să ridice umerii când inspira. Dinaintea ei Lazare se bâlbâia:

— Cum zici că vrei să te-aşez, pe partea dreaptă?

— Da, împinge-mă puţin... Ah! Bietul de tine, greu mai pricepi!

Dar fata o şi apucase binişor şi-o întorcea.

— Lasă-mă pe mine, sunt obişnuită de la unchiul... Te simţi bine?

Doamna Chanteau, iritată, bombănea că o împinsese prea tare. Nu putea face o mişcare fără să se sufoce numaidecât; şi rămase un minut aproape fără răsuflare, cu

faţa pământie. Lazare se trăsese în spatele perdelelor de la pat, ca să-şi ascundă deznădejdea. Dar rămase tot acolo, în timp ce Pauline fricţiona picioarele bolnavei cu tinctură de digitală. Întorcea capul, dar nevoia de a vedea îl făcea să se uite la picioarele acelea monstruoase, la butucii aceia inerţi de carne alburie, a căror vedere îl strangula de emoţie. Când verişoara îl văzu într-atât de răvăşit, crezu că e mai bine să-l trimită de acolo. Se apropie de el şi, în timp ce doamna Chanteau adormea, foarte obosită numai pentru că îşi schimbase poziţia, îi spuse încet:

— Ai face mai bine să te duci.

Luptă o clipă, lacrimile îl orbeau. Dar trebui să cedeze, coborî scările ruşinat, bâiguind:

— Doamne! Nu pot rămâne! Nu pot rămâne!

Când bolnava se trezi, nu văzu la început că băiatul ei nu-i acolo. O uluire părea să fi pus stăpânire pe ea, se apleca asupra ei însăşi, în nevoia egoistă de-a se simţi trăind. Numai prezenţa Paulinei o neliniştea, deşi fata căuta să se-ascundă, stând aşezată la o parte, fără să vorbească, fără să se mişte. Dar cum mătuşa întinse capul, crezu că-i bine s-o liniştească prin câteva cuvinte.

— Sunt eu, nu fi îngrijorată... Lazare s-a dus la Verchemont, să-l vadă pe tâmplar.

— Bine, bine, murmură doamna Chanteau.

— Nu te simţi prea rău, nu-i aşa? îşi poate vedea de treburi mai departe.

— Bineînţeles.

Din clipa aceea, nu mai vorbi decât rareori despre fiul ei, în ciuda adoraţiei ce-o nutrise pentru el tot timpul până atunci. Dispărea din rămăşiţa aceea de viaţă ce-i mai rămăsese, după ce fusese însuşi scopul întregii ei existenţe. Descompunerea cerebrală care începuse să se producă nu-i mai lăsa decât grija fizică pentru propria-i sănătate. Acceptă îngrijirile nepoatei, fără a părea că-şi dă seama de substituire, preocupată numai s-o urmărească din ochi,

atenţia fiindu-i abătută de îngrijorarea crescândă pe care-o încerca văzând-o întruna învârtindu-se pe lângă patul ei.

În timpul acesta, Lazare coborâse la bucătărie, desperat, nemaiţinându-se pe picioare. Casa întreagă îl speria: nu putea sta la el în odaie, singurătatea îl copleşea, nu îndrăznea să străbată sufrageria, unde vederea tatălui său citind liniştit ziarul îl făcea să se sufoce în hohote de plâns. De aceea se întorcea mereu la bucătărie, singurul colţ cald şi viu, liniştit s-o afle acolo pe Véronique, care se războia cu cratiţele, ca în vremurile bune şi fără griji. Când îl văzu aşezându-se lângă cuptor, pe scaunul de paie unde-i plăcea să stea, slujnica îi spuse răspicat ce părere are despre puţinul lui curaj.

— Zău aşa, domnule Lazare, nu prea eşti de mare folos. Din nou biata domnişoară o să poarte totul în cârcă… De-ai zice că n-a fost nimeni niciodată bolnav pe-aici; şi ce-i mai curios e că te-ai priceput să-ţi îngrijeşti foarte bine verişoara când era cât pe ce să se prăpădească de boala ei de gât… Nu-i aşa? Nu poţi zice că nu-i adevărat, ai stat două săptămâni la ea în odaie s-o îngrijeşti ca pe-un copil.

Lazare o asculta, foarte mirat. Nu se gândise la contrastul acesta, la felul acela diferit şi ilogic de-a simţi.

— Ai dreptate, spunea întruna, ai dreptate.

— Nu lăsai pe nimeni să intre, urmă slujnica, iar domnişoara arăta cu mult mai rău decât doamna, aşa de tare se chinuia. Cât despre mine una, coboram răvăşită toată, fără să pot pune în gură nicio fărâmiţă de pâine… Şi-acum, uite cum ţi s-apleacă, numai cât îţi vezi mama că stă în pat! Nu eşti în stare nici măcar să-i duci o ceaşcă de ceai… Mama dumitale e aşa cum e, da’ e mama dumitale.

N-o mai auzea, se uita ţintă în faţa lui, în gol. În cele din urmă şopti:

— Ce vrei? Uite-aşa, nu pot… Poate tocmai pentru că mi-e mamă, dar nu pot… Când îi văd picioarele şi-mi zic că e pierdută, ceva se frânge în mine, şi-aş începe să ţip ca un

animal înjunghiat dacă n-aş ieşi din odaie.

Întreg trupul îi fu cuprins de un tremur, luă de jos un cuţit căzut de pe masă, pe care-l cercetă fără să-l vadă, cu ochii scăldaţi în lacrimi. Pentru o clipă, se lăsă tăcerea. Véronique îşi vârî capul în oala cu ciorbă, ca să-şi ascundă emoţia ce-o îneca şi pe ea. Apoi urmă:

— Ştii ce, domnule Lazare, ar trebui să cobori puţin pe plajă. Mă stingherești dacă tot stai aici, în picioarele mele… Şi ia-l şi pe Mathieu. Îţi vine să-l omori., nu alta, nu-şi mai găseşte locul nici el, şi-abia dacă pot să-l ţin să nu urce la doamna în odaie.

A doua zi, doctorul Cazenove se arătă la fel de nesigur. O catastrofă se putea oricând ivi pe neaşteptate, sau poate că bolnava avea să-şi revină pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat, dacă edemul ceda. Renunţă să-i ia sânge, mulţumindu-se să-i dea pilulele aduse, fără a suspenda folosirea digitalei. Înfăţişarea-i îndurerată, sub care se simţea mocnind iritarea, trăda faptul că se încredea prea puţin în remediile recomandate, într-un caz grav ca acela, în care deteriorarea succesivă a tuturor organelor face inutilă priceperea doctorului. De altminteri, susţinea că bolnava nu sufere deloc. Într-adevăr, doamna Chanteau nu se văita de nicio durere violentă; e drept că picioarele-i erau ca de plumb, că se sufoca tot mai rău de cum se clintea, dar, culcată pe spate, nemişcată aşa cum stătea, avea aceeaşi voce energică, aceeaşi vioiciune în privire, care-o făceau să se amăgească singură. Cei din jur, cu excepţia fiului ei, nu se resemnau să despere, văzând-o atât de curajoasă. Când doctorul se urcă în cabrioletă, le spuse să nu se plângă prea mult, deoarece era şi-aşa o binecuvântare, atât pentru bolnavă, cât şi pentru familie, faptul că nu-şi dădea seama că e pe moarte.

Prima noapte fu un chin pentru Pauline. Pe jumătate culcată într-un fotoliu, nu putuse dormi, având mereu în urechi răsuflarea greoaie a muribundei. De cum aţipea, i se

părea că respiraţia aceea zguduia casa şi-avea să nimicească totul. Apoi, de cum deschidea ochii, începea să se chinuie, retrăia necazurile ce-i stricaseră viaţa de câteva luni încoace. Chiar stând alături de patul acela al morţii, liniştea nu pogora în ea, îi era cu neputinţă să ierte. În coşmarul veghii lugubre, suferea mai cu seamă din pricina mărturisirilor făcute de Véronique. Accesele de violenţă de pe vremuri, ura pizmaşă se trezeau din nou în ea, amintindu-şi amănunte pe care le îndura cu greu. Să nu mai fii iubită, Dumnezeule mare! Să te vezi trădată de cei pe care-i iubeşti! Să te pomeneşti singură, plină de dispreţ şi de revoltă! Rana deschisă îi sângera, niciodată ofensa adusă de Lazare n-o răscolise într-atât. De vreme ce-o uciseseră, ceilalţi n-aveau decât să moară şi ei. Şi neobosit, ideea că-i furaseră banii şi inima revenea întruna, obsedată de răsuflarea puternică a mătuşii, care ajunsese să-i spargă urechile.

Când se ivi ziua, Pauline se simţi învinsă. Afecţiune nu mai simţea, ci numai datoria o făcea să rămână în odaia aceea. Faptul o îndurera: avea şi ea să se lase cuprinsă de răutate? Ziua se scurse în îndoiala aceea, se ostenea să fie zeloasă, nemulţumită de ea însăşi, indignată de neîncrederea bolnavei. Aceasta îi întâmpina serviciile cu un mormăit, o urmărea cu priviri bănuitoare, uitându-se după ea să vadă ce face. Dacă-i cerea o batistă, o mirosea înainte de-a se sluji de ea, iar dacă o vedea aducând o sticlă cu apă caldă, o punea să atingă sticla.

— Ce are? îi şoptea fata slujnicei. Oare mă crede în stare să-i fac rău?

După plecarea doctorului, când Véronique îi dădu să ia o lingură de doctorie, cum doamna Chanteau nu-şi vedea nepoata, care căuta rufărie în dulap, murmură:

— Doctorul a preparat doctoria asta?

— Nu, doamnă, domnişoara.

Atunci gustă din vârful buzelor şi se strâmbă.

— Are gust de coclează… Nu ştiu ce mă sileşte să iau, dar de ieri simt gustul coclelii în stomac.

Şi cu un gest brusc azvârli conţinutul lingurii în spatele patului. Véronique rămase cu gura căscată.

— Ia te uită! Ştii că eşti bine? Ce-ţi poate da prin cap!

— Încă n-am chef să mă curăţ, spuse doamna Chanteau, aşezându-şi iar capul pe pernă. Uite, vino s-asculţi, am plămânii zdraveni. Iar ea ar putea foarte bine să se ducă pe lumea cealaltă înaintea mea, pentru că nu are carnea prea sănătoasă.

Pauline auzise. Se întoarse, lovită în inimă, şi-o privi pe Véronique. În loc să înainteze, se dădea înapoi, fiindu-i ruşine pentru mătuşă pentru bănuiala aceea îngrozitoare. Ceva în ea se destinse, simţea o milă nesfârşită faţă de nefericita aceea măcinată de teamă şi de ură; şi, departe de-a prinde şi mai mult pică pe ea, se simţi năpădită de-o înduioşare dureroasă când, aplecându-se, zări sub pat doctoriile aruncate acolo de bolnavă, din teama de-a nu fi otrăvită. Până seara se purtă cu o blândeţe plină de curaj, se prefăcu a nu vedea nici măcar privirile îngrijorate care-i cercetau mâinile. Dorinţa ei cea mai vie era să învingă spaima muribundei, îngrijând-o aşa cum trebuie, să n-o lase să ia cu ea în mormânt gândul acela cumplit. O opri pe Véronique să povestească cele văzute, ca să nu-l sperie şi mai mult pe Lazare.

O singură dată, în dimineaţa aceea, doamna Chanteau întrebă de fiul ei; şi se mulţumi cu primul răspuns ce i se dădu, fără să se mire că nu-l mai vede. De altfel, aducea vorba încă şi mai puţin despre soţ, nu era îngrijorată de soarta lui, deşi îl ştia singur în sufragerie. Nimic nu mai conta pentru ea, răceala din picioare părea că urcă şi-i îngheaţă inima din clipă în clipă. Şi, la fiecare masă, Pauline trebuia să coboare ca să nu-şi alarmeze unchiul, în seara aceea îl minţi până şi pe Lazare, încredinţându-l că umflătura dă înapoi.

Dar în cursul nopţii boala făcu progrese înspăimântătoare. A doua zi, în plină lumină, când fata şi slujnica se uitară la bolnavă, fură impresionate de privirea rătăcită a ochilor săi. Expresia feţei nu se schimbase şi nu avea febră; atâta numai că nu părea să mai judece limpede, o idee fixă nimicea cele din urmă pâlpâiri ale creierului. Era faza ultimă, fiinţa înghiţită puţin câte puţin de o patimă unică, ajunsă pradă furiei.

Dimineaţa, înainte de sosirea doctorului Cazenove, fu cumplită. Doamna Chanteau nu mai voia nici măcar ca nepoata să se apropie de ea.

— Lasă-mă să te îngrijesc, îi spunea întruna Pauline. Am să te ridic puţin, stai aşa de rău!

Dar bolnava începea să se zbată, ca şi cum cineva ar fi sufocat-o.

— Nu, nu, ai foarfecele, o să le înfigi dinadins în mine... Le simt tăişul cât se poate de tare, sângerez peste tot.

Necăjită, fata trebuia să rămână la distanţă; şi abia c*ă* se mai ţinea pe picioare de oboseală şi de supărare, copleşită sub povara bunătăţii ei neputincioase. Ca să-şi facă primită cea mai neînsemnată îngrijire, trebui să îndure bruftuieli şi învinuiri ce-o făceau să-i dea lacrimile. Uneori, învinsă, se prăbuşea pe un scaun. Plângea, nemaiştiind cum să câştige afecţiunea de odinioară care acum se prefăcuse în turbare. Apoi se resemna din nou, se străduia şi mai mult, procedând cu şi mai multă blândeţe. Dar în ziua aceea insistenţa ei provocă o criză de pe urma căreia tremură multă vreme.

— Mătuşă, spuse pregătind lingura, a sosit timpul să iei doctoria. Ştii că doctorul a insistat s-o iei la ore fixe.

Doamna Chanteau voi să vadă sticla, pe care în cele din urmă o duse la nas.

— E ca şi cea de ieri?

— Da, mătuşă.

— Nu vreau.

Totuşi, după multe rugăminţi şi mângâieri, Pauline o convinse să mai ia o lingură. Faţa bolnavei exprima o mare neîncredere.. Şi, de cum luă în gură conţinutul lingurii, îl scuipă Cu violenţă pe jos, zguduită de-un acces de tuse, şi bălmăjind printre sughiţuri:

— E vitriol, mă arde!

Ura şi spaima faţă de Pauline, care sporiseră cu încetul din ziua când îi luase prima monedă de douăzeci de franci, ieşeau în sfârşit la lumina zilei în răvăşeala cumplită a bolii, printr-un şir neîntrerupt de cuvinte smintite; în vreme ce fata, cutremurată, o asculta, fără a găsi un cuvânt de apărare.

— Îţi închipui cumva că nu simt! Pui cocleală şi vitriol peste tot. De asta mă înăbuş. N-am nimic, m-aş fi putut da jos din pat în dimineaţa asta dacă n-ai fi topit cocleală în supa pe care-am mâncat-o ieri-seară... Da, te-ai săturat de mine, ai vrea să mă îngropi. Par sunt zdravănă, eu am să te îngrop pe tine.

Cuvintele i se încâlceau tot mai mult, se sufoca, şi buzele i se învineţeau într-atât, încât nenorocirea se putea ivi dintr-o clipă în alta.

— Oh, mătuşă, mătuşă! murmură Pauline îngrozită. Dac-ai şti cât rău îţi faci!

— Ei poftim! Păi tocmai asta şi vrei, nu-i aşa? Lasă, te ştiu eu, ţi-ai clocit de mult planul, ai pătruns la noi în casă numai şi numai ca să ne ucizi şi să ne jecmăneşti. Ţi-a intrat în cap să ne iei casa, şi eu te stingheresc... Ah! ticăloaso, ar fi trebuit să te strivesc din prima zi... Te urăsc! Te urăsc!

Pauline, nemişcată, plângea în tăcere. Un singur cuvânt îi rosteau buzele, ca un fel de protest fără de voie:

— Doamne!... Doamne!

Dar doamna Chanteau rămăsese fără vlagă, şi o spaimă de copil urmă accesului de violenţă. Se lăsă să cadă pe perne.

— Nu te-apropia de mine, nu mă atinge... Strig după ajutor dacă mă atingi... Nu, nu, nu vreau să beau. E otravă.

Şi-şi trăgea aşternutul cu mâinile crispate, ascunzându-se după perne, rostogolindu-şi capul, strângând gura. Când Pauline, năucită, venea spre ea s-o liniştească, începea să urle.

— Mătuşă, nu-ţi ieşi din minţi... N-am să-ţi dau nimic dacă nu vrei să iei.

— Ba da, sticla e la tine... Oh, mi-e teamă! Oh, mi-e teamă! Agoniza, cu capul prea jos, tras îndărăt de spaimă, încât faţa i se umplea de pete violete. Fata, crezând că avea să-şi dea duhul în braţele ei, o sună pe slujnică. Amândouă se căzniră mult ca s-o ridice şi s-o culce din nou pe perne.,

Şi-atunci, suferinţele personale ale Paulinei, necazurile ei de dragoste fură pentru totdeauna duse de şuvoiul acestei dureri comune. Nu se mai gândea la rana ei ce mai sângera încă în ajun, nu mai simţea nici ură, nici gelozie în faţa unei nefericiri atât de cumplite. Totul fu înecat în adâncul unei mile necuprinse, ar fi voit să poată iubi şi mai mult, să se devoteze, să se dăruie, să îndure nedreptatea şi ocara, ca să poată uşura suferinţa celorlalţi. Era ca un act de bravură dorinţa aceea a ei de-a voi să ia asupră-şi cea mai mare parte a răului vieţii. Din clipa aceea n-o mai încercă nicio slăbiciune şi dădu dovadă, în faţa acelui pat de suferinţă şi de moarte, de-acelaşi calm plin de resemnare pe care-l avusese ea însăşi când o ameninţa moartea. Pregătită pentru orice, nimic n-o scârbea. Până şi înduioşarea îi revenise, îşi ierta mătuşa pentru ieşirile din timpul crizelor, o plângea că se înveninase cu încetul, preferind să şi-o amintească în anii de demult, pe când o iubea, aşa cum o iubea la zece ani pe când sosise cu ea la Bonneville, într-o seară ploioasă, cu vânt.

În ziua aceea doctorul Cazenove veni după ora prânzului: un accident, braţul rupt al unui fermier, pe care-l pusese în

ghips, îl reţinuse la Verchemont. După ce-o văzu pe doamna Chanteau şi coborî din nou în bucătărie, nu-şi ascunse impresia rea ce i-o făcuse. Lazare tocmai se afla şi el acolo, aşezat lângă cuptor, în trândăveala aceea plină de înfrigurare care-l măcina.

— Nu mai e nicio nădejde, nu-i aşa? întrebă el. Am recitit în noaptea asta cartea lui Bouillaud despre bolile de inimă…

Pauline, care coborâse odată cu doctorul, îi aruncă din nou acestuia din urmă o privire rugătoare, ceea ce-l făcu să-l întrerupă pe tânăr cu un aer mânios. De fiecare dată când vreo boală se agrava, Cazenove era supărat.

— Uf! Inima, dragul meu, nu mai vorbeşti de nimic altceva decât de inimă!… Poţi fi, oare, aşa de sigur pe ceva? Eu, unul, cred că ficatul e şi mai bolnav decât inima. Atâta doar că în clipa când maşinăria se strică, totul începe să scârţâie, la naiba! Plămânii, stomacul şi chiar inima… În loc să-l citeşti noaptea pe Bouillaud, ceea ce nu te-ajută cu nimic decât te îmbolnăveşte, ai face mai bine, şi dumneata, dac-ai dormi.

Acesta era cuvântul de ordine al celor din casă, care-i spuneau lui Lazare că mama sa moare de ficat. El nu credea o iotă, răsfoia vechile lui cărţi în orele de insomnie; apoi se încurca asupra simptomelor, iar explicaţia doctorului despre faptul că toate organele începeau să scârţâie unele după altele sfârşise prin a-l speria încă şi mai tare.

— În fine, reluă el cu greutate, cât crezi că mai poate rezista? Cazenove făcu un gest vag.

— Două săptămâni, o lună poate… Nu mă întreba, am să mă înşel, iar dumneata o să ai dreptate să spui că noi doctorii nu ştim nimic, că nu putem nimic… E înfiorător cât a putut progresa boala de ieri până azi.

Véronique, care se pregătea să şteargă nişte pahare, rămase cu gura căscată, privindu-l. Cum aşa! să fie adevărat? Doamna era într-atât de bolnavă încât avea să

moară? Până atunci nu putuse crede că pericolul exista aievea, bombănea prin colţuri, continua să pomenească de prefăcătorie ascunsă, numai ca să ducă oamenii de nas. Rămase uluită şi, cum Pauline îi spunea să urce lângă doamna ca să nu stea singură, ieşi, ştergându-şi mâinile de şorţ şi negăsind altceva de spus decât atât:

— Mă rog, dacă-i aşa. Mă rog, dacă-i aşa…

— Doctore, reluă Pauline, singura care-şi păstra sângele rece, ar trebui să ne gândim şi la unchiul. Nu crezi c-ar fi bine să-l pregătim? Fii bun şi stai de vorbă cu el înainte de a pleca.

Dar, chiar atunci, abatele Horteur îşi făcu apariţia. Nu aflase decât în dimineaţa aceea despre ceea ce el numea indispoziţia doamnei Chanteau. Când află cât de gravă era boala, faţa lui tăbăcită de soare şi vânt luă o expresie de durere adevărată. Biata doamnă! Să fie cu putinţă? Ea care părea atât de vajnică numai cu trei zile înainte! Apoi, după o oarecare tăcere, întreba:

— Pot s-o văd?

Îi aruncase lui Lazare o privire îngrijorată, ştiindu-l necredincios şi prevăzând un refuz. Dar tânărul, copleşit, nici nu părea să fi înţeles. Pauline însă răspunse răspicat:

— Nu, nu astăzi, domnule abate. Ea nu ştie în ce stare se află, prezenţa dumitale ar înspăimânta-o… Vom vedea mâine…

— Prea bine, se grăbi preotul să zică, nimic nu ne zoreşte, nădăjduiesc. Dar fiecare se cuvine să-şi facă datoria, nu-i aşa?… Domnul doctor, de pildă, care nu crede în dumnezeu…

De câteva clipe, doctorul se uita ţintă la unul dintre picioarele mesei, absorbit, pierdut în îndoiala ce-l învăluia, ca de fiecare dată când simţea că natura îi scapă. Auzise totuşi cele spuse de abatele Horteur.

Clătină din cap, păru că se trezeşte.

— Iată ce-o să facem: o să vii cu mine să-i strângi mâna

bietului domn Chanteau... Curând va avea nevoie de mult curaj.

— Dacă i-ar fi pe plac, se oferi cu îndatorinţă preotul, aş putea sta cu el să facem câteva partide de dame.

Şi se îndreptară amândoi spre sufragerie, în timp ce Pauline se grăbi să urce în camera mătuşii. Rămas singur, Lazare se ridică, şovăi dacă să urce şi el, se duse să asculte vocea tatălui său, fără să aibă curajul să intre; apoi se întoarse, lăsându-se să cadă pe acelaşi scaun de paie, trândăvind în obişnuita lui deznădejde.

Doctorul şi preotul îl găsiră pe Chanteau pregătindu-se să azvârle pe masă un ghemotoc de hârtie făcut dintr-un prospect din ziar. Minouche, culcată alături, se uita cu ochii ei verzi. Dispreţuia jucăria aceea prea simplă, ţinându-şi lăbuţele sub pântece, nevoind să se ostenească a-şi secate ghearele din teacă. Ghemotocul i se oprise dinaintea nasului:

— Ah! Voi eraţi, zise Chanteau. Sunteţi tare drăguţi că veniţi să-mi ţineţi tovărăşie, nu mă amuz deloc de unul singur... Ei, doctore, ce s-aude? îi e mai bine? Oh, nu mi-e teamă deloc, e cea mai sănătoasă dintre noi, o să ne îngroape pe toţi.

Doctorul se gândi că prilejul e bun ca să-l pună la curent.

— Fără îndoială, starea doamnei Chanteau nu mi se pare foarte gravă... Atâta doar că o găsesc foarte slăbită.

— Nu, nu, doctore, protestă Chanteau, n-o cunoşti. Are resurse nebănuite... Nici n-o să treacă trei zile şi-ai să vezi cum se pune pe picioare.

Şi refuză să înţeleagă, din nevoia de-a crede în sănătatea soţiei. Doctorul, nevoind să-i spună brutal cum stau lucrurile, fu nevoit să tacă. De altfel, era şi asta o soluţie. Reumatismul îl lăsa din fericire destul de liniştit, fără dureri prea mari; picioarele însă erau din ce în ce mai anchilozate, încât trebuia transportat din pat în fotoliu.

— Dacă blestematele astea de picioare m-ar putea purta,

m-aş duce s-o văd măcar.

— Resemnează-te, dragă prietene, spuse abatele Horteur care, la rândul său, se gândea să-şi ducă la bun sfârşit misiunea consolatoare. Fiecare se cuvine să-şi poarte crucea… Ne aflăm cu toţii în voia Domnului…

Dar îşi dădu seama că vorbele sale, departe de a-i aduce o uşurare lui Chanteau, îl sâcâiau, neliniştindu-l chiar. De aceea, ca un om de treabă ce era, puse capăt frazelor acelora gata făcute, oferindu-i o distracţie cu mult mai plăcută.

— Vrei să facem o partidă? Ţi-ai mai limpezi mintea.

Şi se duse el însuşi să ia cutia de pe-un dulap. Chanteau, încântat, îi strânse mâna doctorului, care pleca. Cei doi se cufundară în joc, uitând pe ce lume sunt, când Minouche, enervată desigur de ghemotocul de hârtie rămas dinaintea ei, se năpusti dintr-odată şi-i dădu vânt cu lăbuţa, făcându-l să zboare, apoi îl urmări cu nişte salturi nebuneşti primprejurul camerei.

— Ce toane are şi afurisita asta! strigă Chanteau, deranjat. Adineauri nu voia să se joace cu mine, şi-acum uite-o cum ne împiedică să ne gândim, jucându-se de una singură!

— Las-o-n pace, spuse preotul cu blândeţe, pisicile sunt egoiste în plăcerea lor.

În timp ce străbătea din nou bucătăria, doctorul Cazenove cedă unei emoţii de moment văzându-l pe Lazare năruit pe acelaşi scaun, îl luă în braţele lui puternice şi-l sărută părinteşte, fără un cuvânt. Chiar atunci cobora şi Véronique, gonindu-l pe Mathieu din faţa ei. Câinele se învârtea întruna pe scară, scoţând un fel de şuierat ascuţit pe nas, ce semăna cu strigătul plângăreţ al unei păsări; şi, de cum găsea camera bolnavei deschisă, se ducea acolo să plângă pe tonul acela ascuţit de flajolet, a cărui notă persistentă îţi străpungea urechile.

— Plecă de-aici, pleacă! îi striga slujnica, nu cu muzica ta

o s-o pui pe picioare.

Apoi, după ce-l zări pe Lazare, îi zise:

— Ia-l undeva de-aici, să scăpăm de sâcâiala lui, că şi dumitale plimbarea o să-ţi facă bine.

Era un ordin de-al Paulinei. Îi poruncise slujnicei să-l scoată pe Lazare afară din casă, silindu-l să facă plimbări lungi. Dar acesta refuza, trebuia să depună o adevărată sforţare ca să se ridice de pe scaun. În timpul ăsta câinele venise dinaintea lui şi se porni iar să plângă.

— Bietul Mathieu, nu mai e tânăr! zise doctorul, uitându-se la el.

— Te cred! are paisprezece ani, răspunse Véronique. Asta nu-l împiedică să se poarte şi-acum ca un bezmetic când e să prindă vreun şoarece... Vezi, are nasul jupuit şi ochii roşii. Din cauză că a simţit unul sub cuptor, noaptea trecută; şi n-a închis ochii deloc, mi-a dat bucătăria peste cap adulmecând peste tot, că şi-acum îi mai tremură labele. Coşcogeamite dulăul s-alerge după o vietate atât de mititică, zi dacă nu-i neghiob!... De altminteri, nu numai şoarecii îl scot din sărite, ci tot ce-i micuţ şi se mişcă; puii de-o zi, pisoii Minouchei îl înnebunesc în aşa hal, de nu mai bea şi nu mai mănâncă. Uneori, rămâne ceasuri întregi să miroasă pe sub vreo mobilă pe unde a trecut un gândac... Iar acum, trebuie să recunoaştem că a simţit lucruri puţin obişnuite în casă...

Se opri, văzând cum ochii lui Lazare se umplu de lacrimi.

— Dă o raită, dragul meu, îi spuse şi doctorul. Nu eşti de niciun folos aici, o să te simţi mai bine afară.

Tânărul se ridică în cele din urmă cu greu.

— Hai, zise, vino, bietul meu Mathieu.

După ce-l conduse pe doctor la cabrioletă, se îndepărtă împreună cu câinele de-a lungul falezelor. Din timp în timp trebuia să se oprească să-l aştepte pe Mathieu, căci animalul îmbătrânise, într-adevăr, mult. Partea din spate se mişca tot mai greoi. Îi auzeai labele groase târşâindu-se pe

pământ ca nişte păslari. Nu mai scormonea pământul prin grădină şi cădea numaidecât, ameţit, când se răsucea în jurul cozii. Dar mai cu seamă obosea repede, tuşea dacă intra în apă, iar după un sfert de ceas de plimbare adormea şi începea să sforăie. Pe plajă, se vâra în picioarele lui Lazare.

Acesta se oprea în loc câte un minut să privească un vapor de pescuit din Port-en-Bessin, a cărui pânză cenuşie mergea razant cu apa, ca o aripă de pescăruş. Apoi începea iar să păşească. Mama sa avea să moară! Cuvintele astea răsunau puternic în toată fiinţa lui. O clipă nu se mai gândea, apoi iar răsunau, zguduindu-l încă şi mai tare; şi era ca o veşnică mirare, o idee cu care nu se putea obişnui, o uluire mereu nouă care nu lăsa loc nici unei alte senzaţii. Uneori chiar ideea aceasta îşi pierdea limpezimea, simţea în el starea nedesluşită şi penibilă a unui coşmar, din care nu răzbătea cu limpezime decât aşteptarea anxioasă a unei mari nenorociri. Minute în şir, tot ceea ce-l înconjura pierea; pe urmă, când vedea iar nisipul, algele, marea în depărtare, întreg orizontul acela necuprins – se minuna pentru o clipă, nerecunoscându-l. Oare pe aici trecuse de-atâtea ori? înţelesul lucrurilor i se părea schimbat, niciodată până atunci nu pătrunsese până-ntr-atât în adâncul formelor şi-al culorilor. Mama sa avea să moară! Şi mergea întruna, ca pentru a scăpa de zumzetul acela care-l ameţea.

Deodată auzi în spate o răsuflare grea. Se întoarse şi-l văzu pe câine cu limba scoasă, la capătul puterilor. Şi începu să vorbească cu glas tare.

— Bietul meu Mathieu, nu mai poţi… Ne întoarcem, lasă! Degeaba te scuturi de gândurile negre, tot la ele te duci cu mintea.

Seara, mâncau repede. Lazare, cu stomacul strâns, nu putea pune în gură decât câteva firimituri de pâine. Apoi se grăbea să urce la el în odaie, inventând pentru tatăl lui pretextul unei lucrări urgente. La primul etaj, intra în odaia

mamei, străduindu-se să stea pe scaun cinci minute, înainte de-a o săruta şi de a-i ura noapte bună. De altminteri, doamna Chanteau îl uitase de-a binelea, nemaiîntrebând cu ce se ocupă ziua întreagă. Când Lazare se apleca spre ea, îi întindea obrazul, găsind firească urarea aceea rapidă, absorbită din oră în oră tot mai mult de egoismul instinctiv al propriului ei sfârşit. Şi Lazare fugea, Pauline născocea un motiv pentru a-i scurta vizita ca să-l poată trimite de-acolo.

Dar ajuns la el în odaia cea mare de la catul al doilea, chinul devenea şi mai violent. Mai cu seamă în clipa culcării, perspectiva nopţi nesfârşite apăsa asupra spiritului său tulburat. Lua cu el luminări, ca să nu rămână pe întuneric; le aprindea una după alta, până la ziuă, îngrozit de spaima tenebrelor. După ce se culca, zadarnic încerca să citească, numai vechile-i cărţi de medicină îi mai trezeau interesul; dar le dădea şi pe acestea la o parte, sfârşise prin a se teme şi de ele. Şi-atunci, cu ochii deschişi, stătea pe spate, cu unica senzaţie că în apropierea lui, în spatele peretelui, se petrecea un lucru groaznic a cărui apăsare îl sufoca. Răsuflarea mamei sale aflată pe moarte îi răsuna în urechi, răsuflarea aceea devenită atât de puternică încât, de două zile, o auzea de pe fiece treaptă a scării, pe unde nu mai trecea decât în grabă. Casa întreagă părea că exală tânguiri, iar acestea nu-i dădeau pace când stătea în pat, îngrijorat de liniştea ce se făcea uneori, alergând desculţ pe coridor, ca să se-aplece deasupra balustradei. Jos, Pauline şi Véronique, care vegheau împreună, lăsau uşa deschisă, ca să aerisească încăperea. Şi zărea pătratul slab luminat pe care lampa de noapte îl punea pe pardoseală, şi auzea iarăşi răsuflarea puternică, îndelungă, prelungindu-se în întuneric. Şi el, când venea să se culce, lăsa uşa camerei deschisă, căci simţea nevoia să asculte horcăitul acela, era obsesia care-l urmărea, până şi-n aţipeala ce-l toropea, în sfârşit, dinspre ziuă. Ca şi pe vremea bolii verişoarei,

spaima de moarte îi dispăruse. Mama sa avea să moară, totul avea să moară, se lăsa pradă acestei năruiri a vieţii, fără alt sentiment decât exasperarea neputinţei de-a schimba ceva.

A doua zi începu agonia doamnei Chanteau, o agonie gureşă, care dură douăzeci şi patru de ore. Se liniştise, spaima de-a fi otrăvită n-o mai înnebunea; şi vorbea fără întrerupere de una singură, cu voce limpede, în fraze repezi, fără să-şi ridice capul de pe pernă. Nu se întreţinea cu nimeni, nu se adresa cuiva anume, părea numai că, maşinăria stricându-se, creierul său se grăbea să funcţioneze ca un orologiu în mers, iar valul acela de cuvinte sacadate şi grăbite erau cele de pe urmă tic-tacuri ale minţii ajunsă la capătul rotiţei. Întreg trecutul şi-l perinda prin minte, niciun cuvânt despre prezent, despre soţ, despre fiu, despre nepoată, despre casa aceea din Bonneville, unde ambiţia ei suferise vreme de zece ani. Mai era încă domnişoara de la Vignière, pe când dădea lecţii în familiile alese din Caen; rostea familiar nume pe care nici Pauline, nici Véronique nu le auziseră vreodată; povestea întâmplări complicate, fără şir, întrerupte de alte incidente, şi-ale căror dedesubturi nici slujnica nu le ştia, deşi era de-atâta vreme în slujba familiei. Ca şi casetele acelea pe care le goleşti de scrisorile îngălbenite de pe vremuri, părea că-şi limpezeşte capul de amintirile tinereţii înainte de a-şi da sfârşitul. Pauline, în ciuda curajului ei, simţea ca un fior, tulburată de necunoscutul acela, de confesiunea involuntară ce urca la suprafaţă, în însăşi lucrarea morţii. Iar acum casa întreagă nu mai era plină de răsuflarea ci, ci de vorbăria aceea înfiorătoare. Lazare, când trecea prin faţa uşii, lua cu sine crâmpeie de fraze. Le răsucea pe toate feţele, nu le găsea niciun înţeles, se înspăimânta de ele ca de-o faptă neştiută de el, pe care mama sa o şi povestea de partea cealaltă a vieţii, în mijlocul unor oameni nevăzuţi.

Când doctorul Cazenove sosi, îl găsi pe Chanteau şi pe

abatele Horteur în sufragerie, pregătindu-se să joace dame. Ai fi zis că nu se mişcaseră de-acolo, că jucau întruna din ajun. Aşezată pe picioarele de dinapoi, lângă ei, Minouche părea absorbită de cercetarea tablei cu pătrăţele. Preotul venise cu noaptea în cap, să-şi reia rolul de om care aduce mângâierea. Pauline nu mai vedea acum niciun inconvenient ca abatele să urce şi, după vizita doctorului, acesta părăsi jocul şi-o însoţi la căpătâiul bolnavei, zicând că a venit aşa, din prietenie, curios să mai afle cum îi merge. Doamna Chanteau putu să-i mai recunoască, voi să fie ridicată şi sprijinită în perne, îi primi ca o femeie frumoasă şi mondenă din Caen, în delirul ei lucid şi amabil. Bravul doctor Cazenove trebuia să fie mulţumit de ea, nu-i aşa? curând o să poată părăsi patul; şi-l întrebă politicos pe abate cum mai stă cu sănătatea. Acesta, de unde urcase cu gândul să-şi îndeplinească îndatoririle de preot, nu îndrăzni să deschidă gura, impresionat de agonia aceea locvace. De altminteri, Pauline se afla acolo, l-ar fi împiedicat să atace anumite subiecte. Ea însăşi avea tăria să se prefacă a fi de-o veselie încrezătoare. Când cei doi bărbaţi se retraseră, fata îi conduse pe coridor, unde doctorul îi dădu cu glas scăzut instrucţiuni pentru cele din urmă clipe. Cuvintele „descompunere rapidă”, „fenol” reveneau întruna, în timp ce din cameră tot mai răzbătea murmurul nedesluşit, valul nesecat al cuvintelor muribundei.

— Crezi că va rezista ziua asta? îl întrebă Pauline.

— Da, va mai ţine neîndoielnic până mâine, răspunse Cazenove. Dar n-o mai ridica, ai putea rămâne cu ea în braţe… De altfel, am să mai trec şi deseară.

Se înţeleseră ca abatele Horteur să rămână cu Chanteau şi să-l pregătească pentru durerea cea mare. Véronique, din pragul odăii doamnei, asculta dispoziţiile acelea cu un aer îngrozitor. De când era convinsă de posibilitatea ca doamna să moară, nu-şi mai descleşta gura, se învârtea în juru-i plină de îndatorinţă, cu devotamentul ei de vită de

povară. Dar tăcură cu toţii când Lazare începu să urce scara, căci rătăcea prin casă fără a găsi puterea să asiste la vizitele doctorului şi să cunoască primejdia de-adevărat. Tăcerea aceea bruscă ce-l întâmpină îl lămuri fără voia lui. Se făcu foarte palid.

— Dragă băiete, zise doctorul, ar fi bine să ieşim puţin amândoi. O să prânzeşti cu mine şi am să te aduc diseară înapoi.

Lazare pălise şi mai mult.

— Nu, mulţumesc, spuse, nu vreau să plec de-aici.

Din clipa aceea Lazare aşteaptă, simţind o groaznică strângere de inimă. Un cerc de fier părea a-i încinge pieptul. Ziua nu se mai isprăvea deşi timpul trecea fără să-şi dea seama în ce fel se scurgeau orele. Niciodată nu-şi aminti de ceea ce făcuse, urcând, coborând, privind marea în depărtare, al cărei legănat necuprins îl ameţea în cele din urmă. Mersul de neînvins al minutelor se materializa uneori pentru el sub forma unei bare de granit care mătura totul, ca un tăvălug, spre prăpastie. Apoi era cuprins de exasperare, ar fi voit ca totul să se termine, pentru a se odihni, în sfârşit, de aşteptarea aceea neîndurătoare. Pe la ora patru, pe când urca din nou la el în odaie, intră pe neaşteptate la mama sa: voia să vadă, simţea nevoia s-o mai îmbrăţişeze o dată. Dar, când se apleacă asupră-i, ea continuă să depene caierul încâlcit al vorbelor, nici măcar nu-i întinse obrazul, făcând mişcarea aceea ostenită cu care-l întâmpină de când era bolnavă. Poate că nu-l văzuse. Faţa aceea pământie, cu buzele vineţii ca ale morţilor, nu mai era mama lui.

— Du-te, îi spuse Pauline cu blândeţe, ieşi puţin la aer... Te asigur că încă n-a sosit momentul.

Şi, în loc să urce la el, Lazare fugi. Ieşi, luând cu sine imaginea feţei aceleia dureroase, pe care n-o mai recunoştea. Verişoara îl minţea, momentul avea să sosească; dar el se sufoca, îi trebuia lărgime, mergea ca un

nebun. Sărutarea aceea fusese cea de pe urmă.

Gândul că n-avea să-şi mai vadă niciodată mama, niciodată, îl biciuia cu furie. I se păru că aleargă cineva după el, se uită înapoi; şi, când îl recunoscu pe Mathieu care încerca să-l ajungă din urmă cu labele lui greoaie, îl apucă o furie cumplită, fără vreun motiv anume, luă pietre şi azvârli în câine, bâiguind ameninţări, ca să-l trimită acasă. Mathieu, uluit de primirea aceea, se îndepărta, apoi se întorcea iarăşi, privindu-l cu ochii lui blânzi, în care păreau să strălucească lacrimi. Şi-i fu cu neputinţă să alunge animalul, care-l întovărăşi de departe, ca pentru a veghea asupra deznădejdii lui. Şi marea necuprinsă îl irita, s-ar fi aruncat la pământ, pe câmp, căuta locuri neumblate, ca să se simtă singur şi ascuns. Până noaptea rătăci aşa, străbătând hotare arate, sărind peste garduri vii. În cele din urmă se întoarse, extenuat, când o privelişte pe care-o văzu îl umplu de o teamă superstiţioasă: la marginea drumului pustiu se afla un plop înalt, izolat şi negru, pe care luna, urcând pe cer, aşeza ca o pâlpâire galbenă; ai fi zis că e o mare lumânare arzândă, la căpătâiul unei moarte uriaşe, culcată de-a curmezişul ţarinilor.

— Hai, Mathieu! strigă el, cu o voce gâtuită.

Câinele îndrăznise să se apropie şi-i lingea mâinile.

În ciuda întunericului ce se lăsase, bucătăria nu era luminată, încăperea era goală şi întunecată, cu plafonul roşu de la grămada de jăratec din vatră. Întunericul acela îl înfiora pe Lazare, încât nu mai avu curajul să meargă mai departe. Pierzându-se cu firea, stând în picioare în mijlocul oalelor şi-al cârpelor acelora în neorânduială, ascultă zgomotele din casă, înfiorat. Alături auzi cum tatăl său tuşeşte puţin^ şi căruia abatele Horteur îi vorbea cu o voce înăbuşită şi continuă. Dar ceea ce-l speria mai cu seamă erau nişte paşi repezi ce-i auzea pe scară, şuşoteli, apoi, la etajul de sus, un zumzet pe care nu şi-l explica, aducând cu rumoarea înăbuşită a unei trebi repede făcută. Nu

îndrăznea să înţeleagă: se sfârşise oare? Şi rămânea nemişcat, fără a avea tăria să urce pentru a afla cu certitudine, când o văzu coborând pe Véronique: slujnica alerga, aprinse o lumânare şi o luă cu ea, atât de grăbită încât nu-i spuse niciun cuvânt şi nici măcar nu-l privi. Bucătăria, luminată pentru o clipă, se cufundase iar în întuneric. Sus, zgomotul de paşi se potolea. Slujnica îşi făcu din nou apariţia, de data asta coborând ca să ia cu sine un vas de lut; şi mişcările ei vădeau aceeaşi grabă înfricoşată şi mută. Lazare nu se mai îndoi, totul se terminase. Atunci, simţind că leşină, se aşeză la colţul mesei, aşteptând în adâncul acelui întuneric nici el nu ştia ce, cu urechile vibrându-i de tăcerea adâncă ce se făcuse.

În odaia de sus agonia cea de pe urmă ţinea de două ore, o agonie atroce care le înspăimânta pe Pauline şi pe Véronique. Spaima de otravă se ivise iar odată cu cele din urmă zbateri, doamna Chanteau se ridica, vorbea întruna cu glasul ei repezit, şi din ce în ce mai agitată de un delir furios. Voia să sară din pat, să fugă din casă, unde cineva voia s-o ucidă. Fata şi slujnica trebuiau s-o l ţină din răsputeri, ca să nu le scape..

— Lăsaţi-mă, o să mă ucideţi... Trebuie să plec repede, repede... Véronique încerca s-o liniştească.

— Doamnă, uită-te la noi... Crezi că suntem în stare să-ţi facem vreun rău?

Muribunda, vlăguită, răsufla pentru o clipă. Părea să cerceteze odaia cu ochii aceia tulburi care fără îndoială că nu mai vedeau. Apoi începea iar:

— Închideţi scrinul. E în sertar... Uite-o cum urcă. Oh! Mi-e teamă, vă spun că o aud! Nu-i daţi cheia, lăsaţi-mă să plec, repede, repede...

Şi se zbătea între perne, în timp ce Pauline o ţinea.

— Mătuşă, nu-i nimeni aici, numai noi suntem.

— Nu, nu, ascultaţi, uite-o... Doamne Sfinte! am să mor, ticăloasa de ea mi-a dat să beau de toate... Am să mor! Am

să mor!

Dinţii îi clănţăneau, se adăpostea la pieptul nepoatei, pe care n-o mai recunoştea. Aceasta o strângea îndureratã la inimă, încetând de-a o mai contrazice în bănuiala aceea îngrozitoare, resemnată acum s-o lase s-o ia cu sine în mormânt.

Din fericire, Véronique veghea. Întinse mâinile, şoptind:

— Domnişoară, ia seama!

Era criza cea de pe urmă. Doamna Chanteau, cu un efort violent, izbutise să-şi smulgă picioarele umflate din pat; şi, fără ajutorul slujnicei, ar fi căzut pe jos. O adevărată furie o agita, nu mai scotea decât strigăte nearticulate, cu pumnii strânşi ca pentru o luptă corp la corp, părând să se apere împotriva unei viziuni care-o strângea de gât. În acest ultim minut, se văzu pesemne murind, căci deschise ochii plini de înţelegere şi măriţi de spaimă. O suferinţă groaznică o făcu pentru o clipă să-şi ducă mâinile la inimă. Apoi căzu pe perne şi se învineţi. Murise.

Se lăsă o tăcere deplină. Pauline, sleită de puteri, tot mai voi să-i închidă şi ochii: îşi dădea seama că mai mult nu putea face. Când părăsi odaia, după ce le lăsă să privegheze pe Véronique şi pe nevasta lui Prouane, pe care trimisese s-o caute după vizita doctorului, simţi că pe scări e gata să leşine; trebui să s-aşeze o clipă pe o treaptă, căci n-avea curajul să coboare ca să-i înştiinţeze pe Lazare şi pe Chanteau. Pereţii, împrejurul ei, se învârteau. Trecură câteva minute, se apucă de balustradă, auzi în sufragerie vocea abatelui Horteur şi preferă să intre în bucătărie. Dar acolo îl zări pe Lazare, a cărui siluetă întunecoasă se desprindea de pe fondul roşietic al cuptorului. Fără să rostească un cuvânt, înainta cu braţele deschise. Lazare înţelesese, se lăsă să cadă la pieptul fetei, în timp ce ea îl îmbrăţişa îndelung. Apoi se sărutară pe faţă. Pauline plângea în tăcere pe când el nu putea vărsa o lacrimă, şi într-atât de sufocat, încât nici să respire nu mai putea. În

cele din urmă Pauline îşi desprinse braţele şi rosti cele dintâi cuvinte care-i veniră pe buze:

— De ce stai pe întuneric?

Lazare făcu un gest ca pentru a răspunde că nu avea nevoie de lumină în nenorocirea lui.

— Trebuie să aprinzi o lumânare, continuă fata.

Lazare se prăbuşise pe un scaun, nemaifiind în stare să se ţină pe picioare. Mathieu, foarte agitat, dădea ocol curţii, adulmecând aerul umed al nopţii. Veni în casă, se uită ţintă când la unul, când la celălalt, apoi se duse şi-şi aşeză capul greoi pe genunchii stăpânului; şi rămase aşa, nemişcat, întrebându-l de aproape, cu ochii în ochii lui. Şi Lazare începu să tremure sub privirea câinelui. Dintr-odată lacrimile ţâşniră, izbucni în hohote, cu mâinile îmbrăţişând animalul acela bătrân al casei, pe care mama sa îl iubise vreme de paisprezece ani. Murmura cuvinte întretăiate.

— Ah, bietul meu grăsan, bietul meu grăsan... N-o s-o mai vedem.

Pauline, în ciuda propriei tulburări, sfârşise prin a găsi şi a aprinde o lumânare. Nu încercă să-l consoleze, bucuroasă că zăgazul lacrimilor cedase. Îi mai rămânea o singură îndatorire penibilă, aceea de a-şi anunţa unchiul. Dar, cum în sfârşit se hotărâse să pătrundă în sufragerie, unde Véronique dusese o lampă de când se înserase, abatele Horteur izbutise, făcând uz de lungi fraze ecleziastice, să-l facă pe Chanteau să priceapă că nevasta lui era pierdută, că nu mai era vorba decât de câteva ceasuri. Aşa că atunci când bătrânul îşi văzu nepoata pătrunzând răvăşită, cu ochii roşii, înţelese că faptul se petrecuse. Primul său strigăt fu acesta:

— Doamne! Nu mi-aş fi dorit decât un lucru, s-o mai văd vie, pentru o ultimă oară... Ah! Nenorocitele astea de picioare! Nenorocitele astea de picioare!

Şi nu mai isprăvi cu văicăreala aceea. Plângea vărsând lacrimi multe, pe care şi le ştergea repede, scotea suspine

slabe, ca de bolnav; şi iar se întorcea la picioarele lui, le insulta, începea să se plângă de el însuşi. O clipă, discutară posibilitatea de a-l urca la etajul întâi, ca s-o poată îmbrăţişa pe moartă; apoi, pe lângă dificultatea unei asemenea întreprinderi, găsiră că ar fi primejdios pentru el să încerce emoţia acelui ultim rămas bun, pe care de altminteri bătrânul nici nu-l pretindea. Şi rămase în sufragerie, în faţa tablei cu pătrăţele pe care piesele zăceau în dezordine, nemaiştiind ce să facă cu bietele lui mâini de infirm, nemaiavând nici măcar destulă minte, după cum spunea, ca să priceapă ce scrie la gazetă. Când îl culcară, amintiri îndepărtate pesemne că-l treziră, căci plânse mult.

Pe urmă, două nopţi fără de sfârşit şi o zi întreagă se scurseră, orele acelea cumplite în care moartea sălăşluieşte în casă. Cazenove nu se mai ivise decât pentru a constata decesul, surprins o dată mai mult de o moarte atât de rapidă.

Lazare, care în prima noapte nu se culcă, scrise până la ziuă scrisori unor rude îndepărtate. Corpul trebuia transportat la cimitirul din Caen, în cavoul familiei. Doctorul luase asupră-i cu îndatorinţă toate formalităţile; nu avu loc decât un singur incident penibil, declaraţia de deces pe care Chanteau trebuia s-o primească în calitate de primar al Bonneville-ului. Pauline, neavând o rochie neagră potrivită, trebui să se descurce în grabă, folosind o fustă veche şi un şal din merinos din care-şi tăie o bluză. Prima noapte apoi ziua următoare trecu şi ea, prinşi de ocupaţiile acelea; dar cea de-a doua noapte le păru nesfârşită, interminabilă, din cauza aşteptării dureroase de-a doua zi. Nimeni nu putu să doarmă, uşile rămaseră deschise, lumânări aprinse stăteau peste tot, pe trepte ca şi pe mobile, în timp ce mirosul de fenol năpădise până şi camerele cele mai retrase. Toţi erau copleşiţi de durere, cu gura amară, cu ochii tulburi; şi nu simţeau decât nevoia

ascunsă de-a se dărui iarăşi vieţii.

În sfârşit, a doua zi la ora unsprezece, clopotul micuţei biserici începu să bată, de partea cealaltă a drumului. Din consideraţie pentru abatele Horteur, care se purtase ca un cm de treabă în acele triste împrejurări, hotărârâră să celebreze ceremonia funerară la Bonneville, înainte ca trupul să fie dus la cimitirul din Caen. De cum auzi clopotul, Chanteau începu să se foiască în fotoliu.

— Vreau ca măcar s-o văd plecând, zise. Ah, ticăloasele astea de picioare! Ce nenorocire să ai nişte ticăloase de picioare ca astea!

Zadarnic încercară să-l scutească de acel spectacol groaznic. Pe măsură ce clopotul bătea mai repede, bolnavul se supăra, striga:

— Împingeţi-mi fotoliul pe coridor! Aud doar că e coborâtă… Repede, repede. Vreau s-o văd plecând.

Şi trebuiră ca Pauline şi Lazare, îmbrăcaţi în negru din creştet până-n tălpi, să-i dea ascultare. Unul la dreapta, celălalt la stânga, împinseră fotoliul până în josul scării. Într-adevăr, patru bărbaţi coborau trupul, a cărui greutate le frângea umerii. Când sicriul se ivi, cu lemnul nou, cu măciuliile strălucitoare, cu placa de aramă proaspăt gravată, Chanteau făcu un efort instinctiv ca să se ridice; dar picioarele lui de plumb îl ţineau ţintuit, trebui să rămână în fotoliu, cuprins de-un asemenea tremur, încât maxilarele îi clănţăneau de parcă ar fi vorbit singur. Îngustimea scării făcea coborârea dificilă, privea cum lada aceea galbenă înaintează încet; şi când îi atinse picioarele, se aplecă să vadă ce era scris pe placă. Acum, pe coridorul mai larg, oamenii se grăbeau spre catafalc, depus dinaintea peronului. Chanteau privea întruna, văzând ducându-se patruzeci de ani din viaţa lui, lucrurile de altădată, cele bune şi cele rele, pe care le regreta cu desperare, aşa cum regreţi tinereţea. În spatele fotoliului, Pauline şi Lazare plângeau.

— Nu, nu, lăsaţi-mă, le spuse el când se pregătiră să-l ducă din nou la locul lui din sufragerie. Plecaţi, vreau să văd.

Sicriul fusese pus pe catafalc, alţi bărbaţi îl ridicară. Cortegiul se formă în curtea, plină de oameni din partea locului. Mathieu, închis de dimineaţă, gemea sub uşa de la magazie, în tăcerea deplină; în timp ce Minouche, aşezată pe fereastra de la bucătărie, cerceta cu surprindere toată lumea aceea ca şi cutia care era dusă. Cum cortegiul nu se puse în mişcare destul de repede, pisica începu să se lângă pe pântece.

— Nu te duci şi tu? o întreabă Chanteau pe Véronique, pe care o zărise lângă el.

— Nu, domnule, răspunse aceasta cu un glas gâtuit. Domnişoara mi-a spus să stau cu dumneata.

Clopotul de la biserică bătea întruna, grupul părăsi în sfârşit curtea, urmat de Lazare şi de Pauline, îmbrăcaţi numai în negru în arşiţa soarelui. Şi, din fotoliul lui de infirm, din uşorul vestibulului rămas deschis, Chanteau îl privea ducându-se.

VII

Complicaţiile ceremoniei şi anumite treburi de pus la punct îi reţinură pe Lazare şi Pauline două zile la Caen. Când se întoarseră, după o ultimă vizită la cimitir, vremea se schimbase, furtuna mătura coastele. Plecară din Arromanches în timp ce ploua cu găleata, iar vântul bătea atât de tare, încât pocletul cabrioletei era cât pe ce să fie smuls. Pauline îşi aminti de prima călătorie, pe vremea când doamna Chanteau o adusese de la Paris: tot furtună era şi atunci, biata mătuşă n-o lăsa să se-aplece afară din trăsură, şi-i lega întruna un fular la gât. În colţul lui, Lazare căzuse şi el pe gânduri, îşi vedea mama pe drumul acela, nerăbdătoare să-l îmbrăţişeze de fiecare dată când se-ntorcea: odată, în decembrie, făcuse două leghe pe jos, o găsise stând pe borna asta. Ploaia cădea întruna, fata şi vărul nu schimbară niciun cuvânt de la Arromanches la Bonneville.

Dar când ajunseră, ploaia încetă; vântul însă sufla şi mai aprig, trebui ca vizitiul să coboare şi să ia calul de căpăstru. În sfârşit, trăsura se opri dinaintea uşii, când pescarul Houtelard trecu într-o goană.

— Ah, domnule Lazare, strigă el, de data asta s-a zis!… îţi strică jucăriile.

Din unghiul acela al drumului, marea nu putea fi văzută. Ridicând capul, tânărul o zări pe Véronique stând pe terasă, cu ochii pironiţi spre plajă. De cealaltă parte, adăpostindu-se lângă zidul ce-i împrejmuia grădina, de teamă ca vântul

să nu-i sfâşie sutana, abatele Horteur privea şi el. Se aplecă şi strigă la rându-i:

— Ţăruşii dumitale îi mătură!

Atunci. Lazare coborî coasta şi Pauline îl urmă, în ciuda vremii rele. Când ajunseră în josul falezei, rămaseră înmărmuriţi de spectacolul ce li se oferea. Fluxul, unul dintre fluxurile puternice ale lunii septembrie, năvălea cu un zgomot asurzitor; deşi nu fusese prevăzut a fi primejdios; dar ploaia şi vântul care băteau dinspre nord umflaseră nemăsurat de mult apele, încât valuri cât munţii se sumeţeau la orizont, şi se rostogoleau, luau stâncile în piept. În depărtare, marea era neagră sub întunecimea norilor ce galopau pe cerul palid.

— Urcă, spuse Lazare. Mă duc să arunc o privire şi mă-ntorc numaidecât.

Pauline nu răspunse, continuă să-l urmeze până la plajă. Aici, ţăruşii ca şi o estacadă mare, recent construită, făceau faţă unui atac înfiorător. Valurile, din ce în ce mai bogate, izbeau ca nişte berbeci, unul după altul; şi armata lor era nesfârşită, neîncetat noi mase de apă se năpusteau. Spinări mari, verzui, cu creste înspumate se înălţau la infinit, se apropiau cu o forţă uriaşă; apoi, în furia izbiturii, monştrii aceia se spulberau ei înşişi în pulbere, cădeau într-un clocot alb pe care talazul părea să-l resoarbă şi să-l ia îndărăt cu sine. Sub fiecare din aceste năruiri cheresteaua ţăruşilor pârâia. Unul avea proptelele rupte iar bârna lungă, din mijloc, prinsă într-un capăt, se clătina cu desperare, asemeni unui trunchi mort căruia mitraliera i-ar fi retezat braţele. Alte două bârne rezistau mai bine; dar se simţeau cum tremură din încheieturi, obosite, împuţinându-se parcă, înconjurate de îmbrăţişarea aceea mişcătoare, ce părea a voi să le uzeze pentru a le putea rupe.

— Am zis eu, spunea întruna Prouane, beat turtă şi sprijinit de coca găurită a unei bărci vechi, că trebuie văzut cum ţin jucăriile când o sufla vântul de sus... îşi cam bate

joc, parşiva, de chibriturile băiatului ăstuia!

Rânjete însoţiră cuvintele acestea. Toată suflarea din Bonneville era acolo, bărbaţi, femei, copii, amuzaţi foarte de palmele zdravene pe care ţăruşii le primeau. Marea putea mult şi bine să le năruie cocioabele, o iubeau cu o admiraţie înfricoşată, şi-ar fi găsit că-i un afront la adresa lor dacă cel dintâi coconaş venit ar fi îmblânzit-o cu patru surcele şi două duzini de proptele. Faptul îi întărită, se umflau în pene ca de un triumf personal, văzând-o cum în sfârşit se trezeşte şi-şi leapădă botniţa, începând să muşte.

— Atenţie, striga Houtelard, cine s-ar putea măsura cu ea… ai? I-a smuls două labe!

Se chemau unul pe altul. Cuche număra valurile.

— Trebuie trei, o să vedeţi… Unul, îl smulge din ţâţâni! Doi, l-a măturat! Ah, putoarea, două au fost de-ajuns!… Straşnică putoarea, n-am ce zice!

Cuvântul ăsta suna ca o mângâiere. Înjurături pline de admiraţi" se auzeau de peste tot. Puştimea dănţuia când un tăvălug mai înspăimântător decât celelalte se năpusti şi strivi dintr-odată şalele unui ţăruş. Încă unul! Şi-ncă unul! Pe toţi o să-i doboare, o să-i strivească de parcă ar fi nişte păduchi de mare sub sabotul unui copil. Fluxul creştea, estacada cea mare mai rezista încă. Asta era spectacolul aşteptat, bătălia decisivă. În sfârşit, cele dintâi valuri se prăvăliră în schelărie, vor avea de ce râde.

— Păcat că băiatul nu-i şi el pe-aici! s-auzi glasul batjocoritor al târâturii aceleia de Tourmal. Ar putea să se proptească în ea, ca să ţină mai bine.

Un şuierat îl făcu să tacă, pescarii îi zăriseră pe Lazare şi Pauline. Aceştia, foarte palizi, auziseră şi continuau să privească spectacolul în tăcere. Bârnele acelea rupte nu însemnau nimic. Dar fluxul avea să mai înainteze încă două ore, satul ar fi avut neîndoielnic de suferit, dacă estacada nu rezista. Lazare o trăsese pe Pauline lângă el, ţinând-o de mijloc, ca s-o protejeze de rafale, care secerau aerul ca

nişte coase. O umbră lugubră scobora din cerul întunecat, valurile mugeau, amândoi stăteau nemişcaţi, îmbrăcaţi în haine cernite, în pulberea stropilor de apă, în larma tot mai asurzitoare. Jur împrejurul lor pescarii aşteptau acum cu gura strâmbată încă de un ultim rânjet, munciţi în taină de-o îngrijorare crescândă.

— N-o să dureze mult, şopti Houtelard.

Dar estacada rezista. De sub fiece val ce-o acoperea de spumă, cheresteaua neagră, unsă cu gudron, se ivea iar din apa albă. Dar, de îndată ce o bucată de lemn fu ruptă, vecinele ei începură să se ducă una după alta. De cincizeci de ani bătrânii nu mai văzuseră un flux atât de puternic. Curând, trebuiră să se îndepărteze, bârnele smulse se izbeau în celelalte, distrugeau cu totul construcţia ale cărei rămăşiţe erau cu putere izbite de pământ. Nu mai rămânea decât o singură piesă, dreaptă ca lumânarea, asemănătoare balizelor ce se înfig pe stâncile cufundate în apă. Cei din Bonneville nu mai râdeau, femeile fugeau cu copiii, care plângeau. Ticăloasa îi prindea iar la înghesuială, era o uimire resemnată, dezastrul aşteptat şi acceptat, în vecinătatea aceea atât de apropiată a mării care-i hrănea şi-i ucidea. Dădură năvală, tropăiau cu saboţii; toţi se adăposteau în spatele valurilor de pietriş, a căror singură linie mai proteja încă locuinţele. Ţăruşii începuseră să cedeze, scândurile erau rupte, talazurile cele uriaşe treceau pe deasupra porţiunilor mai scunde ale meterezului. Nimeni nu mai rezistă, năvala apei izbi în ferestrele lui Houtelard şi-i inundă bucătăria. Atunci avu loc adevăratul dezastru: singură marea, victorioasă, mătura plaja.

— Nu intra înăuntru, îi strigară oamenii lui Houtelard. Acoperişul o să cadă.

Încet, Lazare şi Pauline dăduseră îndărăt dinaintea apei. Niciun fel de ajutor nu era cu putinţă, se întoarseră acasă când, ajunşi la jumătatea drumului, fata aruncă o ultimă privire spre satul ameninţat.

— Bieţii oameni! şopti ea.

Dar Lazare nu le ierta râsetele idioate. Rănit în inimă de dezastrul acela care pentru el însemna o înfrângere, făcu un gest mânios, descleştându-şi în sfârşit dinţii.

— Să se culce la ei în pat, de vreme ce-o iubesc! Nu eu am s-o împiedic!

Véronique venea în întâmpinarea lor cu o umbrelă, căci ploaia se pornise iar. Abatele Horteur, adăpostindu-se tot în spatele zidului, le strigă ceva ce nu putură auzi. Timpul acela groaznic, ţăruşii distruşi, mizeria satului pe care-l lăsau pradă pericolului le întrista şi mai mult întoarcerea. Când pătrunseră în casă, aceasta li se păru goală şi îngheţată; numai vântul străbătea odăile mohorâte, scoţând un urlet continuu. Chanteau, aţipit dinaintea focului de cărbuni, începu să plângă de cum se iviră. Niciunul, nici celălalt nu se duse să-şi schimbe hainele ca să evite amintirile groaznice legate de coborârea sicriului pe scară. Masa era pusă, lampa aprinsă, cinară numaidecât. A fost o seară sinistră, izbiturile profunde ale mării, care făceau să tremure pereţii, întrerupeau rarele cuvinte ce le schimbau între ei. Când aduse ceaiul, Véronique îi anunţă că locuinţa familiei Houtelard, ca şi alte cinci case, erau la pământ; de data asta, jumătate din sat avea să fie năruit. Chanteau, desperat că nu-şi putuse încă afla echilibru în încercările prin care trecea, îi spuse să tacă, zicând că-i ajungeau necazurile lui şi că nu mai voia s-audă şi de-ale altora. După ce-l aşezară în pat, se duseră cu toţii la culcare, frânţi de oboseală. Până la ziuă, Lazare ţinu câte-o lumânare aprinsă; şi, mai bine de zece ori, Pauline, neliniştită, deschise binişor uşa ca să asculte; dar de la etajul de jos, acuma gol, nu mai urca decât o tăcere de moarte.

Încă de-a doua zi, pentru Lazare orele începură să se scurgă încet şi sfâşietor, ca totdeauna după marile nenorociri. Se trezea ca dintr-un leşin sau după o cădere, cu mădularele îndurerate; şi-acum putea judeca limpede, îşi

amintea cu precizie de toate, vindecat de coşmarul prin care trecuse, de viziunile tulburi ale febrei. Retrăia fiece amănunt, toate durerile încercate. Misterul morţii, pe care încă nu-l pătrunsese, se afla acolo, la el în casă, întruchipat de biata sa mamă care se stinsese năprasnic, în câteva zile. Oroarea de-a nu mai fi devenea un fapt tangibil: erau acum patru, un gol se făcuse, trei dintre ei îndurau suferinţa, strângându-se cu deznădejde laolaltă, pentru a mai afla puţin din căldura pierdută. Aşadar asta însemna să mori, acest niciodată, şi mâinile tremurătoare ce încercau să îmbrăţişeze o umbră care nu lăsa în urmă-i decât regret şi spaimă.

O pierdea din nou pe biata sa mamă cu fiece oră, de fiecare dată când moarta se ivea în amintirea lui. Da început nu suferise într-atât, nici când verişoara, după ce coborâse scările, îi deschisese braţele, nici în timpul interminabilei şi sfâşietoarei ceremonii a înmormântării. Nu simţise lipsa îngrozitoare a mamei sale decât după ce se întorsese în casa goală; şi se simţea îndurerat şi exasperat de remuşcarea de-a nu fi plâns mai mult în timpul agoniei, pe când ceva din dispărută încă se mai afla acolo. Teama de-a nu-şi fi iubit mama îl tortura, sufocându-l uneori printr-o criză de plâns în hohote. O evoca fără încetare, era obsedat de imaginea ei. Dacă urca pe scară, se aştepta s-o vadă ieşind de la ea din cameră, cu mersul acela mărunt şi repezit cu care străbătea coridorul. Adesea se întorcea, credea c-o aude, într-atât de plin de chipul ei, încât i se părea că zăreşte, printr-o halucinaţie, un capăt de-al rochiei ei strecurându-se pe după o uşă. Nu era supărată, nici măcar nu se uita la el; nu era decât o apariţie familiară, o umbră a vieţii de altădată. Noaptea nu îndrăznea să stingă lampa, zgomote furişe se apropiau de pat, o răsuflare îi atingea fruntea, în întuneric. Şi rana, în loc să se-nchidă, se adâncea şi mai mult, cea mai neînsemnată amintire provoca un şoc nervos, o apariţie reală şi rapidă, care

pierea numaidecât, lăsând în urmă-i nelinişte veşnicei absenţe.

Totul, în casă, îi aducea aminte de mama sa. Odaia ei rămăsese neatinsă, nicio mobilă nu fusese clintită de la locul ei, un degetar stătea pe marginea unei măsuţe, alături de-o broderie la care lucra. Pe cămin, limba pendulei, oprită, arăta ora şapte şi treizeci şi şapte de minute, ora cea de pe urmă. Evita să intre acolo. Apoi, când urca repede scara, o hotărâre de moment îl împingea uneori înăuntru. Şi, cu inima bătându-i puternic, i se părea că vechile mobile prietene, scrinul, gheridonul, patul mai cu seamă, luaseră o majestate ce le făcea să fie altele. Printre obloanele mereu închise, se strecura o lumină ştearsă, a cărei imprecizie îi sporea şi mai mult tulburarea, în timp ce se ducea să sărute perna pe care se răcise capul moartei. Într-o dimineaţă, când intră, rămase mişcat: obloanele, larg deschise, lăsau lumina să se reverse în valuri; o pată veselă de soare era culcată de-a curmezişul patului, până şi pe pernă; iar pe mobile se aflau flori, în toate vazele din casă. Atunci îşi aminti, era o aniversare, ziua de naştere a celei care nu mai era, zi sărbătorită în toţi anii şi despre care vara lui îşi amintise. Nu se aflau decât biete flori de toamnă, ochiul-boului, crizanteme, cei din urmă trandafiri, atinşi de brumă; dar toate miroseau frumos a viaţă, încadrau în culorile lor vesele cadranul mort, pe care timpul părea să se fi oprit în loc. Acea pioasă atenţie din partea unei femei îl răscoli. Plânse îndelung.

Sufrageria, bucătăria, până şi terasa, erau şi ele pline de prezenţa mamei lui. O regăsea în obiectele mărunte pe care le aduna, în obiceiurile ei de care-şi amintea şi cărora dintr-odată le simţea lipsa. Era o adevărată obsesie, de care nu vorbea deloc, ascunzând sub un soi de pudoare îngrijorată nelinişte aceasta de fiece oră, acel veşnic dialog cu moarta. Cum nici măcar nu rostea numele celei de care era obsedat, ai fi putut crede că uitarea se şi

înstăpânea, că nicicând nu se gândea la ea, când de fapt nu trecea o clipă fără să nu simtă în inimă împunsătura dureroasă a unei amintiri. Numai privirea pătrunzătoare a verişoarei îi ştia taina. Şi-atunci îndrăznea să mintă, se jura că stinsese lampa la miezul nopţii, susţinea că e muncit de închipuiri, că e gata să izbucnească dacă era cercetat mai mult. Camera lui era adevăratul său refugiu, urca şi stătea acolo în voie, mai liniştit în colţul acela unde crescuse, nemaiavând spaima de-a dezvălui celorlalţi taina răului ce-l măcina.

Încă din primele zile încercase, plin de bunăvoinţă, să iasă, să-şi reia plimbările lungi. Aşa, cel puţin, ar fi scăpat de tăcerea morocănoasă a slujnicei şi de spectacolul penibil pe care-l oferea tatăl său, stând abătut la el în fotoliu, nemaiştiind ce să facă cu cele zece degete de la mâini. Dar o silă de neînvins pentru mers pusese stăpânire pe el, se plictisea afară, un plictis care ajungea să-i facă rău, fizic. Marea cu veşnica-i legănare, cu valurile ei îndârjite ce se năpusteau asupra coastei de două ori pe zi îl irita ca o forţă stupidă, străină de durerea lui, şlefuind aceleaşi pietre de secole, fără ca vreodată să fi plâns o moarte omenească. Spectacolul era prea măreţ, prea rece, şi se grăbea să se întoarcă, să se închidă la el în odaie, pentru a se simţi mai puţin mic, mai puţin strivit de infinitul apei şi al cerului. Un singur lucru îl atrăgea, cimitirul care-nconjura biserica: mama sa nu era acolo, când se afla pe pământul acela se gândea la ea cu multă duioşie, se liniştea în chip straniu, în ciuda groazei ce-o resimţea faţă de neant. Mormintele dormeau în iarbă, tise crescuseră la adăpostul bisericii, nu auzeai decât şuieratul gulerarilor, legănaţi pe crengi de vântul din larg. Şi uita de sine, stând ore întregi acolo, fără ca măcar să poată citi pe lespezi numele morţilor de demult, şterse cum erau de aversele puternice dinspre vest.

Ar fi suportat mult mai uşor încercarea aceea dacă ar fi

crezut în viaţa de apoi, dacă ar fi nutrit credinţa că avea să-i întâlnească într-o bună zi pe ai săi, dincolo de zidul negru al morţii. Dar consolarea aceea îi lipsea, prea era convins de sfârşitul individual al fiinţei, care murea şi se pierdea în eternitatea vieţii. Se afla în aceasta revolta deghizată a propriului eu, care nu voia să piară. Ce bucurie ar fi fost să poţi lua viaţa de la capăt în altă parte, printre stele, o existenţă nouă, înconjurat de părinţi şi prieteni. Cât de blinda ar fi fost atunci agonia, la gândul că aveai să întâlneşti afecţiuni pierdute, cum s-ar mai fi îmbrăţişat oamenii între ei în clipa întâlnirii, şi ce împăcare ai fi simţit la gândul să trăieşti laolaltă întru eternitate! Se simţea ca în agonie cugetând asupra minciunii acesteia caritabile a religiilor, a cărei milostenie are menirea să ascundă celor slabi cumplitul adevăr. Nu, totul se sfârşea în clipa morţii, nimic nu renăştea din afecţiunile noastre, îţi luai rămas-bun pentru totdeauna. Oh! pentru totdeauna! Pentru totdeauna! Oare cuvântul acesta temut îi lua minţile în vârtejul nimicniciei?

Într-o dimineaţă, pe când se oprise la umbra tiselor, îl zări pe abatele Horteur în fundul grădinii de zarzavat, despărţită de cimitir numai printr-un zid scund. Purtând o cămaşă uzată, cenuşie, încălţat în saboţi, preotul săpa el însuşi un strat de varză; şi, cu faţa tăbăcită de vântul aprig al mării, cu ceafa arsă de soare, semăna cu un ţăran bătrân ce-şi robotea pământul îndărătnic. Cu o leafă de mizerie, fără alte beneficii, ar fi murit de foame în parohia aceea mică, uitată de Dumnezeu,. Dacă n-ar fi cultivat câteva legume. Puţinii bani ce-i avea se duceau pe pomeni, trăia singur, slujit de o copilă, nevoit adesea să-şi facă el însuşi de mâncare. Şi, culmea nenorocirii, pământul era sterp pe stânca aceea, vântul îi usca lăptucile, nu era o fericire să te lupţi cu pietrele ca să scoţi nişte cepe atât de pirpirii. Şi tot se mai ascundea şi-acum când îşi punea hainele de lucru, de teamă ca satul să nu râdă de el. De aceea Lazare voi să

plece, când îl văzu scoţând din buzunar o pipă, pe care o îndesă cu degetul cel gros apoi o aprinse, plescăind puternic din buze. Şi cum se bucura fericit trăgând câteva fumuri, îl zări la rândul său pe tânăr. Făcu un gest înspăimântat, cu gândul să-şi ascundă pipa, apoi începu să râdă şi strigă:

— Iei aer... Hai vino să-mi vezi grădina.

Când Lazare fu aproape de el, adăugă vesel:

— Mă destrăbălez, nu-i aşa?... E singura mea plăcere şi nu-l supără pe Dumnezeu.

Din clipa aceea, fumând zgomotos, nu-şi mai scoase pipa din gură decât pentru a rosti cuvinte scurte. Aşa află că îl preocupă soarta preotului din Verchemont: un om fericit, cu o grădină minunată, glie adevărată unde rodea orice sădeai; şi uite cum nu era dreptate pe lumea asta, preotul ăsta nu dădea odată cu grebla. Apoi se plânse de cartofi, care de doi ani se prăpădeau cu toate că pământul trebuia să le fie pe plac.

— N-aş vrea să te deranjez, îi zise Lazare. Vezi-ţi de treburile dumitale.

Abatele puse numaidecât mâna pe hârleţ.

— Pe legea mea, asta vreau şi eu. Ştrengarii din sat or să sosească numaidecât pentru lecţia de catehism, şi-aş vrea mai înainte să termin de săpat stratul ăsta.

Lazare se aşezase pe o bancă de granit, vreo străveche piatră de mormânt, lipită de zidul scund al cimitirului. Se uita la abatele Horteur cum se războieşte cu pietrele, îl asculta pălăvrăgind cu vocea lui piţigăiată de copil bătrân; şi îl cuprinse pofta să fie la fel de sărac şi simplu ca şi el, puţin la minte şi împăcat cu trupul. Dacă episcopia îl lăsase pe bietul om să îmbătrânească în parohia asta jalnică, înseamnă că într-adevăr îl socotea tare sărac cu duhul. De altminteri, preotul făcea parte din categoria celor care nu se plâng niciodată şi care se simt mulţumiţi atunci când au pâine să mănânce şi apă să bea.

— Nu-i prea vesel să-ţi duci viaţa printre crucile astea, gândi Lazare cu voce tare.

Preotul, surprins, se oprise din săpat.

— Cum adică, vesel?

— Da, mereu ai moartea în faţa ochilor, trebuie s-o visezi şi noaptea.

Abatele îşi scoase pipa din gură, scuipă pe îndelete.

— Zău dacă mă gândesc eu vreodată la asta… Ne aflăm cu toţii în voia Domnului.

Şi apucă din nou hârleţul. Îl implântă în pământ, apăsându-l cu piciorul. Credinţa îl ferea de spaimă, nu mergea cu gândul dincolo de catehism: mureai şi te urcai la ceruri, nimic mai simplu şi mai liniştitor. Şi zâmbi cu un aer nătâng, ideea fixă a mântuirii fusese de-ajuns pentru a-i umple mintea îngustă.

Din ziua aceea, Lazare pătrunse aproape în fiece dimineaţă în grădina preotului. Se aşeza pe piatra străveche şi uita de sine, privindu-l cum roboteşte, liniştit pentru o clipă de imaginea simplităţii aceleia oarbe, care trăia de pe urma morţii fără să se cutremure. De ce oare nu s-ar simţi şi el copii, ca preotul acela? Şi în adâncul lui sălăşluia speranţa tainică de-a trezi credinţa dispărută, în conversaţiile purtate cu omul acela sărac cu duhul, a cărui ignoranţă liniştită îl încânta. Îşi aducea şi el o pipă, fumau amândoi, vorbind despre melcii care mâncau salatele şi despre bălegar, care costa prea scump; căci preotul vorbea rareori despre Dumnezeu, rezervându-l mântuirii lui personale, din spirit de toleranţă şi dintr-o îndelungă experienţă de bătrân duhovnic. Ceilalţi se ocupau de treburile lor şi el de ale sale. După treizeci de ani de avertizări zadarnice, ajunsese să practice strictul necesar ce ţinea de misiunea sa, însufleţit de milostenia bine chibzuită a ţăranului care începe cu el însuşi. Băiatul ăsta era foarte drăguţ să-l viziteze aşa, în fiece zi; şi, nevoind să-l plictisească nici să lupte împotriva ideilor de la Paris,

prefera să-i vorbească despre grădina lui, la nesfârşit; în timp ce tânărul, cu capul ticsit de ^cuvinte inutile, se credea uneori pe punctul de-a pătrunde în vârstă fericită a neştiinţei, când teama nu te mai încearcă.

Dar dimineţile treceau, şi seara, Lazare se pomenea la el în odaie cu amintirea mamei lui, fără a avea curajul să stingă lampa. Credinţa din el murise. Într-o zi, pe când fuma împreună cu abatele Horteur, stând amândoi pe bancă, acesta din urmă îşi ascunse pipa, auzind zgomot de paşi îndărătul perilor. Era Pauline, venită în căutarea vărului ei.

— Doctorul e la noi, îi spuse ea, şi l-am poftit să rămână la prânz... întoarce-te cât de curând, da?

Zâmbea, căci zărise pipa sub cămaşa abatelui. Acesta o scoase numaidecât la vedere, râzând din inimă, ca de fiecare dată când era prins asupra faptului.

— Ce prostie, zise el, de-ai zice că săvârşesc o fărădelege... Iată! am să aprind încă una de faţă cu dumneata.

— Ştii ceva, părinte? continuă vesel, Pauline. Vino să mănânci împreună cu noi şi cu doctorul, şi pe asta o s-o fumezi la desert.

Încântat dintr-odată, preotul strigă:

— Ei bine, primesc!... Plecaţi înainte, eu mă duc să-mi pun sutana. Şi iau şi pipa cu mine, pe cuvântul meu!

Fu cea dintâi masă la care în sufragerie răsunară din nou râsete. Abatele Horteur fumă la desert, ceea ce-i înveseli pe comeseni; dar punea în plăcerea aceasta atâta bonomie, încât faptul păru firesc numaidecât. Chanteau se ospătase pe săturate şi se destindea, înviorat de adierea aceea de viaţă ce pătrundea în casă. Doctorul Cazenove povestea despre sălbatici, în timp ce Pauline strălucea de mulţumire, fericită de larma aceea care, poate, avea să-l distragă pe Lazare şi să-l scape de proasta lui dispoziţie.

De-atunci, fata voi să reia obiceiul cinelor de sâmbăta, întrerupte din pricina morţii mătuşii. Preotul şi doctorul

veniră cu regularitate, traiul de pe vremuri începu iar. Glumeau, bătrânul văduv se plesnea peste picioare, zicând că de n-ar fi fost afurisita aceea de boală ar fi dansat, într-atât de veselă îi rămăsese firea. Numai fiul nu-şi găsea echilibrul, însufleţit de-o vervă acidă când vorbea, cutremurându-se dintr-odată în mijlocul propriilor sale vociferări.

Într-o sâmbătă seara se înfruptau din friptură, când abatele Horteur fu chemat la căpătâiul unui muribund. Nu-şi goli paharul, nu luă aminte la spusele doctorului, care văzuse bolnavul înainte de-a veni să cineze şi care îi strigă că avea să-şi găsească enoriaşul mort. În seara aceea preotul se dovedise a fi atât de mărginit, că până şi Chanteau spuse în urma lui:

— Sunt zile în care nu străluceşte.

— Aş vrea să fiu în locul lui, strigă Lazare cu brutalitate. E mai fericit decât noi.

Doctorul începu să râdă.

— Se prea poate. Dar atunci Mathieu şi Minouche sunt încă şi mai fericiţi decât noi... Ah! recunosc într-asta pe tinerii de astăzi, care s-au înfruptat din ştiinţe şi s-au îmbolnăvit din pricina asta, neputându-le împăca mulţumitor cu vechile idei despre absolut, pe care le-au supt odată cu laptele mamei. Vreţi să aflaţi în ştiinţe dintr-odată toate adevărurile strânse la un loc, pe când noi abia dacă le descifrăm, căci nu vor fi niciodată decât nesfârşită căutare. Şi-atunci le negaţi, vă năpustiţi asupra credinţei, care nu vă mai vrea, şi daţi în pesimism... Da, e boala sfârşitului de veac, sunteţi nişte Werther pe de-a-ndoaselea.

Se însufleţea, era ideea lui preferată. În discuţiile dintre ei, Lazare, la rându-i, exagera negarea oricărei certitudini ca şi credinţa în răul final şi universal.

— Cum să trăieşti, întreba el, când în fiece clipă pământul ţi se năruie sub picioare?

Bătrânul avu o zvâcnire de patimă juvenilă.

— Dar trăiţi! Oare a trăi nu e de-ajuns? Bucuria stă în acţiune.

Şi dintr-odată i se adresă Paulinei, care asculta zâmbind.

— Hai, spune-i, rogu-te, şi lui ce faci de eşti mereu mulţumită.

— Oh, eu, răspunse fata pe un ton de glumă, încerc să uit de mine, de teamă să nu devin tristă, şi mă gândesc la ceilalţi, ceea ce îmi dă de lucru şi mă face să suport răul.

Răspunsul îl irită pe Lazare care, dintr-o nevoie răutăcioasă de contradicţie, susţinu că femeile ar trebui să fie credincioase. Se prefăcea că nu înţelege de ce Pauline încetase de multă vreme să mai fie o catolică practicantă. Şi fata îşi expuse motivele, cu înfăţişarea ei liniştită.

— E foarte simplu, faptul că trebuia să mă confesez m-a rănit, şi cred că multe femei sunt în situaţi mea... Şi-apoi, mi-e cu neputinţă să cred lucruri care mi se par nesăbuite. Şi-atunci, de ce să mint, prefăcându-mă că le accept?... De altfel, necunoscutul nu mă îngrijorează, nu poate fi decât logic, cel mai bine e să aştepţi cât mai înţelept cu putinţă.

— Tăceţi din gură, iată-l pe abate, îi întrerupse Chanteau, pe care discuţia îl plictisea.

Omul murise, abatele îşi sfârşi liniştit cina, apoi băură un păhărel de şartreză.

Pauline luase acum asupră-i bunul mers al casei, comportându-se cu acea maturitate sigură de sine a unei bune gospodine. Toate cumpărăturile ce se făceau, până în cele mai mici amănunte, îi treceau pe sub ochi, iar veriga de chei atârna acum la brâul ei. Lucrul se întâmplase firesc, fără ca Véronique să pară supărată. Cu toate că slujnica rămăsese îndărătnică şi ca zăpăcită de la moartea doamnei Chanteau. Părea că în sufletul ei se producea o nouă prefacere, un transfer de afecţiune către moartă, în timp ce faţă de Pauline începea iar să nutrească vechea ei oţărală neîncrezătoare. Zadarnic îi vorbea aceasta cu blândeţe,

Véronique se supăra dintr-un cuvânt, o auzeau cum se plânge de una singură la ea în bucătărie. Şi, când gândea aşa cu voce tare, după lungi tăceri îndărătnice, mereu se ivea în ea uluiala faţă de catastrofa întâmplată. De unde să fi ştiut ea că doamna avea să moară? Nici vorbă, n-ar fi suflat un cuvânt din cele ce spusese. Dreptatea înainte de orice, nu se cuvine să omori oamenii, chiar dacă au cusururi. De altminteri, ei puţin îi păsa, cu atât mai rău pentru persoana care era pricina nenorocirii! Dar încredinţarea asta n-o liniştea, continua să bodogănească, răsculându-se împotriva greşelii ei imaginare.

— Ce ai de te canoneşti aşa? o întrebă Pauline într-o zi. Am făcut tot ce era cu putinţă, dar nu te poţi pune cu moartea.

Véronique clătina din cap.

— Lasă, nu moare omul aşa, cu una-cu două… Doamna era cum era, dar mă luase în slujba ei de copilă, şi mai curând mi-aş tăia limba decât să gândesc că aş fi vinovată cu ceva… Mai bine să nu vorbim, că nu-i a bună.

Cuvântul „căsătorie” nu fusese rostit între Pauline şi Lazare. Chanteau, lângă care fata venea să coasă, ca să-i ţină de urât, îndrăznise într-un rând să aducă vorba, doritor să sfârşească odată cu povestea aceea, acum când nu mai exista nicio piedică. Era mai curând din partea lui nevoia de-a o ţine pe lângă el, groaza de-a nu ajunge pe mâinile slujnicei, dacă fata s-ar fi dus pentru totdeauna de-acolo. Pauline dăduse de înţeles că nu putea hotărî nimic înainte de-a lua sfârşit perioada de doliu. Nu numai convenienţele o îndemnau să dea acest răspuns înţelept, ci şi faptul că timpul avea să-i dezlege o întrebare ce nu îndrăznea sa şi-o pună ei însăşi. Moartea aceea ivită cu totul pe neaşteptate adusese ca un fel de pace în sentimentele lor rănite. Se trezeau puţin câte puţin la realitate, şi iar sufereau, descoperind sub pierderea aceea ireparabilă propria lor dramă: Louise surprinsă şi alungată, dragostea lor distrusă,

întreaga lor existenţă schimbată, poate. Ce să hotărască acuma? Se mai iubeau oare, căsătoria mai era posibilă şi rezonabilă? Totul plutea în nebuloasa în care-i azvârlise catastrofa, fără ca niciunul, nici celălalt să pară nerăbdător a grăbi găsirea unei soluţii.

Pentru Pauline însă, amintirea jignirii se domolise. Ea iertase de mult, gata să-şi împreuneze mâinile cu cele ale lui Lazare, în ziua când acesta s-ar fi căit. Şi nu din dorinţa pizmaşă şi triumfătoare de a-l vedea umilindu-se, deoarece nu se gândea decât la binele lui, încât ar fi fost gata să-i dea cuvântul înapoi dacă n-o mai iubea. Întreaga ei durere stătea în îndoiala aceasta: o mai iubea încă pe Louise? Sau, dimpotrivă, o uitase, pentru a se întoarce la vechea afecţiune din copilărie? Când se gândea astfel să renunţe la Lazare mai curând decât să-l facă nefericit, întreaga sa fiinţă se apleca sub povara durerii, se gândea că va avea curajul s-o facă, dar nădăjduia ca pe urmă să moară.

De când se prăpădise mătuşa, o idee generoasă îi venise, plănuind să se împace cu Louise. Chanteau i-ar fi putut scrie, ea însăşi putea adăuga un cuvânt de uitare. Erau atât de singuri, atât de trişti, încât prezenţa acelui copil mare ar fi fost o distracţie pentru toată lumea. Şi-apoi, după o încercare atât de aspră, evenimentele din ajun păreau foarte departe; şi-o mai mustra şi conştiinţa că se purtase cu violenţă. Numai că de câte ori voia să-i. Vorbească unchiului despre asta, ceva neplăcut o împiedica. Dar oare nu însemna să-şi rişte viitorul, ispitindu-l pe Lazare şi pierzându-l? Poate ar fi găsit, totuşi, curajul şi mândria să-l supună acestei încercări, de n-ar fi dăinuit în ea revolta la gândul dreptăţii. Singură trădarea era de neiertat. Şi, de altfel, persoana ei nu era de-ajuns pentru a aduce iar bucuria în casă? De ce să cheme o străină, când ea îşi simţea preaplinul iubirii şi-al devotamentului? Fără voia ei, exista o urmă de orgoliu în abnegaţia aceea, era Harnică dar şi pizmaşă. Inima i se înflăcăra în nădejdea de-a fi unica

fericire a familiei.

Aceasta a fost, de-atunci încolo, marea preocupare a Paulinei. Se străduí, născoci tot felul de lucruri pentru a dărui fericirea celor din casă. Nicicând nu mai pusese atâta curaj în bună dispoziţie şi în bunătate. În fiece dimineaţă se trezea cu zâmbetul pe buze, grijulie să-şi ascundă propriile neplăceri, pentru a nu le spori pe ale celorlalţi. Sfida nenorocirile prin blândeţea firii ei şi, veşnic bine dispusă, îi dezmierda pe cel rău-intenţionaţi. Acum se simţea bine, puternică şi sănătoasă ca un copac tânăr iar bucuria ce-o răspândea în juru-i se confunda cu însăşi strălucirea sănătăţii sale. Începutul fiecărei zile o încânta, făcea din nou cu plăcere ceea ce făcuse şi în ajun, nedorind nimic mai mult, aşteptând ziua de mâine fără înfrigurare. Degeaba bombănea Véronique dinaintea cuptorului, plină de ciudăţenii şi de capricii inexplicabile,

O viaţă nouă alunga doliul din casă, râsetele de altădată trezeau odăile, urcau sprintene pe scara răsunătoare. Mai cu seamă unchiul se simţea încântat, căci tristeţea i se păruse totdeauna apăsătoare, dădea drumul glumelor slobode, de când nu se mai ridica din fotoliu. Pentru el existenţa devenea un chin, şi se agăţa de ea, cu insistenţa deznădăjduită a infirmului care vrea să trăiască, fie şi în durere. Fiecare zi însemna o victorie, iar nepoata parcă încălzea casa, ca razele strălucitoare ale soarelui, sub a căror binecuvântare

I se părea cu neputinţă să moară.

Un singur lucru o îndurera pe Pauline, Lazare nu se bucura de consolarea aceasta. Era îngrijorată văzându-l cum cade iarăşi pradă mâhnirii. Odată cu regretul pentru mama sa, se înstăpânea şi mai mult în el spaima de moarte. De când timpul ştersese cea dintâi durere, spaima cea veche revenea, sporită de teama răului ereditar. Şi el avea să moară de inimă, ducea cu sine certitudinea unui sfârşit tragic şi apropiat. Şi, în fiece clipă, se asculta trăind,

într-o asemenea surescitare, încât auzea mergând angrenajul maşinăriei: contracţiile dureroase ale stomacului, secreţiile roşii ale rinichilor, căldurile surde ale ficatului; dar mai presus de rumoarea celorlalte organe, era mai cu seamă asurzit de bătăile inimii, care zvâcnea ca un clopot în fiecare din mădularele lui, până în vârful degetelor. Dacă-şi aşeza cotul pe o masă, inima îi bătea în cot; dacă-şi sprijinea ceafa de spătarul unui fotoliu, inima îi bătea în ceafă; dacă se aşeza, dacă se culca, inima îi bătea în coapse, în şolduri, în pântece; şi mereu, mereu bondarul acela zbârnâia, măsurându-i viaţa cu scârţâitul unui orologiu ale cărui rotiţe continuă să se învârtească. Şi-atunci, obsedat de studierea neîncetată a propriului corp, credea în fiece clipă că totul avea să plesnească iar organele, uzându-se, aveau să sară în bucăţi, pe când inima, ajunsă la nişte dimensiuni monstruoase, spărgea ea însăşi maşinăria, lovind puternic ca un ciocan. Asta nu mai era viaţă, să te asculţi cum trăieşti, tremurând de teama fragilităţii mecanismului, în aşteptarea grăuntelui de nisip ce trebuia să-l distrugă.

Aşa se face că Lazare era încă şi mai neliniştit decât înainte. De ani de zile, în clipa când se culca, gândul că va trebui să moară i se întipărea pe faţă, îngheţându-i sângele în vine. Acum, nici nu mai îndrăznea să adoarmă „muncit de teama de-a nu se mai scula. Ura somnul, se cutremura de groază simţindu-şi făptura pe punctul de a-şi pierde cunoştinţa,. În clipa când din starea de veghe se prăbuşea în vârtejul neantului. Apoi, trezirile bruşte îl zdruncinau şi mai mult, îl scoteau din întunecime, ca şi cum un pumn uriaş l-ar fi apucat de păr şi l-ar fi aruncat în viaţă, stăpânit de spaima nedesluşită a necunoscutului din care ieşea. Doamne, Doamne! Trebuie să murim! Şi nicicând mâinile lui nu se împreunaseră a rugă, cuprinse de-o înfrigurare atât de desperată. În fiecare seară, chinul era atât de mare, încât prefera să nu se mai întindă în pat. Băgase de seamă

că, în timpul zilei, dacă se lungea pe un divan, adormea fără nicio tresărire, liniştit ca un copil. Şi-atunci dormea îndelung, refăcându-se, un somn ca de plumb şi care, din nenorocire, îi strica nopţile. Încetul cu încetul ajunse să aibă cu regularitate insomnii, preferind ceasurile îndelungi de odihnă din timpul după-amiezelor şi neaţipind decât spre dimineaţă, când zorile alungau teama de tenebre.

Şi, totuşi, crizele acestea îl lăsau uneori. I se întâmpla să petreacă două-trei ore, fără să fie bântuit de moarte. Într-o zi, Pauline găsi la el un almanah ciuruit de vârful roşu al unui creion. Surprinsă, fata îl întrebă:

— Ia te uită! Ce însemnări sunt astea?... Ai însemnat unele date!

Lazare se bâlbâi:

— Da' de unde, nu însemn nimic... Nu ştiu...

Vesel, fata continuă:

— Credeam că numai fetele mărturisesc calendarelor lucruri ce nu se spun nimănui... dacă asta înseamnă că la noi te gândeşti în toate zilele astea, eşti tare drăguţ... Prin urmare, ai secrete!

Dar cum îl văzu tulburându-se tot mai mult, i se făcu milă şi tăcu. Pe fruntea palidă a vărului ei vedea trecând umbra ştiută bine de ea, răul ascuns de care nu-l putea vindeca.

De la o vreme, încă o manie de-a lui o uimea. Având certitudinea sfârşitului său apropiat, Lazare nu ieşea dintr-o cameră, nu închidea o carte, nu se slujea de un obiect fără să nu creadă că e cel din urmă gest al său, că n-avea să mai revadă nici obiectul nici cartea, nici camera; şi deprinsese obiceiul de a-şi lua veşnic adio de la lucruri, nevoia bolnăvicioasă de-a le pipăi, de-a le vedea iarăşi. Totul se asocia cu ideea de simetrie: trei pagini la stânga şi trei pagini la dreapta; mobilele, orânduite de-o parte şi de alta a căminului sau a unei uşi, erau atinse fiecare de un număr egal de ori; fără să mai punem la socoteală că, la drept vorbind, sub toate acestea se ascundea ideea

superstiţioasă că un anumit număr de atingeri, cinci sau şapte, de exemplu, distribuite într-un anume fel, împiedica rămasul-bun să fie definitiv. În ciuda inteligenţei lui agere, a faptului că nega supranaturalul, practica, docil ca o necuvântătoare, religia aceasta idioată, pe care o ascundea ca pe-o boală ruşinoasă. Era replica stării lui nervoase, depresive, la acest pesimist şi pozitivist care susţinea sus şi tare că nu crede decât în fapte, în experienţă. Ajungea să fie plictisitor cu mania asta a lui.

— Ce tot umbli de colo până colo? îi striga Pauline. De trei ori până acum te-ai întors la dulapul ăsta ca să-i atingi cheia… Las-o-n pace, doar n-o să zboare de la locul ei.

Seara, nu mai ieşea din sufragerie, aşezând scaunele într-o ordine voită de el, închizând uşa un anumit număr de ori, intra din nou, îşi aşeza mâinile, întâi stânga, apoi dreapta, pe opera bunicului. Ea îl aştepta în casa scării, nemaiputându-se stăpâni să nu pufnească în râs.

— Ce maniac o să mai fii la optzeci de ani!… Spune-mi, rogu-te, înţelept lucru e să necăjeşti lucrurile în felul ăsta?

Cu timpul, încetă să mai glumească, neliniştită de starea lui proastă. Într-o dimineaţă îl surprinse sărutând de şapte ori la rând tăblia de lemn a patului în care mama sa se stinsese, şi Pauline se alarmă, ghicind chinurile în care Lazare îşi claustra existenţa. Când băiatul pălea dând în ziar peste vreo dată din veacul douăzeci, ea îl privea în felul ei compătimitor, făcându-l să se uite în altă parte. Se simţea înţeles, alerga să se închidă la el în odaie, cu o pudoare ruşinată de femeie surprinsă goală. De câte ori nu-şi spusese că e un laş! De câte ori nu jurase să lupte împotriva răului aceluia! Se stăpânea cu chibzuinţă, ajungea să privească moartea în faţă; apoi, pentru a o înfrunta, în loc să vegheze într-un fotoliu, se întindea deîndată în pat. Moartea n-avea decât să vină, o aştepta ca pe o eliberare. Dar numaidecât, bătăile inimii îi măturau toate jurămintele iar răsuflarea ca de gheaţă înmărmurea

carnea de pe el şi se pomenea întinzând mâinile, scoţând veşnicul lui strigăt: „Doamne, Doamne!” Căderile acelea îngrozitoare îl umpleau de ruşine şi de deznădejde. Iar mila drăgăstoasă a verişoarei isprăvea prin a-l apăsa. Zilele erau într-atât de mult o povară, încât le începea fără a nădăjdui vreodată că le va termina. Odată cu năruirea aceea a fiinţei sale, începuse prin a-şi pierde veselia, iar acum până şi puterile îl lăsau.

Pauline însă avea ambiţia să învingă, însufleţită de orgoliul abnegaţiei. Îi ştia răul, încerca să-i transmită lui Lazare curajul ei, făcându-l să iubească viaţa. Dar un eşec continuu răspundea bunătăţii sale. La început se gândise să-l atace pe faţă, recurgând iar la vechile ei glume despre „lighioana aceea urâtă de pesimism”. Cum aşa? ea ajunsese acum să-i cânte în strună lui Schopenhauer, în timp ce el, ca toţi farsorii aceia de pesimişti, consimţea bucuros să arunce lumea în aer cu o pocnitoare, dar refuza din răsputeri să ia parte la viaţă! Glumele astea îl puneau pe un râs silit şi părea să sufere într-atât din pricina lor, încât Pauline renunţă la ele. Apoi încercă să-l consoleze în felul în care alini durerea copiilor când se lovesc, se străduí să-i creeze o ambianţă plăcută, o tihnă veselă. Tot timpul Lazare o vedea fericită, proaspătă, răspândind mireasma plăcută a vieţii. Casa era plină de soare. N-ar. Fi trebuit decât să se lase în voia existenţei dar nu putea, fericirea aceasta aţâţa şi mai mult spaima faţă de lumea de dincolo. În sfârşit, Pauline căuta o viclenie, visa să-l vadă zbătându-se, având o preocupare serioasă, care să-l absoarbă. Bolnav de trândăvie, neavând poftă să facă nimic, găsea că-i prea obositor până să şi citească, şi-şi petrecea zilele măcinându-se pe dinăuntru.

O clipă, Pauline nădăjdui. Se duseseră într-o scurtă plimbare pe plajă, când Lazare, în faţa ţăruşilor şi-a estacadei năruite, din care mai rămăseseră câteva bârne, începu să-i expună un nou sistem de apărare, de o

rezistenţă sigură, după cum o încredinţa. Slăbiciunea venise de la puţina rezistenţă a proptelelor; trebuia ca acestea să fie de două ori mai groase iar bârnei din mijloc să i se dea o înclinare mai pronunţată. Cum vocea îi vibra iar ochii aveau scăpărarea de altădată, fata insistă să se apuce de treabă. Satul pătimea, fiecare flux mai puternic lua câte-o bucată; fără îndoială că, dacă apuca să-l vadă pe prefect, ar fi obţinut subvenţia; de altfel, ea îi avansa din nou bani, şi se afla în gestul ei, susţinea fata, un sentiment de caritate de care se simţea mândră. Marea ei dorinţă era să-l antreneze în acţiune, chiar de-ar fi fost vorba să-şi prăpădească şi ce-i mai rămăsese din bani. Dar Lazare nu făcu decât să înalţe din umeri. La ce bun? Şi păli, deoarece îi venise ideea că, dacă s-ar apuca de lucrarea aceea, ar muri înainte de-a o termina. Iată pentru ce, ca să-şi ascundă tulburarea, pretextă ciuda ce-o avea pe pescarii din Bonneville.

— Obraznicii, şi-au bătut joc de mine când satana asta de mare făcea ravagii!... Nu, nu, să-i cureţe pe toţi! Nu vor mai râde de jucăriile mele, cum ziceau.

Cu binişorul, Pauline încercă să-l potolească. Oamenii aceia erau atât de nefericiţi! De când marea luase casa lui Houtelard, cea mai solidă dintre toate, şi încă alte trei, biete cocioabe sărăcăcioase, mizeria sporise şi mai mult. Houtelard, altădată cel mai bogat om din sat, se instalase, e drept, într-un fost hambar, cu douăzeci de metri mai departe; dar ceilalţi pescari, neavând unde să se aciuiască, se adăposteau acum sub un fel de şoproane, făcute din bărci vechi, desfundate. Domneau o sărăcie lucie şi-o promiscuitate de sălbatici, în care femei şi copii colcăiau în murdărie şi viciu. Pomenile celor din ţinut se duceau pe rachiu. Oamenii aceia jalnici vindeau darurile în natură, veşmintele, ustensilele de bucătărie, mobilele, ca să cumpere litri de calvados, băutura aceea cumplită care-i năucea, făcându-i să cadă ca şi morţi pe dinaintea porţilor.

Numai Pauline le mai ţinea partea; preotul îi părăsise, Chanteau zicea că are de gând să-şi dea demisia, nemaivoind să fie primar peste o turmă de porci. Iar Lazare, ori de câte ori vara lui încerca să-i trezească mila pentru mâna aceea de oameni dedaţi băuturii, urgisiţi de dezlănţuirile naturii, repeta veşnicul argument al tatălui său.

— Cine-i sileşte să rămână aici? N-au decât să-şi înalţe case în altă parte... Cum poţi să fii atât de prost, încât să te vâri în gura valurilor!

Toată lumea judeca la fel. Se supărau pe ei, îi făceau catâri afurisiţi. Iar ei îşi luau o înfăţişare de animale îndărătnice. De vreme ce acolo se născuseră, de ce să plece în altă parte? De sute şi sute de ani dura aşezarea aceea, n-aveau ce să caute în altă parte. Aşa cum spunea Prouane când era beat turtă: „Totdeauna trebuie să fii mâncat de ceva”.

Pauline zâmbea, încuviinţa printr-o mişcare a capului, căci fericirea, după părerea ei, nu depindea nici de oameni, nici de lucruri, ci de felul înţelept în care te împaci şi cu oamenii, şi cu lucrurile. Şi-i îngrijea şi mai mult, împărţea ajutoare şi mai substanţiale, în sfârşit, avu bucuria să-l asocieze şi pe Lazare actelor sale de caritate, nădăjduind să-i mai abată gândurile negre, să-l facă, prin milă, să uite de el însuşi. În fiecare sâmbătă rămânea lângă ea, primind amândoi, între ora patru şi şase, pe micuţii lor prieteni din sat, care stăteau la coadă, zdrenţăroşi, trimişi de părinţi să cerşească la domnişoara. O întreagă ceată de ştrengari cu mucii atârnându-le la nas şi de fetiţe pline de păduchi.

Într-o sâmbătă, deoarece ploua, Pauline nu putu face împărţeala pe terasă, după cum avea obiceiul. Lazare caută o bancă pe care o aduse în bucătărie.

— Cum aşa, domnule, strigă Véronique, domnişoara are de gând să-i vâre aici pe toţi păduchioşii ăştia?... O idee grozavă, dacă ţineţi să găsiţi lighioane în supă.

Fata îşi făcu apariţia cu săculeţul de monezi şi cutia cu leacuri, îi răspunse râzând:

— Nu-i nimic! O să măturі după ce-or pleca!... Şi-apoi, plouă atât de tare, că ploaia o să-i spele, micuţii de ei.

Într-adevăr, cei dintâi care veniră aveau faţa roză, spălată de aversă. Dar erau uzi leoarcă, încât apa scursă din zdrenţele lor se adună în băltoace, pe dale; slujnica deveni şi mai morocănoasă, mai cu seamă când domnişoara îi porunci să aprindă un braţ de nuiele, ca să-i usuce un pic. Banca fu pusă dinaintea vetrei. Curând se află acolo, aliniată, strângându-se friguroşi unii în alţii, o mulţime de puşti îndrăzneţi şi vicleni, sorbind din ochi tot ce era la vedere, sticle începute, o rămăşiţă de carne, o legătură de morcovi pe un butuc.

— Dacă e cu putinţă aşa ceva! continua Véronique să bombăne. Copii mari, care-ar trebui cu toţii să-şi câştige pâinea!... Cred şi eu, le-ar conveni să fie luaţi drept bebeluşi până la douăzeci şi cinci de ani, dacă dumneata aşa pofteşti!

Trebui ca domnişoara s-o roage să tacă.

— Ai terminat?... Nu înseamnă că dacă cresc au şi ce mânca. Pauline se aşezase dinaintea mesei, având la îndemână banii şi darurile în natură şi se pregătea să înceapă să-i strige, când Lazare, rămas în picioare, protestă, zărindu-l pe băiatul lui Houtelard în grămadă.

— Ţi-am interzis să mai vii pe-aici, derbedeule!... Părinţilor tăi nu le e ruşine să te trimită cu cerşeala, când voi aveţi ce mânca, în timp ce alţii crapă de foame?

Băiatul lui Houtelard, un slăbănog de cincisprezece ani, care se lungise prea repede, cu faţa tristă şi spăimântată, începu să plângă.

— Mă bat dacă nu vin... Femeia a pus mâna pe frânghie şi tata m-a împins afară.

Şi-şi suflecă mâneca să-şi arate vânătaia, făcută cu un capăt de frânghie cu noduri. Femeia era fosta slujnică,

măritată acum cu tatăl băiatului şi care-l rupea pe copil în bătăi. De când apă le luase casa, zgârcenia le era şi mai cumplită, şi mai murdară. Trăiau acum ca într-o cloacă, răzbunându-se pe copil.

— Pansează-i cotul şi pune-i o compresă cu arnica, îi zise Pauline cu blândeţe lui Lazare.

Apoi îi întinse copilului o monedă de un franc.

— Uite, să le dai asta, ca să nu te mai bată. Iar dacă te bat, dacă sâmbăta viitoare mai ai vânătăi, spune-le că n-o să mai capeţi para chioară.

Pe toată lungimea băncii, ceilalţi ştrengari, înveseliţi de flacăra care le încălzea spatele, râdeau, dându-şi coate. Din haine le ieşeau aburi, picături mari se scurgeau de pe picioarele lor desculţe. Unul dintre ei, foarte micuţ, şterpelise un morcov pe care-l ronţăia pe ascuns.

— Cuche, ridică-te, continuă Pauline. I-ai spus mamei tale că sper să obţin curând aprobarea să fie internată la incurabili, la Baveux?

Femeia Cuche, mizerabila aceea părăsită care se prostitua cu toţi bărbaţii prin ascunzişurile de pe coastă pentru trei gologani sau pentru şi mai puţin, îşi rupsese un picior în iulie; şi rămăsese pocită, şchiopătând îngrozitor, fără ca urâţenia-i înfiorătoare, accentuată şi mai mult de infirmitate, s-o facă să-şi piardă întrucâtva clientela obişnuită.

— Da, i-am zis, răspunse băiatul cu o voce răguşită. Nu vrea. El era robust, în curând împlinea şaptesprezece ani. Stând în picioare şi bălăngănindu-şi mâinile, se legăna cu un aer stângaci.

— Cum aşa, nu vrea? strigă Lazare. Nici tu nu vrei să faci nimic, doar ţi-am spus să vii săptămână asta să ajuţi la săpatul grădinii, şi-ai venit de te-ai rupt.

Băiatul continua să se legene.

— N-am avut timp.

Văzând că vărul e pe cale să-şi iasă din fire, Pauline

interveni.

— Stai jos, vorbim mai pe urmă. Şi mai gândeşte-te sau mă supăr şi eu.

Venise rândul micuţei Gonin. Avea treisprezece ani şi-şi păstra prospeţimea rozã a obrajilor sub chica blondă. Fără să fie întrebată, dând drumul amănuntelor pe şleau, într-un potop de cuvinte, povesti că tatăl său era acum atins de paralizie şi la braţe, şi la limbă, pentru că nu mai scotea decât nişte grohăieli, ca un animal. Vărul Cuche, fostul matelot care-şi lăsase nevasta, ca să se instaleze la masa şi în patul lor, se năpustise asupra bătrânului chiar în dimineaţa aceea, cu gândul să-i facă de petrecanie.

— Şi mama dă în el. Noaptea, se scoală numai în cămaşă împreună cu văru-său şi toarnă peste tata oale cu apă rece, pentru că se vaită aşa de tare, că-i deranjează... Dacă aţi vedea în ce stare l-au adus! Nu mai are nimic pe el, domnişoară, i-ar trebui rufărie, că se zdreleşte...

— Bine, laci din gură! îi zise Lazare întrerupând-o, în timp ce Pauline, înduioşată, o trimitea pe Véronique să aducă două cearşafuri.

Lazare găsea că e mult prea dezgheţată pentru vârsta ei. După părerea lui, deşi se nimerea să prindă din zbor unele scatoalce rătăcite, începuse şi ea să-şi lovească tatăl; fără să mai pună la socoteală că tot ce i se dădea, bani, carne, rufărie, în loc să ajungă la infirm, se înfruptau din ele femeia şi cu vărul. O întrebă pe neaşteptate:

— Ce făceai alaltăieri, în barca lui Houtelard, cu un bărbat care pe urmă a fugit?

Fata râse cu viclenie.

— Nu era un bărbat, el era, răspunse, arătându-l cu un gest din bărbie pe băiatul lui Cuche. Mă împinsese pe la spate...

Din nou, Lazare o întrerupse.

— Lasă, lasă, am văzut eu, aveai zdrenţele date peste cap. Da' ştiu că începi devreme, la treisprezece ani!

Pauline îl apucă de braţ, căci toţi ceilalţi copii, până şi cei mai mici, căscau ochii şi zâmbeau. Cum să stârpeşti putreziciunea în grămada aceea în care bărbaţi, femei şi progenitura lor se bălăceau? După ce Pauline îi dădu micuţei cearşafurile şi un litru de vin, îi vorbi o clipă în şoaptă, încercând s-o înspăimânte în privinţa urmărilor acelor lucruri urâte, ce-aveau s-o îmbolnăvească şi s-o urâţească înainte chiar de-a deveni o femeie adevărată. Era singura cale s-o potolească.

Lazare, pentru a grăbi împărţeala, care până la urmă ajungea să-l scârbească şi să-l irite, o chemase pe fetiţa lui Prouane.

— Tatăl şi mama ta iar au băut ieri-seară… Mi s-a spus că tu erai încă şi mai beată decât ei.

— O, nu, domnule! Mă durea capul.

Îi puse dinainte o farfurie unde stăteau aranjate nişte cocoloaşe de carne crudă.

— Mănâncă asta.

Din nou fata era plină de bube, agitaţia nervoasă se ivise iar în momentul critic al pubertăţii. După ce înghiţi trei cocoloaşe, se strâmbă, dezgustată.

— Mi-ajunge, nu mai pot.

Pauline puse mâna pe o sticlă.

— Dacă-i aşa şi nu vrei să mănânci carnea, n-o să capeţi paharul de chinină.

Atunci, cu ochii strălucitori, aţintiţi asupra paharului plin, copilul îşi învinse scârba; apoi îl goli, turnându-şi-l pe gât, cu un gest priceput de om care trage la măsea. Dar tot nu se ducea, până la urmă o imploră pe domnişoara s-o lase să ia sticla întreagă, zicând că îi era peste mână să vină în fiecare zi; şi făgădui să se culce cu sticla, s-o ascundă atât de bine între cutele fustei, ca tatăl şi mama să n-o poată bea. Domnişoara refuză hotărât.

— Ca s-o goleşti dintr-odată, înainte măcar de-a coborî coasta, zise Lazare. Acum de tine ne temem, butoi spart ce

eşti!

Banca se golea, copiii plecau unul câte unul, luând bani, pâine, carne. Unii, după ce-şi primiseră partea, voiau să mai întârzie dinaintea focului; dar Véronique, descoperind că-i mâncaseră jumătate din legătura cu morcovi, îi alungă, împingându-i nemilos în ploaie: unde s-a mai pomenit una ca asta! Morcovi plini încă de noroi! Curând, nu mai rămase decât băiatul lui Cuche, mohorât şi greoi, aşteptând mustrarea domnişoarei. Pauline îl chemă, îi vorbi îndelung cu glas scăzut, dându-i în cele din urmă pâinea şi francul, ca în toate sâmbetele; şi băiatul plecă, cu legănatul lui de animal rău şi îndărătnic, făgăduind să lucreze, dar hotărât să nu facă nimic.

În sfârşit slujnica scoase un oftat de uşurare, când deodată se porni să strige:

— Cum? N-au plecat toţi? Uite încă una, în ungherul ăsta! Era micuţa Tournai, avortoana care bătea drumurile şi care, în ciuda celor zece ani câţi avea, rămăsese pitică. Numai îndrăzneala-i crescuse, încă şi mai plângăreaţă şi mai înfiptă decât înainte, învăţată din faşă cu cerşitul, semănând cu copiii minune de la circ, cărora li se scot oasele ca să sară mai bine. O găsiră stând chircita între bufet şi cuptor, ca şi cum, temându-se să fie surprinsă făcând rău, se pitulase în ungherul acela. Faptul stârni bănuială.

— Ce faci aici? întrebă Pauline.

— Mă încălzesc.

Véronique aruncă neliniştit o privire prin bucătărie. Chiar şi în celelalte sâmbete, când copiii stăteau pe terasă, dispăruseră fel de fel de obiecte mici. Dar totul părea în ordine şi copila, care se ridicase sprinten, începu să-i ameţească, turuind cu vocea ei ascuţită:

— Tăticu’ e la spital, bunicu’ s-a rănit în timp ce lucra, mama n-are ce-şi pune pe ea ca să iasă din casă… Fie-ţi milă de noi, buna mea domnişoară…

— Ia nu ne mai împuia capul, mincinoaso, strigă Lazare exasperat. Taică-tu e închis pentru contrabandă, iar în ziua când bunică-tu şi-a răsucit braţul, scormonea ca să fure stridii prin lacurile de la Roqueboise; fără să mai punem la socoteală că dacă maică-ta n-are rochie, pesemne că s-o fi ducând în cămaşă la şterpelit, pentru că iar a fost învinuită că a sucit gâtul la cinci găini, la hangiul din Verchemont... îţi baţi joc de noi de ne minţi de la obraz, îndrugând la poveşti pe care le ştim mai bine decât tine? Du-te şi spune-le snoavele astea celor care trec pe drum.

Copila păru că nici măcar nu auzise. O luă de la capăt, cu îndrăzneala ei fără margini.

— Fie-ţi milă, buna mea domnişoară, bărbaţii din casa noastră sunt bolnavi, iar mama nu mai îndrăzneşte să se arate... Cerul o să te răsplătească...

— Ţine! Pleacă şi nu mai minţi, îi zise Pauline, dându-i o monedă ca să termine odată.

Copila nu aşteptă să i se spună de două ori. Dintr-un salt, ieşi din bucătărie, străbătu curtea în goana mare, pe cât îi îngăduiau picioarele-i scurte. Dar, în aceeaşi clipă, slujnica scoase un strigăt.

— Ah! Doamne! Paharul de metal de pe bufet!... Paharul domnişoarei l-a furat!

Şi, numaidecât, se năpusti afară în urmărirea hoaţei. Două minute mai târziu, o aducea înşfăcată de braţ, cu un aer cumplit de jandarm. O căutară cu mare chin, căci se zbătea, muşca, zgâria, urla de parcă ar fi măcelărit-o cineva. Paharul nu se afla prin buzunare, îl găsiră în zdreanţă ce-i slujea drept cămaşă, lipit chiar de piele. Şi, oprindu-se din plâns, zise cu neruşinare că nu ştia nimic, că pesemne căzuse peste ea, în timp ce stătea chircită pe jos.

— Domnul abate avea dreptate când zicea c-o să vă fure, spunea Véronique întruna. Dac-ar fi după mine, aş chema jandarmii!

Lazare aduse şi el vorba de închisoare, enervat de aerul

provocator al micuţei, ce se sumeţea ca un pui de năpârcă atunci când i-ai strivit coada. Iţi venea s-o pălmuieşti.

— Dă înapoi ce ţi s-a dat, strigă el. Unde-i banul?

Dar copila îşi şi ducea mâna la gură, cu gândul să înghită moneda, când Pauline o scăpă, zicând:

— Lasă, păstreaz-o, şi spune-le la ai tăi că asta-i ultima. De-acum înainte am să vin eu să văd ce vă lipseşte... Du-te!

Auziră cum picioarele goale ale copilei lipăiesc prin băltoace, apoi se lăsă tăcerea. Véronique împinse cât colo banca şi se aplecă să şteargă cu o cârpă şiroaiele de apă curse din zdrenţele copiilor. Zău aşa! Frumos mai arăta bucătăria ei; împuţită de toată mizeria aia. Aşa că deschise toate uşile şi fereastra. Domnişoara, serioasă, fără a rosti un cuvânt, îşi lua sacul şi leacurile; în timp ce domnul, revoltat, căscând de dezgust, se dusese să se spele pe mâini la lavoar.

Asta era marca durere a Paulinei: vedea că lui Lazare puţin îi pasă de micii ei prieteni din sat. Iar dacă tot mai catadicsea S-o ajute sâmbăta, n-o făcea decât din complezenţă pentru ea, şi fără tragere de inimă. În timp ce pe ea nimic n-o scârbea, nici sărăcia, nici viciile, pe el îl supărau, şi se întrista la vederea acestor lucruri urâte. Pauline rămânea senină şi veselă în dragostea ei pentru ceilalţi, în timp ce el nu putea ieşi din sine, fără a afla în afara lui noi motive de proastă dispoziţie. Încetul cu încetul, ajunsese să sufere de-a binelea din cauza copiilor acelora murdari, în care colcăiau din fragedă vârstă toate păcatele celor mari. Odraslele acelea de oameni mizeri îi stricau viaţa, pleca împovărat după întâlnirile cu ei, adus la desperare, nutrind ură şi dispreţ faţă de turma omenească. Cele două ceasuri de fapte bune sfârşeau prin a-l face rău, se împotrivea obiceiului de-a da de pomană, îşi bătea joc de milostenie. Şi striga sus şi tare c-ar fi mai înţelept să striveşti cu piciorul cuibul acela de insecte dăunătoare în

loc să le ajuţi să crească. Pauline îl asculta, surprinsă de violenţa lui şi foarte îndurerată să vadă că nu simţeau în acelaşi fel.

În sâmbăta aceea, când fură singuri, Lazare lăsă să-i scape întreaga-i suferinţă în câteva vorbe.

— Mă simt de parc-aş ieşi dintr-o hazna.

Apoi adăugă:

— Cum poţi să-i iubeşti pe monştrii ăştia?

— Îi iubesc pentru ei, şi nu pentru mine, răspunse fata. Un câine de pripas te-ar înduioşa dacă l-ai întâlni pe drum.

Lazare protestă printr-un gest.

— Un câine nu e un om.

— Să aduci alinare de dragul alinării nu înseamnă, aşadar, nimic? continuă ea. E dureros că oamenii ăştia nu se îndreaptă, pentru că astfel poate că nefericirea n-ar mai spori. Dar, chiar şi numai dacă au ce mânca şi cu ce se încălzi, eu sunt mulţumită: înseamnă cu atât mai puţină durere... De ce vrei să ne răsplătească pentru binele ce îl facem?

Şi încheie cu tristeţe:

— Dragul meu prieten, văd că treburile astea nu te încântă deloc, aşa că e mai bine să nu mă mai ajuţi... Nu vreau să-ţi întristez inima şi să te fac mai rău decât eşti.

Lazare îi scăpa, ceea ce o îndurera, convinsă că nu era în stare să-l scoată din criza lui de spaimă şi de plictis. Când îl vedea într-atât de nervos, nu putea crede că e numai Urmarea ravagiilor bolii lui nemărturisite, îşi închipuia că are şi alte motive de tristeţe, şi imaginea Louisei se trezea în ea. Hotărât lucru, tot se mai gândea la fata aceea, târa după sine suferinţa de-a nu o mai vedea. Atunci, se simţea ca de gheaţă şi încerca să-şi regăsească orgoliul abnegaţiei, jurându-şi o dată mai mult să răspândească îndeajuns de multă fericire în juru-i, pentru a-i face fericiţi pe toţi ai săi.

Într-o seară, lui Lazare îi scăpă un cuvânt nemilos.

— Cât de singur te simţi aici, zise el căscând.

Pauline îl privi. Să fi fost o aluzie? Dar nu avu curajul întrebe pe faţă. Bunătatea din ea se zbătea, viaţa-i ajunsese chin.,

O ultimă încercare îl aştepta pe Lazare, bătrânul lui Mathieu nu se simţea bine. Bietul animal, care împlinise paisprezece ani în martie, era din ce în ce mai anchilozat de labele dindărăt. Când îl înţepeneau crizele, abia dacă se mai târa, stătea în curte, întins la soare, pândindu-i cum ies din casă, cu ochii lui trişti. Mai cu seamă ochii aceia de câine bătrân îl mişcau pe Lazare, ochi ce deveniseră tulburi, adumbriţi de-o ceaţă albăstrie, tulbure, aşa cum sunt ochii orbilor. Şi totuşi mai vedea încă, se târa ca să vină să-şi aşeze capul lui mare pe genunchii stăpânului, apoi îl privea ţintă, cu un aer trist, care voia să spună că înţelege totul. Şi nu mai era nici frumos: blana lui albă şi creaţă se îngălbenise; botul, odinioară atât de negru, acum se albise; un fel de murdărie şi de ruşine îl făcea să arate jalnic, căci nu îndrăzneau să-l spele din pricina vârstei lui înaintate. Nu se mai juca deloc, nu se mai tăvălea pe spate, nu se mai învârtea în jurul cozii, nici nu mai era însufleţit de accese de duioşie pentru pisoii Minouchei, când slujnica îi ducea să-i înece în mare. Acum îşi petrecea zilele pirotind, ca un bătrân şi îi era atât de greu să se ridice în picioare, îşi chinuia într-atât labele moi, încât adesea, cineva din casă, cuprins de milă, îl ajuta, susţinându-l un minut, ca după aceea să fie în stare să meargă.

Pierderi de sânge îl vlăguiau tot mai mult în fiece zi. Chemaseră un veterinar, care începu să râdă văzându-l. Cum asta! Îl deranjaseră pentru câinele acela? Cel mai bine ar fi fost să-l ucidă. Sigur că se cuvine să încerci a prelungi viaţa unui om, dar de ce să laşi să sufere un animal sortit pieirii? îl dădură afară pe veterinar, după ce-i plătiră cei şase franci pentru consultaţie.

Într-o sâmbătă Mathieu pierdu atâta sânge, încât fură

nevoiţi să-l închidă în magazie. Lăsa după el o dâră de picături roşii, mari. Cum doctorul Cazenove trecu devreme pe acolo, se oferi să vadă câinele, care era tratat ca o persoană din familie. Îl găsiră culcat, ţinându-şi capul în sus, foarte slăbit, dar ochii tot plini de viaţă erau. Doctorul îl examina îndelung, cu aerul serios pe care-l avea la căpătâiul unui bolnav. În sfârşit, spuse:

— Hematuriile astea atât de abundente trebuie să provină de la o degenerescentă canceroasă a rinichilor... E pierdut. Dar o mai poate duce câteva zile, afară de cazul când e răpus de o hemoragie bruscă.

Starea desperată a lui Mathieu le întrista cina. Îşi amintiră cât de mult îl iubea doamna Chanteau, şi cum se bătea cu ceilalţi câini, şi de isprăvile lui pe când era tânăr, cum fura cotlete de pe grătar, cum înghiţea ouăle calde încă. Totuşi, la desert, când abatele Horteur îşi scoase pipa, veselia se ivi iar pe feţe, îl ascultară vorbind despre recolta lui de pere din anul acela, care promitea să fie grozavă. Chanteau, în ciuda înţepăturilor surde, prevestitoare ale unei noi crize, cântă şi el până la urmă un cântecel îndrăzneţ de pe vremea când avea douăzeci de ani. Seara fu încântătoare. Până şi Lazare se înveselise.

Deodată, pe la nouă, tocmai când fu adus ceaiul, Pauline strigă:

— Ia uitaţi-vă, bietul Mathieu e aici!

Într-adevăr, Mathieu, clătinându-se pe picioare, sângerând şi slăbit, se strecura în sufragerie. Numaidecât o auziră pe Véronique care se ţinea după el cu o cârpă. Intră şi zise:

— Am avut treabă în magazie şi el a ieşit. Dacă-i aşa, n-are decât să stea şi el acolo unde-i sunt stăpânii; nu-i chip să faci un pas, fără să te împiedici de el... Hai, vino, nu poţi sta acolo.

Câinele îşi plecă bătrânul cap tremurător, cu un aer blând şi umil.

— Oh, lasă-l, o imploră Pauline.

Dar slujnica se supără.

— A, nu, asta nu!... M-am săturat să tot şterg sângele după el. De două zile bucătăria mi-e plină. Ţi-e mai mare sila... Frumos o să mai arate sufrageria, dacă se fâţâie peste tot... Hai, hop! Şi mai repede!

— Lasă-l, spuse şi Lazare. Du-te, Véronique.

Şi-atunci, după ce Véronique închise furioasă uşa, Mathieu, ca şi cum ar fi înţeles, veni şi-şi sprijini capul de genunchii stăpânului. Toţi voiră să-i alinte, sparseră zahăr în bucăţele, încercară să-l învioreze. Pe vremuri, jocul lor din fiecare seară era să pună o bucăţică de zahăr, departe de el, de cealaltă parte a mesei: repede, Mathieu dădea ocol mesei, dar cineva lua bucăţica de zahăr şi-o muta la capătul celălalt; iar el se învârtea întruna, şi veşnic zahărul îi zbura de sub nas, până ce, ameţit, enervat de păcăleala aceea continuă, începea să latre îngrozitor de tare. Jocul acela încercă Lazare să-l înceapă, cu gândul frăţesc de-a pune o pauză în agonia tristă a animalului. Câinele dădu o clipă din coadă, se învârti o dată împrejurul mesei, apoi se izbi de scaunul Paulinei. Nu mai vedea zahărul, trupul lui descărnat mergea strâmb. Chanteau nu mai fredona, tuturor li se strângea inima de milă văzând că bietul Mathieu e pe moarte şi că bâjbâie, amintindu-şi de joaca lui Mathieu cel lacom de odinioară.

— Nu-l obosi, spuse doctorul cu blândeţe. Îl ucizi.

Preotul, cum tocmai se pregătea să fumeze în tăcere, făcu remarca aceasta, ca să-şi explice, desigur, emoţia ce-l cuprinsese:

— Câinii ăştia mari se poartă de parcă ar fi oameni.

La ora zece, după ce preotul şi doctorul plecară, Lazare, înainte de-a urca, se duse chiar el să-l închidă pe Mathieu în magazie. Îl culcă pe paie proaspete, se încredinţa că avea teica plină cu apă, îl sărută, apoi voi să plece. Dar câinele, făcând o sforţare cumplită, se ridicase în picioare, dorind

să-l urmeze. Trebui să-l culce de trei ori la rând. În sfârşit se supuse, rămase cu capul ridicat, privindu-şi stăpânul cum pleacă, şi era atâta tristeţe în ochii lui, încât acesta, desperat, se mai întoarse o dată să-l sărute.

Sus la el, Lazare încercă să citească până la miezul nopţii. Apoi se culcă. Dar nu putu să doarmă, gândul la Mathieu nu-l părăsea o clipă. Îl vedea întruna cum, stând culcat pe paie, îl urmărea cu privirea tremurătoare, uitându-se spre uşă. Mâine, câinele avea să fie mort. Şi, fără voia lui, în fiece clipă se dădea jos din pat, asculta crezând că-l aude lătrând în curte. Urechea lui la pândă prindea tot felul de zgomote imaginare. Pe la două, nişte gemete îl făcură să sară din pat. În ce loc anume plângea cineva? Ieşi pe coridor, casa era cufundată în întuneric şi tăcută, nicio răsuflare nu se auzea dinspre odaia Paulinei. Şi-atunci nu se mai putu împotrivi dorinţei de-a coborî. Speranţa de a-şi revedea câinele îl făcu să se grăbească. Abia dacă-şi trase pantalonii pe el şi coborî repede cu o lumânare.

În magazie, Mathieu nu rămăsese pe paie. Preferase să se târască ceva mai încolo, pe pământul bătătorit. Când îşi văzu stăpânul intrând, nu mai avu puterea nici să-şi înalţe capul. Lazare, după ce-şi puse sfeşnicul în mijlocul unor scânduri vechi, se ghemui, mirat de culoarea întunecată a pământului şi, cu inima zdrobită, căzu în genunchi, când băgă de seamă că animalul îşi trăia ultimele clipe în sânge, într-o baltă de sânge. Întreaga viaţă i se scurgea, dădu slab din coadă, în timp ce în adâncul ochilor străluci o luminiţă.

— Ah, bietul meu câine drag, şopti Lazare, bietul meu câine drag!

Vorbi tare, îi zise:

— Aşteaptă, am să-ţi schimb locul… Nu, îţi face rău… Dar eşti aşa de năclăit! Şi n-am nici măcar o cârpă la mine!… N-ai vrea să bei puţină apă?

Mathieu îl privea întruna, ţintă. Puţin câte puţin, un

horcăit i se auzi dintre coaste. Fără zgomot, ieşită parcă dintr-un izvor ascuns, balta de sânge se mărea. Scări şi balerci desfundate aruncau umbre mari, lumânarea răspândea o lumină foarte slabă. Se auzi un foşnet de paie: era pisica, Minouche, care dormea în culcuşul pregătit pentru Mathieu şi pe care lumina o deranja.

— N-ai vrea să bei un pic, bietul meu câine drag? repeta Lazare.

Găsise o cârpă, pe care o muie în teica de apă şi o stoarse pe botul animalului aflat pe moarte. Ceea ce păru să-i uşureze puţin suferinţa, căci botul, scorojit de febră, se răci un pic. O jumătate de oră se scurse, Lazare muia întruna cârpa, umplându-şi ochii de spectacolul acela jalnic, cu inima strânsă de-o tristeţe nespusă. Ca la căpătâiul unui bolnav, speranţe nebuneşti îl apucau: poate că avea să recheme viaţa, doar umezindu-i aşa, botul.

— Ce e? Ce e? zise deodată. Vrei să te ridici în picioare?

Zguduit de un fior, Mathieu făcea sforţări să se ridice. Îşi înţepenea labele, în timp ce sughiţuri, răbufniri venite din adâncul pântecelui îi umflau gâtul. Dar ăsta era sfârşitul, căci se prăbuşi între genunchii stăpânului, pe care nu-l slăbea din ochi, încercând să-l mai vadă o dată pe sub pleoapele grele. Răscolit de privirea aceea inteligentă de muribund, Lazare îl ţinu lângă el; şi trupul acela mare, lung şi greu ca al unui om, se chinuia ca un om între braţele sale neputincioase. Totul ţinu câteva minute. Apoi zări lacrimi adevărate, lacrimi mari rostogolindu-se din ochii aceia înceţoşaţi, în timp ce limba ieşea din gura zguduită de spasme, pentru a-l mai mângâia pe Lazare o ultimă oară.

— Bietul meu câine drag! strigă acesta, izbucnind el însuşi în hohote.

Mathieu murise. Puţină spumă roşiatică i se scurgea din bot. După ce-l întinse pe pământ, părea că doarme.

Şi Lazare simţi că totul se năruie odată mai mult. Acum şi câinele îi murise, iar el încerca o durere nepotrivit de mare,

o desperare ce-i cuprindea întreaga viaţă. Moartea asta trezea celelalte morţi; când străbătuse curtea, în urma sicriului mamei sale, sfâşierea pe care-o simţise nu fusese cu nimic mai crâncenă. Ceva din ea se ducea iarăşi, acum o pierdea de-a binelea. Lunile de durere ascunsă se treziră din nou, ca şi nopţile bântuite de coşmare, plimbările în cimitirul micuţ, spaima în faţa nefiinţei eterne.

Auzi un zgomot, se întoarse şi o zări pe Minouche spălându-se liniştit pe culcuşul de paie. Dar uşa scârţâi, Pauline intră şi ea înăuntru, adusă de aceeaşi grijă ca şi vărul ei. Când o văzu, plânse şi mai amarnic, strigă, el care îşi domolea regretul după mama sa cu un fel de pudoare sălbatică:

— Doamne! Doamne! Ea îl iubea atât de mult!... Ţi-aminteşti? îl luase pe când era micuţ de tot, îl hrănea, şi se ţinea după ea peste tot prin casă.

Apoi adăugă:

— Nu mai e nimeni, suntem prea singuri!

Lacrimi ţâşniră din ochii Paulinei. Se aplecase să-l vadă pe bietul Mathieu la flacăra slabă a luminării. Fără a încerca să-l mângâie pe Lazare, fata făcu un gest descurajat, căci se simţea nefolositoare şi neputincioasă.

VIII

Plictisul stătea în adâncul tristeţii lui Lazare, un plictis împovărător, continuu, care izvora din tot, aşa cum apa tulbure iese din izvorul otrăvit. Îl plictisea odihna, munca, el însuşi mai presus de ceilalţi. Şi totuşi era furios de trândăveala aceea, sfârşea prin a se simţi stingherit. Nu era o adevărată ruşine ca un bărbat în puterea vârstei, cum era el, să-şi piardă anii cei mai înfloritori în fundătura aceea de Bonneville? Până atunci se agăţase totdeauna de pretexte; dar acum nimic nu-l mai ţinea acolo, şi se dispreţuia pe sine pentru că nu făcea nimic, trăind pe spinarea familiei, când şi aceasta abia avea din ce trăi. Ar fi trebuit să-i îmbogăţească pe-ai săi, aşa cum îşi jurase pe vremuri, încât era un adevărat eşec din parte-i. Desigur, proiectele, acţiunile de anvergură, bogăţia cucerită printr-o idee genială nu-i lipseau nici acum. Numai că, în clipa când se scutura de acest vis, nu mai găsea curaj să treacă la faptă.

— Nu mai merge aşa, îi spunea deseori Paulinei, trebuie să muncesc… Aş vrea să înfiinţez o gazetă la Caen.

De fiecare dată fata îi răspundea:

— Aşteaptă să se termine perioada de doliu, nimic nu te zoreşte… Gândeşte-te bine înainte de-a te lansa într-o întreprindere ca asta.

Adevărul e că tremura la gândul ziarului aceluia, în ciuda dorinţei de a-l vedea ocupat. Un nou insucces l-ar fi ucis, poate; şi-şi amintea de ratările lui repetate, muzica,

medicina, uzina, tot pe ce punea mâna. De altfel, două ore mai târziu, vărul ei refuza până şi să scrie o scrisoare, ca şi cum ar fi fost zdrobit de oboseală.

Se mai scurseră câteva săptămâni, un flux puternic mătură alte trei case din Bonneville. Acum, când pescarii îl întâlneau pe Lazare, îl întrebau dacă se săturase să zăgăzuiască marea. Bineînţeles că nu se putea face nimic, dar ţi-era mai mare mila să vezi atâta lemn pierdut. Şi, în văicărelile lor, în felul cum îl implorau să nu lase satul pradă valurilor, se afla o batjocură nemiloasă de marinari care se simţeau mândri de marea lor atât de pricepută să dea palme ucigătoare. Iar el, încetul cu încetul, se înfuria, încât evita să mai treacă prin sat. Vederea, în depărtare, a rămăşiţelor estacadei şi-a ţăruşilor îi devenise insuportabilă.

Prouane îl opri într-o zi, pe când se pregătea să intre la preot.

— Domnule Lazare, îi zise cu umilinţă dar şi cu o luminiţă batjocoritoare în ochi, ştii, bucăţile alea de lemn care putrezesc acolo, pe plajă…

— Da, şi ce-i cu asta?

— Dacă tot nu-ţi mai sunt de trebuinţă, s-ar cuveni să ni le dai nouă… Aşa, barem ne-am încălzi cu ele.

O mânie stăpânită îl cuprinse. Şi răspunse, fără ca măcar să se gândească:

— Mi-e cu neputinţă, îi pun pe meşteri la treabă de săptămână viitoare.

De-atunci, clevetirile nu mai conteniră. Au să aibă iar de ce face haz, de vreme ce băiatul lui Chanteau se încăpăţână. Trecură două săptămâni şi pescarii, care cum îl zăreau, îl întrebau dacă nu găseşte muncitori. Şi sfârşi prin a se ocupa de-a binelea de ţăruşi, cedând în felul acesta şi insistenţelor verişoarei, care prefera să-i găsească o ocupaţie pe lângă ea. Dar Lazare se apucă de treabă fără tragere de inimă, numai dorinţa de răzbunare împotriva

mării îl susţinea, pretinzând că în mod sigur o vor îmblânzi: avea să vină să lingă prundişul de la Bonneville ca un animal ascultător.

Încă o dată, Lazare desenă planuri. Calculase noi unghiuri de rezistenţă şi dublase proptelele. Şi totuşi cheltuielile nu trebuiau să fie prea mari, deoarece avea să folosească în cea mai mare parte lemnul din încercările anterioare. Dulgherul prezentă un deviz care se ridica la patru mii de franci. Şi, cum suma era mică, Lazare consimţi ca Pauline să-i avanseze banii, convins, după cum spunea, că va smulge fără greutate subvenţia din partea Consiliului general; era chiar singura soluţie de-a căpăta şi banii anterior cheltuiţi, deoarece Consiliul în mod sigur n-avea să acorde un ban atâta timp cât ţăruşii rămâneau împrăştiaţi la voia întâmplării. Punctul acesta de vedere îl înfierbântă oarecum, lucrările înaintau aşa cum trebuie. De altfel, Lazare era foarte ocupat, în fiecare săptămână se ducea la Caen, ca să-l viziteze pe prefect şi pe consilierii cu influenţă. Se aflau pe punctul de-a isprăvi instalarea lucrărilor de dulgherie, când în sfârşit obţinu ca un inginer să fie delegat la faţa locului şi să alcătuiască un raport, pe baza căruia Consiliul trebuia să voteze subvenţia. Inginerul rămase o zi întreagă la Bonneville, un om încântător şi care primi cu dragă inimă să ia prânzul la familia Chanteau, după ce inspectase plaja; aceştia evitară să-i ceară părerea, din discreţie, nevoind să-l influenţeze; dar în timpul mesei se arătă atât de curtenitor faţă de Pauline, încât ea însăşi crezu din clipa aceea în reuşita lui Lazare. Iată de ce, două săptămâni mai târziu, când Lazare se întoarse de la Caen, rămaseră toţi năuciţi şi consternaţi de noutăţile pe care le aducea. Băiatul se sufoca de mânie: nu era de crezut dar marţafoiul ăla de inginer făcuse un raport cum nu se poate mai prost! Oh! Vorbise politicos, dar luase în răspăr fiece bucată de lemn, învăluind totul într-un potop de termeni tehnici. De altfel, era şi de aşteptat, domnii

aceştia nu încuviinţau nici măcar construirea unui coteţ de iepuri în mod oficial, fără aportul lor. Şi ceea ce-i mai rău e că, în baza raportului, Consiliul general respinsese cererea de subvenţie.

Ceea ce pentru Lazare a însemnat o nouă criză de descurajare. Ţăruşii erau gata, putea să jure că aveau să reziste la cele mai puternice fluxuri, iar toţi cei de la poduri şi şosele laolaltă aveau să crape de furie şi de invidie; dar asta nu înapoia banii verişoarei, era nemângâiat că o antrenase în dezastrul acela. Dar Pauline, învingându-şi apucăturile de persoană econoamă, lua asupră-şi întreaga responsabilitate, amintind că ea îl silise să accepte avansurile, acelea; era vorba de-o faptă bună, nu regreta nimic, ar mai fi dat şi-acum dacă ar fi fost vorba de salvarea nenorocitului aceluia de sat. Dar când dulgherul trimise nota de plată, fata nu-şi putu reţine un gest de surpriză dureroasă: cele patru mii de franci din deviz urcaseră acum la aproape opt. Cu totul, azvârlise mai bine de douăzeci de mii în cele câteva bârne pe care cea dintâi furtună avea să le măture din cale.

La data aceea, zestrea Paulinei scăzuse la vreo patruzeci de mii de franci. Ceea ce însemna o rentă de două mii de franci, adică atât cât să nu moară de foame, dacă într-o zi s-ar fi pomenit singură, rămasă pe drumuri. Banii se duseseră încetul cu încetul în casă, unde continua să plătească tot ce era de dat, cu mâinile larg deschise. De aceea începu să ia seama la cheltuieli cu o asprime neînduplecată de menajeră prudentă. Familia Chanteau nu mai avea nici măcar cele trei sute de franci pe lună; căci, după moartea mamei, descoperiră că un anumit număr de titluri fuseseră vândute, fără să poată afla unde intraseră banii încasaţi. Punând laolaltă propria ei rentă cu a lor, nu dispunea de mai mult de patru sute de franci, iar casa era greu de întreţinut, trebuia să facă adevărate minuni de economie, ca să-i mai rămână şi bani pentru milostenii.

Începând cu iarna ce trecuse, curatela doctorului Cazenove luase sfârşit, Pauline era majoră, dispunea întru totul de banii şi de persoana ei; fără îndoială, doctorul n-o stingherea câtuşi de puţin, deoarece refuza să fie consultat, şi misiunea sa încetase în mod legal de săptămâni întregi când, atât unul cât şi celălalt îşi dădură seama de asta; dar Pauline se simţea mai matură şi chiar mai liberă, devenită femeie pe de-a-ntregul, văzându-se ajunsă stăpâna casei, fără să aibă de dat socoteală cuiva, pe când unchiul o Implora să drămuiască ea totul şi să nu-i spună nimic. Şi lui Lazare îi era groază de chestiunile băneşti. Fata ţinea aşadar punga întregii gospodării; îşi înlocuia mătuşa, cu un bun-simţ practic ce-i uluia uneori pe cei doi bărbaţi. Numai Véronique găsea că domnişoara s-a „câinoşit" în lege: oare n-ajunseseră acum să se mulţumească numai cu o livră de unt pentru toată săptămână?

Zilele îşi urmară cursul cu o regularitate monotonă. Ordinea, obiceiurile veşnic reluate, care pentru Pauline însemnau fericirea, exasperau şi mai mult plictisul lui Lazare. Nicicând nu purtase după sine, târând prin fiecare încăpere, atâta nelinişte, ca din clipa când verişoara lui învăluia într-o pace senină întreaga casă. Faptul că pusese capăt lucrărilor de pe plajă însemna pentru el o adevărată uşurare, căci orice preocupare îl obseda; şi-abia ce se lăsa pradă trândăvelii, că ruşinea şi nemulţumirea îl rodeau pe dinăuntru. Fiecare dimineaţă aducea o nouă schimbare în proiectele sale: ideea unui jurnal căzuse, ca fiind nedemnă de el; era furios pe sărăcie, care nu-i îngăduia să se ocupe în linişte de-o mare operă literară şi istorică; apoi isprăvise prin a nutri un plan, acela de-a deveni profesor, să dea examenele de va fi fost nevoie, pentru a-şi asigura pâinea trebuincioasă unui om de litere. Între Pauline şi el nu părea să mai fi rămas decât camaraderia de pe vremuri, o afecţiune din obişnuinţă, ce-i făcea ca frate şi soră. El, în familiaritatea aceea strânsă, nu pomenea niciodată de

căsătorie, fie pentru că dăduse uitării cu desăvârşire acest lucru, fie pentru că tot vorbiseră despre asta şi era ceva de la sine înţeles. Şi Pauline evita să aducă vorba, sigură că avea să consimtă de la primul cuvânt. Şi totuşi, pe zi ce trecea, Lazare o dorea tot mai puţin; fata înţelegea asta fără a-şi da seama dacă pe Ungă neputinţa ei de a-l salva de la plictis mai erau şi alte cauze.

Într-o seară, la amurg, urcă să-l înştiinţeze că cina era gata, când îl surprinse ascunzând în grabă un obiect de care nu-şi dădu seama ce e.

— Ce ai acolo? întrebă ea râzând. Versuri pentru ziua mea?

— Da’ de unde, răspunse el foarte emoţionat şi bâlbâindu-se. Nimic.

Era o veche mănuşă de-a Louisei peste care dăduse îndărătul unui teanc de cărţi. Mănuşa, din piele de Saxa, mirosea şi-acuma puternic, mirosul acela aparte de sălbăticiune dar îndulcit de heliotrop, parfumul preferat al fetei, dându-i o nuanţă vanilată; şi, foarte sensibil la mirosuri, adânc tulburat de amestecul acela de floare şi de carne, Lazare rămăsese ca pierdut, cu mănuşa pe buze, sorbind cu voluptate amintirile.

Din ziua aceea, peste prăpastia adânc deschisă pe care moartea mamei sale o săpase în el, Lazare începu din nou s-o dorească pe Louise. Desigur, n-o uitase niciodată, dar imaginea i se estompase din pricina durerii; şi trebuise să dea peste lucrul acela ce-i aparţinuse, ca s-o regăsească iarăşi vie, plină de însăşi căldura răsuflării ei. Când se afla singur, lua mănuşa, trăgea în nări mirosul, o săruta, închipuindu-şi că încă o mai ţine puternic în braţele lui, cu gura afundată în ceafa ei. Starea de nervozitate în care trăia, excitarea de pe urma îndelungii sale trândăveli făceau şi mai aprinsă beţia aceea carnală. Erau adevărate desfrâuri, din care ieşea zdrobit. Şi chiar dacă faptul îl nemulţumea, i se lăsa din nou pradă, dus de o patimă pe

care n-o putea stăpâni. Ceea ce-i spori reaua dispoziţie, ajungând să se poarte urât cu verişoara, ca şi cum i-ar fi purtat pică pentru propria lui slăbiciune. Ea nu-i trezea întru nimic simţurile, şi i se întâmpla uneori să părăsească o discuţie veselă şi liniştită pe care o purtau împreună, ca să alerge spre viciul său, să se încuie, să se desfete cu amintirea aţâţătoare a celeilalte. Apoi cobora, scârbit de viaţă.

Într-o lună se schimbă atât de mult, încât Pauline, desperată, avea nişte nopţi cumplite. Ziua încă mai mergea, rămânea vitează, veşnic la datorie, în casa aceea pe care-o conducea, cu înfăţişarea ei autoritară şi plină de blândeţe. Dar seara, după ce închidea uşa, îi era şi ei îngăduit să aibă necazuri, întreg curajul i se năruia, şi plângea ca un copil neajutorat. Nu-i mai rămânea nicio speranţă, eşecul bunătăţii ei se agrava neîncetat. Să fi fost cu putinţă? caritatea nu era de-ajuns, puteai iubi oamenii şi să le faci rău; căci vedea că vărul e nefericit, din cauza ei, poate. Apoi, în adâncul îndoielii aceleia, sporea teama de vreo influenţă rivală. Dacă multă vreme fusese liniştită, explicându-şi dispoziţia aceea tenebroasă prin doliul recent, acum gândul la Louise se furişa din nou, gândul acela ce se ivise în mintea ei numaidecât după moartea doamnei Chanteau şi pe care-l alungase cu o încredere orgolioasă în sentimentele sale de tandreţe; şi iată că acum se ivea seară de seară în inima ei zdrobită.

Şi atunci Pauline se simţi obsedată de ideea aceasta. De cum punea sfeşnicul jos, se prăbuşea pe marginea patului, fără să aibă curajul să se dezbrace. Toată bucuria ce-o afişase începând de dimineaţă, ordinea şi răbdarea cu care conducea gospodăria o apăsau, ca un veşmânt prea greu. Ziua întreagă, asemeni celor ce-o precedaseră, şi ca şi cele ce-aveau să-i urmeze fusese un eşec, din pricina plictisului lui Lazare, care aducea desperarea în întreaga casă. La ce mai slujeau toate strădaniile ei de-a le aduce bucuria de

vreme ce nu se pricepea să încălzească cu razele soarelui ei colţul acela iubit? Vechiul şi nemilosul cuvânt răsuna iar, trăiau prea singuri, vina o purta gelozia ei, care îndepărtase lumea. Nu rostea numele Louisei, nu voia să se gândească la ea, şi totuşi o vedea trecând cu aerul ei drăgălaş, amuzându-l pe Lazare cu cochetăria ei languroasă, înveselindu-l cu foşnetul fustelor ei. Minutele se scurgeau, Pauline nu putea alunga imaginile acestea. Neîndoielnic că pe fata aceasta o aştepta, şi nimic n-ar fi fost mai uşor pentru a-l vindeca, decât să pornească în căutarea ei. Şi, în fiece seară, Pauline, după ce urca la ea în odaie, ori de câte ori se lăsa pradă oboselii, stând pe marginea patului, era bântuită de aceeaşi vedenie, torturată de convingerea că fericirea celor dragi ei depindea, poate, de cealaltă.

Revolta însă continua să o înverşuneze. Părăsea patul, se ducea să deschidă fereastra, simţind că se înăbuşă. Apoi, în faţa acelei imensităţi întunecate de deasupra mării, a cărei tânguire o auzea, rămânea ceasuri întregi cu coatele sprijinite de fereastră, fără să poată dormi, cu pieptul arzându-i de boarea depărtărilor. Nu! Niciodată n-avea să fie atât de jalnică încât să îngăduie întoarcerea fetei aceleia. Oare nu-i surprinsese pe unul în braţele celuilalt? Oare nu era asta cea mai josnică dintre trădări, acolo, în apropierea ei, într-o cameră alăturată, în locuinţa aceea pe care o considera ca şi a sa? Trădarea aceea nu-şi putea afla iertare, ar fi însemnat să fie complice dacă-i azvârlea iar pe unul în braţele celuilalt. Ura ei plină de gelozie se înflăcăra şi mai mult la imaginile pe care le evoca astfel, o sufocau hohotele de plâns şi-şi ascundea faţa între braţele goale, cu buzele lipite de piele. Noaptea înainta, vântul îi mângâia gâtul, fluturându-i prin păr, fără a-i putea linişti sângele mânios ce-i bătea în vine. Dar, mocnit, cu neputinţă de învins, lupta se ducea între bunătatea şi patima ei, până şi în accesele acelea de revoltă. O voce plină de blândeţe, ce-i era pe-atunci necunoscută, se încăpăţână să vorbească pe

şoptite în ea despre bucuria de-a te dărui celorlalţi. Voia să n-o mai audă: era un lucru nerod abnegaţia aceea a propriei fiinţe împinsă să se apere. Puţin câte puţin recunoscu propria-i voce, judecând astfel: ce importanţă avea suferinţa ei, de vreme ce fiinţele dragi ar fi fost fericite! Şi suspina mai încet, ascultând cum valurile urcă din adâncul tenebrelor, sfârşită şi bolnavă, fără a putea fi încă învinsă.

Într-o noapte se culcase, după ce plânsese îndelung la fereastră. De cum suflă în lumânare şi se pomeni pe întuneric, cu ochii larg deschişi, luă pe loc o hotărâre; a doua zi, înainte de orice altceva, avea să-l pună pe unchiul să-i scrie Louisei, pentru a o ruga să vină să petreacă o lună la Bonneville. Nimic nu i se părea mai firesc şi mai uşor. Şi adormi numaidecât uşurată, de săptămâni întregi nu se mai odihnise astfel. Dar, a doua zi, după ce coborî pentru micul dejun şi se pomeni între unchiul şi vărul ei la masa aceea de familie unde cele trei ceşti îşi aveau locul lor bine ştiut, se înăbuşi dintr-odată, simţind cum îi piere curajul.

— Dar ce ai de nu mănânci? întrebă Chanteau.

— Nimic, răspunse fata. Dimpotrivă, m-am odihnit ca o prea fericită.

Doar văzându-l pe Lazare, bătălia din ea începea din nou. Băiatul mânca în tăcere, obosit de pe-atunci de ziua aceea nouă care începea; şi nu mai avea puterea să-l dăruiască alteia. Ideea că o alta l-ar lua şi l-ar săruta ca să-l consoleze îi era insuportabilă. După plecarea lui voi totuşi să facă ceea ce-şi pusese în gând.

— Te dor cumva mâinile mai rău astăzi, unchiule? întrebă ea. Bătrânul îşi privi mâinile pe care tofusul le năpădea, îşi mişcă cu greu articulaţiile.

— Nu, răspunse. Dreapta pare chiar mai suplă... Dacă abatele dă pe-aici, o să facem o partidă.

Apoi, după o tăcere, adăugă:

— De ce mă întrebi?

Desigur, nădăjduise că bătrânul nu putea scrie. Roşi, amână cu laşitate scrisoarea pe-a doua zi, bâlbâindu-se:

— Ei, Doamne! Aşa, ca să ştiu.

Din ziua aceea, îşi pierdu tihna. La ea în odaie, după crize de plânset, ajungea să se învingă, jura ca a doua zi dimineaţă să-i dicteze unchiului scrisoarea. Dar, de cum se lua cu treburile zilnice ale casei, înconjurată de cei dragi, nu mai avea putere. Întâmplări mărunte, fără importanţă îi zdrobeau inima, de pildă pâinea pe care o tăia pentru vărul ei, pantofii lui, pe care-i spunea slujnicei să i-i cureţe, întreg mersul simplu şi obişnuit al gospodăriei. Ar fi putut fi atât de fericiţi totuşi, trăind în obiceiurile acelea vechi ale căminului! De ce să cheme o străină? De ce să stânjenească ordinea atât de plăcută a lucrurilor, în care trăiau de-atâţia ani? Şi, la gândul că într-o bună zi nu va mai fi ea aceea care să taie pâinea, care să vegheze asupra veşmintelor, deznădejdea o sufoca, simţea năruindu-se fericirea visată a propriei ei existenţe. Chinul acesta ce n-o părăsea nici în timpul celor mai mărunte griji ale casei îi otrăvea zilele de gospodină harnică.

— Oare ce se întâmplă? spunea uneori cu glas tare, ne iubim dar nu suntem fericiţi. Afecţiunea noastră nu împrăştie decât nefericirea în jur.

Neîncetat, încerca să înţeleagă. Totul venea poate din faptul că firea ei şi-a vărului nu se potriveau. Dar ar fi fost dispusă să se schimbe, să renunţe la orice fel de voinţă personală; şi nu izbutea deloc deoarece judecata se impunea oricum, şi era ispitită să le impună şi celorlalţi lucrurile pe care le credea rezonabile. Adesea îşi pierdea răbdarea, începea să bombăne. Ar fi vrut să râdă, să ducă în şuvoiul veseliei toate fleacurile acelea; dar nu mai era în stare, se enerva şi ea.

— Frumos! zicea Véronique de dimineaţă până seara. Nu sunteţi decât trei şi până la urmă o să vă mâncaţi unii pe alţii... Ce-i drept, doamna avea şi ea zilele ei rele, dar

barem pe vremea ei nu ajunsesem încă să ne-aruncăm crătiţile-n cap.

Şi Chanteau resimţea efectele acestei scăderi încete a lipsei de afecţiune pe care nimic n-o explica. Atunci când avea o criză, răcnea mai tare, cum spunea slujnica. Apoi avea capricii şi violenţe de bolnav, nevoia de a-i chinui întruna pe ceilalţi. Casa ajunsese un adevărat iad.

Şi atunci, resimţind încă ultimele zvârcoliri ale geloziei, fata se întrebă dacă avea dreptul să-i impună lui Lazare propria ei fericire. Mai presus de orice dorea ca el să fie fericit, chiar cu preţul lacrimilor ei. Atunci de ce să-l ţină zăvorit, să-l silească la o singurătate de pe urma căreia, pe cât se pare, suferea? Desigur, o mai iubea încă, tot la ea avea să se întoarcă, după ce-o va fi judecat mai bine, comparând-o cu cealaltă. În orice caz, trebuia să-i dea posibilitatea să aleagă: aşa era drept, iar ideea de dreptate trona în ea, era suverană.

O dată la trei luni, Pauline se ducea la Caen, pentru rentele lor. Pleca dis-de-dimineaţă şi se întorcea seara, după ce făcea o listă întreagă de cumpărături mărunte şi de alergături, pe care şi le nota în cursul celor trei luni. În anul acela, în luna iunie, zadarnic o aşteptară cu cina până la ora nouă. Chanteau, foarte îngrijorat, îl trimisese pe Lazare să vadă ce-i pe drum, temându-se de vreun accident; în timp ce Véronique, cu un aer liniştit, spunea că rău fac să se frământe: desigur că domnişoara, văzându-se în întârziere, se hotărâse să înnopteze le Caen, dornică să termine cu toate cumpărăturile. Cei din Bonneville dormiră foarte prost; şi, a doua zi, odată cu micul dejun, spaima începu iar. Spre prânz, cum tatăl său nu-şi mai afla locul, Lazare hotărî să se ducă la Arromanches, când Véronique, care stătea de pază pe drum, se ivi strigând:

— Uite-o pe domnişoara!

Chanteau trebui să fie împins cu fotoliu cu tot pe terasă. Tată şi fiu aşteptau, în timp ce slujnica dădea amănunte.

— E în berlina lui Malivoire... Am recunoscut-o de departe pe domnişoara după panglicile de doliu. Numai că mi se pare ceva ciudat, ai zice că aduce şi musafiri cu ea... Doamne, ce mai mârţoagă de cal!

În sfârşit, trăsura se opri dinaintea porţii. Lazare înaintase şi deschise gura ca s-o întrebe pe Pauline, care sărise sprinten jos, când rămase încremenit: în spatele ei, o altă fată, îmbrăcată într-o rochie de mătase liliachie, vrâstată cu mii de riduri, sărea şi ea. Amândouă râdeau ca două bune prietene. Fu atât de uimit încât se întoarse spre tatăl său, zicând:

— O aduce pe Louise.

— Louise! Ah! Ce idee bună! strigă Chanteau.

Şi când fură una lângă alta, dinaintea lui, una încă în doliu de sus până jos, cealaltă în toaleta ei veselă de vară, tânărul continuă, încântat de promisiunea aceea de distracţie ce-i sosea:

— Cum aşa? V-aţi împăcat... Ştiţi, eu n-am înţeles niciodată. Ce prostie, nu-i aşa? Şi cât de nedrept a fost din partea ta, biata mea Louisette, să ne porţi pică, după tot necazul prin care am trecut!... în sfârşit, s-a terminat, nu-i aşa?

Stingherеala le făcea pe fete să rămână neclintite. Roşiseră şi-şi ocoleau privirile. Louise îl sărută pe Chanteau, ca să-şi ascundă încurcătura. Dar bătrânul voia explicaţii.

— Prin urmare, v-aţi întâlnit?

Şi-atunci Loiuse se întoarse spre prietena ei, cu ochii umezi de înduioşare.

— Pauline tocmai venea acasă când mă întorceam şi eu. Şi nu trebuie s-o certaţi că a rămas peste noapte, am făcut totul ca s-o opresc... Şi cum telegraful se opreşte la Arromanches, ne-am gândit că vom sosi odată cu telegrama... Mă ierţi?

Îl sărută din nou pe Chanteau, cu vechea ei alintare de pe vremuri. Bătrânul nici nu voia mai mult: când lucrurile îi

făceau plăcere erau şi bune.

— Şi tu, Lazare, nu-i spui nimic?

Băiatul rămăsese mai în spate, zâmbind silit. Întrebarea tatălui îl tulbură de-a binelea, cu atât mai mult cu cât Louise roşea din nou, fără să facă un pas spre el. De ce fata aceea se afla acolo?

De ce vara lui îşi aducea rivala, pe care o gonise cu-atâta asprime? Şi nu-şi mai revenea din stupoare.

— Sărut-o, Lazare, de vreme ce ea nii îndrăzneşte, zise Pauline cu blândeţe.

Era palidă toată în hainele ei de doliu, dar cu faţa liniştită şi ochii limpezi. Cu aerul său matern şi grav pe care şi-l lua în împrejurările importante din familie, Pauline îi privi şi pe unul şi pe celălalt; şi se mulţumi să zâmbească, atunci când Lazare se hotărî să atingă uşor, din vârful buzelor, obrajii pe care Louise i-i întindea.

Dintr-odată, Véronique, văzând scena, cu mâinile atârnându-i pe lângă corp, se duse în fundul bucătăriei, de-a dreptul sufocată de indignare. Nici ea nu mai înţelegea. După tot ce se întâmplase trebuia să ai inima împietrită de-a binelea ca să poţi răbda una ca asta. Domnişoara era imposibilă când îşi vâra în cap să fie bună. Nu-i erau de-ajuns toate păduchioasele alea mici, care li se vârau până şi-n farfuriile cu mâncare; acum îi aducea şi drăguţe lu' domnu' Lazare! Frumoase lucruri aveau să se mai petreacă în casă. După ce se mai domoli bodogănind pe lângă cuptor, se duse spre ei şi le strigă:

— Ştiţi că masa v-aşteaptă de-o oră... Cartofii sunt pe cărbuni. Mâncară cu mare poftă, dar numai Chanteau râdea din inimă, prea vesel ca să bage de seamă stânjeneala continuă a celorlalţi trei. Se arătau unii faţă de alţii de-o afecţiune prevenitoare; deşi în adâncul inimii păreau să păstreze o rămăşiţă de tristeţe îngrijorată, ca după certurile acelea când oamenii se iartă, fără a putea ierta jignirile de moarte ce li s-au adus. Apoi îşi petrecură după-amiaza cu

instalarea noii-venite. Îşi reluă camera de la primul etaj. Seara, dacă doamna Chanteau ar fi coborât să se instaleze la masă, cu mersul ei repezit şi mărunt, ar fi putut crede că întreg trecutul reînviase.

Vreme de încă o săptămână, stânjeneala continuă. Lazare, neîndrăznind s-o întrebe pe Pauline, nu-şi explica ceea ce el socotea a fi o toană neobişnuită; deoarece gândul unui sacrificiu posibil, al unei alegeri oferite simplu şi generos nu-i venea. El însuşi, în dorinţa ce-l biciuia, răvăşindu-i lenevia, nu se gândise niciodată la căsătoria cu Louise. Aşa se face că, din clipa când se aflară iar împreună toţi trei, se găsiră într-o situaţie falsă, de pe urma căreia sufereau. Se iveau între ei tăceri încurcate, unele fraze le rosteau numai pe jumătate, din teama de a nu face fără să vrea vreo aluzie. Pauline, surprinsă de pe urma acestui rezultat neprevăzut, se vedea silită să-şi exagereze râsetele, ca să se întoarcă la frumoasa nepăsare de pe vremuri. Dar mai întâi încercă o bucurie adâncă, părându-i-se că simte cum Lazare se întoarce la ea. Prezenţa Louisei îl calmase, aproape că fugea de ea, evita să rămână singur cu fata, revoltat la gândul că ar mai putea înşela iar încrederea verişoarei; şi se îndrepta spre aceasta, răscolit de-o afecţiune înfrigurată, spunându-i, cu un aer înduioşat, că e cea mai bună dintre toate femeile, o adevărată sfântă de care el se simţea nevrednic. Şi Pauline, nespus de fericită, se bucura dumnezeieşte de victoria ei, văzându-l atât de puţin drăgăstos faţă de cealaltă. După o săptămână îi făcu chiar şi reproşuri:

— De ce fugi, de cum mă vezi împreună cu ea?... Mă supără. Nu se află la noi ca să ne purtăm urât cu ea. Lazare, ocolind răspunsul, făcu un gest vag. Şi-atunci, fata îşi îngădui această aluzie, singura pe care o rosti vreodată:

— Dacă am adus-o, e ca să-ţi arăt pe deplin că de multă vreme v-am iertat. Am vrut să şterg visul acela urât, din care n-a mai rămas nimic... Şi, vezi bine, nu-mi mai e

teamă, am încredere în voi.

Lazare o îmbrăţişa, strângând-o puternic. Apoi făgădui să fie îndatoritor cu cealaltă.

Din clipa aceea zilele se scurseră într-o intimitate încântătoare. Lazare nu mai părea că se plictiseşte. În loc să se urce la el în odaie şi să se închidă ca un sălbatic, bolnav de singurătate, inventa jocuri, propunea plimbări, din care se întorceau îmbătaţi de aerul tare. Şi atunci, pe nesimţite, Louise îl luă pe de-a-ntregul. El se. Obişnuia, îndrăznea să-i întindă braţul, se lăsa din nou pătruns de mirosul acela tulburător, răspândit până şi de cel mai neînsemnat colţişor de dantelă de-al ei. La început luptă, voi să se îndepărteze de cum se simţea cuprins de îmbătare. Dar verişoara îi striga chiar ea s-o ajute pe fată, de-a lungul falezelor, când aveau vreun pârâiaş de trecut; iar ea sărea voiniceşte, ca un băiat, în timp ce cealaltă, cu un strigăt uşor de ciocârlie rănită, se lăsa purtată pe braţe. Apoi, la întoarcere, o susţinea, şi începură iar să râdă înăbuşit şi să-şi şuşotească la ureche. Nimic încă n-o îngrijora pe Pauline, îşi păstra înfăţişarea curajoasă, fără să înţeleagă că îşi primejduieşte fericirea prin faptul că ea nu obosea şi nu avea nevoie să fie ajutată. Mirosul sănătos al braţelor ei de gospodină nu tulbura pe nimeni. Îi făcea să meargă în faţa ei, dându-şi braţul unul altuia, ca pentru a-şi arăta încrederea şi o anume temeritate surâzătoare.

De altfel, niciunul, nici celălalt n-ar fi înşelat-o. Chiar dacă Lazare se lăsa iarăşi îmbătat de prezenţa fetei, se zbătea totdeauna, făcea eforturi apoi şi se arăta mai afectuos faţă de ea. Era vorba de surpriza simţurilor, căreia îi ceda cu deliciu, jurându-şi însă în sinea sa că, de data asta, jocul avea să se oprească la râsetele îngăduite. De ce să-şi fi refuzat bucuria aceea, de vreme ce era hotărât să nu-şi încalce îndatoririle onestităţii? Louise avea încă şi mai multe scrupule; nu că s-ar fi învinuit de cochetărie, căci era din fire tandră şi se dăruia, fără să-şi dea seama, printr-un

gest, printr-o răsuflare; dar n-ar fi făcut un pas şi n-ar fi rostit un cuvânt dacă şi-ar fi dat seama că nu-i e pe plac Paulinei. Iertarea din trecut o impresionase până la lacrimi, voia să-i arate că o merită, nutrea faţă de Pauline una dintre acele adoraţii exuberante de femeie, care se manifestă prin jurăminte, sărutări şi tot felul de mângâieri pasionate. De aceea era mereu atentă, ca să dea fuga, dacă vedea cumva vreun nor întunecându-i fruntea. Dintr-odată, lăsa braţul lui Lazare şi venea să-l ia pe-al fetei, supărată pe sine că se abandonase pentru o clipă; şi încerca s-o distreze, nemaipărăsind-o, prefăcându-se chiar a fi supărată pe Lazare. Niciodată nu păruse atât de fermecătoare decât în starea aceea de veşnică emoţie, în nevoia aceea de-a plăcea care o făcea să-şi piardă capul iar apoi să se tânguie, umplând toată casa cu vârtejul fustelor şi cu mângâierile-i languroase de pisicuţă.

Puţin câte puţin, Pauline începu iar să fie torturată. Speranţa, triumful ei momentan se dovedeau a fi şi mai crude. Nu mai era vorba de crizele acele violente de altădată, crize de gelozie care-o făceau să-şi iasă din minţi câte-o oră întreagă; ci o prăbuşire înceată, ca şi cum o masă uriaşă s-ar fi revărsat asupră-i şi-a cărei greutate o strivea tot mai mult, cu fiece minut. De acum înainte n-avea să mai aibă tihnă, nici scăpare: oricum, mai mult decât atât nu putea să sufere. Desigur, nu avea nimic să le reproşeze, amândoi erau cât se poate de atenţi faţă de ea, luptau împotriva atracţiei ce-i împingea unul spre celălalt; şi tocmai din pricina atenţiilor lor suferea Pauline, începea iar să vadă limpede, de când cei doi păreau a se fi înţeles s-o scutească de suferinţa ce i-o pricinuia dragostea lor. Mila îndrăgostiţilor devenise pentru ea de neîndurat. Oare nu-şi făceau o mulţime de mărturisiri, nu şuşoteau repede când îi lăsa împreună, apoi tăceau dintr-odată de cum se ivea ea, iar Louise venea s-o sărute cu foc, în timp ce Lazare se întrecea în mărunte dovezi de afecţiune umilă? Ar fi

preferat să-i ştie vinovaţi, înşelând-o prin colţuri; pe când precauţiile acelea menite să salveze onestitatea, mângâierile acelea cu care o dăruiau, care-i dezvăluiau totul o lăsau dezarmată, negăsind nici voinţa, nici energia să-şi recucerească bunul pierdut. În ziua în care-şi adusese rivala o făcuse cu intenţia să lupte împotriva ei. De va fi fost nevoie; dar ce să faci cu nişte copii care erau nemângâiaţi de faptul că se iubesc? Ea însăşi ar fi voit să se întâmple aşa, n-ar fi avut decât să se mărite cu Lazare, fără să-i pese dacă-i forţa mâna. Dar astăzi, în ciuda chinului ei, ideea de-a dispune aşa de el, de a pretinde îndeplinirea unei făgăduieli, pe care neîndoielnic băiatul o regreta, o umplea de revoltă. Mai curând ar fi murit de supărare şi tot l-ar fi refuzat, ştiind că iubeşte pe-o alta.

Pauline continua să rămână mama micii ei lumi, îl îngrijea pe Chanteau, care se simţea rău, era nevoită s-o înlocuiască pe Véronique, deoarece începuse să nu mai fie curată, fără să-i mai punem la socoteală pe Lazare şi Louise, pe care se prefăcea că-i tratează ca pe nişte ştrengari gălăgioşi, ca să poată zâmbi de pe urma escapadelor lor. Izbutea să râdă mai tare decât ei, cu râsul acela plăcut şi tare, răsunând de sănătate şi de curajul de-a trăi, cu note limpezi de goarnă. Casa întreagă se înveselea. De dimineaţă până seara, Pauline îşi exagera activitatea, refuza să-i însoţească pe copii la plimbare, pretextând că face curăţenie generală, că supraveghează spălatul rufelor sau făcutul conservelor. Dar mai cu seamă Lazare devenise zgomotos: fluiera pe scară, trântea uşile, găsea că zilele sunt prea scurte şi prea liniştite. Cu toate că nu făcea nimic, noua pasiune ce pusese stăpânire pe el părea să-l preocupe dincolo de timpul şi de puterile lui. Încă o dată, cucerea lumea, în fiecare zi la cină venea cu alte proiecte extraordinare. Literatura începuse să-l dezguste, mărturisea că a renunţat să se pregătească pentru examenele pe care se gândea să le dea ca să intre în

profesorat; multă vreme stătuse închis sus, la el, sub pretextul acesta, dar atât de fără tragere de inimă, încât nu deschidea nici măcar o carte; şi acum îşi bătea joc de nerozia asta, nu era o prostie să-ţi pui capul în jug, ca mai târziu să poţi scrie romane şi piese? Nu! numai politica putea să conteze, planul lui de-acum încolo era limpede: îl cunoştea puţin pe deputatul de Caen, îl va urma la Paris în calitate de secretar, şi-acolo, în câteva luni, avea să-şi facă o carieră. Imperiul avea mare nevoie de băieţi inteligenţi. Când Pauline, îngrijorată din pricina acestui galop de idei, încerca să-l domolească, sfătuindu-l să se îndrepte spre o slujbă modestă dar sigură, el se revolta împotriva acelei prudenţe, glumind şi făcând-o „bunică”. Şi gălăgia iar se pornea, casa răsuna de-o bucurie prea exagerată, sub care se simţea nelinştea unei dureri ascunse.

Într-o zi, pe când Lazare şi Louise se duseseră singuri la Verchemont, Pauline, având nevoie de-o reţetă care arăta cum se curăţă catifeaua, urcă să răscolească prin dulapul cel mare al vărului ei, unde credea c-o văzuse, pe-un capăt de hârtie, între două file de carte. Şi-acolo, printre broşuri, dădu peste mănuşa cea veche a prietenii ei, mănuşa aceea uitată cu care Lazare se îmbătase atâta vreme, ajungând până la un fel de halucinaţie carnală. A fost pentru ea ca o rază de lumină, recunoscu obiectul pe care-l ascunsese atât de tulburat în seara când ea urcase pe neaşteptate să-i spună că masa e gata. Se nărui pe un scaun, ca zdrobită de revelaţia aceea. Doamne Sfinte! râvnea la Louise înainte ca ea să vină, trăia alături de ea, uzase pielea aceea tot frecând-o de buze, deoarece păstra puţin din parfumul ei! Hohote puternice o făcură să se cutremure de plâns, în timp ce ochii plini de lacrimi şi-i aţintea asupra mănuşii, pe care tot o mai ţinea între mâinile tremurătoare.

— Ei, domnişoară, ai găsit-o? întrebă de pe coridor vocea puternică a slujnicei, care urcase şi ea. Eu zic că tot mai bine e s-o freci cu şoric de porc.

Pătrunse înăuntru şi nu înţelese la început, văzând-o scăldată în lacrimi, strângând între degete mănuşa aceea veche. Dar adulmecă prin cameră şi până la urmă ghici motivul desperării.

— La naiba! continuă ea repezit, obicei pe care-l deprinsese tot mai mult în ultima vreme, trebuia să te-aştepţi şi iar să te aştepţi la una ca asta... Ţi-am spus-o data trecută. Îi laşi împreună, ei se distrează... Şi-apoi, poate că doamna avea dreptate, fâşneaţa asta îl aţâţă mai mult decât ‘mneta.

Clătină din cap şi adăugă, vorbind pentru sine, cu supărare:

— Ah! Doamna avea dreptate, cu toate cususrile ei... Eu nu mă pot obişnui şi pace cu gândul că-i moartă.

Seara, la ea în odaie, după ce închise uşa şi puse lumânarea pe comodă, Pauline se prăbuşi pe marginea patului, zicându-şi că trebuie să-l însoare pe Lazare cu Louise. Ziua întreagă, un zumzet puternic ce-i uruia în cap o împiedicase să formuleze cu limpezime gândul; şi-abia la ora aceea din noapte, când putea suferi fără s-o vadă nimeni, dăduse de concluzia aceea inevitabilă. Trebuia să-i căsătorească, şi cuvintele răsunau în ea ca un ordin, ca vocea înţelepciunii şi-a dreptăţii pe care n-o putea astupa. O clipă, ea, atât de curajoasă, se întoarse speriată, crezând că aude vocea mătuşii ce-i spune să-i dea ascultare. Şi-atunci, aşa îmbrăcată cum era, se trânti pe pat, îşi cufundă capul în perne ca să-şi înăbuşe strigătele. Oh! Să-l dea alteia, să-l ştie în braţele alteia, pentru totdeauna, fără nicio speranţă de a-l mai lua înapoi! Nu, nu va avea curajul să facă una ca asta, mai curând să ducă viaţa aceea jalnică, de până atunci, nimeni nu-l va avea; nici ea, nici fata acea, el însuşi se va usca aşteptând. Se zbătu aşa multă vreme, zgâlţâită de-o furie plină de gelozie, care dezvăluia dinainte-i imagini carnale îngrozitoare. Totdeauna, la ea, glasul sângelui avea întâietate, o violenţă pe care nici anii,

nici înţelepciunea n-o domoliseră. Apoi se năruí fără vlagă; trupul fusese nimicit.

Pe urmă, întinsă pe spate, fără a găsi puterea să se dezbrace, Pauline chibzui îndelung. Ajunse să-şi dovedească faptul că Louise va face mai mult decât ea pentru fericirea lui Lazare. Copila aceea atât de gingaşă, cu mângâieri ca de amantă, nu izbutise oare de pe atunci să-l dezbare de plictis? Desigur, o fată ca aceea îi trebuia, veşnic agăţată de gâtul lui, alungind cu sărutări ideile, lui lugubre, spaima de moarte. Şi Pauline se scădea pe sine în propriii ei ochi, găsea că e prea rece, neavând acea atracţie drăgăstoasă de femeie, ci numai bunătate, ceea ce nu e de ajuns pentru bărbaţii tineri. O altă observaţie sfârşi prin a o convinge. Ea se ruinase, iar proiectele vărului, proiectele acelea care-o nelinişteau, aveau să înghită bani mulţi. Se cuvenea oare să-i impună strâmtorarea în care trăia familia, mediocritatea aceea de care-l vedea că suferă? Ar fi fost o viaţă cumplită, plină de veşnice regrete, de certurile şi amărăciunea ambiţiilor ratate. Ea îi aducea toată pizma unei existenţe de mizerie, în timp ce Louise, care era bogată, i-ar fi deschis calea spre situaţiile strălucite la care visa. Era ca şi sigur zvonul că tatăl fetei avea gata pregătit un post pentru viitorul ginere; desigur, era vorba de-o slujbă la bancă şi, cu toate că Lazare se prefăcea că dispreţuieşte pe financiari, lucrurile aveau să se aranjeze, cu siguranţă. Nu mai putea şovăi, acum i se părea că ar fi săvârşit o acţiune josnică dacă nu i-ar fi căsătorit. Căsătoria aceea, în insomnia ei, era un deznodământ firesc şi necesar pe care trebuia să-l grăbească, dacă nu voia să decadă în propriii săi ochi.

Noaptea întreagă şi-o petrecu dând această bătălie. Când se ivi ziua, Pauline în sfârşit se dezbrăcă. Era foarte liniştită, se bucură de-o odihnă deplină, numai aşa, stând în pat, fără să poată încă adormi. Niciodată nu se simţise atât de uşoară, nu îmbrăţişase lucrurile de-atât de sus şi cu-atâta

detaşare. Totul luase sfârşit, stârpise egoismul din ea, nu-şi mai punea speranţe în nimeni şi-n nimic; în adâncul ei sălăşluia voluptatea subtilă a sacrificiului. Nu-şi mai regăsea' vechea dorinţă de-a face fericirea celor dragi, nevoia aceea de autoritate care acum îi apărea drept cel din urmă refugiu al geloziei. Orgoliul abnegaţiei pierise şi el, accepta ca familia să fie fericită în afara ei. Era gradul suprem al iubirii faţă de ceilalţi: să dispari, să dai totul şi să crezi că nu dai îndeajuns, să iubeşti într-atât încât să fii bucuros de o fericire la care n-ai contribuit şi din care nu te vei înfrupta. Soarele se înălţa pe cer, când adormi adânc.

În ziua acea Pauline coborî foarte târziu. Trezindu-se, avu bucuria să simtă în ea, limpezi şi neatinse, hotărârile din ajun. Apoi îşi dădu seama că uitase de propria-i soartă şi că totuşi se cuvenea să se gândească la ziua de mâine, în noua situaţie în oare se va vedea pusă. Chiar dacă avea curajul să-l căsătorească pe Lazare şi pe Louise, niciodată nu va avea curajul să rămână lângă ei, să se împărtăşească din intimitatea fericirii lor: devotamentul are şi el limitele lui, se temea să n-o apuce iarăşi crizele de violenţă, să nu facă vreo scenă îngrozitoare de pe urma căreia să moară de ruşine. De altfel, nu făcea şi-aşa destule pentru ei? Cine ar fi avut cruzimea să-i impună această tortură inutilă? Luă aşadar pe loc o hotărâre irevocabilă: să plece, să părăsească locuinţa aceea plină de amintiri neliniştitoare. Asta însemna să-şi schimbe întreaga viaţă, dar nu dădea îndărăt în faţa acestui lucru.

La prânz, se arătă veselă şi liniştită, ca totdeauna. Vederea lui Lazare şi-a Louisei, strânşi unul lângă altul, şuşotind şi râzând n-o făcu să-şi piardă curajul şi nu simţi nicio altă slăbiciune decât ceva ca un sloi de gheaţă în inimă. Apoi, cum era într-o sâmbătă, puse la cale să-i trimită departe, într-o plimbare, ca să se afle singură în clipa când doctorul Cazenove avea să vină. Cei doi plecară, iar Pauline avu precauţia să-i iasă în întâmpinare doctorului

pe drum. De cum o zări, acesta o pofti să urce în cabrioletă, ca s-o aducă acasă. Dar fata îl rugă să coboare, se întoarseră încetişor, în timp ce Martin, la o sută de metri În faţa lor, mâna trăsura.

Şi Pauline, în câteva cuvinte simple, îşi descarcă inima. Spuse totul, planul de-a i-l da pe Lazare Louisei, hotărârea de-a părăsi casa. Confesiunea aceea i se părea necesară, n-ar fi voit să procedeze ca dintr-o toană, iar bătrânul doctor era singurul om care o putea înţelege.

Deodată, Cazenove se opri în mijlocul drumului şi o strânse în braţele lui slabe. Tremura de emoţie, o sărută zgomotos pe păr şi începu s-o tutuiască.

— Ai dreptate, fată dragă... Şi, ştii ce? Eu sunt încântat, pentru că lucrurile puteau lua o întorsătură şi mai proastă. Sunt luni de zile de când gândul ăsta mă chinuie, mi-era rău când veneam la voi, într-atât de nefericită simţeam că eşti... Ah! Ştiu că te-au jumulit frumuşel, oamenii ăştia de treabă: mai întâi banii, apoi inima...

Fata încercă să-l întrerupă.

— Dragul meu prieten, te implor... îi judeci rău.

— Se prea poate, dar asta nu mă împiedică să mă bucur pentru tine. Da, da, dă-i-l pe Lazare al tău, nu-i un dar prea de preţ pe care i-l faci celeilalte... Oh, desigur, băiatul e fermecător, plin de cele mai bune intenţii; dar prefer ca cealaltă să fie nefericită lângă el. Flăcăii ăştia care se plictisesc de toate sunt prea greu de dus, chiar şi pentru o spinare zdravănă cum e a ta. Ţi-aş dori mai curând drept bărbat un ucenic de măcelar, da, un ucenic de măcelar, dar care să râdă de dimineaţa până seara de să-şi rupă fălcile. Apoi, văzând că fetei i-au dat lacrimile, adăugă:

— Bine! îl iubeşti, să nu mai vorbim despre asta. Şi mai sărută-mă o dată, de vreme ce eşti o fată cum nu se mai află şi judeci aşa de sănătos... Şi nerodul ăla care nu pricepe!

Îi luase braţul, o strângea la pieptul lui. Pe urmă vorbiră

cu înţelepciune, începând iarăşi să meargă. Nici vorbă, ar face bine să părăsească Bonneville-ul; şi luă asupră-i să-i găsească o slujbă. Tocmai se întâmpla să aibă la Saint-Lô o rudă bătrână şi bogată care căuta o domnişoară de companie. Pauline s-ar simţi de minune pe lângă ea, cu atât mai mult cu cât, doamna neavând copiii, ar fi putut să se ataşeze de ea, poate s-o şi adopte mai târziu. Totul a fost aranjat, doctorul făgădui să-i dea un răspuns definitiv până în trei zile şi hotărârâ să nu spună nimănui despre intenţia aceea de-a pleca. Fata se temea ca gestul ei să nu fie luat drept o ameninţare, voia să-i căsătorească, apoi numaidecât să plece, pe tăcute, ca o persoană de prisos ce s-ar fi aflat de-atunci încolo.

A treia zi Pauline primi o scrisoare din partea doctorului: era aşteptată la Saint-Lô de îndată ce-avea să fie liberă. Şi tot în ziua aceea, în timp ce Lazare nu era acasă, o luă pe Louise în fundul grădinii, pe o bancă veche, adăpostită de-o tufă de tamarin. În faţa lor, pe deasupra zidului scund, nu se vedea decât marea şi cerul, o imensitate albastră întreruptă la orizont de o simplă linie.

— Drăguţa mea, îi zise Pauline cu aerul ei matern, să vorbim ca două surori, vrei?... Ţin oarecum la tine...

Louise o întrerupse, luând-o de mijloc.

— Oh, da!

— Dacă-i aşa, dacă şi tu ţii la mine, să ştii că rău faci că nu-mi spui tot ce ai pe inimă... De ce vrei să-mi ascunzi secretele tale?

— N-am niciun fel de secret.

— Ba da, n-ai căutat de-ajuns... Hai, deschide-ţi inima!

Şi amândouă, pentru o clipă, se priviră atât de aproape, încât îşi simţiră una alteia căldura răsuflării. Atâta doar că privirea uneia se înceţoşa încetul cu încetul, sub privirea limpede a celeilalte. Tăcerea ajunsese penibilă.

— Spune-mi tot. Dacă sunt spuse, lucrurile sunt pe jumătate ca şi aranjate, în timp ce dacă sunt ascunse,

ajungi să faci din ele lucruri urâte... Nu-i aşa? N-ar fi frumos să ne supărăm din nou, să ajungem iar la ceea ce-am regretat atâta.

Atunci Louise izbucni zgomotos în plâns. O strânse de mijloc pe Pauline cu mâini tremurătoare, îşi lăsă capul în jos şi şi-l ascunse la pieptul prietenei, suspinând printre lacrimi:

— Oh, e rău că ne întoarcem iar la asta. N-ar trebui niciodată să mai aducem vorba, niciodată!... Mai curând goneşte-mă pe loc decât să-mi faci necazul ăsta.

Repede, Pauline încercă s-o liniştească.

— Nu, înţeleg eu bine... Iar mă bănuieşti. De ce-mi vorbeşti despre un secret? N-am niciun secret, fac tot ce-i cu putinţă pe lumea asta ca tu să nu ai ce-mi reproşa. Nu-i vina mea dacă te îngrijorează unele lucruri: eu, una, îmi supraveghez până şi felul de-a râde, deşi nu s-ar părea. Iar dacă nu mă crezi, atunci am să plec, am să plec numaidecât.

Erau singure în spaţiul acela necuprins. Grădina pârjolită de vântul din vest se întindea la picioarele lor ca un teren viran, în timp ce dincolo de ea, marea nemişcată îşi desfăşura infinitul.

— Ascultă-mă, ce naiba! strigă Pauline. Nu-ţi fac nicio mustrare, dimpotrivă, vreau să te liniştesc.

Şi apucând-o de umeri, silind-o să-şi ridice ochii, îi spuse blând, ca o mamă ce-i pune întrebări propriei ei copile:

— Îl iubeşti pe Lazare?... Şi el te iubeşte, ştiu.

Un val de sânge o năpădi pe Louise în obraji. Tremura toată, voia să scape din strânsoare şi s-o ia la fugă.

— Oh, Doamne! se vede că sunt stângace de vreme ce nu pricepi! Aş aduce, oare, vorba despre asta dac-ar fi să te necăjesc?... Vă iubiţi, nu-i aşa? Ei, bine! Vreau să vă căsătoresc, e foarte simplu.

Louise, uluită, încetă să se mai zbată. Uimirea îi secase lacrimile, ţintuind-o locului, cu mâinile căzute pe lângă ea, neputincioase.

— Cum aşa? Dar tu?

— Eu, draga mea, eu mi-am pus întrebări foarte serios de câteva săptămâni, noaptea mai ales, în orele acelea de veghe, când vezi mai limpede... Şi mi-am dat seama că nu nutresc pentru Lazare decât o mare prietenie. Oare nu vezi şi tu? Suntem camarazi, doi băieţi ai zice, nu există între noi înflăcărarea aceea a îndrăgostiţilor...

Îşi căuta cuvintele, ca minciuna "să-i pară adevărată. Dar rivala ei n-o slăbea deloc din priviri, ca şi cum i-ar fi pătruns înţelesul ascuns al spuselor.

— De ce minţi, şopti în cele din urmă. Eşti tu, oare, în stare să nu mai iubeşti, când iubeşti?

Pauline se tulbură.

— În sfârşit, n-are importanţă, vă iubiţi, e foarte firesc să te ia în căsătorie... Eu am crescut odată cu el, îi voi rămâne soră. Oamenilor le piere cheful, după ce-au aşteptat atât de mult... Şi-apoi mai sunt o sumedenie de alte motive...

Îşi dădu seama că pierde terenul, că se rătăceşte, aşa că reluă, pradă sincerităţii ei obişnuite:

— Oh! Draga mea, lasă-mă să fac lucrul ăsta! Dacă îl mai iubesc îndeajuns încât să doresc să fie soţul tău, înseamnă că acum cred că eşti necesară fericirii lui. Oare faptul ăsta îţi displace? Să fii în locul meu, n-ai face la fel?... Hai, să vorbim pe şleau. Vrei să complotezi alături de mine? Vrei să ne înţelegem împreună, ca să-l silim să fie fericit? Chiar dacă s-ar supăra, dacă ar crede că îmi datorează ceva, va trebui să mă ajuţi să-l conving, căci pe tine te iubeşte, de tine are nevoie... Te rog să-mi fii complice, să punem totul la cale pe îndelete, în timp ce suntem singure.

Dar Louise o simţea atât de înfrigurată, atât de sfâşiată în rugăminţile ei, încât avu un ultim gest de revoltă.

— Nu nu, nu primesc!... Ar fi îngrozitor ceea ce-am face. Tu încă îl mai iubeşti, simt prea bine lucrul ăsta, şi nu mai ştii ce să născoceşti ca să te chinui şi mai mult... în loc să te ajut, am să-i spun tot. Da, de îndată ce se va întoarce...

Pauline, cu amândouă braţele ei caritabile, o îmbrăţişa din nou, împiedicând-o să continue, strângându-i capul la piept.

— Taci din gură, copil rău ce eşti!… Trebuie să ne gândim la el!

Se lăsă tăcerea, în timp ce ele rămâneau astfel îmbrăţişate. Nemaiavând putere să lupte, Louise ceda, lăsându-se în voia verişoarei, cu obişnuitele ei gesturi de alint, languroase; şi un şuvoi de lacrimi i se scurgea din ochi, dar lacrimi blânde, care picurau încetişor. Fără să vorbească, îşi strângea din când în când prietena, ca şi cum n-ar fi găsit nimic altceva mai discret şi mai profund pentru a-i exprima mulţumirea. Simţea că Pauline e mai presus decât ea, atât de îndurerată şi atât de sus, încât nici măcar nu îndrăznea să-şi înalţe ochii, de teamă să nu-i întâlnească privirea. Totuşi, după câteva clipe, îndrăzni, îşi dădu capul pe spate, simţindu-se stingherită dar şi fericită în acelaşi timp, apoi îşi înălţă buzele şi-o sărută în tăcere. Marea, în depărtare, sub cerul imaculat, n-avea niciun val oare să-i întretaie albastrul necuprins. Simţeau o asemenea curăţie, o asemenea simplitate, încât multă vreme rămaseră fără a-şi spune nimic.

Când Lazare se întoarse, Pauline urcă la el în cameră, încăperea aceea uriaşă şi scumpă în care crescuseră amândoi. Fata voia să-şi ducă opera la bun sfârşit chiar în ziua aceea. Cu el, n-o luă pe ocolite, ci vorbi hotărât. Odaia era plină de amintiri de pe vremuri: alge uscate zăceau ici şi colo, modelul ţăruşilor stătea sus, pe pian, masa era ticsită de cărţi de ştiinţă şi partituri.

— Lazare, îl întrebă, vrei să stăm puţin de vorbă? Am lucruri serioase să-ţi spun.

El păru mirat, veni spre ea.

— Oare tata se simte aşa de rău?

— Nu, ascultă… Trebuie în sfârşit să vorbim despre asta, pentru că dacă tăcem nu ne-ajută cu nimic. Îţi aminteşti că

mătuşa plănuise să ne căsătorim; am vorbit mult despre asta, dar acum sunt luni de zile de când nu s-a mai rostit un cuvânt. Iată ce cred eu: că ar fi înţelept să renunţăm la o asemenea idee.

Băiatul se îngălbenise; dar n-o lăsă să isprăvească, strigă din toate puterile:

— Cum? Ce tot spui acolo?... Dar, oare, nu tu mi-eşti soţie? Mâine, dacă vrei, ne ducem la abate şi-i spunem să isprăvească... Şi asta numeşti tu lucruri serioase!

Pauline îi răspunse liniştit:

— E foarte serios, de vreme ce te superi... îţi spun din nou că trebuie să vorbim despre asta. Desigur, suntem vechi camarazi, dar tare mă tem că nu suntem plămădiţi ca doi îndrăgostiţi. La ce bun să ne înverşunăm, când până la urmă, poate, nu vom fi fericiţi niciunul, nici celălalt.

Atunci Lazare se pierdu într-un potop de vorbe întretăiate. Voia, oare, să se certe cu el? Dar nu putea să stea tot timpul agăţat de gâtul ei. Dacă nunta lor fusese amânată din lună în lună, ştia prea bine că vina nu el o purta. Şi era nedrept să-i spună că n-o mai iubeşte. O iubise atât, chiar în camera aceea, încât nici nu mai îndrăznea să atingă nimic, din teama de-a nu se purta urât. La evocarea acestei amintiri a trecutului, obrajii Paulinei se împurpurară. Lazare avea dreptate, îşi amintea de dorinţa lui ce dăinuise puţin, de răsuflarea lui arzătoare cu care o învăluia. Dar cât de departe erau acum orele acelea de patimă minunată, şi ce prietenie rece de frate nutrea faţă de ea? De aceea răspunse cu tristeţe:

— Dragul meu prieten, dacă m-ai iubi cu adevărat, în loc să ţii un discurs, aşa cum faci, ai fi fost de mult în braţele mele, şi-ai plânge, şi-ai găsi alte argumente ca să mă convingi.

Lazare păli şi mai mult, schiţă un gest vag, de protest, lăsându-se să cadă pe un scaun.

— Nu, continuă Pauline, e limpede, nu mă mai iubeşti...

Ce vrei? Fără îndoială că nu suntem făcuţi unul pentru altul. Când stăteam închişi aici, n-aveai încotro şi te gândeai la mine. Iar mai târziu, gândul ăsta s-a dus, n-a ţinut, pentru că nu avea nimic din ce te-ar fi putut ţine.

Un ultim protest exasperat îl făcu să-şi iasă din fire. Se răsuci pe scaun şi bâlbâi:

— În sfârşit, unde vrei să ajungi? Ce înseamnă toate astea, te întreb? Mă întorc liniştit, urc să-mi iau papucii şi tu pici pe capul meu aşa, pe nepusă masă, şi spui o poveste abracadabrantă... Nu te mai iubesc, nu suntem făcuţi unul pentru celălalt, trebuie să rupem căsătoria... încă o dată, ce înseamnă toate astea?

Pauline, care se apropiase de el, rosti cuvintele rar:

— Asta înseamnă că o iubeşti pe alta şi că te sfătuiesc să te însori cu ea.

O clipă, Lazare rămase mut. Apoi luă hotărârea să rânjească. Bine! Prin urmare scenele începeau iar, din nou gelozia ei avea să dea totul peste cap! Nu suporta să-l vadă vesel o singură zi, simţea nevoia să facă gol în jurul lui. Pauline îl asculta cu un aer profund îndurerat; şi, dintr-odată, îşi puse mâinile tremurătoare pe umerii lui, dând frâu liber inimii să izbucnească în acest strigăt fără de voie:

— O, dragul meu! Cum poţi crede că aş vrea să te chinui! ... Tot nu pricepi că nu doresc decât ca tu să te simţi bine, că aş îndura orice numai ca să te ştiu mulţumit o oră! Nu-i aşa? o iubeşti pe Louise, ei bine! îţi spun s-o iei de nevastă... înţelege bine, eu nu mai contez, ţi-o dau pe fata asta.

Se uită la ea, speriat. La o fire nervoasă şi fără echilibru ca a lui sentimentele săreau de la o extremă la alta, la cel mai neînsemnat şoc. Începu să clipească des, izbucni în plâns!

— Taci, sunt un mizerabil! Da, mă dispreţuiesc pentru tot ce se întâmplă în casa asta de ani de zile... Sunt debitorul tău, să nu spui nu! Ţi-am luat banii, i-am prăpădit ca un

nerod, şi iată că acum am decăzut într-atât, încât îmi dai de pomană cuvântul pe care ţi l-am dat, ca unui milog, ca unui om lipsit de curaj şi de onoare.

— Lazare! Lazare! şopti fata înspăimântată.

Cu o mişcare furioasă, Lazare sărise în picioare, şi mergea, se izbea cu pumnii în piept.

— Lasă-mă! Dacă ar fi să fac dreptate, ar trebui să mă omor pe loc… Nu-i aşa că pe tine se cuvenea să te iubesc? Nu e îngrozitor că o doresc pe astălaltă, care nu mi-era hărăzită, care nu-i atât de bună ca tine şi mai puţin arătoasă, mai ştiu şi eu? Când un bărbat se pretează la aşa ceva, înseamnă că se târăşte în mocirlă… Vezi că nu ascund nimic, că nu încerc deloc să mă scuz… Ascultă, decât să-ţi accept sacrificiul, mai curând o dau eu însumi pe Louise afară şi mă duc în America, şi n-am să vă mai văd niciodată, nici pe una, nici pe cealaltă.

Îndelung, Pauline se strădui să-l potolească şi să-l facă să-i vină mintea la cap. Nu putea şi el o dată măcar să ia viaţa aşa cum era, fără exagerare? Oare nu vedea că îi vorbea cu înţelepciune, după ce chibzuise îndelung? Căsătoria asta avea să fie minunată pentru toată lumea. Dacă putea vorbi despre ea atât de liniştit, însemna că, departe de a mai suferi, acum ajunsese s-o dorească şi ea. Dar, dusă de dorinţa de a-l convinge, făcu stângăcia să pomenească despre zestrea Louisei, lăsând să se înţeleagă că Thibaudier, imediat după căsătorie, avea să-i ofere un post ginerelui său.

— Asta-i! strigă Lazare apucat iar de furie, vinde-mă acum! Spune repede că nu te mai vreau pentru că te-am ruinat şi că am obrăznicia să mă adresez alteia, să mă însor cu o fată bogată… Ah! nu! Toate astea sunt prea urâte. Niciodată, pricepi? Niciodată!

Pauline, ajunsă la capătul puterilor, încetă să-l mai roage. Se lăsă tăcerea. Lazare se prăbuşise iar pe scaun, cu picioarele frânte, în timp ce fata, la rândul ei, se plimba prin

încăperea aceea mare, dar încet, întârziind dinaintea fiecărei mobile; şi, din toate acele vechi lucruri prietene, din masa pe care o frecase atâta cu coatele, din dulapul unde se mai aflau încă jucăriile ei de copil, din toate amintirile ce zăceau acolo îi urca spre inimă o speranţă de care nu voia să ţină seamă dar a cărei blândeţe, totuşi, punea pe de-a-ntregul stăpânire pe ea, puţin câte puţin. Şi dacă o iubea cu-adevărat, îndeajuns pentru a refuza să fie al alteia! Dar ştia ea prea bine ce urmează după clipele părăsirii de sine, ascunse în spatele înflăcărării dintâi a sentimentelor frumoase. Şi-apoi, era o laşitate să spere, se temea să cedeze vreunui vicleşug al slăbiciunii.

— O să te gândeşti, spuse drept încheiere, oprindu-se dinaintea lui. Nu vreau să ne chinuim mai mult... Sunt sigură că mâine o să fii mai înţelegător.

Ziua următoare însă şi-o petrecură într-o mare stânjeneala. O tristeţe mocnită, un fel de acreală întuneca iarăşi casa. Louise avea ochii roşii, Lazare fugea de ea şi-şi petrecea ceasuri întregi încuiat la el în odaie. Apoi, în zilele următoare, stingherеala aceasta se. Risipi puţin câte puţin, iar râsetele începură iar, şi şuşotelile şi atingerile mângâietoare. Pauline aştepta, amăgită de speranţe nebuneşti, în ciuda judecăţii. Înaintea acestei incertitudini groaznice, i se păru că nu ştiuse ce-i suferinţa. În sfârşit, într-o seară, pe când cobora la bucătărie să ia o lumânare, îi găsi pe Lazare şi pe Louise sărutându-se pe coridor. Fata fugi râzând, iar el, îndrăzneţ din pricina întunericului, o apucă în braţe pe Pauline, sărutând-o zgomotos pe amândoi obrajii, ca un frate.

— M-am gândit, şopti el. Eşti cea mai bună dintre femei şi cea mai înţeleaptă... Dar te iubesc în continuare, te iubesc aşa cum am iubit-o pe mama.

Pauline avu puterea să răspundă:

— Treaba e ca şi făcută, sunt foarte mulţumită.

De teamă să nu leşine, nu îndrăzni să intre în bucătărie,

atât de palidă se simţea, după răceala feţei. Fără lumină, urcă din nou, zicând că uitase ceva. Şi-acolo, în camera ei, în întuneric, crezu c-avea să moară, se sufoca, neputând nici măcar să plângă. Oare ce-i făcuse de împinsese cruzimea până acolo încât îi scormonise rana? Nu putuse să accepte pe loc, în ziua în care era stăpână pe puterile ei, fără să se îmbete cu o speranţă deşartă? Acum sacrificiul era dublu, îl pierdea a doua oară şi cu atât mai dureros cu cât îşi închipuise că-l va recâştiga. Doamne Sfinte! Era ea curajoasă, dar ce groaznic lucru să-i facă misiunea atâta de cumplită.

Totul a fost repede pus la punct. Véronique, năucită, nu mai înţelegea nimic, zicând că lucrurile mergeau cu susul în jos de când cu moartea doamnei. Dar mai cu seamă pe Chanteau îl răscoli deznodământul acesta. El care de obicei nu se ocupa de nimic şi dădea din cap a încuviinţare la fiecare toană a celorlalţi, retras parcă în egoismul minutelor de linişte pe care le fura durerii, începu să plângă atunci când Pauline îi anunţă ea însăşi noua schimbare. Se uita la ea, se bâlbâia, mărturisirile îi scăpau în cuvinte întretăiate: nu era vina lui, ar fi voit ca lucrurile să se petreacă altfel, pe vremuri, şi în privinţa banilor, şi-a măritişului; dar Pauline ştia cât de rău stătea el cu sănătatea. Şi-atunci fata îl sărută, jurându-i că ea îl silea pe Lazare s-o ia pe Louise de nevastă, din interes. În primul moment nu îndrăzni s-o creadă, clipea din ochi cu o rămăşiţă de tristeţe, tot zicând:

— Chiar aşa? Chiar aşa?

Apoi, cum o văzu că râde, se consolă repede şi deveni de-a dreptul vesel. În sfârşit, i se ridicase o piatră de pe inimă, căci povestea aceea veche îi stătea pe suflet, fără a îndrăzni să aducă vorba despre ea. O sărută pe Louisette pe obraji, şi seara, la desert, le cântă cu cântecel. Totuşi în clipa când să fie dus la culcare, ceru să fie liniştit încă într-o privinţă.

— Tu rămâi cu noi, nu-i aşa? o întrebă pe Pauline.

Fata şovăi o clipă; şi, roşind de minciună, îi răspunse:

— Bineînţeles.

Le trebuiră o lună întreagă pentru formalităţi. Thibaudier, tatăl Louisei, acceptase numaidecât cererea în căsătorie a lui Lazare, care-i era fin. Între ei nu avu loc nicio discuţie, decât cu două zile înainte de nuntă, când tânărul refuză hotărât să conducă la Paris o companie, de asigurări, în care bancherul era cel mai de seamă acţionar. Lazare găsea de cuviinţă să mai rămână încă un an sau doi la Bonneville, unde avea să scrie un roman; o capodoperă, înainte de-a se duce să cucerească Parisul. De altfel, Thibaudier se mulţumi să înalţe din umeri, zicându-i în glumă că e un mare nerod.

Căsătoria trebuia să se celebreze la Caen. În ultimele două săptămâni umblară întruna între Caen şi Bonneville. Pauline era ameţită, o însoţea pe Louise, se întorcea frântă. Cum Chanteau nu se putea mişca din Bonneville, ea trebuise să promită că va asista la ceremonie, unde avea să fie singura reprezentantă a familiei vărului său. Apropierea zilei aceleia o îngrozea în ajun, făcu în aşa fel ca să nu doarmă la Caen în noaptea căsătoriei, deoarece i se părea că avea să sufere mai puţin dacă se întorcea să doarmă în odaia ei, cuprinsă de legănatul iubit al oceanului. Pretextă că sănătatea unchiului o îngrijora, că nu voia să stea departe de el atât de mult. Zadarnic insistă chiar bătrânul să stea câteva zile acolo: doar nu era bolnav, nu? dimpotrivă, foarte surescitat de gândul căsătoriei, de masa din care n-avea să se înfrupte, plănuia cu viclenie să-i ceară slujnicei, în lipsa Paulinei, o mâncare oprită, potârnichi împănate, de pildă, ceea ce nu mânca niciodată fără să fie sigur de-o criză. În ciuda tuturor insistenţelor, fata răspunse că în seara aceea rămânea la Bonneville; şi se gândea că astfel va putea fi mai liberă, ca a doua zi să-şi facă valiza şi să dispară.

O ploaie măruntă cădea, tocmai bătuse de miezul nopţii,

când vechea berlină a lui Malivoire o aduse pe Pauline în seara căsătoriei, îmbrăcată într-o rochie din mătase albastră, prost apărată de un şal micuţ, dârdâia, foarte palidă, dar cu mâinile fierbinţi. O găsi în bucătărie pe Véronique aşteptând-o, adormită pe-un colţ al mesei; iar flacăra înaltă a luminării o făcu să clipească din ochii adânc întunecaţi, ca şi cum ar fi rămas plini de tenebrele de pe drum, pe când rămăseseră larg deschişi, de la Arromanches. Nu putu scoate decât cuvinte dezlânate de la slujnica pe jumătate adormită: domnul nu fusese cuminte, acum dormea, nimeni nu venise. Şi-atunci, Pauline luă o lumânare şi urcă, îngheţată de casa aceea goală, deznădăjduită de moarte din pricina întunericului şi-a tăcerii care-i striveau umerii.

Ajunsă la etajul al doilea, se grăbi să se adăpostească la ea în odaie, când o mişcare irezistibilă, de care se miră, o făcu să deschidă uşa lui Lazare. Înălţă lumânarea, să poată vedea, de parcă odaia i s-ar fi părut plină de fum. Nimic nu se schimbase, fiecare mobilă era la locul ei, şi totuşi, Pauline avea senzaţia unui dezastru, a unei nimiciri, o spaimă ascunsă, aidoma celei din odaia unui mort. Cu paşi înceţi, înainta până la masă, privind călimara, pana, o pagină începută care tot mai zăcea pe-acolo. Apoi plecă. Se terminase, uşa se închise asupra golului plin de zgomote al camerei.

La ea, avu aceeaşi senzaţie de necunoscut. Să fi fost aceea camera ei, cu trandafiraşii albaştri ai tapetului, cu patul de fier, strâmt, înconjurat cu perdeluţe de muselină? Şi totuşi trăise acolo atâţia ani! Fără să pună lumânarea jos, ea, atât de curajoasă de obicei, inspecta totul, dădu perdelele la o parte, se uită sub pat, pe după mobile. Era în ea ca o zguduire, o stupoare ce-o făcea să stea ţintuită dinaintea mobilelor. Niciodată n-ar fi crezut că o asemenea spaimă avea să pogoare din plafonul acela, de pe care cunoştea fiece pată; şi-atunci, regretă că nu rămăsese la

Caen, casa aceea o înspăimânta ca niciodată, atât de plină de amintiri şi-atât de goală era, cufundată toată în întuneric şi rece în noaptea aceea cu furtună. Gândul să se culce îi era de neîndurat. Se aşează, fără ca măcar să-şi scoată pălăria, rămase câteva clipe nemişcată, cu ochii larg deschişi la flacăra luminării ce-o orbea. Dintr-odată se miră, ce căuta ea în locul acela, cu capul plin de un zumzet a cărui rumoare o împiedica să gândească? Era ora unu, avea să se simtă mai bine în pat. Şi începu să se dezbrace, cu mâinile înfrigurate şi încete.

O nevoie de ordine stăruia în acel haos al vieţii sale. Îşi strânse grijuliu pălăria, aruncă o privire spre botine, să vadă dacă nu s-au murdărit. Îşi pusese rochia pe spătarul unui scaun, nu mai avea pe ea decât un jupon şi cămaşa, când privirea i se opri pe sânii de fecioară. Puţin câte puţin, o flacără îi împurpura obrajii. Din încâlceala minţii, imagini se precizau, apărându-i dinaintea ochilor, cei doi la ei în cameră, acolo, o cameră pe care o cunoştea, unde ea însăşi în dimineaţa aceea adusese flori. Mireasa era culcată, el intra, se apropia cu un râset tandru. Cu un gest violent, lăsă juponul să alunece, îşi scoase cămaşa şi, goală acum, se privi din nou. Aşadar nu pentru ea erau podoabele acelea ale dragostei? Niciodată, desigur, nuntirea n-avea să vină. Privirea îi coborî de la pieptul tare cu muguri pe el, unde mocnea preaplinul sevei, spre şoldurile încăpătoare, spre pântecul unde dormea o maternitate viguroasă. Era pârguită cum se cuvine, vedea cum viaţa îi pulsează în mâini şi-n picioare, cum înflorea la încheieturile tainice ale cărnii părul brun, îşi respira mirosul de femeie, ca un buchet deschis în aşteptarea fecundării. Şi nu ea, ci cealaltă, în adâncul camerei aceleia de-acolo, pe care şi-o amintea limpede, stătea leşinată în braţele soţului a cărui venire ea însăşi o aşteptase atâţia ani!

Se aplecă şi mai mult. Scurgerea roşie a unei picături de sânge de-a lungul coapsei o mira. Dintr-odată înţelese:

cămaşa ei, năruită la pământ, părea să fi fost împroşcată ca după ce faci o rană cu cuţitul. De asta simţea, de când plecase din Caen, o asemenea slăbiciune prin tot corpul. Nu se aştepta să fie atât de devreme, rana aceea, pe care pierderea dragostei o deschisese, aducând-o la înseşi izvoarele vieţii. Şi vederea acelei vieţi care pierea, inutilă, îi spori deznădejdea. Prima oară îşi amintea cum strigase de spaimă, când, într-o dimineaţă, se trezise însângerată. Mai târziu, oare nu avusese copilăria, într-o seară, înainte de-a sufla în lumânare, să-şi cerceteze cu o privire furişă înflorirea deplină a trupului şi-a sexului? Era mândră ca o proastă, gusta fericirea de-a fi femeie. Ah! Jalnic lucru! Ploaia roşie a pubertăţii cădea acolo, astăzi, asemănătoare lacrimilor zadarnice pe care fecioara le vărsa în ea…

…Şi-atunci simţi gelozia până la adâncul măruntaielor, la închipuirile ce i se perindau mereu prin minte. Voia să trăiască, să trăiască pe deplin, să se bucure de viaţă, ea, care iubea viaţa! La ce bun să trăieşti, dacă nu-ţi dărui fiinţa? Şi-i vedea pe cei doi, o ispitea gândul să-şi mutileze nuditatea şi căuta foarfecele din priviri. De ce să nu taie pieptul, să-şi frângă coapsele, să-şi deschidă pe deplin pântecele? Era mai frumoasă decât fata aceea blondă şi slabă, era mai puternică, iar el, cu toate acestea, n-o alesese pe ea. Niciodată nu-l va cunoaşte, nimic din ea nu trebuia să-l mai aştepte de-acum încolo, nici braţele, nici şoldurile, nici buzele. Totul putea fi aruncat la gunoi, ca o zdreanţă. Era oare cu putinţă ca ei să fie împreună iar ea să rămână singură, să tremure de frig în casa aceea neîncălzită?

Deodată, se trânti pe pat cu faţa în jos. Apucă perna între braţele tremurătoare, muşcând-o ca să-şi înăbuşe hohotele de plâns şi încerca să-şi ucidă carnea revoltată, zdrobind-o de saltea. Suspine prelungi o străbăteau, din creştet până-n tălpi. Zadarnic pleoapele i se strângeau, ca să nu mai vadă, vedea totuşi, lucruri monstruoase se desprindeau din

întuneric. Ce să facă? Să-şi crape ochii şi să vadă mai departe, totdeauna, poate!

Minutele se scurgeau, nu mai avea decât conştiinţa propriei sale torturi. Teama o făcu să se ridice în picioare. Cineva se afla acolo, auzise râzând. Dar nu dădu decât peste lumânare, consumată aproape toată, şi care făcuse să pocnească tipsia sfeşnicului. Şi dacă, totuşi, cineva o văzuse? Râsul acela închipuit încă îi mai alerga peste piele, ca o mângâiere brutală. Oare ea era fata aceea goală? O apucă ruşinea, îşi încrucişa repede mâinile peste sâni, ca să nu se mai vadă pe sine. În sfârşit, repede, îşi petrecu o cămaşă de noapte, se duse să se vâre în aşternut, pe care-l trase până la bărbie. Trupul îi tremura, se chircea de tot. Acum, cu lumânarea stinsă, nu mai mişca, zdrobită de ruşinea crizei aceleia.

Pauline îşi făcu valiza în cursul dimineţii, fără să aibă tăria să-l anunţe pe Chanteau că pleacă. Dar seara fu nevoită să-i spună tot, deoarece doctorul Cazenove trebuia să vină a doua zi după ea, ca s-o ducă el însuşi la ruda lui. Când înţelese, unchiul, răscolit tot, îşi înălţă bietele lui mâini infirme într-un gest smintit, ca pentru a o reţine; şi se bâlbâia, o implora. N-avea să facă niciodată una ca asta, n-avea să-l părăsească, ar fi însemnat o crimă, avea să i se tragă moartea, nu încăpea nicio îndoială. Apoi, după ce-o văzu cum se îndârjeşte în blândeţea ei şi ghici care sunt motivele, se hotărî să spună ce prostie făcuse să mănânce potârniche în ajun. Înţepături uşoare se şi făceau simţite la încheieturi. Veşnic aceeaşi poveste, era o bătălie din care ieşea mereu învins: să mănânce? sau să se chinuie? şi mânca, sigur că avea să sufere, mulţumit şi îngrozit în acelaşi timp. Dar poate că nu va avea curajul să-l părăsească în toiul unei crize.

Într-adevăr, pe la ora zece dimineaţa, Véronique urcă s-o anunţe pe domnişoara că îl aude pe domnul răcnind la el în odaie. Era în toanele cele mai proaste, bombănea prin toată

casa că, dacă domnişoara pleacă, şi ea avea s-o şteargă, pentru că s-a săturat să îngrijească un bătrân cu minte atât de puţină. Pauline, o dată mai mult, trebui să se aşeze la căpătâiul unchiului. Când doctorul veni s-o ia, i-l arătă pe bolnav, care triumfa, urla cât îl ţineau puterile, îi striga să plece dacă o lasă inima. Totul fu amânat.

În fiecare zi, fata tremura la gândul întoarcerii lui Lazare şi-a Louisei, pe care noua lor cameră, fosta cameră de oaspeţi, aranjată pentru ei, îi aştepta de-a doua zi după căsătorie. Nu mai veneau de la Caen, Lazare scria că lua note despre lumea finanţelor, înainte de-a se înfunda la Bonneville, ca să înceapă lucrul la o carte mare, prin care voia să spună adevărul despre oamenii de afaceri. Apoi, într-o bună dimineaţă, sosi fără nevastă-sa, anunţându-i liniştit că avea să se instaleze cu ea la Paris: socrul îl convinsese, primise postul în compania de asigurări, sub pretextul că astfel putea lua note pe viu; şi, mai târziu, va vedea el, se va întoarce la literatură.

După ce Lazare umplu două lăzi cu lucrurile trebuitoare şi după ce berlina lui Malivoire îl luă, Pauline se întoarse în casă năucă, nemaiaflând în ea vechile-i porniri. Chanteau, foarte suferind încă, o întrebă:

— Rămâi, nădăjduiesc? Aşteaptă măcar să mă îngropi!

Fata nu voi să răspundă pe loc. Sus, valiza gata făcută aştepta. O privea ceasuri în şir. De vreme ce ceilalţi se duceau la Paris, era urât din partea ei să-şi părăsească unchiul. Desigur, n-avea mare încredere în hotărârile vărului ei; dar, dacă menajul se întorcea, nimic n-ar fi putut-o opri să plece. Iată după ce Cazenove, furios, îi spuse că pierdea o situaţie minunată ca să-şi strice viaţa la nişte oameni care trăiau pe spinarea ei din tinereţe, se hotărî dintr-odată.

— Du-te, îi tot spunea Chanteau acum. Dacă trebuie să câştigi pitaci şi să fii fericită, nu te pot sili să trăieşti în mizerie lângă un şontorog ca mine… Du-te!

Într-o dimineaţă, Pauline îi răspunse:

— Nu, unchiule, rămân.

Doctorul, care se afla de faţă, plecă înălţând mâinile la cer.

— E imposibilă micuţa asta! Şi ce viespar în casa aceea! Niciodată n-o să scape de-acolo.

IX

Şi zilele începură iar să se scurgă în casa de la Bonneville. După o iarnă foarte rece, venise o primăvară ploioasă, marea biciuită de averse părea un lac de noroi; apoi, vara târzie se prelungise până în mijlocul toamnei, toropită de un soare arzător, care dogora necuprinsul albastru cu nişte călduri copleşitoare, adormindu-l; apoi se ivise iarna, şi o primăvară, şi. Încă o vară, scurgându-se toate minut cu minut, în acelaşi ritm, în pasul cadenţat ale orelor.

Pauline, ca şi cum inima i s-ar fi potrivit după mişcarea aceea de orologiu, îşi regăsise calmul. Suferinţa îi amorţea, legănată de scurgerea regulată a zilelor, prinsă în ocupaţii ce-ajungeau să fie mereu aceleaşi. Dimineaţa cobora, îşi săruta unchiul, schimba cu slujnica aceleaşi cuvinte ca în ajun, cosea după-amiaza, seara se culca devreme, şi, a doua zi, totul era luat de la capăt, fără ca vreodată un eveniment neaşteptat să întrerupă monotonia vieţii. Chanteau, din ce în ce mai anchilozat de reumatism, cu picioarele umflate, cu mâinile strâmbe, rămânea mut, atunci când nu răcnea, cufundat în fericirea de-a nu suferi. Véronique, care parcă-şi pierduse limbaj căzuse într-o morocăneală posacă. Numai cinele de sâmbăta întrerupeau tihna aceasta, Cazenove şi abatele Horteur stăteau totdeauna până la aceeaşi oră, se auzeau voci până la ora zece, apoi saboţii preotului plecau pe caldarâmul din curte, în timp ce cabrioleta doctorului se punea în mişcare, dusă

de trapul apăsat al calului bătrân. Veselia Paulinei se domolise, o veselie curajoasă pe care ştia să şi-o păstreze până şi-n necazuri. Râsul ei răsunător nu mai umplea odăile şi nici scara; dar continua să rămână principiul activ şi bun al casei, aducând cu sine în fiece dimineaţă o nouă însufleţire curajului de-a trăi. După trecerea unui an, inima i se domolise încât putea crede că orele aveau să se scurgă de acum înainte mereu într-acelaşi fel, asemănătoare lor însele şi pline de blândeţe, fără ca nimic să trezească în ea durerea amorţită.

La început, după plecarea lui Lazare, fiece scrisoare de-a lui o tulburase. Nu trăia decât datorită scrisorilor acelora, le aştepta cu nerăbdare, le recitea, căuta un înţeles ascuns dincolo de cuvintele scrise. Vreme de trei luni veniră cu regularitate, soseau din două în două săptămâni, erau foarte lungi, pline de amănunte, năvalnice de speranţă. Lazare se înflăcărase şi de astă dată, se lansa în afaceri, visa să dobândească pe loc o avere colosală. După cum spunea, compania de asigurări ar fi produs beneficii enorme; şi n-avea să se oprească acolo, avea să provoace fuzionarea altor întreprinderi; se arăta încântat de lumea finanţelor şi-a industriei, nişte oameni încântători când îi cunoşteai, pe care se învinuia de a-i fi judecat atât de prosteşte, ‘ ca un poet. Orice urmă de idee literară părea dată uitării. Apoi nu mai contenea cu bucuriile menajului lor, povestea copilării de îndrăgostit despre nevastă-sa, cum îi fura sărutări, ghiduşiile pe care le făceau, arătând cât e de fericit, pentru a-i mulţumi aceleia pe care o numea „scumpa mea soră”. Tocmai amănuntele, pasajele acelea intime făceau ca degetele Paulinei să fie cuprinse de un tremur uşor. O ameţea mireasma de dragoste ce se răspândea din hârtia scrisorii, un miros de heliotrop, parfumul preferat al Louisei. Hârtia aceea stătuse în apropiere de rufăria lor: închidea ochii vedea cum rândurile scânteiază, continuând frazele, aducând-o în intimitatea

nemijlocită a lunii lor de miere. Dar încetul cu încetul scrisorile se răriră, devenind mai scurte, vărul încetă să vorbească despre afacerile pe care le punea la cale, mulţumindu-se să-i trimită îmbrăţişări din partea nevestei. De altminteri, nu dădea nicio explicaţie, pur şi simplu încetă să mai spună ceva. Să fi fost nemulţumit de slujbă, lumea finanţelor să fi început a-i stârni repulsia? sau fericirea conjugală era întunecată de neînţelegeri? Fata făcea presupuneri, se neliniştea din cauza plictisului, a desperării pe care le simţea mocnind sub cele câteva cuvinte, trimise parcă fără tragere de inimă. Către sfârşitul lui aprilie, după şase săptămâni de tăcere, primi un bileţel de patru rânduri, unde citi că Louise era însărcinată în luna a treia. Şi tăcerea se aşternu din nou, nu mai primi nicio veste.

Trecură mai şi iunie. Un flux frânse unul dintre ţăruşi, a fost o întâmplare considerabilă pe seama căreia se trăncăni mult: toţi cei din Bonneville rânjeau, pescarii începură să fure cheresteaua ruptă. Mai avu loc încă un eveniment, micuţa Gonin, în vârstă de numai treisprezece ani şi jumătate, născu o fetiţă; şi nu erau siguri dacă tatăl era băiatul lui Cuche, căci fusese văzută cu un om în vârstă. Apoi calmul se înstăpâni din nou, satul îşi ducea traiul la poalele falezei, ca una dintre acele plante de mare îndărătnice. În iulie trebui să fie reparat zidul terasei şi unul dintre timpanele casei. Când zidarii izbiră o dată cu cazmaua, restul începu să se năruie. Rămaseră să lucreze o lună întreagă, costul se ridică la aproape zece mii de franci.

Tot Pauline plătea şi-acum. O nouă spărtură se făcu în banii din comodă, tot avutul ei se reduse la patruzeci de mii de franci. De altminteri, nu se zgârcea la nimic, pentru casă ajungându-i cei trei sute de franci, renta lor lunară; trebuise să mai vândă încă nişte titluri, ca să nu se atingă de banii unchiului. Ca pe vremuri nevasta lui, Chanteau îi spunea şi el că se vor socoti ei odată. Ar fi dat tot, avariţia i se tocise de-a binelea cu prilejul fărâmiţării aceleia încete a

moştenirii; şi nu se mai zbătea decât pentru a salva banii de milostenii. Teama de-a nu mai putea face pomeni sâmbăta o deznădăjduia, deoarece găsea într-asta cea mai vie bucurie de peste săptămână. Începând cu iarna din urmă, începuse să tricoteze ciorapi, toţi ştrengarii din sat aveau acum picioarele apărate de frig.

Într-o dimineaţă, spre sfârşitul lui iulie, pe când Véronique mătura ipsosul lăsat de zidari, Pauline primi o scrisoare ce-o tulbură adânc. Scrisoarea era datată din Caen şi nu conţinea decât câteva cuvinte. Lazare, fără nicio altă explicaţie, o înştiinţa că avea să sosească a doua zi seara la Bonneville. Dădu fuga să-l vestească pe unchi. Amândoi se uitară unul la altul. Chanteau avea în ochi groaza de-a nu fi părăsit de Pauline, dacă tinerii căsătoriţi ar fi stat multă vreme acolo. Nu îndrăzni s-o întrebe, citea pe faţa ei hotărârea neclintită de-a pleca. În cursul după-amiezii urcă la ea să-şi inspecteze rufăria. Cu toate acestea, nu voia să dea impresia că fuge.

Pe la ora cinci, pe o vreme minunată, Lazare coborî din trăsură dinaintea porţii. Pauline veni în întâmpinarea lui. Dar, chiar înainte de a-l îmbrăţişa, se miră:

— Cum aşa? Eşti singur?

— Da, răspunse el simplu.

Şi el cel dintâi o sărută cu foc pe amândoi obrajii.

— Dar Louise unde e?

— La Clermont, la sora ei vitregă. Doctorul i-a recomandat să stea la munte... Sarcina o oboseşte mult.

Vorbind, înainta spre peron, arunca prin curte priviri prelungi, îşi privi şi verişoara; şi o emoţie pe care şi-o stăpânea făcea să-i tremure buzele. Cum un câine ieşi din bucătărie şi începu să-l latre, păru mirat la rândul lui:

— Ce mai e şi cu ăsta? întrebă el.

— E Loulou, răspunse Pauline. Nu te cunoaşte... Loulou, fii bun şi nu-ţi muşca stăpânul!

Câinele continua să mârâie.

— E îngrozitor, draga mea. Unde-ai pescuit asemenea urâciune? Era într-adevăr o biată corcitură, urât, cu blana mâncată de râie. Pe deasupra veşnic în toane rele, mârâind întruna, plin de acea tristeţe a câinilor de pripas care indispune oamenii.

— Ce vrei, când mi l-au dat, m-au încredinţat că o să crească mare şi frumos; şi, după cum vezi, uite ce-a ieşit... E al cincilea pe care încercăm să-l creştem: toţi ceilalţi au murit, numai el s-a înverşunat să trăiască.

Cu un aer morocănos, Loulou se hotărâse să se culce la soare, întorcând spatele tuturor. Muştele roiau pe deasupra lui. Şi-atunci Lazare se gândi la anii scurşi, la ceea ce nu mai era şi la ceea ce intra iar în viaţa lui, nou şi urât. Mai aruncă o privire prin curte.

— Bietul meu Mathieu, şopti el foarte încet.

Pe peron, Véronique îl întâmpină cu o clătinătură din cap, fără a se opri din curăţatul unui morcov. Dar Lazare se duse drept spre sufragerie, unde tatăl lui aştepta, răscolit de sunetul glasurilor. Pauline strigă încă de pe prag:

— Ştii, unchiule, că e singur, Louise e la Clermont.

Privirea lui Chanteau se lumină şi-şi întrebă fiul, mai înainte de a-l săruta:

— O aştepţi să vină aici? Când o să vină după tine?

— Nu, nu, răspunse Lazare, eu mă duc s-o iau pe ea de la sora ei vitregă, apoi ne ducem la Paris... Stau două săptămâni cu voi, pe urmă o şterg.

Privirea lui Chanteau exprimă o mare bucurie tăcută; şi cum Lazare, în sfârşit, îl îmbrăţişa, îi răspunse prin două sărutări viguroase. Totuşi simţi nevoia să-şi exprime regretul.

— Păcat că nevastă-ta n-a putut veni, am fi fost aşa de fericiţi s-o primim!... Rămâne pentru altă dată, va trebui neapărat s-o aduci pe la noi.

Pauline tăcea, ascunzându-şi sub zâmbetul afectuos al primirii zbuciumul lăuntric. Totul lua din nou o altă

întorsătură, n-avea să plece nici. Acum, şi n-ar fi putut spune dacă se simţea fericită sau supărată, într-atât ajunsese la discreţia altora. De altfel, dincolo de bucurie, încerca tristeţe, tristeţea de a-l regăsi pe Lazare îmbătrânit, cu ochii stinşi, cu riduri de amărăciune în colţul gurii. Cunoştea bine încreţiturile acelea ce-i brăzdau fruntea şi obrajii; dar acum se adânciseră, ghicea ascunzându-se în ele încă şi mai mult plictis şi spaimă. Şi el o privea. Şi i se păru că înflorise, că se făcuse mai frumoasă şi mai puternică, deoarece şopti, zâmbind la rândul său:

— Asta-i! Nu v-a mers rău în lipsa mea. Toţi sunteţi graşi... Tata întinereşte, Pauline e minunată... Şi, curios, casa mi se pare mai mare.

Îmbrăţişa dintr-o privire şi sufrageria, aşa cum făcuse şi în curte, surprins şi mişcat. Ochii îi poposiră în cele din urmă asupra Minouchei, culcată pe masă, ţinându-şi lăbuţele ca un manşon, şi într-atât de cufundată în fericirea ei de pisică, încât nici nu se clinti.

— Nici măcar Minouche n-a îmbătrânit, zise el. Ia zi, nerecunoscătoareo, ai putea şi tu să te bucuri un pic!

O mângâie, şi pisica începu să toarcă, tot fără să se clintească.

— Oh! Minouchei nu-i pasă decât de ea, zise Pauline vesel. Alaltăieri, din nou Véronique i-a aruncat cinci pisoi. Şi vezi, nu pare deloc tulburată.

Se grăbiră cu cina, pentru că Lazare prânzise devreme. În ciuda strădaniilor fetei, cina fu tristă. Lucruri ce nu erau rostite îi împiedicau să vorbească în voie; tăcerea se aşternea des. Cei ai casei evitară să-i pună întrebări, văzându-l că răspunde stingherit; nu încercară să afle nici cum îi mergeau afacerile la Paris, nici de ce le dăduse de veste că vine abia din Caen. Cu un gest vag, Lazare îndepărta întrebările prea directe, ca pentru a amâna răspunsurile pe mai târziu. Când se aduse ceaiul, lăsă numai să-i scape un suspin adânc de mulţumire. Ce bine

era să te afli acolo şi ce treabă bună s-ar fi putut face în liniştea aceea deplină! Pomeni ceva despre o dramă în versuri la care lucra de zece luni. Verişoara rămase uluită când adăugă că se gândea s-o termine la Bonneville. Zece zile i-ar fi fost de ajuns.

La ora zece, Véronique vesti că odaia domnului Lazare e gata. Dar, ajunşi la etajul întâi, unde slujnica voia să-l culce, în fosta cameră de oaspeţi, aranjată pentru ei, Lazare se supără.

— Cum îţi închipui c-am să mă culc acolo!... Mă duc sus, în patul meu îngust de fier.

Véronique bodogănea. De ce capriciul acela, de vreme ce făcuse patul? Doar n-avea de gând s-o pună acum să-i pregătească altul?

— Bine, zise el, am să dorm într-un fotoliu.

Şi, în timp ce Véronique smulgea furioasă cearşafurile şi urca să le pună la etajul al doilea, Pauline resimţea o bucurie inconştientă, o veselie bruscă, ce-o azvârli de gâtul vărului ei, urându-i noapte bună, ca pe vremea vechii lor camaraderii din copilărie. Avea aşadar să stea încă o dată în odaia cea mare, atât de aproape de ea, încât îl auzi multă vreme mergând, ca înfrigurat de amintirile care şi pe ea o ţineau trează.

Abia a doua zi Lazare începu să-i facă mărturisiri Paulinei; şi n-o făcu dintr-odată, fata află mai întâi cum stăteau lucrurile din frânturi de fraze aruncate în conversaţie. Apoi, luându-şi inima-n dinţi, curând îi puse ea însăşi întrebări, plină de-o afecţiune îngrijorată. Cum se împăca cu Louise? Erau tot aşa de fericiţi? El răspundea da, dar se plângea de unele necazuri mărunte dintre ei, povestea întâmplări fără importanţă care îi făcuseră să se certe în toată regula. Căsnicia lor, fără să fi ajuns la o ruptură propriu-zisă, suferea de pe urma nenumăratelor supărări ivite între temperamentele lor nervoase, incapabile de echilibru nici în bucurie, nici în durere. Exista între ei un soi de ranchiună

ascunsă, ca şi cum ar fi avut surpriza şi mânia de-a se fi înşelat unul în privinţa celuilalt, de a-şi fi descoperit atât de repede adâncul sufletului, după marea dragoste de la început. Pauline crezu un moment că anumite pierderi de bani îi oţărâse aşa; dar se înşela, cei zece mii de franci rentă rămăseseră aproape neatinşi, Lazare însă se săturase de afaceri, aşa cum se săturase de muzică, de medicină, de industrie; şi în legătură cu subiectul ăsta, rosti cuvinte brutale, nicicând nu văzuse o lume mai neroadă şi mai coruptă decât aceea a finanţei, prefera orice altceva: plictisul provinciei, mediocritatea unui trai strâmtorat, în locul acelei veşnice patimi a banilor, în locul îndobitocirii minţii, supusă presiunii smintite a cifrelor. De altfel, părăsise compania de asigurări, era hotărât să-şi încerce norocul în teatru, începând chiar cu iarna viitoare, când se va fi întors la Paris. Piesa ce-o scria trebuia să-l răzbune, dezvăluia în paginile ei şancrul banilor devorând societatea modernă.

Pauline nu se nelinişti prea mult de acea nouă ratare, pe care o ghicise îndărătul stânjenelii ce se desprindea din ultimele lui scrisori. Ceea ce-o impresiona cel mai mult era neînţelegerea tot mai mare dintre el şi nevastă-sa. Şi căuta cauza: cum de ajunseseră atât de curând la starea aceea de insatisfacţie, doar erau tineri, trăiau pe picior mare, neavând altă grijă decât aceea a propriei lor fericiri. De nenumărate ori reveni asupra acestei chestiuni, şi-şi cercetă neobosit vărul, până când acesta, stingherit ca de fiecare dată, începea să se bâlbâie, pălea, îi ocolea privirea. Recunoscuse prea bine ruşinea şi teama aceea, spaima de moarte, al cărei fior îl ascundea pe vremuri, aşa cum îţi ascunzi un viciu tainic; era oare cu putinţă ca răceala de gheaţă a nefiinţei să se fi strecurat între ei, în patul încă fierbinte de îmbrăţişările împreunării? Timp de mai multe zile se îndoi de acest lucru; apoi, fără ca el să-i fi mărturisit mai multe, citi adevărul în ochii lui, într-o seară pe când îl

văzu coborând de la el din cameră, pe întuneric, răscolit tot, ca şi cum ar fi fugit dinaintea unor spectre.

La Paris, în plină izbucnire a dragostei, Lazare uitase de moarte. Se adăpostea pătimaş în braţele Louisei, într-atât de lipsit de putere, încât dormea greoi, ca un copil. Şi ea îl iubea ca o amantă, cu aceeaşi cochetărie voluptuoasă de pisicuţă, plămădită numai şi numai pentru plăcerea bărbatului, nefericită şi descumpănită de îndată ce el înceta să se mai ocupe de fiinţa ei. Şi satisfacţia înflăcărată a vechii lor dorinţe, uitând de orice altceva, agăţaţi unul de gâtul altuia se prelungise atât cât crezuseră că nu vor seca niciodată bucuriile izvorâte din senzualitate. Dar saţietate venise, Lazare se mira că nu poate trece dincolo de beţia primelor zile; în timp ce ea, în nesăţioasa-i nevoie de mângâieri, necerând şi nedând nimic mai mult, nu-i aducea niciun sprijin, nicio încurajare în viaţă. Să fi fost atât de trecătoare bucuria cărnii? Oare nu te puteai cufunda mereu înlăuntrul ei, spre a descoperi neîncetat noi senzaţii, al căror necunoscut să fie destul de puternic pentru a ajunge să ne dea iluzia fericirii? într-o noapte, Lazare se trezi tresărind şi simţi o răsuflare de gheaţă, a cărei atingere făcu să i se ridice părul în vârful capului; şi începu să tremure, murmurând strigătul lui de spaimă: „Doamne! Doamne! Trebuie să murim!” Louise dormea lângă el. La capătul îmbrăţişărilor lor, tot peste moarte dădea.

Şi alte nopţi trecură, bântuite de-aceeaşi spaimă. Totul venea pe neaşteptate, în timpul insomniilor, fără nicio regulă, fără să poată prevedea sau împiedica ceva. Dintr-odată, în mijlocul calmului, îl cuprindea fiorul spaimei; în vreme ce ziua, chiar mânios fiind şi obosit, nu se simţea bântuit de teamă. Şi nu era o simplă tresărire, ca altădată, leziunea nervoasă se mărea, urmarea fiecărei noi zguduiri era resimţită de întreaga-i fiinţă. Nu putea dormi fără să ţină aprinsă lampa de noapte, întunecimea îi sporea neliniştea, în ciuda faptului că se temea mereu ca soţia sa

să nu descopere răul de care suferea. Afla chiar într-asta o agravare a simptomelor, deoarece pe vremuri, când se culca singur, îi era îngăduit să fie laş. Făptura aceea vie, a cărei căldură o simţea alături de sine, îl îngrijora. De cum spaima îl făcea să-şi înalţe capul de pe pernă, năucit de somn, privirea i se oprea asupra ei, înnebunit la gândul să n-o vadă cu ochii deschişi, uitându-se ţintă în ochii lui. Dar ea nu se mişca niciodată, îi zărea la lumina lămpii de noapte trăsăturile neclintite ale feţei, buzele pline şi pleoapele subţiri, albăstrui. Şi-atunci începu să se liniştească, până într-o noapte, când, aşa cum se temuse atâta vreme, o văzu cu ochii larg deschişi. Louise nu spunea nimic, se uita la el cum tremură, cu faţa palidă. Desigur, şi ea simţise prezenţa morţii căci păru să înţeleagă, se trase lângă el, cu acea părăsire de sine a femeilor care cer ajutor. Apoi, vrând să se mai mintă unul pe celălalt, se prefăcură că auziseră un zgomot de paşi, şi se sculară ca să se uite pe sub mobile şi pe după perdele.

De atunci, amândoi împărtăşiră aceeaşi spaimă. Nicio mărturisire nu le ieşea de pe buze, era o taină ruşinoasă de care nu se cădea să vorbească; dar, stând acolo, în adâncul alcovului, întinşi pe spate şi cu ochii larg deschişi, îşi auzeau limpede gândurile. Ea era la fel de nervoasă ca şi el, îşi comunicau unul altuia răul, aşa cum doi amanţi se împărtăşesc din aceeaşi patimă. Dacă Lazare se trezea iar Louise dormea, se înspăimânta de somnul acela: oare mai respira? Nu-i mai auzea răsuflarea, poate că murise dintr-odată. O clipă, îi cerceta faţa, îi atingea mâinile. Apoi, liniştit, tot nu adormea. Gândul că într-o zi Louise avea să moară îl umplea de gânduri lugubre. Care dintre ei avea să plece primul, el sau ea? Urmărea amândouă ipotezele, imagini funerare se desfăşurau în scene de-o mare precizie: groaznica sfâşiere a agoniei, grozăvia celor din urmă pregătiri, despărţirea brutală, veşnică. Ajuns aici, întreaga lui fiinţă se cutremura de revoltă: să nu se mai vadă unul

pe altul, niciodată, niciodată! După ce-ai trăit aşa, trup lângă trup; şi simţea că-şi pierde minţile, grozăvia aceea mintea lui refuza s-o accepte. În teama sa, devenea curajos, dorea să fie el cel dintâi care să plece. Şi-atunci se-nduioşa, şi-o închipuia pe Louise rămasă văduvă, continuând să trăiască aşa cum trăise pe timpul lui, făcând cutare lucru şi încă altul, pe care el n-avea să-l mai facă. Uneori, pentru a alunga obsesia aceea, o cuprindea blând în braţe, fără s-o trezească; dar îi era cu neputinţă să stea mult aşa, senzaţia aceea de viaţă pe care i-o da îmbrăţişarea îl îngrozea şi mai mult. Dacă-şi aşeza capul pe pieptul ei, ascultându-i bătăile inimii, nu le putea urmări multă vreme fără să se simtă rău, crezând mereu că o catastrofă se putea ivi dintr-o clipă într-alta. Picioarele ei, pe care le împletise cu picioarele lui, mijlocul atât de gingaş sub îmbrăţişarea lui, întreg corpul acela atât de suplu, de adorat, curând nu mai era în stare să-l atingă, îl umplea repede de-o aşteptare anxioasă, pradă coşmarului său despre nimicnicie. Şi chiar atunci când ea se trezea, când dorinţa îi unea şi mai strâns încă, buzele ei lipite de buzele lui, năpustindu-se în spasmele dragostei cu gândul la propria-i condiţie jalnică, în cele din urmă se pomeneau la fel de zbuciumaţi şi rămâneau culcaţi pe spate, fără a-şi mai putea afla somnul, dezgustaţi de bucuria de-a iubi. În întunericul alcovului, cu ochii larg deschişi, priveau mereu asupra morţii.

Cam pe timpul acela, Lazare se lăsă de afaceri. Lenea îl cuprindea iarăşi, şi petrecea zile întregi în trândăvie, invocând drept scuză dispreţul nutrit pentru cei care manevrau banii. Adevărul e că obsesia continuă a morţii îi lua pe zi ce trece gustul şi puterea de-a trăi. Ajungea iar la vechea lui întrebare: „La ce bun toate astea?” De vreme ce saltul final se afla acolo, mâine, astăzi, într-o oră, poate, la ce bun să te mai agiţi, să depui interes, să ţii la un lucru mai curând decât la altul? Totul se dovedea un eşec.

Existenţa lui nu era decât o moarte lentă, zilnică, a cărei mişcare de orologiu o asculta ca pe vremuri, părându-i că se aude din ce în ce mai slab. Inima nu mai bătea atât de repede, celelalte organe îşi încetineau şi ele ritmul, curând, desigur, totul avea să se oprească; şi urmărea cutremurându-se diminuarea aceea a vieţii, pe care vârstă în mod fatal avea s-o aducă,. Ceea ce însemna năruirea propriei lui fiinţe, distrugerea continuă a corpului său: părul îi cădea, îi lipseau mai mulţi dinţi, simţea muşchii golindu-i-se de putere, ca şi cum s-ar fi întors în ţarină. Apropierea vârstei de patruzeci de ani îi dădea o stare de melancolie tenebroasă, curând bătrâneţea avea să fie acolo, desăvârşindu-i pieirea. De pe atunci se credea bolnav de toate, ceva avea să se spargă, desigur, zilele i se scurgeau în aşteptarea înfrigurată a unei catastrofe. Apoi, vedea cum alţii mor pe lângă el, şi, de fiecare dată când afla de moartea vreunui coleg, primea o lovitură. Era cu putinţă ca acela să se fi dus dintre vii? Dar avea cu trei ani mai puţin decât el, era clădit ca să ţină o sută de ani! Celălalt, însă, cum de se prăpădise? un om atât de prudent, care-şi cântărea până şi hrana! Şi două zile nu se mai gândea la nimic altceva, uluit de deznodământul acela tragic, palpându-se pe sine, întrebându-se ce boli ar putea avea, căutând în cele din urmă pricină bieţilor morţi. Încerca nevoia de-a se linişti, îi învinuia de-a fi murit din vina lor: primul comisese o imprudenţă de neiertat; ar al doilea fusese victima unei maladii deosebit de rare, al cărei nume nici doctorii nu-l ştiau. Zadarnic însă încerca să alunge spectrul nedorit, veşnic auzea înăuntru-i scârţâind rotiţele maşinăriei, gata să se strice, aluneca fără putinţă de oprire pe panta anilor, la capătul căreia gândul marii prăpăstii întunecoase îl scălda în sudori reci, făcând să i se ridice părul de groază.

Când Lazare nu se mai duse la slujbă, în casă izbucniră certuri. Era atât de irascibil încât se aprindea la cea mai

mică scânteie. Boala tot mai accentuată pe care o ascundea cu atâta grijă se manifesta în afară prin bruscheţe, proastă dispoziţie, ticuri de maniac. O vreme, îl urmări teama de foc în asemenea măsură încât se mutară de la etajul al treilea la unu, ca să se poată salva mai repede în cazul când casa ar fi ars. Grija veşnică pentru ce va fi mâine îi strica bucuria clipei prezente. Trăia într-o continuă aşteptare a nenorocirii, tresărind ori de câte ori o uşă se deschidea prea tare, simţind inima bătându-i puternic când primea o scrisoare. Apoi, era neîncrezător în toate, îşi ascundea banii, puşi, în sume mici, în locuri diferite, cele mai neînsemnate intenţii le ţinea secrete; şi mai nutrea, pe deasupra o mare supărare pe lume, gândul că era nerecunoscut, că eşecurile lui succesive se datorau unei vaste conspiraţii a oamenilor şi-a lucrurilor. Dar, dominând totul, înecând totul, plictisul îi era necuprins, un plictis de om dezechilibrat, pe care ideea mereu prezentă a morţii apropiate îl dezgusta de acţiune şi-l făcea să zacă nefolositor, sub pretext că viaţa nu era decât neant. De ce să se mai zbată? Ştiinţa era mărginită, nu putea împiedica nimic şi nici să determine nimic. Împărtăşea plictisul sceptic al întregii sale generaţii, iar nu plictisul romantic al unui Werther sau al unui René, deplângând regretul după vechile credinţe, ci plictisul noilor eroi ai îndoielii, cel al tinerilor chimişti care se supără şi declară că lumea nu e posibilă deoarece ei n-au descoperit dintr-odată viaţă în adâncul retortelor lor.

În cazul lui Lazare, printr-o contradicţie logică, spaima nemărturisită a nefiinţei mergea mână în mână cu fanfaronada mereu afişată a neantului. Însăşi spaima lui, dezechilibrul naturii sale de ipohondru îl menea ideilor pesimiste, urii furioase pe existenţă. Aceasta era privită ca o înşelăciune, de vreme ce nu dura o veşnicie. Oare nu-ţi petreceai prima parte a vieţii visând la fericire, iar a doua regretând şi tremurând de spaimă? De aceea exagera şi

mai mult teoriile „bătrânului”, cum îl numea pe Schopenhauer, din care cita pe de rost pasaje dure. Vorbea despre stârpirea voinţei de-a trăi, pentru a face să înceteze parada barbară şi prostească a vieţii, despre forţa supremă a lumii care se dă în spectacol, în scopul, unui egoism necunoscut. Dorea suprimarea vieţii pentru a suprima frica. Totdeauna ajungea la această scăpare: să nu doreşti nimic din teama de-a nu ţi se întâmpla ceva şi mai rău, să eviţi mişcarea, care înseamnă durere, apoi să te laşi pradă morţii pe de-a-ntregul. Îl preocupa mijlocul practic al unei sinucideri generale, al unei dispariţii totale şi rapide, consimţită de totalitatea fiinţelor. Era o idee ce revenea întruna în conversaţiile obişnuite, ca un fel de ieşire familiară şi brutală. La cel mai neînsemnat necaz, regreta că încă n-a pierit. O simplă durere de cap îl făcea să se vaite cu furie de cheresteaua lui şubrezită. Când se întreţinea cu un prieten, aducea numaidecât vorba despre plictisurile existenţei şi chiar despre norocul celor care hrăneau buruienile la cimitir. Subiectele lugubre îl obsedau, îl izbi articolul unui astronom fantezist ce anunţa ivirea unei comete a cărei coadă avea să măture pământul ca pe-un grăunte de nisip: nu se cuvenea să vadă într-asta catastrofa cosmică aşteptată, cartuşul uriaş ce-avea să azvârle pământul în aer, ca pe-un vapor vechi şi putred? Şi dorinţa aceea de moarte, teoriile atât de scumpe lui despre nimicire nu erau nimic altceva decât zbaterea desperată a înfricoşării sale, parada de vorbe goale sub care-şi ascundea aşteptarea groaznică a propriului sfârşit.

Sarcina soţiei lui în perioada aceea îi pricinui un nou zbucium, încearcă o senzaţie de nedefinit, în acelaşi timp o mare bucurie şi o accentuare a răului. Contrar ideilor „bătrânului”, gândul de a fi tată, de a fi creat viaţă îl umplea de orgoliu. Deşi se prefăcea furios pe faptul că şi imbecilii abuzau de dreptul de-a face la fel, resimţea totuşi surpriză şi vanitate, ca şi cum un asemenea eveniment îi

era rezervat numai lui. Apoi, bucuria îi fu stricată, îl chinuia gândul că naşterea avea să ia o întorsătură proastă: de pe atunci, pentru el mama era pierdută, iar copilul nici măcar nu avea să se nască. Şi ca pentru a-i întări temerile, primele luni de sarcină aduseră accidente dureroase, totul era dat peste cap în casă, tabieturile nu mai erau respectate, certurile dese îl năruiră de tot până la urmă. Copilul, care trebuia să-i apropie pe soţi, sporea neînţelegerile dintre ei, frecuşurile izvorâte din traiul în comun. Lazare era mai cu seamă iritat de suferinţa nelămurită de care Louise se plângea cât era ziua de mare. Şi aşa, când doctorul pomeni despre odihnă într-o regiune de munte, a fost uşurat s-o conducă la sora ei vitregă şi să fugă pentru două săptămâni, sub pretextul că se duce să-şi vadă tatăl la Bonneville. La drept vorbind îi era ruşine de fuga aceea. Dar aşa îi dicta conştiinţa, o scurtă despărţire avea să le calmeze nervii la amândoi şi, la urma urmei, era de-ajuns dacă se afla de faţă când ar fi sosit sorocul naşterii.

Seara când Pauline află în sfârşit toată povestea acelui un an şi jumătate cât trecuse rămase o clipă fără glas, ameţită de întreg dezastrul. Se aflau în sufragerie, îl culcase pe Chanteau iar Lazare tocmai încheiase cu toate confidenţele, având în faţă ceainicul ce se răcise, sub lumina lămpii care pâlpâia.

După o tăcere, Pauline spuse în sfârşit:

— Dar, Doamne, voi nu vă mai iubiţi!

Lazare se ridicase ca să se îndrepte spre odaia lui şi protestă, cu un râset îngrijorat.

— Ne iubim atât cât se poate iubi, draga mea copilă… N-ai aflat nimic despre treaba asta, aici, în văgăuna voastră? De ce cu dragostea s-ar întâmpla altfel decât cu toate celelalte lucruri?

De cum pătrunse la ea în odaie, Pauline avu una dintre acele crize de disperare care de-atâtea ori o ţintuise acolo,

pe acelaşi scaun, trează şi zbuciumându-se în timp ce toţi ai casei dormeau. Oare răul să înceapă iarăşi? După ce crezuse că totul se aranjase atât pentru ceilalţi cât şi pentru ea, după ce-şi smulsese inima, dându-i-l pe Lazare Louisei, afla dintr-odată inutilitatea sacrificiului făcut: cei doi nu se mai iubeau, zadarnic plânsese ea şi se torturase ca într-un adevărat martiriu. La acest rezultat jalnic ajunsese, la noi dureri, la viitoare lupte, a căror presimţire o îngrijora şi mai mult. Prin urmare niciodată nu încetai să suferi!

Şi, în timp ce stătea cu braţele atârnându-i, uitându-se ţintă cum arde lumânarea, gândul că numai ea era vinovată în toată întâmplarea aceea îi era şoptit de glasul conştiinţei, chinuind-o. Zadarnic se luptase cu faptele: numai ea purta răspunderea acelei căsătorii, fără a înţelege că Louise nu era soţia potrivită pentru vărul ei; căci acum vedea limpede, era prea nervoasă pentru a-l echilibra, gata să se piardă cu firea ea însăşi la cea mai mică suflare, singurul ei farmec fiind acela al unei amante, dar de care el se săturase. De ce abia acum o izbeau toate astea? Oare nu tot aceleaşi motive o făcuseră s-o lase pe Louise să-i ia locul? înainte găsea că e mai iubitoare, i se părea că fata aceea, veşnic cu sărutul pe buze, ar fi avut puterea să-l salveze de la dispoziţiile lui tenebroase. Ce jale! Să faci răul voind să faci binele, să fii atât de neştiutoare în ale vieţii încât să-i pierzi tocmai pe oamenii a căror salvare o doreşti! Desigur, îşi închipuise că o face din bunătate, săvârşind o faptă de caritate durabilă, în ziua când plătise bucuria lor cu atâtea lacrimi. Şi nutri un dispreţ adânc pentru propria ei bunătate, de vreme ce bunătatea nu ducea totdeauna la fericire.

Toată casa dormea, Pauline nu mai auzea, în tăcerea camerei, decât zvâcnetul sângelui zbătându-i-se în tâmple. Şi revolta din ea sporea încetul cu încetul pentru a izbucni. De ce nu se căsătorise cu Lazare, ei îi aparţinea, ar fi putut

să nu-l cedeze. Poate că la început el ar fi fost nemângâiat, dar s-ar fi priceput ea mai pe urmă să-i insufle propriul ei curaj, să-l apere împotriva acelor coşmaruri prosteşti. Totdeauna făcea prostia să se îndoiască de ea, într-asta stătea singura cauză a nenorocirilor. Şi conştiinţa forţei, a sănătăţii, a tandreţei ei îşi făcea simţit tumultul, afirmându-se în sfârşit. Oare ea nu preţuia mai mult decât cealaltă? Ce prostie săvârşise, dispărând cu bună-ştiinţă din calea lor! Acum nu-i recunoştea Louisei nici măcar dragostea, în ciuda gesturilor ei languroase de amantă senzuală, deoarece descoperea în inima ei o dragoste şi mai înflăcărată, aceea care se sacrifică fiinţei iubite. Îşi iubea îndeajuns vărul pentru a dispărea, dacă cealaltă l-ar fi făcut fericit; dar de vreme ce aceea nu se pricepea să păstreze marea fericire de a-l avea,. Nu se cuvenea să intervină, să pună capăt acelei unirii nepotrivite? Şi mânia Paulinei sporea întruna şi se simţea mai frumoasă, mai curajoasă, îşi privea pieptul şi pântecul de fecioară, însufleţită dintr-odată de orgoliul femeii ce-ar fi putut fi. O certitudine fulgerătoare se impunea, aceea că ea ar fi trebuit să-l ia în căsătorie pe Lazare.

Şi simţi povara unui regret nespus. Orele nopţii treceau, se scurgeau una după alta, fără a-i trece prin minte să se târască până la pat. Un vis o purta pe aripile lui, aşa cu ochii larg deschişi cum stătea, orbită de flacăra înaltă a luminării la care se uita întruna, fără s-o vadă. Nu mai era la ea în odaie, îşi închipuia că se căsătorise cu Lazare şi traiul lor comun se desfăşura dinainte-i, în scene de dragoste şi de fericire. Era când la Bonneville, pe malul mării albastre când la Paris, pe o stradă zgomotoasă; era aceeaşi linişte ca şi în odaia ei micuţă, peste tot stăteau împrăştiate cărţi, pe masă se afla un buchet înfloritor de trandafiri, lampa arunca o lumină aurie, când se lăsa seara, făcând să doarmă umbre pe plafon. În fiece clipă mâinile lor se căutau, Lazare îşi recăpătase veselia nepăsătoare din

tinereţe, ea îl iubea într-atât încât credea că viaţa n-avea să se sfârşească niciodată. La cutare oră se aşezau la masă; la cutare oră ieşeau în oraş împreună, mâine aveau să verifice amândoi cheltuielile din săptămână ce trecuse şi se înduioşa de amănuntele familiare ale căsniciei lor, la temelia căreia se afla soliditatea propriei lor fericiri, care în sfârşit. Se afla acolo, vădită, reală, începând cu clipa fericită a trezirii şi până la ultimul sărut ce şi-l dădeau la culoare. Vara călătoreau. Apoi, într-o dimineaţă, ea îşi dădea seama că e însărcinată. Dar un fior puternic o smulse din visul acela, nu merse mai departe, tot la ea în cameră se afla, dinaintea lumânării arse aproape în întregime, însărcinată, Dumnezeule mare! Cealaltă era însărcinată, şi niciodată lucrurile astea n-aveau să i se întâmple, şi niciodată ea n-avea să cunoască asemenea bucurii! Fu o trezire atât de nemiloasă, încât lacrimile îi ţâşniră din ochi şi plânse la nesfârşit cu suspine ce-i sfâşiau pieptul. Lumânarea se stinse, trebui să se dezbrace pe întuneric.

Pauline rămase din noaptea aceea înfrigurată, cu o emoţie profundă, nutrind sentimente de caritabilă pietate faţă de căsnicia destrămată a vărului şi faţă de ea însăşi. Tristeţea i se prefăcea într-un fel de speranţă plină de duioşie. N-ar fi ştiut să spună pe ce conta, nu îndrăznea să se analizeze, într-atât de încâlcite erau sentimentele ce-i năvăleau în inimă. De ce să se chinuie astfel? Oare nu-i mai rămâneau încă zece zile? Avea tot timpul să ia o hotărâre. Ceea ce era important era să-l liniştească pe Lazare, să facă în aşa fel încât să tragă folos de pe urma odihnei lui la Bonneville. Şi-şi regăsi bucuria, începură să ducă amândoi traiul lor frumos de pe vremuri.

Mai întâi renăscu vechea camaraderie din copilărie.

— Las-o încolo de dramă, prostănacule! O să fie fluierată, asta o să se-ntâmple cu drama ta... Poftim! Ajută-mă mai curând să văd dacă Minouche nu mi-a dus ghemul de aţă

sub dulap.

Lazare ţinea scaunul, în timp ce ea, urcându-se şi înălţându-se pe vârful picioarelor, se uita după dulap. Ploua de două zile, nu puteau ieşi din odaia cea mare. Izbucneau în râsete de cum descopereau câte ceva din anii de demult.

— Ah, uite-ţi păpuşa pe care ai făcut-o din două gulere tari de-ale mele... Şi ăsta, îţi aminteşti? E un portret de-al tău pe care l-am desenat în ziua când erai aşa de urâtă şi plângeai de furie că nu voiam să-ţi dau şi ţie briciul.

Pauline punea prinsoare că încă mai poate să se urce dintr-o săritură pe masă. Şi el, la rândul lui sărea, fericit că e deranjat de la treabă. Drama, de altminteri, fusese vârâtă într-un sertar. Într-o dimineaţă, când descoperiră marea simfonie a durerii, Pauline interpretă unele părţi, accentuând comic ritmul; şi Lazare îşi bătea joc de opera lui, cânta notele, ca să susţină pianul, ale cărui sunete stinse nu se mai auzeau. Totuşi, un fragment, faimosul marş al Morţii le aduse seriozitatea pe chip: zău aşa, nu era rău, bucata aceea trebuia păstrată. Totul îi amuza şi-i înduioşa: o colecţie de floridee, lipită odinioară de Pauline şi găsită sub cărţi; un borcan uitat, conţinând bromură, obţinută la uzină; modelul minuscul al unui ţăruş, pe jumătate rupt, ca atunci când, pus în apă, se frânge în două. Apoi se apucară să colinde casa, fugărindu-se în jocuri de copii scăpaţi pe-afară; coborau şi urcau etajele întruna, străbăteau odăile, lăsând uşile să se trântească zgomotos. Nu era întocmai ca pe vremuri? Ea avea zece ani, iar el nouăsprezece, şi începea să aibă pentru el o prietenie pasionată de fetiţă. Nimic nu se schimbase, sufrageria avea acelaşi bufet de nuc, de culoare deschisă, lampa suspendată de aramă vopsită, vederea din Veneţia, ca şi cele patru litografii înfăţişând anotimpurile, care şi-acum îi mai înveselea. Sub cutia de sticlă, opera bunicului dormea în acelaşi loc, făcând până într-atât una cu căminul, încât slujnica punea deasupra ei paharele şi farfuriile. Într-o

singură cameră intrau cuprinşi de emoţie, în fosta odaie a doamnei Chanteau, rămasă neschimbată de când murise. Nimeni nu mai deschidea scrinul, tapetul de creton galben cu ramaje verzui se decolora de la sine în zilele când lăsau soarele să pătrundă pe ferestrele larg deschise. Tocmai atunci se ivi prilejul unei aniversări, încât umplură odaia de buchete uriaşe.

Dar curând, cum vântul măturase norii iar ploaia încetă, porniră pe-afară, pe terasă, în grădina de zarzavat, de-a lungul falezelor, şi tinereţea începu iar.

— Vii să pescuim creveţi? îi striga Pauline, dimineaţa, prin pereţii subţiri sărind din pat.

Porneau în costum de baie, regăseau vechile stânci, abia cu ceva mai roase de mare, de-atâtea săptămâni şi luni cât se scurseseră. Ai fi zis că numai în ajun cercetaseră colţul acela de coastă. Lazare îşi amintea.

— Fii atentă! E o groapă acolo, iar fundul e plin de pietre mari.

Dar Pauline îl liniştea numaidecât.

— Ştiu foarte bine, nu-ţi fie teamă… oh, uite ce crab uriaş am prins!

Legănatul proaspăt al mării le ajungea până la şolduri, se îmbătau de aerul curat cu gust de sare ce adia dinspre larg. Şi porneau în escapadele de pe vremuri, se plimbau până departe, odihnindu-se pe nisip sau adăpostindu-se în adâncul unei grote, ca să treacă o aversă ce venise pe neaşteptate, apoi se întorceau la căderea nopţii, pe cărările întunecate. Nimic nu părea să se fi schimbat nici sub cer, marea era tot acolo, nesfârşită, repetând mereu aceleaşi orizonturi, în veşnica ei schimbătate. Oare nu ieri o văzuseră, înveşmântată în albastrul acela turcoaz, străbătută de dârele tremurătoare şi ceva mai deschise, ca de moar, şi pe unde pătrundea fiorul curenţilor? Iar marea aceea plumburie, sub cerul livid, ca şi bura de ploaie, spre stânga, ce sosea odată cu fluxul, n-aveau să le vadă şi

mâine, făcându-i să confunde zilele? întâmplări mărunte şi uitate le veneau în minte, dându-le senzaţia puternică a realităţii imediate. El, pe-atunci, avea douăzeci şi şase de ani, iar ea şaisprezece. Când Lazare uita şi-o împingea băieţeşte, Pauline rămânea stingherită, înăbuşindu-şi o senzaţie plăcută de sfială. Deşi nu-l evita, căci nu se gândea la niciun rău. O viaţă nouă îi însufleţea, îşi şuşoteau cuvinte, râdeau fără niciun motiv, tăceri prelungi se lăsau între ei, pe care le rupeau cuprinşi de un tremur. Lucrurile cele mai obişnuite căpătau un înţeles aparte; când unul dintre ei cerea pâine, sau arunca o vorbă despre vreme, sau când îşi urau noapte bună în faţa uşii. Întreg valul trecutului urca în ei, plin de blândeţea vechilor pasiuni adormite şi care acum renăşteau. De ce s-ar fi neliniştit? Nici nu încercau să se împotrivească în vreun fel, marea părea să-i legene şi să le insufle lâncezeala vocii ei veşnic monotonă.

Şi zilele se scurgeau astfel, liniştit. Lazare se afla într-a treia săptămână a şederii sale acolo. Nu pleca, primise mai multe scrisori de la Louise, care se plictisea mult dar pe care sora ei vitregă voia s-o oprească să mai rămână. Răspunzându-i, Lazare o sfătuia să mai stea, transmiţându-i sfaturile doctorului Cazenove, pe care într-adevăr îl consulta. Mersul liniştit şi regulat al casei punea încetul cu încetul stăpânire pe el, orele de masă, de sculare şi de culcare, pe care la Paris şi le schimbase, toanele rele ale slujnicei, durerile nelipsite ale tatălui său, care stătea nemişcat, cu faţa contractată de-aceeaşi suferinţă, în timp ce totul, în viaţa dimprejur se grăbea şi se schimba. Şi-apoi cinele de sâmbăta, la care revedea chipul doctorului şi-al abatelui, cu veşnicele discuţii despre vremea proastă sau despre turiştii de la Arromanches. Minouche, la desert, sărea şi-acum pe masă, cu o uşurinţă de pană, venea şi-l izbea puternic în bărbie, ca să se mângâie; şi uşoara atingere a dinţilor ei reci îl ducea cu mulţi ani în urmă. Nu

era nou, în toate acele lucruri de demult, decât Loulou, trist şi îngrozitor de urât, culcat covrig pe sub vreo masă, mârâind de cum se apropia cineva. Zadarnic îi dădea Lazare zahăr: animalul, după ce-l ronţăia, îşi arăta iar colţii, încă şi mai pornit. Trebuiseră să-l, lase de capul lui, aşa că trăia singur, ca un străin în casă, ca o fiinţă nesociabilă, care nu cere oamenilor şi zeilor decât îngăduinţa de-a fi lăsat să se plictisească în pace.

Uneori totuşi, în timpul lungilor plimbări făcute de Pauline şi Lazare, li se întâmplau şi lucruri neaşteptate. Astfel, într-o zi, în timp ce părăsiseră poteca de pe faleză, ca să nu treacă prin faţa uzinei din golful Comorii, dădură chiar peste Boutigny, la cotitura unui drum cu hârtoape. Boutigny era acum domn mare, îmbogăţit de pe urma fabricării sodei de rufe; se căsătorise cu femeia aceea care se devotase într-atât încât să-l urmeze în colţul acela uitat de lume; şi nevasta îi născuse de curând al treilea copil. Toată familia, însoţită de un servitor şi de-o doică, ocupa un brec minunat la care erau înhămaţi doi cai albi, frumoşi. Cei doi trebuiră să se tragă la marginea drumului ca să nu fie prinşi de roţi. Boutigny care mâna, lăsase caii la pas. O clipă se simţiră stânjeniţi: nu-şi mai vorbeau de-atâţia ani, prezenţa femeii şi-a copiilor făcea încurcătura încă şi mai penibilă. În sfârşit, cum ochii li se întâlniră, se salutară şi dintr-o parte şi dintr-alta, încet, fără un cuvânt.

După ce trăsura dispăru, Lazare, care se îngălbenise foarte tare, spuse cu greu:

— Prin urmare, acum trăieşte pe picior mare?

Pauline, pe care o răscolise numai vederea copiilor, răspunse cu blândeţe:

— Da, se pare că a câştigat în timpul din urmă nişte sume uriaşe… Ştii că a început şi el vechile tale experienţe.

Tocmai asta îi aducea lui Lazare o strângere de inimă. Pescarii din Bonneville, în nevoia lor batjocoritoare de-a nu-i fi pe plac, îl puseseră la curent. De câteva luni, Boutigny,

ajutat de un tânăr chimist, plătit de el, trata din nou cenuşa de alge prin metoda frigorifică şi, mulţumită îndârjirii lui prudente de om practic, obţinea rezultate minunate.

— La naiba, şopti Lazare cu o voce înăbuşită, de fiecare dată când ştiinţa înaintează cu un pas, înseamnă că un idiot o împinge; fără s-o facă dinadins.

Plimbarea le-a fost stricată, merseră în tăcere, cu ochii aţintiţi în depărtare, privind cum din mare se înalţă aburi cenuşii, care făceau cerul să devină palid. Noaptea, când ajunseră acasă, tremurau de frig. Cercul vesel de lumină pe care lampa suspendată îl lăsa pe faţa albă de masă îi încălzi din nou.

Într-altă zi, în timp ce rătăceau prin părţile Verchemontului, mergând pe-o cărare, prin nişte ogoare cu sfeclă, se opriră, uimiţi să vadă cum din acoperişul de paie al unei case iese fum. Era un incendiu, soarele era în toi şi-i împiedica să vadă flăcările; şi casa ardea de una singură, cu uşile şi ferestrele închise, în timp ce ţăranii trebuie să fi fost la muncă prin împrejurimi. Numaidecât părăsiră poteca, alergară strigând; dar nu făcură decât să sperie câteva coţofene, care cârâiau în nişte meri. În sfârşit, de pe un strat îndepărtat de morcovi se arătă o femeie legată la cap cu o basma, privi o clipă, apoi începu să fugă nebuneşte pe arătură, cu o repeziciune aprigă, de să-şi rupă picioarele. Gesticula, urla un cuvânt pe care nu-l puteau desluşi într-atât de tare se sufoca. Căzu, se ridică, din nou căzu, porni iar, cu mâinile sângerându-i. Basmaua îi căzuse de pe cap, părul începu să-i fluture în soare.

— Dar ce spune? întreba Pauline mereu, cuprinsă de spaimă. Femeia se apropie, şi auziră strigătul răguşit, asemănător urletului unei fiare.

— Copilul!… Copilul!… Copilul!…

De dimineaţă, tatăl şi fiul lucrau la depărtare de aproape o leghe, pe un ogor semănat cu ovăz, care le fusese lăsat moştenire. Ea, abia dacă ieşise din casă, se dusese să ia un

coş de morcovi; şi plecase lăsând copilul adormit şi încuind totul, ceea ce nu făcea niciodată. Fără doar şi poate că focul mocnea de mult, căci nu-şi revenea din uimire, se jura că stinsese până şi cel mai mic tăciune. Acum, din acoperişul de paie nu mai rămăsese decât scrumul, flăcările se înălţau, făcând să tremure cu o înfiorare roşietică marea lumină galbenă a soarelui.

— Ai închis cu cheia, strigă Lazare.

Femeia nu-l auzi. Era înnebunită, dăduse ocol casei, desigur poate ca să caute ceva ce rămăsese deschis, o gaură despre care ştia cu siguranţă că nu există. Apoi căzu iar, picioarele n-o mai duceau, faţa ei îmbătrânită, cenuşie, pe care acum o vedeau, era zbuciumată de deznădejde şi de spaimă, în timp ce continua să strige:

— Copilul!... Copilul!...

Lacrimi mari ţâşniră din ochii Paulinei. Dar pe Lazare îl irita mai cu seamă strigătul acela, care de fiecare dată îi făcea rău. Nu mai putea îndura, zise dintr-odată:

— Mă duc eu să-i salvez copilul.

Verişoara îl privi, pierdută. Încercă să-i apuce mâinile, îl oprea.

— Tu! Nu vreau... Acoperişul o să cadă. – Vedem noi! zise el simplu.

Şi începu şi el să-i strige femeii în ureche:

— Cheia! N-ai cheie?

Femeia rămase năucită. Lazare o îmbrânci şi-i smulse în sfârşit cheia. Apoi, în timp ce ea rămase să se tânguie jos, pe pământ, el se îndreptă liniştit spre casă. Pauline îl urmărea din priviri, fără să mai încerce a-l opri, ţintuită locului de spaimă şi de uimire, într-atât părea că săvârşeşte un lucru firesc. O ploaie de scântei cădea, trebui să stea lipit de uşă, ca s-o deschidă, căci ghemotoace de paie aprinse se rostogoleau de pe acoperiş, ca o apă mânată de furtună; şi-atunci, se poticni de-o piedică, cheia ruginită nu voia să se-nvârtă în broască. Dar nici măcar nu înjură,

încercă pe îndelete, izbuti să deschidă, mai rămase o clipă în prag, ca să lase să iasă afară cel dintâi val de fum, care-l izbi în faţă. Niciodată n-ar fi crezut că poate proceda cu un asemenea sânge rece, se mişca de parcă era în vis, cu o siguranţă, o îndemânare şi o prudenţă ce-i erau dictate de pericol. Se plecă, pieri înăuntru.

— Doamne Sfinte! Doamne Sfinte!. Gângăvea Pauline, pierită de spaimă.

Printr-un gest involuntar, îşi împreunase mâinile, frământându-şi-le mai să le rupă, înălţându-le într-o neîntreruptă pendulare, aşa cum fac bolnavii cuprinşi de dureri mari. Acoperişul pârâia, se prăbuşea pe unele locuri, niciodată vărul ei nu va avea timp să iasă. Încerca o senzaţie de eternitate, i se părea că e înăuntru de-o veşnicie. Jos, pe pământ, femeia nu se mai tânguia, uluită toată că văzuse un domn pătrunzând în flăcări.

Un strigăt puternic răsună. Paulinei îi scăpase, din străfundul fiinţei, fără să vrea, în clipa când acoperişul se prăbuşi între zidurile fumegânde.

— Lazare!

El se afla în uşă, cu părul de-abia pârlit, cu mâinile puţin arse; şi, după ce i-l azvârli în braţe femeii pe micuţul care se zbătea plângând, aproape că se supără pe verişoara lui:

— Ce e? Ce te frământi aşa?

Pauline îi sări de gât, plângând în hohote, şi într-o asemenea descărcare nervoasă, încât, de teamă să nu leşine, Lazare trebui s-o aşeze pe o piatră năpădită de muşchi ce se sprijinea de fântână. Şi el simţea acum cum îl părăsesc puterile. Tot acolo se afla un jgheab plin cu apă în care-şi vârî mâinile cu vădită plăcere. Răceala aceea îl făcea să-şi revină în simţiri şi încerca, la rândul său, o mare uimire pentru fapta ce-o săvârşise. Cum aşa? se vârâse acolo, în mijlocul flăcărilor? Era ca o dedublare a propriei sale fiinţe, se vedea limpede prin fum, mişcându-se cu o sprinteneală şi o prezenţă de spirit incredibile, şi asistând la

fapta aceea ca la o minune săvârşită de un străin. O rămăşiţă de exaltare lăuntrică îl făcea să se împărtăşească dintr-o bucurie subtilă, neştiută până atunci.

Pauline îşi mai revenise, îi cercetă mâinile, zicând:

— Nu, nu-i nimic, arsurile nu sunt adânci. Dar trebuie să ne întoarcem, o să te pansez... Doamne! Cum m-ai speriat!

Îşi udase batista, ca să-i bandajeze mâna dreaptă, cea mai atinsă. Se ridicară, încercând s-o mângâie pe femeie care, după ce-şi sărutase cu furie copilul, îl aşezase lângă ea, fără a-i mai arunca vreo privire; şi-acum, se văicărea pentru casă, urlând la fel de tare, întrebându-se ce-aveau să zică bărbaţii când or veni şi-or găsi totul năruit. Zidurile încă se mai ţineau, un fum negru ieşea din jăratecul dinăuntru, jerbe mari de scântei izbucneau pârâind.

— Hai, curaj, draga mea! îi spunea Pauline întruna. Vino mâine să stai de vorbă cu mine.

Vecinii, alarmaţi de fumul ce ieşea, începură să vină în fugă. Aşa că îl putu lua pe Lazare. Întoarcerea a fost foarte liniştită. El simţea oarecare durere, dar Pauline voi cu orice chip să-l ia de braţ, ca să se sprijine de ea. Nu găseau niciun cuvânt încă să-şi spună, într-atât de zguduiţi de emoţie erau, şi se priveau zâmbind. Fata mai cu seamă încerca un soi de mândrie fericită. Lazare era aşadar curajos, el care pălea numai la gândul morţii? Cărarea se desfăşura sub paşii lor. Pauline era absorbită şi mirată cu gândul la aceste lucruri contradictorii, privitoare la singurul bărbat pe care-l cunoştea bine; căci îl văzuse petrecându-şi nopţi întregi lucrând, apoi trândăvind luni întregi, îl surprinsese în momente de-o sinceritate descumpănitoare după ce minţise sfruntat, sau cum o săruta camaradereşte pe frunte în timp ce-i simţea mâinile înfrigurate de dorinţă arzându-i încheieturile; şi iată că astăzi devenise erou! Avea dreptate să nu se lase descurajată de viaţă, zicând că lumea e foarte bună ori foarte rea. Când sosiră la Bonneville, tăcerea lor emoţionată izbucni într-un potop de

cuvinte zgomotoase. Cele mai mici amănunte erau reconstituite, povesteau de zeci de ori întâmplarea, amintind mereu alte fapte uitate, de care-şi aminteau fie unul, fie celălalt, ca la flacăra vie a unui fulger. Se vorbi mult în casă despre asta, îi ajutară pe ţăranii cărora le arsese casa.

Trecuse aproape o lună de când Lazare se afla la Bonneville. Primi o scrisoare de la Louise, în care aceasta se arăta plictisită la culme. Răspunse că avea să vină s-o ia la începutul săptămânii următoare. Ploi torenţiale începură iarăşi să cadă, averse ce se abăteau cu violenţă deseori asupra coastei, asemănătoare unei ecluze deschise ce-ar fi luat cu sine pământ, mare şi cer, într-un abur cenuşiu. Lazare adusese serios vorba despre drama pe care voia s-o termine, şi, cum dorea s-o ştie pe Pauline alături de el, ca să-l încurajeze, urca şi ea să tricoteze ciorapi micuţi, pentru a-i împărţi copiilor din sat. Dar Lazare înceta să mai lucreze de cum fata se aşeza dinaintea mesei. Începeau să vorbească aproape pe şoptite, veşnic aceleaşi lucruri repetate neobosit, uitându-se ţintă unul în ochii celuilalt. Nu se mai jucau, evitau atingerile de mâini, cu prudenţa instinctivă a copiilor care-au fost certaţi şi care simt pericolul unor umeri ce se ating, a răsuflării ce se încrucişează cu o altă răsuflare şi de care până nu de mult râdeau. Nimic de altfel nu li se părea mai minunat decât pacea aceea obosită, somnolenţa ce-i toropea, în timp ce-afară ploaia răpăia, izbind neîncetat în olanele acoperişului. O tăcere îi făcea să roşească, puneau fără de voie câte-o mângâiere în fiece cuvânt, împinşi de acel imbold care puţin câte puţin făcuse să renască între ei şi să înflorească zilele de pe vremuri, pe care le credeau înmormântate pentru totdeauna.

Într-o seară, Pauline veghease până la miezul nopţii în odaia lui, tricotând, în vreme ce Lazare, cu pana căzându-i din mâini, îi explica pe îndelete viitoarele sale opere,

dramele populate de personalităţi proeminente. Toţi ai casei dormeau, până şi Véronique se dusese devreme la culcare; şi jelania aceea înfrigurată a nopţii, din care răzbătea numai tânguirea obişnuită a fluxului, le transmisese puţin câte puţin un fel de înduioşare senzuală. Lazare, descărcându-şi inima, mărturisi că-şi ratase viaţa: dacă, de data asta, şi literatura avea să-i scape printre degete, era hotărât să se retragă într-o fundătură şi să-şi ducă traiul ca un pustnic.

— Tu nu ştii, continuă el zâmbind, mă gândesc adesea că ar fi trebuit să ne expatriem, după moartea mamei.

— Cum aşa, să ne expatriem?

— Da, să fugim undeva departe, în Oceania bunăoară, într-una dintre acele insule unde viaţa e atât de blândă.

— Dar pe tatăl tău l-am fi luat?

— Oh! Nu-i decât un vis, ştii... Nu-i interzis să imaginezi lucruri agreabile, când realitatea nu-i veselă.

Părăsise masa, venise să se aşeze pe unul dintre braţele fotoliului în care stătea Pauline. Fata îşi lăsă lucrul ca să râdă în voie de galopul continuu al acestei imaginaţii neînfrânate de copil mare, zăpăcit; şi-şi înălţa capul spre el, răsturnată pe speteaza fotoliului, în timp ce el era atât de aproape, încât simţea alături de şoldul lui căldura vie a umărului ei.

— Nebun mai eşti, bietul meu prieten! Ce să fi căutat no: acolo?

— Să trăim!... Ţi-aminteşti de cartea aceea de călătorii pe care-o citeam împreună, acum doisprezece ani? Se trăieşte acolo ca în paradis. Niciodată iarnă, un cer veşnic albastru, viaţa numai sub soare şi sub stele... Am fi avut o cabană, am fi mâncat fructe delicioase, şi nimic de făcut, şi niciun necaz!

— Prin urmare doi sălbatici, cu inele prin nas şi pene pe cap?

— Da! Şi de ce nu?... Ne-am fi iubit de la un capăt al

anului la celălalt, fără să numărăm zilele, ceea ce n-ar fi fost chiar într-atât o nerozie.

Fata îl privi, pleoapele i se zbătură, un fior uşor făcu să-i piară culoarea din obraji. Gândul acela la dragoste îi pogora în suflet, umplându-l de-o plăcere languroasă. Îi luase mâna, fără vreo intenţie, din nevoia de-a fi şi mai aproape de ea, de-a ţine ceva de-al ei; şi se juca cu mâna aceea călduţă, ale cărei degete delicate le îndoia, râzând mereu cu un râs ce devenea silit. Pauline nu se îngrijora, era şi acesta unul dintre jocurile tinereţii lor; apoi simţi că puterile o părăsesc, îi şi aparţinea în tulburarea tot mai mare ce-o cuprinse. Până şi vocea i se schimbă.

— Dar să mănânci fructe întruna e cam puţin. Ar fi trebuit să vânăm, să pescuim, să cultivăm un ogor... Dacă, aşa cum se spune, femeile sunt cele ce lucrează acolo, m-ai fi pus să sap pământul?

— Pe tine? Tu, care ai nişte minute atât de mici!... Dar maimuţele? Oare oamenii n-au ajuns astăzi să facă din ele nişte servitori desăvârşiţi?

Pauline se prăpădi de râs auzind gluma asta, în timp ce Lazare adăuga:

— De altfel, mânuşiţele tale nici n-ar mai fi fost... Le-aş fi mâncat uite-aşa!

Şi începu să-i sărute mâinile, să i le muşte, cu sângele năvălindu-i în faţă, într-o izbucnire de dorinţă ce-l orbea. Şi nu mai scoaseră un cuvânt, a fost o nebunie împărtăşită de amândoi, îşi pierdură capul şi unul şi celălalt, ameţiţi. Pauline i se lăsa pradă, cufundată în fotoliu, cu faţa roşie şi umflată, cu ochii închişi, ca pentru a nu mai vedea. Cu o mână viguroasă, Lazare o şi descheiase la piept, rupea agrafele jupoanelor, când buzele li se întâlniră. Îi dădu o sărutare, iar ea îi răspunse pătimaş strângându-l de gât din toate puterile. Dar, în acest şoc al corpului său de fecioară, fata deschise ochii şi se văzu alunecând pe podele, recunoscu lampa, dulapul, plafonul, de pe care până şi cele

mai neînsemnate pete îi erau familiare, şi păru să se trezească, încercând surpriza unei persoane care descoperă că e la ea acasă, după ce-a avut un coşmar. Se zbătu violent, sări în picioare. Jupoanele căzdeau de pe ea şi, cum era descheiată, pieptul i se vedea în toată goliciunea. Scoase un strigăt în tăcerea din cameră, unde nu li se auzeau decât răsuflările gâfâite.

— Lasă-mă, e îngrozitor!

El nu mai auzea, nebun de dorinţă. O apucă din nou, smulse toate hainele de pe ea. Căuta la întâmplare cu buzele goliciunea pielii, arzând-o cu sărutările lui şi, de fiecare dată, Pauline se cutremura de fiori. De două ori încă fu cât pe ce să cadă, cedând nevoii de nebiruit de-a se dărui, suferind îngrozitor din pricina acelei lupte pe care-o da împotriva ei însăşi. Dăduseră ocol mesei, cu răsuflarea gâfâind, cu mâinile şi picioarele amestecându-li-se, când el reuşi s-o împingă pe un divan vechi, ale cărui arcuri scârţâiră. Cu mâinile încordate, Pauline îl ţinea la distanţă, spunând întruna cu o voce din ce în ce mai răguşită:

— Oh! Te rog, lasă-mă, oh! Lasă-mă... E îngrozitor ceea ce vrei!

Cu dinţii strânşi, el nu rosti o vorbă. Credea că în sfârşit îi aparţine, când fata se desprinse pentru o ultimă oară, făcând o sforţare atât de puternică, încât Lazare ajunse împleticindu-se până la masă. Atunci, liberă o clipă, Pauline putu să iasă, să străbată coridorul dintr-un salt şi să intre la ea în odaie. Dar Lazare o şi ajunsese, nu avu timpul să închidă uşa. Şi cum împingea, ca să poată trage zăvorul şi să răsucească cheia, Pauline trebui să se proptească în canatul de lemn al uşii din toate puterile şi, luptându-se pentru porţiunea aceea întredeschisă a uşii, se simţea pierdută dacă el şi-ar fi vârât înăuntru fie şi numai vârful papucului. Chera scârţâi cu un zgomot ascuţit, se lăsă tăcere deplină şi se putură auzi din nou izbiturile mării în zidul terasei.

În acest timp, Pauline, fără lumânare, cu ochii deschişi în întuneric, rămăsese sprijinită de uşă. Înţelegea prea bine că, de cealaltă parte a uşii, Lazare nici el nu se clintise din loc. Îi auzea răsuflarea, tot i se părea c-o mai simte arzându-i ceafa. Dacă se îndepărta, poate că ar fi spart o bucată de uşă împingând cu umărul. Faptul că stătea acolo o liniştea; şi, maşinal, continua să apese din toate puterile, ca şi cum el încă ar mai fi împins. Două minute se scurseră, interminabile, având şi unul şi celălalt senzaţia că se înverşunează să rămână acolo, înflăcăraţi, zguduiţi de pornirea năvalnică a dorinţei pe care n-o puteau potoli. Apoi vocea lui Lazare se auzi şoptind foarte jos, înăbuşită de emoţie:

— Pauline, deschide-mi… Eşti acolo, ştiu.

Un fior îi străbătu carnea, vocea aceea o înflăcărase din creştet până-n tălpi. Dar nu răspunse. Cu capul plecat, îşi ţinea cu o mână jupoanele, ce-i căzeau, în timp ce cu cealaltă, crispată pe piept îşi strângea sânii, pentru a le ascunde goliciunea.

— Te chinui tot atât cât şi mine, Pauline… Deschide, te implor. De ce să ne refuzăm fericirea asta?

Acum se temea să n-o trezească pe Véronique, care avea odaia alături. Rugăminţile lui erau blânde, semănând cu scâncetul unui bolnav.

— Deschide odată… Deschide, şi-apoi n-aveam decât să ne omorâm, dacă vrei… Nu ne iubim din copilărie? Tu trebuia să-mi fii soţie, nu e firesc să-mi fii într-o bună zi?… Te iubesc, te iubesc, Pauline…

Ea tremura şi mai tare, fiecare cuvânt o străpungea în inimă. Sărutările cu care-i acoperise umerii prindeau din nou viaţă, ca nişte stropi de foc. Şi se încorda şi mai mult, temându-se să nu deschidă, să nu se dăruie în acea pornire irezistibilă a trupului aproape gol. Lazare avea dreptate, îl adora, de ce să-şi refuze bucuria aceea, pe care aveau s-o ascundă amândoi faţă de toată lumea? Casa dormea,

noaptea era întunecoasă. Oh! Să doarmă în întuneric, unul în braţele celuilalt, să-l strângă la pieptul ei, fie şi numai o oră! Oh! Să trăiască! în sfârşit să trăiască!

— Doamne! Cât de neîndurătoare poţi fi, Pauline!... Nici măcar nu vrei să-mi răspunzi, şi eu stau aici atât de jalnic. Deschide, am să te îmbrăţişez, am să te păstrez, o să uităm totul... Deschide, deschide-mi, te rog...

Lazare hohotea de plâns şi începu la rândul ei să plângă. Continua să tacă, în ciuda sângelui ce i se revolta în vine. Timp de o oră el o ţinu tot aşa, implorând-o, supărându-se, ajungând să spună cuvinte groaznice, ca apoi să rostească altele, blânde şi arzătoare. De două ori Pauline crezu că plecase, şi de două ori Lazare se întoarse de la el din cameră, vorbind cu şi mai multă înflăcărare drăgăstoasă. Apoi, după ce-l auzi cum. Se închide furios în camera lui, încercă o tristeţe nespusă. De data asta se sfârşise, ea câştigase; dar simţea de pe urma acestei victorii un gust de deznădejde şi ruşine atât de violent, încât se dezbrăcă şi se vârî în pat fără a mai aprinde lumânarea. Gândul să se vadă goală în hainele acelea sfâşiate de pe ea o umplea de-o sfială groaznică. Dar răcoarea cearşafurilor linişti puţin arsura sărutărilor ce-i înfiorau umerii; şi rămase multă vreme nemişcată, zdrobită parcă sub povara dezgustului şi-a supărării.

Nesomnul o ţinu trează până la ziuă. Grozăvia aceea o obseda. Toată seara fusese o fărădelege ce-i făcea silă. Acum nu se mai putea scuza pe sine, se vedea silită să recunoască duplicitatea sentimentelor amoroase ce le împărtăşea şi ea. Afecţiunea ei maternă pentru Lazare, învinuirile mocnite împotriva Louisei nu erau altceva decât trezirea ipocrită a vechii ei pasiuni. Ajunsese să se mintă în acest fel, şi dacă-şi cerceta şi mai în profunzime sentimentele nemărturisite ale inimii, ar fi descoperit bucuria de-a le destrăma căsnicia, speranţa, poate, de-a trage folos din asta. Oare nu ea îl adusese pe Lazare în

starea de-a retrăi zilele de pe vremuri? Oare n-ar fi trebuit să prevadă că la capăt se afla căderea? Şi ajunseseră în situaţia aceea cumplită care-i marca pe toţi: îl dăduse alteia, în timp ce ea îl adora iar el o dorea. Gândul acesta îi umplea mintea, îi zvâcnea în tâmple, ca bătaia măruntă a unor clopote. Mai întâi, hotărî ca în ziua următoare să fugă. Apoi găsi că fuga aceea însemna o laşitate. De vreme ce el pleca, de ce să nu aştepte? Şi-apoi, dintr-o pornire de orgoliu ce-o încerca iarăşi, găsea de cuviinţă că trebuie să se învingă, ca să nu ia cu sine ruşinea de-a fi procedat cum nu trebuie. Simţea că, de-acum înainte, n-ar mai fi putut ţine capul sus, dacă rămânea cu remuşcări de pe urma serii aceleia.

A doua zi, Pauline coborî la ora obişnuită. Numai după pleoapele vineţii i s-ar fi putut ghici chinurile de peste noapte. Era palidă şi foarte calmă. Când Lazare se ivi la rândul lui, dădu tatălui său drept orice explicaţii, pentru oboseala ce i se citea pe chip, faptul că lucrase până noaptea târziu. Ziua se scurse cu ocupaţiile ei obişnuite. Niciunul, nici celălalt nu făcu nicio aluzie la ceea ce se petrecuse între ei, nici chiar atunci când rămaseră singuri, departe de ochii şi urechile altora. Nu fugeau unul de altul, păreau siguri pe curajul lor. Dar seara, pe când îşi spuseră noapte bună pe coridor, dinaintea uşilor, căzură nebuneşte unul în braţele celuilalt, sărutându-se apăsat pe gură. Apoi Pauline se închise, speriată, în timp ce Lazare fugi ca să se azvârle în pat şi să plângă.

Şi acesta fu traiul lor de-atunci încolo. Zilele urmau încet unele după altele, iar ei stăteau alături, în aşteptarea îngrijorată a unei greşeli posibile. Fără ca vreodată să aducă vorba despre lucrurile acelea, fără ca vreodată să pomenească despre noaptea aceea cumplită, se gândeau întruna la ea, temându-se să nu se prăbuşească împreună, indiferent unde, ca fulgeraţi. Va fi fost dimineaţa, când se trezeau, sau seara, când schimbau câteva cuvinte, înainte

de-a se culca? La el sau la ea? Sau în vreun loc ascuns din casă? Lucrul rămânea plin de taină. În timpul acesta judecata rămânea limpede, fiece slăbiciune de moment, fiecare nebunie de-o clipă, îmbrăţişările disperate în spatele vreunei uşi, sărutările înflăcărate pe care şi le furau în întuneric îi umpleau apoi de-o mânie dureroasă. Pământul li se clătina sub picioare, se agăţau de hotărârile luate pe când judecau la rece ca să nu cadă pradă vârtejului aceluia. Dar niciunul, nici celălalt n-avea tăria singurei salvări, aceea a despărţirii imediate. Pauline, sub pretextul curajului, se îndârjea să ţină piept primejdiei. Lazare, preocupat pe de-a-ntregul, cedând primului impuls al unei noi aventuri, nici măcar nu mai răspundea scrisorilor urgente pe care Louise i le trimitea. Se afla la Bonneville de şase săptămâni, şi li se părea că viaţa aceea semănată cu situaţii neprevăzute, sfâşietoare şi-atât de plăcute trebuia să ţină o veşnicie.

Într-o duminică, la cină, Chanteau se înveseli, după ce-şi îngăduise să bea un pahar de vin de Burgundia, îndrăzneală pe care o plătea scump de fiecare dată. În ziua aceea Pauline şi Lazare petrecuseră ore încântătoare plimbându-se de-a lungul mării, sub cerul necuprins şi albastru; şi schimbau priviri înduioşate, în care tremura tulburarea adusă de frica de ei înşişi, ceea ce făcea ca acum camaraderia dintre ei să fie atât de palpitantă.

Râdeau toţi trei, când Véronique, în clipa când trebuia să aducă desertul, se ivi în uşa de la bucătărie şi strigă:

— Iat-o pe doamna!

— Ce doamnă? întrebă Pauline uluită.

— Doamna Louise, ce naiba!

Exclamară toţi pe înfundate, exprimându-şi mirarea. Chanteau, înspăimântat, se uita la Pauline şi Lazare, care păliseră. Dar acesta se ridică brusc, cu vocea încâlcindu-i-se de mânie.

— Cum aşa? Louise! Dar nu mi-a scris! I-aş fi interzis să

vină… Doar n-a înnebunit!

Soarele scăpata, luminând puternic şi blând. După ce-şi azvârli şerveţelul, Lazare ieşi afară, iar Pauline îl urmă, silindu-se să-şi regăsească seninătatea şi zâmbetul. Louise era, într-adevăr, şi cobora anevoie din berlina lui moş Malivoire.

— Ai înnebunit? îi strigă soţul din mijlocul curţii. Prostii din astea nu se fac fără să scrii!

Atunci ea izbucni în plâns. Era atât de bolnavă acolo şi se plictisea îngrozitor! Cum nu primise răspuns la ultimele două scrisori, o apucase o nevoie irezistibilă să plece, nevoie amestecată cu dorul de Bonneville. Dacă nu-i scrisese, o făcuse tocmai din teama de-a se împotrivi.

— Şi eu, care mă gândeam cu-atâta drag c-am să vă revăd pe toţi!

— E ridicol! O să pleci mâine!

Louise, înmărmurită de primirea aceea, căzu în braţele Paulinei. Aceasta, văzând-o cât de greoi se mişcă şi cum i se îngroşase mijlocul, pălise încă şi mai mult. Simţea acum lângă ea pântecul acela de femeie însărcinată, îi era groază şi milă. În cele din urmă izbuti să-şi înăbuşe revolta plină de gelozie şi-l potoli pe Lazare.

— De ce-i vorbeşti aşa de aspru? Sărut-o… Draga mea, ai avut dreptate să vii, dacă socoteşti că te vei simţi mai bine la Bonneville. Ştii cât te iubim cu toţii, nu-i aşa?

Loulou urla, furios pe vocile acelea care tulburau tihna obişnuită a curţii. Minouche, după ce-şi întinsese năsucul pe peron, se retrăsese, scuturându-şi lăbuţele, ca şi cum ar fi fost pe cale să se compromită printr-o faptă dezagreabilă. Toată lumea pătrunse în casă, Véronique trebui să mai pună un tacâm şi s-o servească pe Louise de la început.

— Cum aşa? Tu eşti, Louisette, repeta Chanteau scoţând nişte chicoteli îngrijorate. Ai vrut să ne faci o surpriză?… Eu am fost cât pe ce să mă înec cu vinul.

Seara se sfârşi totuşi cu bine. Toţi redeveniseră stăpâni

pe ei. Evitară să stabilească ceva pentru zilele următoare. În clipa când i să urce, stinghereala îi cuprinse iar, căci Véronique întrebă dacă domnul avea să se culce în camera doamnei.

— Oh! Nu, Louise se va odihni mai bine aşa, şopti. Lazare, care întâlnise instinctiv o privire de-a Paulinei.

— Ai dreptate, culcă-te sus, zise Louise. Sunt groaznic de obosită, am să mă întind în voie.

Trecură trei zile. Pauline luă în sfârşit o hotărâre. Avea să-i părăsească luni. Soţii voiau să rămână până aproape de sorocul naşterii, şi mai era o lună întreagă; dar îşi dădea prea bine seama că vărul ei se săturase de Paris şi că va sfârşi prin a-şi mânca rentele la Bonneville, ca unul acrit de veşnicele lui eşecuri. Cel mai bine era să le cedeze locul numaidecât, căci nu izbutea să se învingă, găsea încă şi mai puţin ca pe vremuri curajul de-a trăi laolaltă cu ei, în intimitatea aceea ce există între soţ şi soţie. Oare nu într-asta se afla şi mijlocul de-a scăpa pericolelor ivite de pe urma pasiunii crescânde ce se ivise iar între ea şi Lazare şi de pe urma căreia suferiseră atâta? Numai Louise se miră, după ce află de hotărârea Paulinei. Erau invocate argumente fără de replică, doctorul Cazenove spunea că doamna din Saint-Lô îi făcea Paulinei nişte propuneri excepţionale; iar aceasta nu mai putea refuza; rudele ei aveau s-o silească pentru a primi o slujbă care să-i asigure viitorul. Chanteau, cu lacrimile în ochi, consimţi el însuşi.

Sâmbătă, avu loc o ultimă cină, la care preotul şi doctorul luară şi ei parte. Louise, foarte suferindă, abia dacă putu să vină la masă. Ceea ce întrista adunarea, în ciuda eforturilor Paulinei, care zâmbea fiecăruia în parte, având remuşcări pentru faptul că lăsa tristă casa aceea pe care, de-atâţia ani, o înveselise cu preaplinul bucuriei sale. Inima i se strângea de supărare. Véronique dădea la masă cu o înfăţişare tragică. La friptură, Chanteau refuză să bea un deget de vin, cuprins dintr-odată de-o prudenţă exagerată,

tremurând la gândul că în curând n-o va mai avea pe Pauline să-l îngrijească, ea care numai cu glasul şi-i potolea durerile. Lazare, nervos, se certă tot timpul cu doctorul privitor la o nouă descoperire ştiinţifică.

La ora unsprezece, casa se cufundă într-o tăcere deplină. Louise şi Chanteau adormiseră, în timp ce slujnica rânduia prin bucătărie. Şi-atunci, la etajul de sus, dinaintea fostei lui camere de holtei în care continua să stea, Lazare o opri o clipă pe Pauline, ca în fiece seară.

— Adio, şopti el.

— Ba nu, nu adio, spuse ea silindu-se să râdă. La revedere, de vreme ce nu plec decât luni.

Şi se priviră, ochii li se înceţoşară, şi căzură unul în braţele celuilalt, în timp ce buzele li se împreunau nesăţios într-un ultim sărut.

X

A doua zi la micul dejun, se aşezară cu toţii dinaintea ceştilor de cafea cu lapte, mirându-se că n-o văd şi pe Louise. Slujnica se pregătea să urce şi să ciocane la ea în uşă, când aceasta în sfârşit se ivi. Era foarte palidă şi abia mergea.

— Ce ai? întrebă Lazare îngrijorat.

— Mi-e tare rău de când s-a crăpat de ziuă, răspunse ea. Nici astă-noapte n-am putut închide ochii; cred că am auzit de fiecare dată când a bătut ceasul.

Pauline protestă:

— Dar trebuia să chemi, măcar te-am fi îngrijit.

Louise ajunse dinaintea mesei şi se aşeză, scoţând un oftat de uşurare.

— Oh, continuă ea, nu mi-aţi fi fost de niciun folos. Aşa mă simt mereu de opt luni, durerile nu mă slăbesc aproape deloc.

Ducea tare greu sarcina, deşi se obişnuise cu greţurile permanente, cu durerile de pântece, a căror violenţă o făcea uneori să stea încovoiată zile întregi. În dimineaţa aceea greţurile dispăruseră dar îşi simţea mijlocul ca zdrobit de-o cingătoare.

— Se obişnuieşte omul cu răul, spuse Chanteau cu un aer sentenţios.

— Aşa e, şi nici n-am stare, zise în chip de încheiere tânăra femeie. De asta am coborât... Acolo, sus, mi-e cu neputinţă să stau locului.

Nu mâncă, ci numai sorbi câteva înghiţituri de cafea cu lapte. Toată dimineaţa se târî de acolo-colo prin casă, mutându-se de pe un scaun pe altul. Nimeni nu îndrăznea să-i vorbească, deoarece îşi ieşea din fire şi părea să sufere încă şi mai mult, de cum se ocupa cineva de ea. Durerile n-o mai părăseau. Dar, cu puţin înainte de amiază, criza păru s-o mai slăbească, aşa încât se aşeză iarăşi la masă, mâncând o ciorbă. Dar între ora două şi trei începu să se simtă săgetată cumplit; şi nu-şi mai află locul, trecea întruna din sufragerie în bucătărie, urcând greoi la ea în odaie, pentru ca numaidecât să coboare.

Pauline, sus, îşi făcea valiza. Pleca a doua zi: abia dacă avea timpul să scotocească prin mobile şi să-şi facă bagajul. Dar în fiece minut, se ducea şi se apleca deasupra balustradei, îngrijorată de paşii aceia plini de suferinţă care apăsau duşumelele. Pe la patru, cum o auzea pe Louise foindu-se încă şi mai mult, se hotărî să bată în uşa lui Lazare; acesta se închisese, exasperat şi supărat pe soartă, care, după cum spunea el, îl copleşea cu toate nenorocirile.

— N-o putem lăsa aşa, îi explică ea. Trebuie să-i vorbim. Vino cu mine.

O găsiră la etajul întâi, sprijinindu-se de balustradă, nemaiavând putere nici să coboare, nici să urce.

— Dragă mea, spuse Pauline cu blândeţe, starea ta ne îngrijorează… O să trimitem după moaşă.

Atunci Lazare îşi ieşi din fire.

— Oh, Doamne, e cu putinţă să mă chinuiţi aşa, când eu nu cer decât să fiu lăsat în pace!… Ce crezi că poate face moaşa la opt luni?

— Ar fi totuşi mai înţelept s-o examineze.

— Nu, nu vreau, ştiu eu foarte bine ce e. Fie-vă milă, nu mai vorbiţi cu mine, nu mă mai chinuiţi!

Şi Louise se încăpăţână şi păru atât de mânioasă, încât Lazare îşi ieşi şi el din fire. Pauline trebui să promită că nu va trimite după moaşă. Moaşa era o anume doamnă

Bouland, din Verchemont, căreia îi mersese faima prin părţile acelea pentru mâna ei uşoară şi pentru priceperea ce-o avea. Toată lumea spunea că nici la Bayeux, nici la Caen nu era alta pe măsura ei. De aceea Louise, alintată cum era şi obsedată de presimţirea că avea să moară la naştere, hotărâse să i se încredinţeze. Cu toate acestea, îi era o teamă cumplită de doamna Bouland, teama lipsită de raţiune pe care o încerci faţă de dentist, care trebuie să te vindece dar la care te duci cât mai târziu cu putinţă.

La ora şase, din nou se calmă dintr-odată. Louise se bucură nespus că avusese dreptate: ştia ea bine, erau durerile obişnuite, doar ceva mai puternice; grozav le-ar mai fi stat să deranjeze lumea de pomană la ora aceea! Şi, cum se simţea moartă de oboseală, preferă să se culce, după ce mâncă cu cotlet. Totul avea să se termine cu bine, spunea ea, numai să poată dormi. Şi se încăpăţâna să respingă îngrijirile, voi să rămână singură în timp ce familia cina, îi opri chiar să se ducă s-o vadă, de teamă să nu fie trezită şi să se sperie.

Aveau în seara aceea la cină supă şi friptură de viţel. Începutul mesei fu tăcut, la suferinţele Louisei se adăuga tristeţea pricinuită de plecarea Paulinei. Evitau să-şi zăngăne lingurile şi furculiţele, ca şi cum zgomotul lor ar fi putut ajunge la primul etaj şi-ar fi supărat-o şi mai mult pe bolnavă. Chanteau îşi dădu însă drumul la gură, povestind cazuri neobişnuite de sarcină, când Véronique se ivi dintr-odată cu friptura de viţel tăiată şi zise:

— Nu ştiu prea bine, dar mi se pare se aud vaiete de-acolo, de sus.

Lazare se ridică şi deschise uşa de la coridor. Toţi, încetând să mai mănânce, îşi ascuţiră auzul. La început nu auziră nimic; apoi, gemete prelungi, înăbuşite, ajunseră până la ei.

— A apucat-o din nou, zise Pauline. Mă duc la ea.

Îşi azvârli şerveţelul şi nici nu se atinse de felia de

friptură pe care slujnica i-o puse în farfurie. Din fericire, cheia se afla în uşă, aşa că putu să intre. Stând pe marginea patului, tânăra femeie, desculţă, înfăşurată într-un capot, se legăna ca un pendul, săgetată neîndurător de durere, care-o făcea să suspine cu regularitate.

— Ţi-e mai rău? întrebă Pauline. Nu răspunse.

— Acum vrei să trimit după doamna Bouland? Şi-atunci Louise abia putu să rostească, resemnat:

— Da, mi-e totuna. Poate că pe urmă am să mă liniştesc... Nu mai pot, nu mai pot...

Lazare, care urcase după Pauline şi asculta la uşă, îndrăzni să intre, zicând că ar fi fost prudent să trimită pe cineva repede şi până la Arromanches, după doctorul Cazenove, pentru cazul când s-ar fi ivit complicaţii. Dar Louise începu să plângă. Nu le era niciun strop de milă. De ea? De ce-o chinuiau aşa? Ştiau prea bine, gândul că un bărbat ar moşi-o o revoltase întotdeauna. Era ca un fel de pudoare maladivă de femeie cochetă, se simţea rău numai la gândul de-a fi văzută în durere şi suferinţă; aceeaşi teamă o făcea ca în faţa soţului şi-a verişoarei să-şi strângă capotul peste bietul ei mijloc îndurerat.

— Dacă te duci după doctor, suspină ea, am să mă culc, am să mă întorc cu faţa la perete şi n-am să mai răspund nimănui.

— Cheam-o numai pe moaşă, îi zise Pauline. Nu cred nici eu că a sosit sorocul. E vorba doar s-o liniştim.

Şi amândoi coborâră. Abatele Horteur intrase să le spună numai bună seara, şi rămăsese fără glas, găsindu-l pe Chanteau speriat.

Insistară ca Lazare să mănânce măcar o felie de friptură, înainte de-a porni la drum; dar pierzându-şi capul, acesta spuse că s-ar îneca de-ar lua chiar şi-o singură înghiţitură, apoi porni în goana spre Verchemont.

— M-a strigat, mi se pare, nu? întrebă Pauline dând fuga pe scară. Dacă o să am nevoie de Véronique am să lovesc

în podea… Termină singur, de mâncat, unchiule.

Preotul, stingherit de-a fi picat în plină naştere, nu nimerea obişnuitele-i cuvinte de consolare. În cele din urmă se retrase, după ce făgădui să mai vină, dar numai după ce-avea să treacă pe la familia Gonin, deoarece bătrânul infirm se simţea foarte rău. Şi Chanteau rămase singur, dinaintea mesei nestrânse. Paharele erau pe jumătate pline, friptura de viţel se sleia în farfurii, furculiţe murdare şi felii de pâine din care se muşcase stăteau răspândite peste tot pe faţa de masă, azvârlite de comesenii plini de îngrijorare. În timp ce punea o oală de apă la fiert, pentru orice eventualitate, slujnica bodogănea, neştiind dacă să strângă masa sau să lase totul vraişte.

Sus, Pauline o găsise pe Louise stând în picioare, ţinându-se de spătarul unui scaun.

— Mă doare tare rău dacă stau aşezată, ajută-mă să umblu.

De dimineaţă se văita de nişte înţepături pe piele, de parcă ar fi ciupit-o muştele foarte tare. Acum simţea contracţii, o senzaţie de menghine ce i-ar fi strâns pântecele tot mai tare, gata să i-l strivească. De cum se aşeza sau se culca, i se părea că o masă de plumb îi zdrobeşte măruntaiele; şi simţea nevoia să meargă, se sprijinea de braţul verişoarei care-o plimba de la pat la fereastră.

— Ai puţină febră, zise fata. Dac-ai bea puţină apă?

Louise nu putu răspunde. O contracţie violentă o făcuse să se îndoaie din şale, şi se agăţă de umerii Paulinei cu un asemenea tremur, încât pe. Amândouă le cuprinse spaima. Îi scăpară strigăte, în care se afla deopotrivă nerăbdare şi groază.

— Mor de sete, murmură când, în sfârşit, putu vorbi. Limba mi-e uscată şi vezi ce roşie sunt la faţă… Dar nu, nu mă lăsa! am să cad. Să mergem, să mai mergem, o să beau ceva mai târziu.

Şi continuă să se plimbe, târându-şi picioarele, legănându-se, lăsându-se mai greu de braţul ce-o susţinea. Era ora nouă. De ce nu mai sosea odată şi moaşa aia? Acum dorea din inimă să vină, voiau aşadar s-o vadă cum moare, de-o lăsau atâta vreme fără ajutor. Verchemont se afla la douăzeci şi cinci de minute, o oră ar fi fost de ajuns. Lazare se amuza, sau păţise ceva, se isprăvise, nimeni n-avea să se mai întoarcă. O apucară greţurile, începu să vomite.

— Du-te, nu vreau să mai stai lângă mine!... E cu putinţă, Doamne Sfinte, să ajung în halul ăsta, să fac silă la toată lumea!

Nici în chinurile acelea groaznice, gândul la pudoare, la graţia ei feminină, unica-i preocupare, n-o părăsea., De o mare rezistenţă nervoasă, în ciuda faptului că era plăpândă, se înverşuna din răsputeri să nu se lase pradă durerii, o sâcâia faptul că nu-şi putuse pune ciorapii, că lăsa să i se vadă părţi goale din trup. Dar o stânjeneala şi mai mare o cuprinse, nevoi imaginare o chinuiau întruna, şi voi ea verişoara să stea cu spatele la ea, şi se înfăşură într-un colţ de perdea, ca să încerce să le potolească. Slujnica tocmai urcase, ca să vadă dacă poate fi cu ceva de folos, iar Louise şopti cu o voce firavă, de cum i se păru că simte o apăsare:

— Oh! Nu de faţă cu femeia asta... Te rog, scoate-o puţin pe coridor.

Pauline începea să-şi piardă capul. Bătu de ora zece, nu ştia cum să mai justifice absenţa atât de îndelungată a lui Lazare. Desigur, n-o găsise acasă pe doamna Bouland; şi ea cum avea să se descurce, neştiind cum trebuie procedat, cu nefericita aceea de Louise, a cărei stare părea să se înrăutăţească? Reminiscenţe din lecturile de pe vremuri îi veneau acum limpede în minte, ar fi examinat-o bucuros, în nădejdea de-a se linişti pe sine şi de-a o linişti şi pe ea. Dar simţea că aceasta se ruşinează într-atât, încât şovăia să-i

propună.! – Ascultă, draga mea, nu Vrei să mai laşi să te văd?

— Tu! Oh, nu, nici gând!... Tu nu eşti măritată. Pauline nu se putut împiedica să râdă.

— Nu-i nimic, zău că nu!... Aş fi atât de mulţumită să te pot alina!

— Nu! Aş muri de ruşine, n-aş îndrăzni niciodată să mă mai uit în ochii tăi.

Bătu de ora unsprezece, aşteptarea devenea de neîndurat. Véronique porni spre Verchemont, ducând cu ea un felinar şi având porunca să se uite prin toate şanţurile. De două ori, Louise încercase să se culce, simţindu-şi picioarele frânte de oboseală; dar numaidecât se sculase, şi acum stătea iar în picioare, sprijinită în coate de comodă, mişcându-se pe loc şi legănându-şi întruna şalele. Durerile, care până atunci o apucau cu intermitenţe, acum se apropiau, se contopeau într-una singură, şi-atât de puternică, încât îi tăia respiraţia. În fiece clipă, mâinile-i, bâjbâind, se ridicau de pe comodă, alunecând de-a lungul şalelor, apucând şi strângând şoldurile ca pentru a le uşura greutatea ce le strivea. Şi Pauline, în spatele ei, stătea neputincioasă, era silită s-o vadă cum se chinuie, întorcea capul, prefăcându-se că e preocupată de altceva, când o vedea cum îşi strânge capotul cu un gest stingher, văicărindu-se întruna că părul ei blond e nepieptănat şi faţa delicată i s-a urâţit.

Era aproape de miezul nopţii când un zgomot de roţi o făcu pe fată să coboare repede scările.

— Şi pe Véronique, strigă ea de pe peron, recunoscându-l pe Lazare şi pe moaşă, n-aţi întâlnit-o?

Lazare îi spuse că veniseră pe drumul dinspre Port-en-Bessin: numai ghinioane, doamna Bouland se afla la trei leghe de-acolo, la căpătâiul unei lehuze, nici tu cal, nici tu trăsură să se ducă după ea, făcuse cele trei leghe pe jos, mergând nebuneşte, iar acolo necazuri peste necazuri!

Noroc că doamna Bouland avea o brişcă.

— Dar femeia aceea? întrebă Pauline, doamna terminase cu ea, a putut să plece?

Vocea lui Lazare tremură, zise pe înfundate:

— Femeia aceea a murit.

Pătrunseră în vestibul, care era luminat de o lumânare pusă pe una dintre trepte. Se lăsă o scurtă tăcere, în timp ce doamna Bouland îşi punea paltonul. În cuier. Era o femeie micuţă şi brunetă, slabă, galbenă ca lămâia, cu un nas mare, dominator. Vorbea energic, cu apucături de om neobişnuit să fie contrazis, ceea ce făcea ca ţăranii s-o divinizeze.

— Dacă doamna binevoieşte să mă urmeze, zise Pauline. Nu mai ştiam ce să fac, verişoara mea se vaită întruna de dureri, de la căderea serii.

În cameră, Louise se schimba mereu de pe un picior pe altul, stând tot dinaintea comodei. Când o văzu pe moaşă, începu să plângă. Aceasta îi puse câteva întrebări scurte, privind datele, locul şi felul durerilor. Apoi conchise sec:,

— Să vedem... Nu pot spune nimic până nu-mi dau seama de poziţia fătului.

— Aşadar acuma e? şopti Louise scăldată toată în lacrimi. Oh, Doamne! La opt luni.! Şi eu, care credeam că mai am încă o lună!

Fără să răspundă, doamna Bouland afâna pernele, stivuindu-le una peste alta în mijlocul patului. Lazare, care urcase şi el, se arăta stângaci, ca orice bărbat ce asistă la o naştere. Se apropiase totuşi, îşi sărutase soţia pe fruntea scăldată în sudoare, dar aceasta păru că nici măcar nu-şi dă seama de mângâierea aceea încurajatoare.

— Haide, haide, zise moaşa.

Louise, înspăimântată, îi aruncă Paulinei o privire, a cărei rugăminte mută fata o înţelese. Îl luă pe Lazare şi ieşiră amândoi pe coridor, fără a putea să se îndepărteze mai mult. Lumânarea, rămasă jos, lumina casa scării cu

zgârcenie, ca o lămpiţă de noapte, întretăiată de umbre bizare; şi stăteau acolo, unul sprijinit de perete, celălalt de rampă, faţă în faţă, nemişcaţi şi tăcuţi. Trăgeau cu urechea spre cameră. Scâncete nelămurite se auzeau întruna, întrerupte de două strigăte sfâşietoare. Apoi li se păru că trece o veşnicie până în clipa când moaşa deschise în sfârşit uşa. Se pregăteau să intre dar aceasta îi împinse, ca să iasă ea însăşi şi să închidă uşa în urma ei.

— Ce s-a întâmplat? şopti Pauline.

Cu un semn, le dădu de înţeles să coboare; şi abia jos, pe coridor, le vorbi:

— Cazul ăsta s-ar putea să ia o întorsătură proastă. Datoria mea este să previn familia.

Lazare păli. Simţi trecându-i peste faţă o adiere rece, ce-l îngheţă. Se bâlbâi:

— Dar ce se întâmplă?

— Copilul e cu umărul stâng înainte, din câte mi-am putut da seama, şi mi-e teamă chiar ca braţul să nu iasă cel dintâi.

— Şi ce-i cu asta? întrebă Pauline.

— Într-un asemenea caz, prezenţa unui doctor e absolut necesară… Nu-mi pot lua răspunderea naşterii, mai cu seamă la opt luni.

Se lăsă un moment de tăcere. Apoi Lazare, desperat, se revoltă. Unde voia să găsească un doctor la ora aceea din noapte? Soţia lui ar fi putut să se prăpădească de nu ştiu câte ori, înainte ca el să-l poată aduce pe doctor de la Arromanches.

— Nu cred într-un pericol imediat, spunea moaşa mereu. Plecaţi numaidecât… Eu nu pot face nimic.

Şi cum Pauline, la rândul ei, o implora să facă ceva, în numele umanităţii, ca măcar să-i uşureze suferinţa nefericitei de Louise, ale cărei strigăte răsunau acum în întreaga casă, moaşa vorbi foarte răspicat:

— Nu, lucrul ăsta îmi este interzis… Cealaltă a murit. Nu

vreau să-şi dea şi asta duhul în mâinile mele.

În clipa aceea auziră dinspre sufragerie glasul înlăcrimat al lui Chanteau care chema.

— Sunteţi aici? Intraţi!... Mie nu-mi spune nimeni nimic. E o veşnicie de când aştept noutăţi.

Intrară. De când îşi întrerupseseră cina, uitaseră de Chanteau. Rămăsese dinaintea mesei nestrânse, stând degeaba, punându-şi răbdarea la încercare, cu resemnarea sa somnolentă de infirm, obişnuit să stea multă vreme nemişcat şi singur. Nenorocirea aceea nouă care răscolea casa îl întrista: şi nici măcar n-avusese inima să-şi termine mâncarea, rămăsese cu ochii ţintă la farfuria plină din faţa lui:

— Nu merge cum trebuie? şopti el.

Lazare înălţă furios din umeri. Doamna Bouland, foarte stăpână pe sine, îl sfătui să nu-şi piardă timpul mai mult.

— Luaţi brişcă. Ce-i drept, calul nu-i bun la nimic. Dar în două ore şi jumătate vă puteţi duce şi întoarce... Până atunci eu stau de veghe.

Hotărându-se dintr-odată, Lazare se năpusti afară, cu certitudinea că la înapoiere avea să-şi găsească soţia moartă. Îl auziră cum înjură, cum biciuieşte calul, care se urni trăgând brişcă după el cu mare larmă de fierăraie.

— Ce se întâmplă? întrebă iarăşi Chanteau, căruia nimeni nu-i răspundea.

Moaşa începuse să urce şi Pauline o urmă, după ce-i spuse unchiului doar că nefericita de Louise avea să se chinuie mult. Cum Pauline îl îmbia să-l culce, el se îndârji să stea ca să ştie ce se întâmplă. Dacă îl apuca somnul, avea să doarmă foarte bine în fotoliu, aşa cum dormea după-amiezi întregi. Abia rămase singur când Véronique se ivi şi ea, cu felinarul stins. Era furioasă. De doi ani nu mai rostise atâtea cuvinte deodată.

— Trebuia să spună că au de gând s-o ia pe drumul ălălalt! Şi eu care mă chioram prin toate şanţurile şi m-am

dus până la Verchemont ca o vacă!... Şi încă şi-acolo am aşteptat o juma de ceas, proţăpită în mijlocul drumului.

Chanteau se uita la ea cu ochii lui greoi:

— Doamne, fată dragă, n-aveaţi cum să vă întâlniţi.

— Şi-apoi, când mă întorceam, numa' ce-l zăresc pe domnu' Lazare mânând ca un nebun într-o trăsură ca vai de lume... Eu îi strig că e aşteptat, da' el dă bice mai tare şi e cât pe ce să mă calce!... Nu, m-am săturat de treburile astea din care nu pricep o iotă! Fără să mai pun la socoteală că mi s-a stins şi felinarul.

Şi-şi repezi stăpânul, voi să-l silească să mănânce, ca măcar să poată strânge masa. Nu-i era, foame, dar avea să ia o îmbucătură de friptură rece, numai aşa, ca să-şi treacă timpul. Ceea ce-l necăjea acum era faptul că abatele nu se ţinuse de cuvânt. De ce să făgăduieşti oamenilor că le ţii tovărăşie, dacă eşti hotărât să stai la tine acasă? Adevărul e că preoţii nu prea aveau ce căuta acolo unde nasc femeile! Ideea asta îl înveseli, şi era gata să se înfrupte vesel de unul singur.

— Hai, domnule, grăbeşte-te şi 'mneta, îl tot zorea Véronique. Curând e ora unu, şi nu pot lăsa vasele nespălate până mâine... Da ştiu că în casa asta afurisită n-are omul pic de linişte!

Începuse să strângă farfuriile de pe masă, când Pauline o chemă de pe scară, cu o voce grăbită. Şi Chanteau rămase iar dinaintea mesei, uitat din nou, fără ca nimeni să coboare să-i aducă veşti.

Doamna Bouland se instalase în cameră, plină de autoritate, răscolind prin mobile, dând porunci. Mai întâi puse să se facă focul, căci odaia i se părea umedă. Apoi spuse că patul e incomod, prea jos, prea moale; şi, cum Pauline îi mărturisi că aveau în pod un pat vechi de chingi, o trimise pe Véronique după el, îl instala dinaintea căminului, aşezând la căpătâi o scândură şi punând pe el doar o simplă saltea. Apoi avu nevoie de-o mulţime de

lenjerie, un cearşaf pe care-l pături în patru, ca să cruţe salteaua, alte cearşafuri şi şerveţele, cârpe, pe care le puse la încălzit pe scaune, dinaintea focului. Curând, odaia, plină de toată rufăria aceea, tăiată în două de pat, semăna cu o ambulanţă instalată în grabă, în aşteptarea unei bătălii.

De altminteri, acum nu-i mai tăcea gura, o încuraja pe Louise cu o voce militărească, ca şi cum i-ar fi comandat durerii. Pauline o rugase cu glas scăzut să nu aducă vorba de doctor.

— Nu te teme, domniţă. Ar fi mai bine dacă ai sta culcată; dar, dacă asta nu ţi-e pe plac, mergi fără teamă, sprijină-te de mine… Am avut destule naşteri la opt luni, şi copiii au ieşit mai zdraveni decât ceilalţi… Nu, nu, nu te doare chiar aşa rău cum crezi. O să te uşurăm numaidecât, în doi timpi şi trei mişcări.

Louise nu se liniştea. Strigătele ei deveneau nespus de sfâşietoare. Se agăţa de mobile; uneori, vorbe fără şir vesteau că delirează puţin. Moaşa, ca s-o calmeze pe Pauline, îi explică în şoaptă că durerile de dilatare a colului erau uneori mai neîndurătoare decât marile dureri ale expulzării. Avusese cazuri când, la primul copil, travaliul acesta pregătitor ţinuse două zile. Se temea mai cu seamă să nu se rupă apa înainte de sosirea doctorului căci atunci acesta ar fi fost silit să procedeze într-un mod periculos.

— Nu-i cu putinţă, spunea Louise întruna, gâfâind, nu-i cu putinţă… O să mor…

Doamna Bouland îi dădu în cele din urmă douăzeci de picături de laudanum într-o jumătate de pahar cu apă. Apoi, încercă s-o fricţioneze în regiunea lombară. Biata femeie, căreia îi scădeau puterile, i se lăsa tot mai mult în voie: nu mai cerea decât ca verişoara ei şi slujnica să iasă din odaie, îşi ascundea doar goliciunea între cele două părţi ale capotului, pe care-l ţinea cu mâinile crispate. Dar scurtul răgaz pe care frecţia îl aduse nu ţinu mult; şi fu apucată de contracţii cumplite.

— Să aşteptăm, zise cu stoicism doamna Bouland. Nu pot face absolut nimic. Trebuie să lăsăm natura să lucreze.

Şi începu chiar o discuţie despre cloroform, faţă de care avea repulsia vechii şcoli. După părerea ei, lehuzele mureau ca muştele în mâinile doctorilor care întrebuinţau doctoria aceea. Durerea era necesară, niciodată o femeie adormită nu era în stare de un travaliu la fel de bun ca una trează.

Pauline citise contrariul. Nu spunea nimic, cu inima plină de compătimire în faţa ravagiilor naşterii, care o nimiceau pe Louise făcând din graţia, din farmecul ei de blondă delicată un obiect înspăimântător, vrednic de milă. Şi simţea cum clocoteşte în ea mânia împotriva durerii, nevoia de-a o suprima, ar fi înfruntat-o ca pe-o duşmancă, dacă ar fi ştiut prin ce mijloace.

Între timp noaptea. Înainta, se făcuse aproape ora două. De mai multe ori, Louise pomenise de Lazare. O minţeau, îi spuneau că e jos, într-atât de zguduit el însuşi încât se temea să n-o descurajeze. De altfel, nici nu mai avea conştiinţa timpului: orele treceau, pe când minutele i se păreau nesfârşite. Singura senzaţie stabilă în toată agitaţia aceea era faptul că n-avea să se termine niciodată, că toţi cei de pe lângă ea erau plini de rea-voinţă. Ceilalţi nu voiau s-o uşureze, se înfuria pe moaşă, pe Pauline, pe Véronique, învinuindu-le că nu ştiu nimic din cele cuvenite.

Doamna Bouland tăcea. Arunca spre pendulă priviri furişe, deşi nu-l aştepta pe doctor mai devreme de-o oră, pentru că ştia încetineala cu care mergea calul, din pricina umflăturilor la picioare [...]. Apa se va rupe fără doar şi poate; şi o convinse pe Louise să se culce. Apoi o preveni:

— Nu te teme. Şi nu te mai mişca! Acum n-aş vrea să grăbesc lucrurile.

Louise rămase nemişcată câteva clipe. Îi trebuia un efort de voinţă neobişnuit pentru a rezista împunsăturilor dezordonate ale durerilor; durerea se accentua astfel şi

curând nu mai putu ţine piept, sări din patul cu chingi, într-o zvâcnire exasperată a întregii fiinţe…

— Gata! zise moaşa, înjurând printre dinţi.

— De asta mă simţeam atât de prost. Acum nu-mi mai e rău deloc, s-a terminat… Ştiam eu bine că nu pot să nasc în luna a opta. Tot luna viitoare va fi… Nu vă pricepeţi la nimic, nici unii, nici alţii.

Doamna Bouland clătină din cap, nevoind să-i strice clipa aceea de linişte, răspunzându-i că durerile cele mari ale facerii abia de-acum încolo aveau să vină. O avertiză numai pe Pauline, cu glas scăzut, rugând-o să treacă de partea cealaltă a patului de chingi, ca să împiedice o cădere posibilă, în cazul în care lehuza s-ar fi zbătut. Dar când durerile o apucară, Louise nu încercă să se ridice: nu mai avea nici voinţă, nici putere. De cum se trezi durerea, faţa ei căpătă o culoare pământie şi o expresie deznădăjduită. Nu mai vorbea, se zăvora în chinul acela fără de sfârşit, în care nu mai conta de-acum încolo pe nimeni, atât de părăsită, atât de vrednică de milă până la urmă, încât îşi dori să moară pe loc. De altfel, nici nu mai era vorba de contracţii involuntare; de felul celor care de douăzeci şi patru de ore îi străbăteau măruntaiele; acum simţea efortul atroce al întregii fiinţe, efort pe care nu-l putea reţine, pe care îl exagera chiar ea, dintr-o nevoie irezistibilă de-a se uşura. Valul pornea din capul coastelor, cobora între şale, ajungând la vintre într-un soi de sfârtecare tot mai cuprinzătoare. Fiecare muşchi al pântecelui lucra, se încorda, când strângându-se când alungindu-se, asemenea unui arc […]. Un fel de tremur n-o mai părăsea, fiind astfel zguduită de la mijloc până la genunchi de unduiri prelungi şi dureroase, ce se puteau vedea, una câte una, cum o scoboară pe sub piele, în încordarea tot mai violentă a trupului.

— Nu se mai sfârşeşte, Doamne! Nu se mai sfârşeşte? şopti Pauline.

Vederea unor asemenea lucruri făcuseră să-i piară calmul şi curajul obişnuite. Şi se opintea ea însăşi, într-un efort imaginar, la fiecare din gemetele şi gâfâielile cu care lehuza îşi însoţea muncile. Strigătele, la început scurte, crescură puţin câte puţin, preschimbându-se în vaiet de oboseală şi de neputinţă. Era aceeaşi încordare, acelaşi icnet ca al tăietorului de lemne care-şi repede securea ceasuri întregi asupra aceluiaşi nod, fără să-i poată străpunge nici măcar scoarţa.

Între o durere şi alta, în clipele acelea scurte de tihnă, Louise se văita c-o pârjoleşte setea. Gâtul ei uscat avea mişcări penibile de strangulare.

— Mor, daţi-mi să beau!

Şi bea o înghiţitură de ceai de tei foarte slab, pe care Véronique îl ţinea în faţa vetrei. Dar adesea, în clipa când îşi ducea ceaşca la gură, Pauline trebuia s-o apuce, căci o nouă durere, un nou val de încordare îi întindea muşchii, faţa răsturnată se împurpura, iar gâtul se brobonea de sudoare…

…La ora trei, doamna Bouland nu-şi mai ascunse îngrijorarea faţă de Pauline. Simptome alarmante începură să se manifeste, mai cu seamă o înceată pierdere a puterii. Ai fi zis că lehuza suferă mai puţin, deoarece strigătele şi eforturile ei erau tot mai lipsite de energie; dar adevărul e că travaliul ameninţa să se oprească, oboseala fiind prea mare. Cădea pradă durerilor fără istov, fiece clipă de întârziere era un pericol. Începu iar să delireze, şi chiar leşină într-un rând. Doamna Bouland profită de prilej ca s-o examineze din nou şi să-şi dea seama mai bine de poziţia fătului.

— Tocmai de asta mă temeam şi eu, şopti ea. Oare să-şi fi rupt calul picioarele, de nu mai sosesc odată?

Şi cum Pauline îi spunea că n-o poate lăsa aşa să moară pe nefericita aceea, moaşa îşi pierdu cumpătul:

— Îţi închipui cumva că mă cred la nuntă? Dacă încerc şi

iese prost, toate or să se spargă în capul meu... Aşa de bine se poartă toţi cu noi!

Când Louise îşi recapătă cunoştinţa, se vaită că simte o durere.

— Iese braţul copilului, continuă doamna Bouland foarte încet. A trecut în întregime. Dar umărul e tot acolo, niciodată n-o să poată trece.

Totuşi, la ora trei şi jumătate, în faţa situaţiei din ce în ce mai critice, s-ar fi hotărât poate să intervină, când Véronique, care urca de la bucătărie, o chemă pe domnişoara pe coridor, zicându-i că soseşte doctorul. O lăsară pentru o clipă singură cu lehuza, în timp ce Pauline şi moaşa coborâră. În mijlocul curţii, Lazare înjura de zor calul; dar când află că soţia sa mai trăieşte, reacţia fu atât. De puternică, încât se linişti. Doctorul Cazenove începuse să urce peronul, punându-i doamnei Bouland întrebări din mers.

— Prezenţa dumitale, ivit aşa pe neaşteptate, ar speria-o, îi zise Pauline în timp ce urcau pe scară. Acum, după ce-ai sosit, trebuie să-i spunem şi ei.,

— Fă-o, dar repede, zise el simplu, cu o voce tăioasă. Pauline intră singură, ceilalţi rămaseră la uşă.

— Draga mea, îi explică ea, închipuie-ţi că doctorul, după ce-a văzut cum arăţi ieri, a bănuit ceva; acum tocmai a sosit... Ar trebui să primeşti să te vadă, de vreme ce nu se mai isprăveşte odată.

Louise nu părea să audă. Îşi răsucea desperată capul pe pernă, în sfârşit, abia dacă putu să rostească:

— Cum vreţi voi, Doamne!... Parcă eu mai ştiu, acum? Eu nici nu mai exist.

Doctorul înaintase. Atunci moaşa îi sfătui pe Lazare şi pe Pauline să coboare: va veni să le spună cum merg lucrurile, îi va chema, dacă aveau nevoie de ajutor. Aceştia se retraseră, tăcuţi. Jos, în sufragerie, Chanteau aţipise, dinaintea mesei rămasă tot nestrânsă. Somnul trebuie să-l

fi prins pe când îşi lua cina frugală, pe care o prelungise cât putuse, ca pe-o distracţie, deoarece furculiţa încă se mai găsea la marginea farfuriei, unde se afla o rămăşiţă de friptură. Pauline, după ce intră, fu nevoită să ducă lampa de-acolo, care fila şi era cât pe ce să se stingă.

— N-are rost să-l trezim, şopti fata. E inutil să ştie.

Şi se aşeză binişor pe un scaun, în timp ce Lazare rămase în picioare, nemişcat. Clipe de aşteptare groaznică începură, niciunul, nici celălalt nu rostea un cuvânt, nu puteau nici măcar să-şi înfrunte spaima din priviri, întorcând capul de cum li se întâlneau ochii. Şi niciun zgomot nu sosea de sus, nici gemetele slabe ale Louisei nu se mai auzeau, zadarnic stăteau cu urechea la pândă, fără să prindă altceva decât tumultul propriei lor îngrijorări. Şi tocmai tăcerea aceea plină de fiori, tăcerea aceea de moarte îi speria în cele din urmă. Ce se petrecea, oare? De ce-i trimiseseră de-acolo? Ar fi preferat să audă strigăte, o bătălie, ceva viu care să se zbată acolo sus, deasupra creştetelor lor. Minutele se scurgeau şi casa se cufunda şi mai mult în neantul acela. În sfârşit, uşa se deschise şi doctorul Cazenove intră.

— Ei? întrebă Lazare, care se aşezase până la urmă în faţa Paulinei.

Doctorul nu răspunse numaidecât. Lampa afumată cu lumina aceea îndoielnică a nopţilor lungi de veghe abia dacă-i lumina faţa tăbăcită, pe care emoţiile puternice nu făceau decât să adâncească brazdele. Dar când vorbi, glasul său spart lăsă să se vadă lupta ce se dădea în el.

— Ei bine! încă n-am făcut nimic, răspunse el. Nu vreau să întreprind nimic până nu mă sfătuiesc cu voi.

Şi cu un gest maşinal îşi trecu degetele peste frunte, ca pentru a înlătura un obstacol, un nod pe care nu-l putea desface.

— Dar nu noi se cuvine să hotărâm, doctore, zise Pauline. Noi am încredinţat-o mâinilor dumitale.

Cazenove clătină din cap. O amintire neplăcută nu-i dădea pace, îşi aminti de unele negrese pe care le asistase la naştere, în colonii, de una mai cu seamă, o fată robustă al cărei copil se prezenta tot cu umărul înainte şi care îşi dăduse sufletul, în timp ce el extrăgea porţiuni de carne şi oase. Pentru chirurgii din marină erau singurele experienţe" posibile de acest gen, femei pe care aveau prilejul să le opereze, atunci când se întâmpla să-şi facă stagiul prin vreun spital de pe-acolo. De când se retrăsese la Arromanches, practicase îndeajuns şi căpătase îndemânare; dar cazul atât de dificil pe care-l întâlnea în această familie prietenă îl făcea la fel de şovăielnic ca pe vremuri. Tremura ca un începător, neliniştit şi din pricina bătrânelor lui mâini, care nu mai aveau energia din tinereţe.

— Trebuie să vă spun totul. Mamă şi copil mi se par amândoi condamnaţi... Poate că ar mai fi totuşi timpul să-l salvăm pe unul dintre ei...

Lazare şi Pauline se ridicaseră amândoi deodată, îngheţaţi de-acelaşi fior. Chanteau, trezit de vocile lor, îşi deschisese ochii tulburi şi asculta cu spaimă lucrurile ce se rosteau dinainte-i.

— Pe cine să încerc să salvez? întrebă doctorul, la. Fel de cutremurat ca şi bieţii oameni cărora le punea această întrebare. Pe copil sau pe mamă?

— Pe cine? strigă Lazare... Ştiu şi eu? Pot oare să spun? Lacrimi îl sufocau iarăşi, în timp ce verişoara lui, foarte palidă, rămânea mută în faţa acestei alternative groaznice.

— Dacă încerc să-l întorc, continuă doctorul să-şi exprime incertitudinile cu voce tare, copilul va ieşi, fără nicio îndoială, în bucăţi. Şi mi-e teamă s-o obosesc pe mamă, care şi-aşa se chinuie de prea multă vreme... Pe de altă parte, cezariana l-ar scoate teafăr pe micuţ; dar starea bietei femei nu e într-atât de desperată, încât să-mi de-a dreptul s-o sacrific astfel... E o chestiune de conştiinţă, vă

implor să vă pronunţaţi singuri.

Hohotele de plâns îl împiedicară pe Lazare să răspundă. Îşi luase batista şi-o răsucea nervos, în efortul ce-l făcea de-a fi stăpân pe propria lui judecată. Chanteau se uita întruna, uluit. Şi numai Pauline fu în stare să răspundă:

— De ce-ai coborât, doctore?… Rău faci că ne chinui, eşti singurul în măsură să-ţi dai seama de situaţie şi să procedezi aşa cum trebuie.

Chiar atunci doamna Bouland veni să anunţe că situaţia se agravează.

— V-aţi hotărât?… Lehuzei îi slăbesc puterile.

Atunci, într-unui din acele elanuri bruşte care descumpănesc, doctorul îl îmbrăţişa pe Lazare, tutuindu-l.

— Ascultă! O să încerc să-i salvez pe amândoi. Iar dacă se prăpădesc, ei bine! voi fi şi mai nemângâiat decât tine, pentru că voi crede că e din vina mea.

Apoi repede, cu vioiciunea unui om hotărât, discută despre cum să întrebuinţeze cloroformul. Adusese tot ce era necesar, dar unele simptome îl făceau să se teamă de hemoragie, iar în acest caz folosirea era categoric interzisă. Sincopele lehuzei şi pulsul slab îl îngrijorau. Aşa că rezistă implorărilor familiei, care-i cerea să întrebuinţeze cloroformul, istovită de suferinţele pe care le împărtăşea de aproape douăzeci şi patru de ore; şi Cazenove era încurajat în refuzul său de atitudinea moaşei, ai cărei umeri se ridicau plini de repulsie şi dispreţ la auzul acelui cuvânt.

— Aduc pe lume două sute de copii pe an, şopti ea. Au, oare, nevoie de cloroform toate femeile astea?… Se chinuie şi ele ca toate celelalte!

— Urcaţi, dragii mei, zise doctorul. O să am nevoie de voi… Şi-apoi îmi place mai mult să vă ştiu lângă mine.

Toţi se pregăteau să iasă din sufragerie, când Chanteau vorbi şi el în sfârşit. Îl strigă pe fiul său.

— Vino să mă săruţi… Ah, biata Louisette! Nu-i cumplit să ţi se întâmple una ca asta tocmai când te-aştepţi cel mai

puţin? Dacă măcar ar fi ziuă!... Spune-mi şi mie când se va fi isprăvit.

Şi din nou rămase singur în încăperea aceea. Lampa fila, iar bătrânul închidea pleoapele, orbit de lumina aceea tulbure, cuprins din nou de somn. Se mai împotrivi însă câteva minute, plimbându-şi privirile pe vesela de pe masă şi pe scaunele în neorânduială, pe care şerveţelele încă mai spânzurau. Dar aerul era prea încărcat, tăcerea prea apăsătoare. Şi fu răpus, pleoapele îi căzură, de pe buze îi ieşi o răsuflare uşoară, regulată, în mijlocul acelei dezordini tragice şi-a cinei întrerupte din ajun.

Sus, doctorul Cazenove îi sfătui pe cei ai casei să aprindă un foc zdravăn în camera vecină, fosta cameră a doamnei Chanteau: s-ar fi putut să aibă nevoie de ea, după ce lucrurile vor fi ieşit cu bine. Véronique, care rămăsese lângă Louise în timp ce moaşa lipsise, se duse numaidecât să-l aprindă. Apoi făcură alte pregătiri, puseră la încălzit dinaintea căminului lenjerie fină, mai aduseră un lighean, urcară o buiotă cu apă fierbinte, un litru de alcool, o bucată de seu pe o farfurie. Doctorul crezu de cuviinţă s-o înştiinţeze pe lehuză.

— Draga mea copilă, nu te necăji, dar trebuie cu orice preţ să intervin... Viaţa dumitale ne e dragă tuturor, iar dacă bietul micuţ e ameninţat, nu te punem lăsa mai mult în starea asta... îmi îngădui să intervin, nu-i aşa?

Louise părea să nu-l audă. Încordată din pricina travaliului ce continua fără voia ei, cu capul căzut în partea stânga a pernei, cu gura deschisă, scotea un scâncet încet, continuu, ce aducea cu un horcăit. Când îşi ridică pleoapele, se uită la plafon cu privirea rătăcită, ca şi cum s-ar fi trezit într-un loc necunoscut.

— Îmi îngădui? întrebă iarăşi doctorul.

Şi-atunci Louise abia dacă rosti:

— Ucideţi-mă, ucideţi-mă numaidecât.

— Repede, doctore, te implor, şopti Pauline. Suntem aici

şi luăm asupra noastră responsabilitatea a tot ce se întâmplă.

Dar doctorul ţinu să insiste, spunându-i lui Lazare:

— Răspund de ea numai dacă nu survine o hemoragie. Copilul însă mi se pare condamnat. Nouă din zece mor în asemenea condiţii, căci totdeauna se produc leziuni, fracturi, uneori o strivire completă.

— Treci la fapte, doctore, treci la fapte, zise Lazare cu un gest sfârşit.

...

...Doctorul Cazenove stătea între genunchii ţinuţi de cele două femei. Se întoarse, mirat de pâlpâirea tremurătoare ce-l lumina. În spatele lui, Lazare dârdâia atât de tare, încât lumânarea i se clătina în mână, ca speriată de pala unei furtuni.

— Dragă băiete, zise el, pune sfeşnicul pe măsuţa de noapte. Am să văd mai bine.

Nefiind în stare să mai privească, soţul se duse şi se prăbuşi pe un scaun, la capătul celălalt al odăii. Dar degeaba nu se uita, tot zărea mânuţa micii făpturi, mâna aceea care voia să trăiască şi care părea să caute pe pipăite un sprijin în lumea aceea, în care sosea cea dintâi. Atunci, doctorul îngenunche.

Avu loc o nouă sincopă, Louise păru ca şi moartă, iar lucrarea muşchilor se opri aproape cu totul.

— E mai bine aşa, zise doctorul, pe care doamna Bouland îl înştiinţase. Simţeam că-mi zdrobeşte mâna, aş fi fost silit s-o scot, într-atât de neîndurat ajunsese durerea... Ah! Nu mai sunt tânăr! Până acum aş fi isprăvit.

De câteva clipe, mâna sa apucase picioarele, mişcându-le încet, pentru a opera mişcarea de răsucire. Interveni o oprire, aşa încât trebui să apese iar în partea de jos a pântecului, cu mâna dreaptă. Mâna cealaltă se ivi încet,

întâi încheietura, apoi degetele. În sfârşit se iviră şi picioarele copilului. Toţi răsuflară uşuraţi, Cazenove oftă, cu fruntea plină de sudoare, cu respiraţia întretăiată, ca după un mare efort fizic.

— Gata, cred că nu s-a întâmplat nimic rău, inima lui micuţă bate. Dar încă nu suntem siguri de voinicul ăsta!

Se ridicase, se prefăcea că râde. Îi ceru repede slujnicei rufărie caldă. Apoi, în timp ce-şi spăla mâna murdară şi însângerată ca a unui măcelar, voi să-i dea curaj soţului, prăbuşit pe scaun.

— Se sfârşeşte curând, dragul meu. Încă puţin!

Lazare nu mişcă. Doamna Bouland, care o trezise pe Louise din leşin, dându-i să respire un flacon de eter, îşi exprimă îngrijorarea pentru faptul că travaliul nu mai continua. Îi spuse încet doctorului, care-i răspunse tare:

— Mă aşteptam. Trebuie s-o ajut…

— N-a mai rămas decât capul, zise doctorul cu vocea tremurătoare. Nu îndrăznesc să-l ating din cauza zvâcnetelor astea continui… De vreme ce durerile au revenit, înseamnă că se va uşura de la sine. Să aşteptăm puţin.

Copilul căzu într-o ultimă sforţare, sub o ploaie de sânge.

— În sfârşit, rosti Cazenove. Asta o să se poată lăuda că n-a sosit pe lume în veselie.

Emoţia tuturor era atât de mare, încât niciunul nu fu curios să ştie dacă-i fetiţă sau băiat.

— E băiat, domnule, îl vesti moaşa pe soţ.

Lazare, cu capul întors spre perete, izbucni în lacrimi. Purta cu sine o imensă deznădejde, ideea că ar fi fost mai bine să moară cu toţii, decât să mai trăiască după atâta suferinţă. Făptura aceea abia născută îl întrista de moarte.

Pauline se aplecase asupra Louisei, sărutând-o din nou pe frunte.

— Vino s-o săruţi, îi zise vărului.

Lazare se aplecă şi el. Dar fu zguduit de un fior la

atingerea feţei aceleia scăldată într-o sudoare rece. Soţia lui nici nu mai răsufla, avea ochii închişi. Şi începu să plângă în hohote, jos, lângă pat, cu capul sprijinit de perete.

— Cred că a murit, şopti doctorul. Leagă repede buricul. Copilul, în clipa când se născuse, nu scosese scâncetele acelea subţiratice, ca un mieunat, însoţite de o gargariseală înăbuşită, semn care vesteşte pătrunderea aerului în plămâni. Era negru-vineţiu, palid pe unele locuri, mic pentru cele opt luni cât avea, cu un cap exagerat de mare.

Doamna Bouland, cu un gest rapid, tăie şi legă buricul, după ce lăsă să iasă o oarecare cantitate de sânge. Copilul tot nu respira, bătăile inimii nu se simţeau.

— S-a sfârşit, zise Cazenove. Poate c-ar trebui să încercăm să-l fricţionăm, să-i facem insuflaţii; dar cred că ne-am pierde timpul... Şi-apoi mama e aici, şi are mare nevoie să mă gândesc la ea.

Pauline asculta.

— Daţi-mi-l mie, zise ea. Am să încerc... Dacă nu începe să respire, înseamnă că şi eu mi-am pierdut răsuflarea.

Şi-l duse cu sine în camera de-alături, după ce luă sticla de alcool şi rufăria.

Alte zvâcniri, cu mult mai slabe, o făceau pe Louise să iasă din starea aceea de prostraţie. Erau ultimele dureri ale facerii. După ce doctorul o ajută să elimine şi casa copilului, trăgând de ombilic, moaşa o ridică pentru a lua prosoapele. Apoi o întinseră amândoi, după ce-i spălară coapsele, iar pântecele i-l legară într-un bandaj lat de pânză. Teama de hemoragie încă îl mai necăjea pe doctor, deşi cantitatea de sânge pierdut era aproape normală. Pe de altă parte, expulzarea i se părea completă; dar slăbiciunea lehuzei şi, mai cu seamă, sudoarea rece ce-o învăluia erau foarte alarmante. Stătea nemişcată, galbenă ca ceara, cu cearşaful tras până sub bărbie, strivită sub aşternutul ce n-o mai încălzea.

— Rămâi, îi zise doctorul moaşei, nelăsând mâna Louisei,

pentru a-i controla pulsul. Nici eu n-o să mă mişc de la căpătâiul ei până nu voi fi pe deplin liniştit.

De cealaltă parte a coridorului, în fosta cameră a doamnei Chanteau, Pauline se lupta cu asfixia crescândă a micuţei făpturi jalnice ce-o adusese cu ea. Se grăbise să pună pruncul pe un fotoliu, dinaintea focului mare din cămin; şi, în genunchi, muind o cârpă într-o farfurie plină de alcool, îl fricţiona întruna, cu o încredere îndărătnică, fără ca măcar să simtă durerea ce-i anchiloza puţin câte puţin braţul. Era într-atât de puţin la trup, atât de fragil şi de jalnic, încât cel mai mult se temea să nu-l ucidă frecându-l atâta. De aceea, mâna îi umbla încolo şi-ncoace ca o mângâiere, abia. Atingându-l, ca aripa unei păsări în zbor îl întorcea grijuliu, încercând să readucă la viaţă fiecare din părţile micuţului lui trup. Dar copilul tot nu mişca. Chiar dacă frecţia îl încălzise puţin, pieptul rămânea strâns, nicio răsuflare nu-l făcea să se ridice. Dimpotrivă, părea că se învineţeşte şi mai mult.

Atunci, fără să-i fie silă de faţa aceea moale, abia spălată, îşi lipi gura de gura lui inertă. Încet, îndelung, Pauline suflă, potrivindu-şi suflul pe măsura micuţilor plămâni în care aerul nu putuse pătrunde. Când se sufoca ea însăşi, se oprea pentru câteva clipe. Sângele i se urca la cap, urechile începură să-i păcăne, avu un pic de ameţeală. Dar nu renunţa, îşi dărui astfel răsuflarea mai bine de-o jumătate de oră, fără a fi încurajată de cel mai mic rezultat. Când trăgea aer în piept, nu simţea în gură decât un gust fad ca de moarte. Foarte uşor, încercase zadarnic să-i apese coastele, strângându-le din vârful degetelor. Nimic nu izbutea; o alta în locul ei ar fi renunţat la învierea aceea imposibilă. Dar Pauline era însufleţită de deznădejdea îndârjită a unei mame care adusese pe lume copilul nefericit al măruntaielor ei. Voia să trăiască şi, în cele din urmă, simţi bietul trup însufleţindu-se, gura lui micuţă având o mică tresărire sub gura ei.

Aproape de-o oră, bătălia ce-o purta o ţintuia desperată în încăperea aceea, uitând de toate. Semnul slab de viaţă, senzaţia aceea atât de fugară pe care-o simţiseră buzele ei îi dădu curaj, începu din nou să-l fricţioneze, iar din minut în minut îi dăruia răsuflarea ei, alternând cele două operaţii, dăruindu-şi preaplinul milei. Era o nevoie din ce în ce mai mare de-a învinge, de-a dărui viaţă. O clipă crezu că se înşelase, căci buzele ei nu atingeau decât nişte buze nemişcate. Apoi, simţi iar o contracţie rapidă. Puţin câte puţin, răsuflarea ei intra, îi era luată şi apoi dăruită. Sub piept, i se părea că simte cu regularitate bătăile inimii. Şi gura ei nu mai părăsi gura aceea micuţă, împărţea viaţa pe din două cu făptura firavă a copilului, nu aveau amândoi decât o singură răsuflare, în învierea aceea miraculoasă, o răsuflare înceată, prelungă, care trecea de la unul la celălalt ca un suflet ce-ar fi fost al amândurora. Murdărie, mucozităţi îi mânjiră buzele, dar bucuria de a-l fi salvat fu mai presus de dezgust: Pauline aspira acum cu străşnicie căldura vieţii, care-o îmbăta. Când în sfârşit copilul ţipă, un ţipăt slab şi jalnic, fata se prăbuşi dinaintea fotoliului, mişcată până în străfundul fiinţei.

Focul ardea puternic, umplând camera de o lumină vie. Pauline stătea pe jos, dinaintea copilului, pe care încă nu-l privise. Cât de firav era! O biată făptură abia formată! Şi pentru ultima oară revolta izbucni în ea, sănătatea i se revolta împotriva fiului aceluia jalnic pe care Louise i-l dăruia lui Lazare. Şi-şi scoborî privirea cu desperare spre şoldurile ei, spre pântecul ei de fecioară ce tresărise. În pântecul ei încăpător ar fi purtat un fiu sănătos şi puternic. Era regretul nespus al unei existenţe ratate, al sexului ei de femeie ce-avea să dormiteze steril. Criza ce-o cuprinsese în noaptea nunţii lor începea iar, prilejuită de rezultatul jalnic al naşterii... Avea să rămână ca o ţarină în ţelină, ce se usucă la o parte. În locul acelui avorton jalnic de pe fotoliu, asemănător unui vierme, vedea băiatul plin de sănătatea

ce s-ar fi născut din căsătoria ei, şi nu se putea mângâia, şi plângea copilul pe care n-avea să-l aibă.

Dar fiinţa aceea nefericită orăcăia întruna. Se zbătu, Paulinei îi fu teamă să nu cadă. Şi, faţă de-atâta urâţenie şi slăbiciune, mila i se trezi. Avea măcar să-l despovăreze, să-l ajute să trăiască, după cum avusese bucuria să-l ajute să vină pe lume. Şi, uitând de ea însăşi, îi dădu cele dintâi îngrijiri, îl luă pe genunchi, în timp ce tot mai plângea, iar în lacrimile vărsate se amesteca regretul după propria ei maternitate ca şi mila pentru soarta jalnică a tuturor muritorilor.

Doamna Bouland, înştiinţată, veni să-l îmbăieze pe noul-născut. Îl înfăşură mai întâi într-un scutec călduţ, apoi îl îmbrăcară şi-l culcară în patul din cameră, până când avea să fie gata leagănul. Moaşa, cât se poate de mirată că-l află însufleţit, îl examina cu grijă; şi spuse că i se părea a avea conformaţia bună, dar că se vor chinui mult să-l crească, într-atât de plăpând era. De altfel, se grăbi să se întoarcă lângă Louise, a cărei viaţă era foarte ameninţată.

Cum Pauline se instala alături de copil, veni şi Lazare, înştiinţat la rândul lui de minunea ce se săvârşise.

— Vino să-l vezi, îi spuse fata foarte emoţionată.

Se apropie dar tremura tot, şi nu-şi putu reţine această observaţie:

— Doamne! L-ai culcat în patul ăsta!

De cum intrase îl trecuse un fior. Camera aceea părăsită, cernită încă de doliu, în care intrau atât de rar, o găsea acum încălzită şi luminată, înveselită de pâlpâirea focului. Mobilele totuşi rămăseseră la locul lor, pendula arăta tot ora şapte şi treizeci şi şapte de minute, nimeni nu mai locuise acolo de când mama lui murise. Şi tocmai în patul în care ea îşi dăduse sufletul, în patul acela sfânt şi de temut îl vedea renăscând pe copilul lui, micuţ de tot în imensitatea cearşafurilor.

— Te necăjeşte? îl întrebă Pauline mirată.

Clătină din cap, neputând vorbi, într-atât îl sufoca emoţia. Apoi în sfârşit bălmăji:

— Dar mă gândesc la mama... Ea a plecat, şi iată încă unul care o să plece ca şi ea. De ce-a venit pe lume?

Plânsul îl împiedică să vorbească. Teama şi dezgustul faţă de viaţă izbucneau, în ciuda efortului pe care-l făcea să tacă, de când Louise scăpase din chinurile acelea groaznice. În clipa când atinsese cu gura fruntea încreţită a copilului, se dădu repede îndărăt, căci i se păruse că simte cum craniul se afundă sub buzele lui. În faţa făpturii aceleia atât de firave pe care o arunca în viaţă, o anumită remuşcare îl făcea să se simtă desperat.

— Fii pe pace, continuă Pauline să-l liniştească. O să facem un voinic din el... Nu-i nimic dacă acum e atât de micuţ.

Se uită la ea şi, în izbucnirea aceea, o mărturisire sinceră îi porni din suflet.

— Tot ţie îţi datorăm şi viaţa lui... Aşadar tot timpul o să-ţi fiu dator?

— Dar eu n-am făcut decât ce-ar fi făcut şi moaşa dacă n-ar fi fost ocupată!

Cu un gest, Lazare îi impuse tăcere.

— Oare mă crezi într-atât de rău ca să nu înţeleg că îţi datorez totul?... Din clipa când ai intrat în casa asta n-ai făcut decât să te sacrifici. Nu mai vorbesc de banii tăi, dar tot mă mai iubeai când m-ai dăruit Louisei, acum o ştiu..: Dacă ai bănui cât de ruşine îmi e când mă uit la tine, când îmi amintesc! Ţi-ai fi deschis şi vinele, erai mereu bună şi veselă, chiar şi în zilele când îţi zdrobeam inima. Ah! Aveai dreptate, numai veselia şi bunătatea contează, restul e un simplu coşmar.

Pauline încercă să-l întrerupă, dar Lazare continuă şi mai tare:

— Ce prostii toată împotrivirea, toată fanfaronada, toate tenebrele pe care le vânturam din teamă şi din vanitate! Eu

ţi-am stricat viaţa, şi pe-a ta, şi pe-a mea, şi pe-a familiei mele... Da, numai tu judecai limpede. Existenţa e atât de uşoară când cei din casă sunt bine dispuşi şi trăiesc unii pentru alţii!... Dacă lumea crapă de mizerie, măcar să crape vesel, să facă haz de necaz!

Violenţa acelor cuvinte o făcu să zâmbească, şi Pauline îi apucă mâinile.

— Lasă, linişteşte-te... De vreme ce recunoşti că am dreptate, înseamnă că te-ai îndreptat, totul va fi bine.

— Ce să spun, m-am îndreptat! Zic aşa acum, pentru că sunt clipe când adevărul îţi iese oricum de pe buze. Dar mâine, am să mă prăbuşesc iarăşi în chinul meu. Parcă te poţi schimba!... Nu, lucrurile nu vor merge mai bine ci, dimpotrivă, din ce în ce mai rău. Ştii la fel de bine ca şi mine... Propria mea prostie mă face să turbez!

Atunci fata îl trase blând spre ea, zicându-i cu gravitate:

— Nu eşti nici prost, nici rău, eşti nefericit... Sărută-mă, Lazare.

Schimbară un sărut dinaintea micuţei făpturi ce părea că adormise; era un sărut ca între frate şi soră, în care nu mai rămânea nimic din dorinţa înflăcărată ce-i mistuise abia cu câteva zile în urmă.

Se ivea ziua, o zi cenuşie, de-o mare blândeţe. Cazenove veni să vadă copilul şi se minună găsindu-l într-o stare atât de bună. Fu de părere să fie dus în camera Louisei, căci acum credea că e în măsură să poată răspunde de sănătatea ei. Când micuţul îi fu dus mamei, aceasta abia zâmbi. Apoi închise ochii şi căzu într-un somn ce-avea s-o refacă, acel somn care e convalescenţa lehuzelor. Întredeschiseseră puţin fereastra, ca să iasă mirosul de sânge, şi o răcoare minunată, un adevărat fior de viaţă urca dimpreună cu* fluxul. Toţi stăteau nemişcaţi, obosiţi şi fericiţi, dinaintea patului în care dormea ea. În sfârşit, se retraseră cu paşi înceţi, nelăsând-o lângă ea decât pe doamna Bouland.

Doctorul însă nu plecă decât pe la vreo opt. Îi era foarte foame, la fel ca şi lui Lazare şi Paulinei, care se simţeau lihniţi; Véronique trebui să le prepare cafea cu lapte şi-o omletă. În sufragerie dădură peste Chanteau, uitat de toţi, care dormea adânc; cufundat în fotoliu. Nimic nu se clintise din loc, atâta doar că odaia era otrăvită de fumul acru al lămpii, care tot mai fila. Pauline făcu râzând observaţia că masa, de pe care tacâmurile nu fuseseră luate, nu mai trebuia să fie pusă. Adună firimiturile, făcu puţină ordine. Apoi, cum cafeaua cu lapte nu mai venea, începură se se înfrupte din friptura rece de viţel, glumind pe seama mesei întrerupte de naşterea aceea cumplită. Acum, după ce pericolul trecuse se arătau veseli ca nişte copii.

— Poate că n-o să mă credeţi, le tot spunea Chanteau, dar dormeam iepureşte... Eram furios că nimeni nu vine să-mi aducă veşti, şi totuşi nu simţeam niciun fel de îngrijorare, deoarece visam că totul merge foarte bine.

Şi se veseli şi mai mult, când îl văzu pe abatele Horteur sosind în fugă, după liturghia de dimineaţă. Glumi nemilos pe seama lui:

— Bravo! Păi se poate? Vasăzică mă laşi aşa, baltă!... într-atât te sperie copiii?

Preotul, ca să iasă din încurcătură, povesti cum într-o seară o ajutase pe-o femeie să nască pe drum şi cum îi botezase copilul. Apoi primi să bea un păhăruţ de lichior.

Soarele limpede lumina curtea, când doctorul Cazenove plecă în sfârşit. Cum Lazare şi Pauline îl conduceau, o întrebă pe aceasta încet:

— Nu mai pleci astăzi?

O clipă fata rămase tăcută. Ochii ei mari şi gânditori se ridicau, părând a privi departe, în viitor.

— Nu, răspunse apoi. Trebuie să aştept.

XI

După luna mai, care a fost îngrozitoare, primele zile ale lui iunie începură să se scurgă, foarte călduroase. Vântul din vest bătuse trei săptămâni, furtuna răvăşise coastele, năruise falezele, înghiţise bărci, ucisese oameni, iar cerul albastru ca şi marea mătăsoasă, zilele călduţe şi limpezi ce luminau acum căpătaseră o blândeţe nespusă.

În după-amiaza aceea minunată, Pauline se hotărâse să împingă pe terasă fotoliul pe rotile al lui Chanteau şi să-l culce lângă el, pe o pătură de lână roşie, pe micuţul Paul, care împlinise un an şi jumătate. Era naşa lui şi-l alinta atât pe copil cât şi pe bătrân.

— N-o să-ţi facă rău soarele, unchiule?

— Da’ de unde! E atâta vreme de când nu l-am văzut!... Şi pe Paul îl laşi să doarmă aici?

— Da, da, aerul o să-i facă bine.

Pauline îngenunchease pe un colţ al păturii şi se uita la el; purta o rochie albă, din care se zăreau mâinile şi picioarele goale. Cu ochii închişi, copilul îşi întorcea spre soare faţa micuţă, roză şi nemişcată.

— Vezi, a adormit numaidecât, şopti ea. Obosise de-atâta legănat... Fii atent să nu-l supere muştele.

Şi o ameninţă făcându-i cu degetul, pe Minouche, care stătea pe una dintre ferestrele sufrageriei, spălându-se de zor. Pe nisip, ceva mai încolo, Loulou, întins cât era de lung, deschidea când şi când câte un ochi bănuitor, gata să

mârâie şi să muşte.

Când Pauline se ridică, Chanteau scoase un geamăt înfundat.

— O să te apuce iar?

— Oh! Să mă apuce! Mai bine zis nu mă mai părăseşte… M-am văitat, nu-i aşa? Ce caraghios! Nici măcar să nu-mi mai dau seama!

Ajunsese un înspăimântător obiect de milă. Puţin câte puţin, reumatismul cronic adunase calciul la toate încheieturile, tofuşi uriaşi se formaseră pe corp, împungând pielea cu excrescenţele lor alburii. Picioarele, ce nu se mai zăreau, stăteau vârâte în pâslari, zgârcindu-se asupra lor însele şi aducând cu ghearele unor păsări infirme. Mâinile mai cu seamă îşi dezvăluiau din plin grozăvia diformităţii. Era acum anchilozat complet, nu se mai putea sluji nici de mâini, nici de picioare, cele câteva încheieturi ce mai funcţionau pe jumătate pârâiau de parcă ai fi scuturat un sac de nuci. Cu timpul, însuşi corpul părea să se fi pietrificat în poziţia pe care o adoptase ca să îndure mai uşor durerea: aplecat înainte, cu o puternică înclinare spre dreapta; într-atât încât luase forma fotoliului şi rămânea ghemuit şi răsucit astfel chiar şi când îl culcau. Durerile nu-l mai părăseau, inflamaţia se ivea la cea mai neînsemnată schimbare de vreme, pentru un deget de vin pe care-l bea sau o gură de carne din care se înfrupta, abătându-se de la regimul lui sever.

— N-ai vrea să bei o ceaşcă de lapte? Poate te-ai răcori, nu?

— Ah, ce să spun, laptele! răspunse el printre gemete. Încă o invenţie drăgălaşă, cura lor de lapte! Cred că m-au dat gata cu asta… Nu, nu, nimic, e cel mai bun lucru.

Îi ceru totuşi să-i schimbe poziţia piciorului stâng, căci nu-l mai putea mişca singur.

— Ticăloasa asta de vreme arde rău astăzi. Pune-l acolo, mai departe, împinge-l! Aşa, îţi mulţumesc… Ce zi

frumoasă! Ah, Doamne!

Cu ochii pironiţi spre zarea necuprinsă, continuă să geamă fără să-şi dea seama. Vaietul lui de durere făcea acum parte din el, ca şi respiraţia. Îmbrăcat într-un halat de molton gros, albastru, a cărui mărime făcea ca mâinile şi picioarele să-i înoate în el, ieşind deasupra ca nişte rădăcini, îşi lăsa în părăsire pe genunchi mâinile pocite, lamentabile în lumina nemiloasă a soarelui. Şi marea îi stârnea interesul, infinitul acela albastru pe care treceau pânze albe, drumul acela fără pietre de hotar ce i se deschidea în faţă, lui, care nu mai era în stare să pună un picior înaintea celuilalt.

Pauline, grijulie faţă de picioarele desculţe ale micuţului Paul, îngenunchease din nou, ca să pună peste ele un colţ al păturii. Vreme de trei luni, în fiecare săptămână, crezuse că pleacă lunea următoare. Dar mâinile firave ale copilului o ţineau în loc cu o putere de neînvins. În prima lună, în fiece dimineaţă se temeau că nu va apuca seara. Numai ea săvârşea întruna minunea de a-l salva, în fiece clipă, deoarece mama tot mai stătea la pat iar doica pe care trebuiseră s-o ia nu făcea decât să-l alăpteze, cu acea prostie docilă a unei juninci. Copilul avea nevoie de-o îngrijire continuă, temperatura trebuia mereu supravegheată, viaţa i se menaja oră de oră, iar Pauline depunea o îndârjire de adevărată cloşcă, pentru a înlocui luna de gestaţie ce-i lipsea. După ce trecu o lună copilul dobândi din fericire puterea unui copil născut la termen, apoi se dezvoltase puţin câte puţin. Dar tot rămânea foarte plăpând, Pauline nu-l părăsea o clipă, mai ales de când fusese înţărcat, căci Paul resimţise acest lucru.

— Aşa, zise ea, n-o să-i fie frig... Vezi, unchiule, ce bine-l prinde culoarea roşie! îl face să pară roz de-a binelea.

Chanteau întoarse anevoie capul, singura parte a corpului pe care o mai putea mişca. Şopti:

— Dacă-l săruţi, o să-l trezeşti. Lasă-l în pace, îngeraşul

de el... Vezi fumul de colo? Vine dinspre Le Havre. Ce zici? repede mai aleargă!

Pauline trebui să se uite la fum, ca să-i facă plăcere. Era un punct negru pe imensitatea apei. Un fir subţiratic de fum păta orizontul. Fata rămase o clipă nemişcată, privind marea liniştită, sub cerul necuprins şi senin, fericită de frumuseţea acelei zile.

— Şi uite aşa mi se arde tocana, zise ea îndreptându-se spre bucătărie.

Dar cum se pregătea să intre în casă, o voce se auzi strigând-o de la primul etaj:

— Pauline!

Era Louise, care se rezema în coate de fereastra fostei odăi a doamnei Chanteau unde acum stăteau tinerii căsătoriţi. Zburlită, cu un camizol pe ea, continuă să vorbească plină de acreală:

— Dacă Lazare e acolo, spune-i să urce.

— Nu, încă nu s-a întors. Atunci se supără de-a binelea.

— Ştiam eu că n-o să apară decât seara, şi asta dacă o să catadicsească să vină! Nici astă-noapte n-a dormit acasă, cu toate că-mi promisese... Ah! Drăguţul de el! Când apucă să plece la Caen, nu s-ar mai întoarce.

— Are atât de puţine distracţii! răspunse Pauline cu blândeţe. Şi-apoi, povestea cu îngrăşămintele i-o fi luat timp... Fără îndoială, o să se-ntoarcă odată cu doctorul, în cabrioleta lui.

De când locuiau la Bonneville, certurile dintre Lazare şi Louisefeu se mai isprăveau. Nu erau nişte certuri pe faţă, ci îmbufnări mereu reînnoite, viaţa jalnică şi stricată a două fiinţe care nu se potrivesc. Louise, însănătoşită cu greu şi dureros după naştere ducea o viaţă goală, fiindu-i groază de grijile gospodăriei, omorându-şi timpul cu cititul, dichisindu-se până la ora cinei. Lazare, pradă unui plictis nespus, nu deschidea nici măcar o carte, stătea ceasuri întregi ca năuc în faţa mării, lăsându-se ispitit când şi când

de-o călătorie la Caen, după care se întorcea încă şi mai istovit. Iar de Pauline, oare luase Miele casei în mâini, ajunseseră să nu se poată lipsi, căci îi împăca de trei ori pe zi.

— Ar trebui să termini cu îmbrăcatul, zise ea. Părintele nu va întârzia să vină şi-o să stai cu el şi cu unchiul. Eu sunt atât de ocupată!

Dar Louise nu-şi domolise mânia.

— E cu putinţă! Să lipsească aşa de mult! Aşa cum mi-a scris şi tata ieri, o să prăpădească şi restul banilor.

Într-adevăr, Lazare se şi lăsase antrenat în două afaceri soldate dezastruos, încât Pauline, îngrijorată pentru soarta copilului, îi făcuse cadou, ca naşă, două treimi din avutul ei, luând asupră-şi o asigurare ce-avea să producă o sută de mii de franci în ziua când copilul va fi ajuns la majorat. Ea nu mai rămăsese decât cu o rentă de cinci sute de franci, singura sa supărare era că se vedea nevoită să-şi restrângă obişnuitele fapte de binefacere.

— Frumoasă speculaţie, povestea asta cu îngrăşămintele! urmă Louise. Tata trebuie să-l fi convins să renunţe, iar dacă nu se întoarce înseamnă că se distrează… Oh! Puţin îmi pasă, n-are decât s-alerge după fuste!

— Atunci de ce te superi? o întrebă Pauline. Lasă, bietul băiat nu se gândeşte la nimic rău… Coboară, da? Ce părere ai de Véronique asta, care se face nevăzută într-o zi de sâmbăta şi mă lasă cu toată bucătăria pe cap!

Era ceva inexplicabil, care-i preocupa pe toţi ai casei de două ore. Slujnica apucase să cureţe legumele pentru tocană, jumulise şi curăţase o raţă; apoi, dintr-odată, parcă intrase în pământ, n-o mai văzuse nimeni. Pauline se hotărâse în sfârşit să pună ea tocana, la foc, uluită de dispariţia aceea.

— Cum aşa, tot n-a apărut? întrebă Louise, uitând pentru o clipă de mânia ei.

— Nu, răspunse fata. Ştii ce cred eu că s-a întâmplat? A

dat pe raţă patruzeci de bănuţi unei femei care trecea pe-aici, iar eu mi-aduc aminte să-i fi spus că am văzut la Verchemont raţe mai frumoase, cu treizeci de bănuţi. Numaidecât s-a schimbat la faţă şi mi-a aruncat o privire de să mă-ngroape… Ei bine! Pun prinsoare ca s-a dus la Verchemont să vadă dacă n-am minţit.

Şi râse, deşi râdea cu tristeţe, deoarece suferea din cauza izbucnirilor de mânie pe care Véronique le avea împotriva ei, fără vreo explicaţie rezonabilă. Sentimentele ei faţă de Pauline se schimbaseră iarăşi după moartea doamnei Chanteau, făcând-o încetul cu încetul să nutrească pentru aceasta ura de pe vremuri.

— E mai bine de-o săptămână de când nu şi-a descleştat gura, zise Louise. Toate prostiile din lume sunt cu putinţa când ai o fire ca asta.

Pauline făcu un gest de îngăduinţă.

— Eh! S-o lăsăm să-şi facă toanele. Se întoarce ea, iar noi n-o să murim de foame din pricina asta.

Copilul începu să se mişte pe pătură. Pauline dădu fuga şi se aplecă deasupra lui.

— Ce-i, drăgălaşule?

Mama, stând tot la fereastră, privi o clipă apoi dispăru în cameră. Chanteau, absorbit, întoarse numai capul, în clipa când Loulou începu dintr-odată să mârâie; şi îşi vesti nepoata:

— Pauline, îţi sosesc musafirii.

Doi ştrengari în zdrenţe soseau, primii din ceată, a căror vizită o aştepta în fiece săptămână. Micuţul Paul adormise la loc numaidecât, aşa că se ridică zicând:

— Ah, că bine mai pică! N-am o clipă de răgaz… Rămâneţi, copii, aşezaţi-vă pe bancă. Iar tu, unchiule, dacă mai sosesc şi alţii, să le spui să se aşeze lângă ăştia… Trebuie neapărat să văd ce face tocana.

Când se întoarse, după un sfert de oră, pe bancă se şi aflau doi băieţi şi două fete, vechii ei copii sărmani, dar

care crescuseră, deşi păstrau obiceiul de-a cerşi.

Niciodată năpastă mai mare nu se abătuse asupra Bonneville-ului. În timpul furtunilor din mai, ultimele trei case fuseseră zdrobite de faleză. Se terminase, fluxurile puternice măturaseră tot satul, după ce-l asaltaseră veacuri la rând, în năvala continuă a apei care în fiece an rodea câte-un colţ din ţinut. Nu mai rămăseseră, pe pietriş, decât valurile biruitoare, ştergând până şi. Rămăşiţele ruinelor. Pescarii, izgoniţi din vizuina unde de generaţii se îndârjiseră să rămână, veşnic ameninţaţi de valuri, fuseseră de astă dată siliţi să urce mai sus, pe ţărmul prăpăstios, şi vieţuiau grămadă, cei mai avuţi îşi durau case, ceilalţi se adăposteau pe. Sub stânci, alcătuind laolaltă un alt “Bonneville, până când valurile aveau iar să-i izgonească şi de-acolo, după alte secole de bătălii. Pentru a-şi desăvârşi opera de distrugere, marea trebuise să măture mai întâi ţăruşii şi palisadele. În ziua aceea vântul sufla dinspre nord, cantităţi monstruoase de apă se năpusteau cu asemenea larmă, încât izbiturile zguduiau biserica. Lazare, înştiinţat, nu voise să coboare. Rămăsese pe terasă, privind înaintarea fluxului, în timp ce pescarii alergau să vadă, aţâţaţi de atacul acela furios. O mândrie plină de groază le umplea sufletele: că tare mai urla, putoarea, şi cum avea să mai măture totul, scârbavnica! În mai puţin de douăzeci de minute, dispăruse într-adevăr totul, palisadele spintecate, ţăruşii frânţi, făcuţi surcele. Şi oamenii urlau laolaltă cu ea, gesticulau şi ţopăiau ca nişte sălbatici, însufleţiţi de beţia vântului şi-a apei, fiindu-le pe plac grozăvia acelui masacru. Apoi, în timp ce Lazare le arăta pumnul, ei fugiseră, urmăriţi din spate de galopul turbat al valurilor, pe care nimic nu-l mai putea opri. De-acum încolo aveau să crape de foame, să se văicărească în noua aşezare Bonneville, învinuind-o pe putoare de sărăcia lor şi ajungând să trăiască din mila bunei domnişoare.

— Ce cauţi aici? strigă Pauline zărindu-l pe băiatul lui

Houtelard. Ţi-am interzis să mai calci pe-aici.

Era acum vlăjgan mare, având aproape douăzeci, de ani. Înfăţişarea lui tristă şi sperioasă de copil bătut se prefăcuse în viclenie. Răspunse plecându-şi ochii.

— Se cade să vă fie milă de noi, domnişoară. Suntem aşa de nenorociţi de când s-a prăpădit tata!

Houtelard, plecat pe mare într-o seară cu furtună, nu se mai întorsese niciodată; nu găsiseră nimic, nici leşul lui, nici al matelotului, nici măcar o scândură din barcă. Dar Pauline, silită să-şi împartă cu zgârcenie pomenile, jurase să nu le dea nimic nici băiatului, nici văduvei, atâta vreme cât trăiau unul cu altul în văzul lumii. De cum murise tatăl, mama vitregă, fosta slujnică ce-l snopea în bătăi pe micuţ din zgârcenie şi răutate, şi-l făcuse ibovnic, nemaiavând vârsta să fie bătut. Întregul Bonneville făcea haz de întorsătura pe oare o luaseră lucrurile.

— Ştii de ce nu vreau să calci pe-aici, continuă Pauline. Când o să-ţi schimbi purtarea, o să vedem.

Atunci, cu o voce plângăreaţă, băiatul se văicări:

— Ea a vrut. Altminteri m-ar fi bătut iar. Şi-apoi, nu mi-e mamă, ce contează dacă e cu mine ori cu altul... Daţi-mi ceva, domnişoară. Am rămas fără nimic. Eu, m-aş descurca; dar pentru ea cer, că e bolnavă, zău dacă mint, pot să jur!

Fata, făcându-i-se milă, îl expedie până la urmă dându-i o pâine şi ciorbă. Făgădui chiar să treacă s-o vadă pe bolnavă şi să-i ducă leacuri.

— Ah, leacuri! şopti Chanteau. Încearcă s-o faci să-ţi înghită vreun hap! Nu vrea decât carne.

Dar Pauline începuse să se ocupe de micuţa Prouane, care avea un obraz întreg lovit.

— Cum de-ai putut să te jupoi în halul ăsta?

— Am căzut şi m-am izbit de-un copac, domnişoară.

— De-un copac?... S-ar zice mai curând că te-ai prăvălit peste colţul unei mobile.

Fată mare acum, cu pometii ieşiţi în afară, având tot

privirea rătăcită, ca a unei halucinate, se străduia zadarnic să stea politicos în picioare. Picioarele i se muiau, limba grea i se împleticea în gură, fără a izbuti să rostească aşa cum trebuie cuvintele.

— Dar ai băut, nefericito! strigă Pauline, privind-o ţintă.

— Vai, domnişoară, cum se poate!

— Eşti beată şi-ai căzut la tine acasă, nu-i aşa? Nu ştiu ce neastâmpăr aveţi cu toţii... Stai jos, mă duc să aduc amică şi feşe.

O pansa, în timp ce căuta s-o facă să se ruşineze. Frumos îi şedea ei, fată aşa de mare, să se îmbete cot la cot cu taică-său şi cu maică-sa, nişte beţivi care într-o bună zi aveau să fie găsiţi morţi din pricina calvadosului! Fetiţa asculta, părând s-o apuce somnul, cu ochii tulburi. După ce se văzu pansată, bălmăji:

— Tata se vaită de junghiuri, am să-l fricţionez dacă-mi daţi un pic de rachiu camforat.

Pauline şi Chanteau nu se putură împiedica să râdă.

— Ştiu eu unde-ar ajunge rachiul meu! îţi dau bucuroasă o pâine, cu toate că sunt sigură că o s-o vinzi şi-ai să bei banii... Stai jos. Cuche o să te ducă acasă.

La rândul lui, băiatul lui Cuche se ridicase în picioare. Era desculţ, având drept orice veşmânt nişte pantaloni vechi şi o bucată de cămaşă zdrenţuită, care lăsa să i se vadă pielea, neagră şi tăbăcită, zgâriată de mărăcini. Acum, când bărbaţii nu mai voiau să se culce cu maică-sa, îngrozitor de decăzută, el însuşi umbla prin ţinut ca să-i aducă muşterii. Era văzut bătând drumurile, sărind peste gardurile vii cu o sprinteneală de sălbăticiune, trăind ca un animal pe care foamea îl face să se năpustească asupra oricărei prăzi. Întruchipa ultimul hal al sărăciei şi al abjecţiei, o asemenea decădere umană, încât Pauline îl privea cu remuşcare, ca şi cum s-ar fi simţit vinovată că lasă o făptură să se zbată într-o adevărată cloacă. Dar, de cum încerca să-l dezbare de năravurile lui, era gata s-o şteargă, nesimţind faţă de

muncă şi de servitute decât ură.

— De vreme ce-ai venit, zise ea cu blândeţe, înseamnă că te-ai gândit la cele ce ţi-am spus sâmbăta trecută. Vreau să văd urma unor sentimente alese în vizitele astea pe care tot mi le mai faci... Nu mai poţi trăi la fel de josnic, iar eu nu mai sunt aşa de bogată, mi-e cu neputinţă să te hrănesc şi tu să trândăveşti... Te-ai hotărât să primeşti ce ţi-am propus?

De când se ruinase, încerca să înlocuiască lipsa de bani trezind interesul pentru săracii ei şi altor persoane miloase. Doctorul Cazenove obţinuse în cele din urmă ca mama lui Cuche să fie internată la spitalul incurabililor din Bayeux, ea însăşi având puşi deoparte o sută de franci ca să-l îmbrace pe băiat, căruia îi găsise slujbă într-o echipă de muncitori pe şantierul din Cherbourg. În timp ce ea vorbea, băiatul îşi pleca ochii, ascultând-o cu neîncredere.,

— Ne-am înţeles, vasăzică? urmă Pauline. O să-ţi însoţeşti mama apoi o să te duci la slujba ta.

Şi cum se îndrepta spre el, băiatul făcu un salt în urmă. N-o mai slăbea din ochi, crezând că voise să-l apuce de încheietura mâinii.

— Ce ai? întrebă Pauline miratã.

Atunci băiatul şopti, cu înfăţişarea lui de animal încolţit: – O să mă luaţi şi-o să mă închideţi. Nu vreau. De-atunci, totul fu zadarnic. O lăsa să vorbească, părea convins de bunele ei intenţii; dar în clipa când fata se mişca, el se năpustea spre uşă; şi, cu un clătinat îndărătnic din cap, refuza şi în privinţa mamei, şi în privinţa lui, preferind să nu aibă ce mânca dar să trăiască liber.

— Ieşi afară de-aici, puturosule! strigă Chanteau în cele din urmă. Eşti prea bună să-ţi baţi capul cu un nemernic ca ăsta!

Mâinile Paulinei tremurau văzând cum milostenia ei e inutilă, iar iubirea faţă de aproapele se sfărâma de mizeria acceptată cu bună-ştiinţă. Făcu un gest desperat de

toleranţă.

— Lasă, unchiule, sunt nişte necăjiţi, trebuie să mănânce şi ei. Şi-l chemă îndărăt pe Cuche, ca să-i dea, la fel ca şi sâmbetele trecute, o pâine şi patruzeci de bănuţi. Dar băiatul continua să se dea îndărăt, apoi zise:

— Puneţi toate astea pe jos şi duceţi-vă... Am să le iau.

Pauline se văzu nevoită să-i dea ascultare. Cuche înainta precaut, pândind-o mereu din priviri. Apoi, după ce înhaţă cei patruzeci de bănuţi şi pâinea, o luă la sănătoasa, lipăind cu picioarele goale.

— Sălbăticiile! strigă Chanteau. O să vină într-una dintre nopţile astea să ne gâtuie pe toţi... Fata asta de ocnaş e aici, pot să pun mâna-n foc că ea mi-a şterpelit fularul mai zilele trecute.

Vorbea despre micuţa Taurmal, al cărei bunic fusese şi el vârât la închisoare, ca şi tatăl. Numai ea mai rămăsese pe bancă, alături de micuţa Prouane, năucită de băutură. Se ridicase, fără a părea a fi auzit învinuirea de furt, şi începu să se văicărească.

— Fie-ţi milă, buna mea domnişoară... Numai mama şi cu mine am rămas acasă, jandarmii vin în fiecare seară şi ne bat, trupul ni-e tot numai o rană, iar mama e pe moarte... Oh! buna mea domnişoară, ne-ar trebui bani, şi fiertură grasă, şi vin bun...

Chanteau, exasperat de minciunile ei, începuse să se foiască în fotoliu. Pauline însă şi-ar fi dat şi cămaşa de pe ea.

— Taci din gură, şopti. Ai căpăta mult mai mult dacă ai vorbi mai puţin... Rămâi aici, am să-ţi pregătesc un paner.

Când se întoarse cu o paporniţă veche, de dus peşte, în care pusese o pâine, doi litri de vin şi carne, văzu pe terasă o altă clientă de-a ei, pe micuţa Gonin, care-şi adusese fetiţa, o copilită de aproape doi ani. Mama, în vârstă de şaisprezece ani, era atât de plăpândă şi de puţin formată, încât părea sora mai mare care-şi plimbă sora mezină. Îi

era greu s-o aducă, dar o târa cum putea, ştiind că domnişoarei îi plac copiii la nebunie şi că le dă totul.

— Doamne Sfinte! Ce îndesată el strigă Pauline luând fetiţa în braţe. Şi unde mai pui că n-are nici măcar cu şase luni mai mult decât Paul!

Fără să vrea, privirea i se opri cu tristeţe asupra micuţului, care dormea în continuare în mijlocul păturii. Fata aceea care născuse atât de tânără trebuia să fie nespus de fericită că are un copil aşa de bine dezvoltat. Dar ea se plângea.

— Dac-aţi şti cât mănâncă, domnişoară! Şi n-am rufărie, şi nu ştiu cu ce s-o îmbrac... Şi-apoi, de când tata s-a prăpădit, mama şi omul ei se răzbună pe mine. Se poartă cu mine de parcă aş fi târâtura târâturilor, îmi zic că, dacă ai început să te culci, trebuie să aduci bani, nu să prăpădeşti.

Într-o bună dimineaţă bătrânul infirm fusese într-adevăr găsit mort în lada lui de cărbuni; şi era într-atât de vânăt de lovituri, încât poliţia a fost cât pe ce să intervină. Acum, femeia şi ibovnicul ei aduceau vorba s-o gâtuie pe mucoasa aia mică, o gură de prisos la masă.

— Biată micuţă! şopti Pauline. Am pus ceva îmbrăcăminte deoparte, şi-acum îi împletesc nişte ciorapi... Ar trebui să mi-o aduci mai des, avem mult lapte aici, şi-apoi ar mânca supă de arpacaş... Am să trec s-o văd pe maică-ta şi-am s-o sperii, de vreme ce spui că încă te mai ameninţă.

Micuţa Gonin îşi luase fetiţa, în timp ce domnişoara îi pregătea şi ei un pachet. Se aşezase şi o ţinea pe genunchi cu o stângăcie de fetiţă care se joacă cu păpuşa. Ochii ei limpezi se mirau întruna că o făcuse şi, cu toate că-i dădea să sugă, deseori era cât pe ce s-o scape din braţe, când o legăna la pieptul său firav. Domnişoara o certase straşnic într-o zi când, ca să se bată cu pietre cu micuţa Prouane, îşi pusese fetiţa la marginea drumului, pe-o grămadă de

prundiş.

Abatele Horteur îşi făcu şi el apariţia pe terasă.

— Iată-i pe domnul Lazare şi pe doctor, vesti el.

În aceeaşi clipă auziră uruitul cabrioletei; şi în timp ce Martin, fostul matelot cu picior de lemn, ducea calul în grajd, Cazenove coborî curtea, strigând:

— Vă aduc un flăcău care a înnoptat prin străini, pe cât se pare. Nădăjduiesc că n-o să-i tăiaţi capul.

Lazare se ivi şi el, abia zâmbind.

Îmbătrânea repede, adus de spate, cu faţa pământie, ca măcinat de neliniştea lăuntrică ce-l rodea. Fără îndoială că se pregătea să-şi justifice întârzierea, când fereastra de la primul etaj, rămasă deschisă, se închise cu furie.

— Louise nu e gata, explică Pauline. Coboară şi ea numaidecât. Se priviră cu toţi şi se simţiră prost, zgomotul acela de fereastră trântită anunţa o ceartă. După ce făcu un pas către scară, Lazare preferă să aştepte. Îşi sărută tatăl şi pe micuţul Paul; apoi, pentru a-şi ascunde îngrijorarea, îşi certă verişoara, zicându-i morocănos:

— Expediază-i pe păduchioşii ăştia. Ştii că nu-mi place să mă împiedic de ei.

Se referea la cele trei fete rămase pe bancă. Pauline se grăbi să lege pachetul micuţei Gonin.

— Acum plecaţi, zise ea. Voi două s-o ţineţi pe prietena voastră, ca să nu mai cadă iar... Şi fii cuminte tu, cea cu fetiţa. Nu care cumva s-o uiţi pe drum.

Cum în sfârşit se pregăteau să plece, Lazare voi să inspecteze coşul micuţei Tournal. Găsiră ascunsă acolo o râşniţă veche de cafea, pe care fata o azvârlise într-un ungher şi-apoi o furase. Le împinseră pe toate trei afară, cea beată clătinându-se pe picioare între celelalte două.

— Ce oameni! strigă abatele aşezându-se lângă Chanteau. Dumnezeu i-a părăsit, nici vorbă. De cum ajung la vârsta împărtăşaniei, ticăloasele astea fac copii, beau şi fură ca tat’su şi ca mă-sa... Ah! le-am prezis de-atâtea ori

nenorocirile care i-au ajuns.

— Ia spune, dragul meu, îl întrebă doctorul pe Lazare ironic, ai de gând să te-apuci de cioplitul faimoşilor ţăruşi?

Dar acesta făcu un gest violent. Aluziile la bătălia pierdută cu marea îl scoteau din fire. Strigă:

— Eu!?... Mai curând aş lăsa fluxul să ne înece decât să pun mâna pe-un par şi să-l aşez de-a curmezişul drumului, ca să-l opresc... Ah, nu, m-am lecuit! Am fost un prost, nu te-apuci de lucrurile astea de două ori la rând. Când te gândeşti că i-am văzut pe ticăloşii ăştia ţopăind de bucurie în ziua dezastrului!... Şi ştii de ce-i bănui? Că mi-au retezat pe-ascuns bârnele, în ajunul fluxului celui mare, pentru că nu e cu neputinţă să se fi rupt de la sine.

Îşi salva astfel amorul lui propriu de constructor. Apoi, cu mâna întinsă spre Bonneville, spuse:

— Să crape cu toţii! Atunci am să ţopăi şi eu!

— Nu fi atât de rău, îl mustră Pauline cu înfăţişarea ei liniştită. Numai săracii au dreptul să fie răi... Şi-o s-o iei de la capăt cu ţăruşii tăi, n-ai încotro.

Lazare se şi potolise, epuizat parcă de izbucnirea pătimaşă de mai înainte.

— Nici pomeneală, şopti, m-aş plictisi prea tare... Ai dreptate, nimic nu merită osteneala să te înfurii. Ori că îi ia apa, ori că nu, ce-mi pasă mie?

Tăcerea se lăsă din nou. Chanteau căzuse iar în nemişcarea lui de om suferind, după ce-şi ridicase capul să primească sărutarea fiului său. Preotul îşi răsucea degetele, doctorul se plimba cu mâinile la spate. Se uitau cu toţii acum la micuţul Paul, care dormea şi pe care Pauline îl apăra chiar şi de mângâierile tatălui său, nevoind să fie trezit. De când sosiseră, îi rugase să vorbească încet, să nu tropăie prea tare pe lângă pătură; şi până la urmă îl ameninţă cu cravaşa pe Loulou, care tot mai mârâia în urma calului ce fusese dus la grajd.

— Îţi închipui cumva c-o să tacă! spuse Lazare. O să ne

spargă urechile încă o oră de-acum înainte... Niciodată n-am văzut un câine aşa de urâcios. Îl superi de îndată ce te mişti, nici măcar nu-ţi dai seama că ai câine la casă, într-atât trăieşte numai pentru el. Făptura asta nevrednică nu-i bună decât ca să ne facă să-l regretăm pe bietul nostru Mathieu.

— Ce vârstă are Minouche? întrebă Cazenove. De când ştiu o aveţi.

— Merge pe şaptesprezece ani, răspunse Pauline, şi-i la fel de sănătoasă ca totdeauna.

Minouche, care continua să se spele pe fereastra sufrageriei, ridicase capul când doctorul îi rostise numele. Rămase pentru o clipă cu lăbuţa în aer, cu pântecele ca descheiat la soare; apoi începu iar să se lângă, delicat.

— Oh, şi aude bine, observă Pauline. Cred că numai vederea i-a slăbit puţin, ceea ce n-o împiedică să fie la fel de haimana ca mai înainte... închipuiţi-vă că de-abia e o săptămână de când Véronique i-a azvârlit şapte pisoi. Şi ce credeţi? Marţi a dispărut iar.

...Veselă, fără să fie încurcată, nici să roşească, vorbea despre dragostele pisicii. Un animal aşa de curat şi de delicat, care nici măcar nu voia să iasă afară din casă când era noroi, se bălăcărea de patru ori pe an prin noroaiele tuturor băltoacelor!...

— Barem e curată, conchise abatele Horteur, care se uita cura Minouche îşi roade limba de-atâta spălat. Pe când atâtea putori din sat stau tot îngălate.

Chanteau, uitându-se şi el la pisică, suspină ceva mai tare, scoţând vaietul acela continuu şi involuntar de care nici el nu-şi mai dădea seama.

— Te doare mai rău? îl întrebă doctorul.

— Ai? De ce? zise el trezindu-se parcă într-o tresărire. A, da, pentru că respir mai tare... Da, mă doare mai tare în seara asta. Am crezut că soarele o să-mi facă bine dar tot mă sufoc, toate încheieturile parcă mă ard.

Cazenove îi examina mâinile. Toţi, la vederea acelor biete cioturi diforme, simţiseră fiori trecându-le prin spate. Iar preotul lăsă iarăşi să-i scape una dintre cugetările sale:

— Cu nişte degete ca astea nu-i uşor să joci dame... Iată o distracţie care acum îţi lipseşte.

— Fii cumpătat la mâncare, îl povăţui doctorul. Cotul e tare umflat, ulceraţia se întinde mereu.

— Cum poţi oare fi mai cumpătat de-atâta? Vinul mi se dă cu măsură, carnea mi se cântăreşte, trebuie oare să nu mai mănânc deloc? Asta înseamnă să nu mai trăieşti, zău aşa... Dacă m-aş putea înfrupta de unul singur! Dar cum să fiu în stare, cu maşinăriile astea în loc de mâini? Pauline, oare-mi dă să mănânc, e foarte sigură că nu pun nimic altceva în gură.

Fata zâmbi.

— Ba da, ba da, ieri te-ai ospătat cam mult... E vina mea, nu pot să mă împotrivesc când văd că lăcomia te face atât de nefericit.

Şi-atunci se prefăcură cu toţii că se înveselesc şi-l tachinară despre desfrânările la care tot se mai deda. Dar vocea le tremura de milă, în faţa acelei rămăşiţe de om, o masă inertă care trăia numai atât cât să fie în stare să sufere. Îşi reluase vechea poziţie, corpul înclinat spre dreapta, mâinile pe genunchi.

— În seara asta, de pildă, avem raţă la frigare, zise Pauline. Dar se întrerupse şi întrebă:

— Apropo, nu cumva aţi zărit-o pe Véronique prin Verchemont?

Şi povesti cum slujnica dispăruse. Nici Lazare, nici doctorul n-o văzuseră. Se mirară de toanele ei, glumiră pe seama lor: nostim ar fi fost ca, în clipa când s-ar fi întors, să-i găsească stând la masă şi mâncând, s-o vadă ce mutră o să facă.

— Vă părăsesc, zise Pauline, sunt de jurnă la bucătărie. Dacă tocana s-ar arde, ori dacă raţa n-ar fi îndeajuns de

friptă, unchiul m-ar concedia!

Abatele Horteur izbucni într-un râs zgomotos, până şi doctorul făcea haz de cuvintele fetei, când fereastra de la primul etaj se deschise brusc, cu zgomot de cercevele trântite furios. Louise nu se arătă, se mulţumi să strige cu o voce acră, prin deschizătura dintre geamuri:

— Lazare, vino sus!

Acesta făcu un gest de revoltă, refuzând să se supună unei chemări strigate pe tonul acela. Dar Pauline îi adresă o rugăminte mută, doritoare să evite o scenă de faţă cu lumea; şi Lazare urcă, în timp ce ea mai rămase puţin pe terasă, pentru a face să dispară impresia proastă lăsată de Louise. Toţi tăceau, uitându-se încurcaţi spre mare. Soarele cu razele lui piezişe aşternuse peste ea o pânză aurie, făcând ca valurile-i micuţe şi albastre să ardă cu o flacără scurtă. În depărtare, zarea părea de un vioriu blând. Ziua aceea frumoasă se sfârşea într-o tihnă regească, desfăşurând necuprinsul cerului şi al apei fără niciun nor, fără nicio pânză.

— Ce mai! îndrăzni Pauline să spună cu un zâmbet, de vreme ce n-a dormit acasă se cuvine să-l certe un pic.

Doctorul o privi şi zâmbi la rândul lui, iar fata ghici că se gândeşte la cele ce-i spusese pe vremuri, când prevestise că Pauline nu-i face Louisei un cadou frumos, dăruindu-i-l pe Lazare. Aşa că se îndreptă spre bucătărie.

— Eu vă las, încercaţi să faceţi câte ceva… Iar dumneata, unchiule, cheamă-mă dacă Paul se trezeşte.

În bucătărie, după ce mestecă în tocană şi pregăti frigarea, împinse cratiţele de mânie. Vocile Louisei şi-a lui Lazare răzbăteau până la ea prin tavan, din ce în ce mai răstite, şi era desperată la gândul că trebuie, să se fi auzit şi de pe terasă. Chiar că n-aveau minte deloc să strige aşa, ca nişte surzi, să facă părtaşă pe toată lumea la neînţelegerile lor. Dar nu voia să se ducă la ei: mai întâi pentru că era ocupată cu pregătitul cinei; şi apoi se simţea

prost să se ducă aşa, să se vâre între ei până şi în odaia lor. De obicei îi împăca jos, în sufragerie, la ceasurile când se aflau cu toţii acolo. Se duse pentru o clipă în sufragerie, unde puse masa făcând mult zgomot. Dar vocile tot se auzeau, nu putu îndura mai mult gândul că-şi făceau atâta rău unul altuia; şi se duse la ei, însufleţită de generozitatea aceea activă care făcea din fericirea celorlalţi propria ei existenţă.

— Dragii mei, zise ea intrând ca furtuna la ei în cameră, o să spuneţi că lucrurile astea nu mă privesc, numai că strigaţi prea tare… Nu-i lucru cuminte să vă înverşunaţi aşa şi să semănaţi groaza în casă.

Străbătuse odaia şi se grăbi înainte de toate să închidă fereastra, lăsată întredeschisă de Louise. Din fericire, nici doctorul, nici preotul nu rămăseseră pe terasă. Dintr-o aruncătură de ochi văzu că nu mai e decât Chanteau, căzut pe gânduri, lângă micuţul Paul, care dormea.

— Cei de jos vă auzeau de parcă aţi fi fost în sufragerie, continuă ea. Ce v-a apucat şi de data asta?

Dar cei doi se montaseră şi continuară cearta, fără ca măcar să pară a-şi da seama de prezenţa ei. Şi Pauline rămase nemişcată, cuprinsă de senzaţia aceea de rău, pentru faptul că se afla în camera unde cei doi dormeau. Cretonul galben cu ramaje verzi, carpeta roşie, vechile mobile de acaju lăsaseră locul unor tapiserii dese de lână şi unui mobilier de femeie delicată; nimic nu mai rămăsese de pe vremea mamei care murise, un parfum de heliotrop se răspândea de pe măsuţa de toaletă pe care stăteau înşirate şerveţele ude; şi mirosul acela o înăbuşea un pic; privirea ei, fără să vrea, dădu ocol camerei, unde fiece obiect vorbea despre căsătoria neizbutită a celor doi. Chiar dacă acceptase în cele din urmă să locuiască în aceeaşi casă cu ei, consumată zi de zi de revoltele ei, chiar dacă izbutise să poată dormi noaptea, deşi îi ştia acolo, îmbrăţişaţi poate, încă nu pătrunsese la ei în cameră, în mijlocul intimităţii lor

conjugale, unde se aflau haine zvârlite peste tot şi patul nestrâns. Un fior puse stăpânire pe ea, fiorul geloziei de pe vremuri.

— E cu neputinţă să vă sfâşiaţi aşa! şopti Pauline după o tăcere. Nu vreţi cu niciun chip să fiţi cuminţi?

— Cred şi eu, strigă Louise, pentru că m-am săturat!... îţi închipui cumva că-şi recunoaşte vina? Da' de unde! Mi-am îngăduit numai să-i spun cât de îngrijoraţi am fost din pricină că n-a venit astă-noapte, şi el se repede la mine ca un sălbatic, mă învinuieşte că i-am stricat viaţa până într-atât încât mă ameninţă că se exilează în America!

Lazare o întrerupse cu o voce cumplită:

— Mincinoaso!... Dacă mi-ai fi reproşat întârzierea pe un ton aşa de blând, te-aş fi sărutat şi totul s-ar fi terminat până acum. Dar tu m-ai învinuit că-ţi fac viaţa un chin. Da, m-ai ameninţat că te duci să te azvârli în mare dacă am să continui să-ţi fac viaţa insuportabilă.

Şi se porniră iar amândoi, vărsându-şi fără menajamente năduful adunat în frecuşurile permanente ce se iveau între firile lor. Totul începea printr-o ironie rostită în legătură cu cel mai neînsemnat lucru, şi care, puţin câte puţin, se prefăcea în furie, care apoi le otrăvea tot restul zilei. Ea, cu faţa ei blândă, se făcea rea, de când bărbatul o lipsea de plăceri, de-o răutate de pisică alintată ce se mângâie de ceilalţi şi-şi scoate ghearele. Pe el, în ciuda indiferenţei, certurile îl smulgeau din amorţeala plictisului, înverşunându-se ca în felul acesta să-şi stârnească interesul pentru viaţă.

Pauline continua să-i asculte. Suferea mai mult decât ei. Felul acesta de-a se iubi nu-l putea înţelege cu niciun chip. De ce nu aveau duioşia să se cruţe reciproc? de ce nu se împăcau unul cu felul de-a fi al celuilalt, de vreme ce trebuiau să trăiască împreună? I se părea ceva atât de uşor să afli fericirea în obişnuinţă şi în compătimire. Şi se simţea mâhnită deoarece continua şi-acum să vadă în căsătoria lor

opera ei, o operă pe care ar fi dorit-o bună, trainică, răsplătind-o măcar pentru sacrificiul făcut şi certitudinea de-a fi procedat înţelept.

— Nu-ţi reproşez că-mi azvârli banii în vânt.

— Asta ar mai lipsi, strigă Lazare. Nu-i vina mea dacă am fost furat.

— Oh! numai cei nepricepuţi sunt furaţi, cei oare se lasă buzunăriţi. Aşa se face că am ajuns să ne mulţumim drept rentă cu patru-cinci mii de franci acolo, atât cât să ne îngăduie să trăim în colţul ăsta uitat de lume. Dacă n-ar fi fost Pauline, copilul nostru ar fi ajuns fără leţcaie într-o bună zi, căci mă aştept să mănânci şi restul, plin de idei extraordinare cum eşti, ideile tale care ratează unele după altele.

— Hai, dă-i înainte, şi tatăl tău mi-a făcut nişte complimente drăguţe, ieri. Am bănuit că i-ai scris. De asta am şi abandonat afacerea cu îngrăşămintele, o operaţie sigură, din care se putea scoate un câştig de sută La sută. Dar sunt şi eu ca şi tine, m-am săturat, să mă ia naiba dacă am să mai întreprind ceva!... O să trăim aici.

— Frumoasă viaţă, nu-i aşa, pentru o femeie de vârsta mea! O adevărată temniţă; nici măcar o ocazie să ieşi ca să poţi vedea lume; veşnic marea asta dobitoacă aici, în faţa ta, sporindu-ţi plictisul încă şi mai mult... Ah, dacă aş fi ştiut, dacă aş fi ştiut!

— Dar eu, crezi cumva că mă amuz?... Dacă n-aş fi însurat, aş putea să plec în altă parte, foarte departe, să-mi încerc norocul. De nu ştiu câte ori până acum m-a ispitit gândul ăsta. Dar acum s-a sfârşit, sunt ţintuit în viziunea asta uitată de lume, unde nu-mi rămâne nimic altceva de făcut decât să dorm... M-ai dat gata, simt prea bine.

— Te-am dat gata, eu Oare eu te-am silit să mă iei de nevastă? Oare nu ţi-ai putut da seama că nu suntem făcuţi unul pentru celălalt?... E vina ta, dacă ne-am stricat viaţa.

— Da; ne-am stricat viaţa, iar tu faci tot ce-ţi stă în

putinţă ca s-o faci încă şi mai de neîndurat, pe fiecare zi ce trece.

În clipa aceea, cu toate că-şi făgăduise să nu se vâre, Pauline, fremătând toată, îi întrerupse.

— Tăceţi din gură, nefericiţilor!... E drept că vă stricaţi cu bună-ştiinţă viaţa asta care-ar putea fi atât de plăcută. De ce vă asmuţiţi aşa să spuneţi lucruri pe care n-o să vi le iertaţi şi de care o să vă pară rău?... Nu, nu, tăceţi din gură, nu vreau să mai continuaţi!

Louise se prăbuşise plângând pe un scaun, în timp ce Lazare, zguduit până-n adânc, se plimba cu paşi mari.

— Plânsul nu slujeşte la nimic, draga mea, continuă fata. Nu eşti deloc îngăduitoare, greşeşti în multe privinţe... Iar tu, bietul meu prieten, cum îţi îngădui să te porţi aşa de urât cu ea? E cumplit, credeam că măcar ai inimă bună... Da, amândoi sunteţi nişte copii mari, deopotrivă de vinovaţi, şi care nu mai ştiţi ce să inventaţi ca să vă chinuiţi. Dar mie nu-mi plac, pricepeţi? mie nu-mi plac oamenii trişti pe lângă mine... Să vă sărutaţi numaidecât.

Încerca să râdă, nu mai simţea tremurul acela care începuse s-o îngrijoreze. Nu mai nutrea decât o singură şi mare dorinţă, aceea de a-i vedea dinaintea ei, unul în braţele celuilalt, ca să fie sigură că cearta s-a terminat.

— Să-l sărut, nici pomeneală! zise Louise. Prea multe prostii mi-a spus.

— În ruptul capului! strigă şi Lazare. Atunci Pauline izbucni de-a binelea în râs.

— Hai, nu mai faceţi pe bosumflaţii. Ştiţi prea bine cât de încăpăţânată sunt... Mâncarea se arde, musafirii ne aşteaptă... îngenunche dinaintea ei, strânge-o binişor la pieptul tău... Haide, haide, cu mai multă convingere!

Şi nu se lăsă până ce nu-i văzu îmbrăţişându-se pătimaş, ca doi îndrăgostiţi, privindu-i cum se sărută pe gură cu un aer vesel şi triumfător, fără ca ochii săi limpezi să se tulbure. Căldura veseliei se răspândi în ea, ca o flacără

subtilă ce-o aşeza mai presus de ei. În acest timp vărul îşi îmbrăţişa soţia cu nespus de multe remuşcări; iar aceasta, tot în camizol, cu braţele şi gâtul gol, îl mângâia la rându-i, plângând şi mai tare.

— Vedeţi, aşa e mai bine decât să vă bateţi, zise Pauline. Plec, n-aveţi nevoie de mine ca să vă împăcaţi.

Se şi afla la uşă, pe care o închise repede, lăsând în urmă camera aceea de dragoste cu patul nefăcut, cu hainele împrăştiate, al cărei miros de heliotrop acum o înduioşa, ca un miros complice ce-avea să săvârşească misiunea ei de împăciuitoare.

Jos, în bucătărie, Pauline începu, să cânte, mai mestecând o dată în tocană. Dădu foc la un braţ de lemne, fixă irigarea pentru raţă, supraveghe friptura cu pricepere. Roboteala aceea de slujnică o amuza, îşi pusese un şorţ mare, alb, era încântată să-i slujească pe toţi, făcând până şi treburile cele mai umile, pentru a-şi putea spune că ei îi datorau, în ziua aceea, veselia şi sănătatea lor. Acum când se bucurau mulţumită ei, îşi pusese în gând să le dea o masă ca de sărbătoare, lucruri foarte gustoase, din care să, mănânce cu poftă, priindu-le.

Gândul la unchi şi la copil îi veni în minte, se grăbi să dea fuga pe terasă, şi fu foarte mirată să-şi găsească vărul stând lângă copil.

— Cum aşa, strigă ea, ai şi coborât?

Lazare răspunse numai printr-un semn din cap, din nou pradă indiferenţei sale obosite, cu umerii aduşi, fără să facă nimic. De aceea fata întrebă îngrijorată:

— Sper că n-aţi luat-o de la capăt, după ce-am plecat eu?

— Nu, nu, se hotărî în sfârşit, să-i spună. Louise o să coboare de îndată ce-o să-şi pună rochia... Ne-am iertat. Dar cât o să ţină? Mâine o să se ivească alt prilej de ceartă, şi tot aşa în fiecare zi, în fiecare oră. Parcă te poţi schimba, parcă te poţi împotrivi întrucâtva vieţii!

Pauline deveni gravă, îşi plecă ochii întristaţi. Avea

dreptate, şi ea vedea limpede desfăşurându-se zilele la fel, veşnic aceeaşi ceartă între ei, iar ea trebuia să-i împace. Ea însăşi nu era sigură că s-a vindecat, că n-avea să cedeze din nou violenţei geloziei. Ah! niciodată n-aveau să se sfârşească necazurile acelea de zi cu zi! Dar ochii i se ridicară: de-atâtea ori îşi călcase pe inimă! Şi-apoi nu era sigur dacă ei n-aveau să obosească tot certându-se, pentru că ea va fi neobosită în dorinţa de a-i împăca. Ideea asta o înveseli şi i-o spuse râzând lui Lazare. Ei ce i-ar mai fi rămas de făcut, dacă toţi ai casei ar fi fost fericiţi? s-ar fi plictisit, aşa că trebuie să-i lase şi ei câte-o rană de vindecat.

— Unde s-au dus abatele şi doctorul? întrebă, surprinsă că nu-i mai vede.

— Trebuie să fie în grădină, răspunse Chanteau. Abatele a vrut să-i arate perele noastre doctorului.

Pauline se pregătea să arunce o privire din colţul terasei, când se opri dintr-odată în faţa micuţului Paul.

— Ei, s-a sculat! strigă ea. Ia te uită cum a şi luat-o la goană hoinarul ăsta!

În mijlocul păturii roşii, Paul se târa în patru labe, încercând să fugă, hoţeşte. Dar, înainte de-a da de nisip, se împiedică de vreo cută a păturii, deoarece se clătină şi căzu pe spate, cu hăinuţa dată peste cap, cu mâinile şi picioarele în aer. Se zbătea, mişcându-şi goliciunile trandafirii în mijlocul acelui roşu ca de mac înflorit.

Ia te uită! Ne arată tot ce are, continuă ea vesel. Aşteptaţi să vedeţi cum merge, de ieri.

Îngenunchease lângă el, încercând să-l facă să stea în picioare. Crescuse aşa de greu, încât era mult rămas în urmă pentru vârstă lui; o vreme se temuseră chiar că va rămâne cu picioarele moi. De aceea familia privea încântată să-l vadă făcând primii paşi, cu mâinile bătând aerul, căzând pe spate la cea mai neînsemnată pietricică ivită-n cale.

— Ştii, nu glumesc! repeta Pauline. Vorbesc foarte serios,

dovedeşte-ne că eşti bărbat... Hai, stai drept, du-te şi sărută-l pe tata apoi pe bunicul.

Chanteau, cu faţa chinuită de spasme dureroase, întorcea capul să privească scena. În ciuda tristeţii sale, Lazare intră bucuros în joc.

— Vino, îi zise copilului.

— Oh, trebuie să-i întinzi mâinile, îi explica fata. Nu porneşte el aşa, la întâmplare, vrea să ştie unde o să cadă... Hai, comoara mea, un pic de curaj.

Erau trei paşi de făcut. Privitorii scoaseră exclamaţii înduioşate, fură apucaţi de un entuziasm nespus când Paul se hotărî să străbată distanţa aceea scurtă, clătinându-se ca să-şi ţină echilibrul nesigur al picioarelor. Apoi se lăsă să cadă între mâinile tatălui, care-l sărută pe părul încă rar; şi râdea cu râsul acela firav şi încântat al copiilor mici de tot, deschizând larg o gură umedă şi proaspătă ca un trandafir. Naşa voi chiar atunci să-l facă să vorbească, dar limba copilului rămăsese încă şi mai în urmă decât picioarele, scotea numai nişte strigăte guturale, în care doar părinţii desluşeau cuvintele „tată” şi „mamă.”

— Nu s-a terminat, zise Pauline, a promis că se duce să-l sărute şi pe bunicul... Nu-i aşa? de data asta ai de mers, nu glumă!

Cel puţin opt paşi despărţeau scaunul lui Lazare de fotoliul lui Chanteau. Nicicând Paul nu se avântase atât de departe în lume. Aşa că a fost o întreagă poveste. Pauline se aşează de-a lungul drumului, ca să ia seama să nu se întâmple vreo nenorocire. Şi-i trebuise două minute întregi ca să-l hotărască pe copil. În sfârşit, acesta porni, speriat tare, cu mâinile bătând aerul. Pauline fu convinsă la un moment dat că avea să-l prindă în braţe. Dar copilul continuă curajos şi căzu abia peste genunchii lui Chanteau. Strigăte de „bravo” răsunară.

— Aţi văzut cu cât curaj a pornit?... Ah! Copilul ăsta nu-i un fricos, o să iasă un flăcău pe cinste din el.

Şi, din clipa aceea, îl puseră să facă de zece ori la rând acelaşi drum. Acum nu-i mai era teamă, pornea de cum era strigat, se ducea de la bunic la tată şi se-ntorcea iar la bunic, râzând din inimă, foarte amuzat de jocul acela, veşnic gata să cadă, ca şi cum pământul i s-ar fi cutremurat sub picioare.

— Încă o dată la tata! strigă Pauline.

Lazare începea să obosească. Copiii, chiar şi al său, îl plictiseau repede. Văzându-l cât era de vesel şi în afară de orice primejdie acum, ideea că micuţul acela avea să-l continue, că avea, desigur, să-i închidă ochii, îl făcu să se cutremure înfiorat, sufocându-se de spaimă. De când hotărâse că avea să vegeteze la Bonneville, o singură preocupare îl frământa, gândul că avea să moară în camera unde şi mama sa murise; şi de fiecare dată când urca scările îşi spunea că într-o bună zi, în mod fatal, sicriul cu trupul lui avea să treacă pe-acolo. Intrarea pe coridor era strâmtă, era o cotitură greu de trecut, care de fiecare dată îl făcea să se chinuie, întrebându-se cum aveau să procedeze ca să-l poată scoate fără să-l dea de pereţi. Pe măsură ce vârsta îi ştirbea în fiece zi câte puţin din viaţă, gândul morţii îi grăbea descompunerea fiinţei, îl nimicea până într-atât încât îi secătuia cele de pe urmă puteri virile. Era sfârşit, după cum însuşi o spunea, inutil de-atunci înainte, întrebându-se la ce bun se mai agita, golindu-se din ce în ce mai mult în prostia plictisului.

— Încă o dată la bunicul! strigă Pauline.

Chanteau nu putea nici măcar să-i întindă mâinile ca să-l primească în braţele lui şi să-l ţină. Zadarnic îşi desfăcea genunchii, degetele acelea atât de neputincioase care se crispau de pantaloni îi smulgeau suspine adânci. Copilul se obişnuise cu vaietul continuu al bunicului de când trăia lângă el, închipuindu-şi, desigur, cu mintea lui abia mijind, că toţi bunicii se chinuie la fel. Totuşi, în ziua aceea, în plin soare, când cădea pe genunchii bunicului, copilul îşi înălţa

faţa micuţă, înceta să mai râdă, privindu-l cu luminile şovăielnice ale ochilor. Cele două mâini diforme păreau nişte blocuri monstruoase de carne şi cretă; faţa, brăzdată de creţuri roşii, chinuită de suferinţă, era răsucită puternic spre umărul drept; în timp ce întreg corpul avea nişte bulbucături şi nişte adâncituri ca ale unei rămăşiţe de statui reprezentând un sfânt vechi din piatră, prost lipit. Şi Paul părea mirat să-l vadă la soare, într-atât de bolnav şi de bătrân.

— Încă o dată, încă o dată! striga Pauline.

Ea, fremătând de veselie şi de sănătate, îl trimitea mereu de la unul la celălalt, de la bunicul, închis în durerea lui, la tatăl ros de spaima zilei ce-avea să vină.

— Poate că el va aparţine unei generaţii ceva mai puţin proaste, zise ea dintr-odată. Care să nu învinuiască chimia că-i strică viaţa şi va crede că poţi trăi chiar având certitudinea că într-o zi o să mori.

Lazare începu să râdă, încurcat.

— Oh, şopti apoi, va avea reumatism ca tata, iar nervii lui vor fi încă şi mai slabi decât ai mei... Uite-te la el ce şubred e! Legea degenerescentei.

— Ce-ar fi să taci! strigă Pauline. Am să-l cresc eu, şi-ai să vezi dacă sunt în stare sau nu să scot om din el!

Se făcu tăcere, în timp ce fata îl luă pe micuţ strângându-l matern la pieptul ei.

— De ce nu te măriţi, dacă îţi plac aşa de mult copiii? o întrebă Lazare.

Pauline rămase uluită.

— Dar am un copil! Oare nu mi l-ai dat mie?... Să mă mărit! Nici prin gând nu-mi trece, dacă vrei să ştii!

Îl legăna pe micuţul Paul, râdea şi mai tare, zicând în glumă că vărul ei o convertise la credinţa Sfântului Schopenhauer, că voia să rămână fată, ca să se dăruiască operei de eliberare universală; şi ea întruchipa, cu-adevărat renunţarea, dragostea pentru ceilalţi, bunătatea

nemărginită faţă de umanitatea cea rea. Soarele scăpata în marea necuprinsă, din cerul palid pogora o mare seninătate, necuprinsul apei şi necuprinsul aerului căpătaseră blândeţea aceea împăcată a sfârşitului de zi. Numai o mică pânză albă, foarte departe, mai punea o pată strălucitoare pe necuprinsul zării, care apoi se stinse, după ce astrul coborî sub linia dreaptă şi simplă a orizontului. Pe urmă, doar căderea înceată a serii se mai simţi pe valurile nemişcate. Iar Pauline continua să legene copilul la piept, cu râsul ei curajos, în picioare în mijlocul terasei, învăluită de întuneric, între vărul copleşit de gânduri şi unchiul care se văita. Îşi dăruise tot ce avea, iar râsul său răsuna de fericire.

— Nu mai cinăm în seara asta, întrebă Louise, care se ivi într-o rochie cochetă de mătase cenuşie.

— Eu sunt gata, răspunse Pauline. Nu ştiu ce tot fac cei doi în grădină.

În clipa aceea abatele Horteur veni spre ei, cu faţa răvăşită. Cum îl întrebară îngrijoraţi ce s-a întâmplat, spuse fără menajamente aceste cuvinte, după ce mai întâi căutase o frază care să îndulcească lovitura:

— Am găsit-o pe biata Véronique spânzurată de unul dintre perii din grădină.

Toţii strigară de uimire şi de groază, galbeni sub suflarea morţii ce le adia peste feţe.

— Dar de ce? strigă Pauline. Nu avea niciun motiv, începuse chiar să pregătească cina... Doamne! Oare nu cumva din cauză că i-am spus că a plătit raţa cu zece bănuţi mai mult?

Doctorul Cazenove se ivi şi el. De un sfert de oră se trudea zadarnic s-o readucă la viaţă, în magazie, unde Martin îi ajutase s-o ducă. Ce ţi-e şi cu minţile astea sucite ale bătrânelor slujnice! Niciodată nu se putuse mângâia cu gândul că stăpâna îi murise.

— N-a ţinut mult, zise el. S-a folosit foarte simplu de

betele unuia dintre şorţurile ei de bucătărie.

Lazare şi Louise, îngheţaţi de spaimă, tăceau. Atunci, Chanteau, după ce ascultase în tăcere, se revoltă dintr-odată la gândul că le stricase cina. Şi nenorocitul acela fără picioare şi fără mâini, pe care trebuia să-l duci şi să-l hrăneşti ca pe-un copil, rămăşiţa aceea jalnică de om a cărei viaţă nu-i slujea decât ca să urle de durere, strigă indignat şi furios:

— Prost trebuie să mai fii ca să te omori!

Sfârşit